

Юрій Семенко

ШАХИ

В УКРАЇНІ

Юрій Семенко

ШАХИ В УКРАЇНІ

*Нариси з історії шахової гри
на українській землі і в діаспорі*

ВИДАННЯ ДРУГЕ, ДОПОВНЕНО

Львів
"Каменярь"
1993

ББК 75.581.3

С 30

Книга містить нариси з історії шахів в Україні. Перше видання цієї книги здійснено 1980 р. у Мюнхені (Німеччина). Використовуючи маловідомі факти, автор розповідає про поширення і розвиток шахової гри на українській землі, знайомить з творчістю видатних вітчизняних майстрів, чий імена довго замовчувалися, а також з досягненнями провідних сучасних гросмайстерів України.

С $\frac{420400000 - 010}{93}$ Без оголошення

ISBN 5-7745-0522-7

© Юрій Семенко, 1993, із змінами
© Людек Пахман, передмова до видання 1980
© Олександр Белявський, передмова, 1993
© Богдан Пцулицький, художнє оформлення, 1993

ПЕРЕДМОВА

У листопаді 1992 р. у Львівському шаховому клубі проводився міжнародний жіночий турнір. Серед спонсорів турніру був і п. Ю. Семенко з Мюнхена.

Мені пощастило познайомитися з п. Юрієм два роки тому під час міжнародного турніру, що проходив у цьому німецькому місті, і з того часу я мав змогу переконатися в рідкісній доброзичливості людини, яку спіткала нелегка доля емігранта. На чужині селянський син з Дніпропетровщини прилучився до високих гуманістичних ідеалів, які започатковували і утверджували Томас Джефферсон, Бенджамін Франклін, автори відомої Декларації незалежності, та багато інших видатних діячів.

Палка любов до України і глибокі демократичні переконання дозволяють п. Семенкові дотримуватися принципової думки, яка ще тільки пробиває собі дорогу в громадській свідомості України: немає українця, росіянина, жида або поляка — є громадянин України; немає ні уніатів, ні ортодоксів, ні католиків — є громадянин України, який любить свою Батьківщину і дбає про її добробут і велич. А Україна проявляє турботу про всіх своїх синів і дочок будь-якої конфесії та походження.

Така щиро патріотична і глибоко демократична позиція п. Семенка проявилася в його книзі "Шахи в Україні", яку було видано на чужині дванадцять років тому. Настав час, коли з нею може познайомитися український читач на Батьківщині. У підготовці другого, доповненого видання книги авторovi допомогли міжнародний гросмайстер Адриан Михальчишин і журналіст Іван Яремко.

Можливо, окремі акценти і тон деяких розділів книги вже не відбивають сучасних реалій, однак вони передають погляд автора на ситуацію, яка ще недавно існувала на Україні. Ряд фактів, які згадуються в книзі, став історією, проте минуле не слід забувати заради крапцю майбутнього.

За останніх кілька років відбулися істотні зміни в суспільно-політичному житті: Україна стала самостійною суверенною державою, яку на міжнародних змаганнях представляють шахові дружини під своїм прапором. Здобуто й перші успіхи: українська жіноча команда стала срібним призером Всесвітньої шахової олімпіади у Манілі (1992 р.). Успішно виступили українські шахісти й на командній першості Європи в Дебрецені (Угорщина).

Молоді талановиті українські шахісти беруть участь у численних міжнародних турнірах, гідно репрезентуючи нашу молододержаву. Проводяться турніри й на Україні. В організації одного із таких турнірів посильну допомогу подав і наш земляк. Своєю спонсорською пожертвою п. Семенко супроводив листом, де зазначив: "від неоправних прихильників українських шахів". У цьому вислові відбито жартівливу вдачу і водночас щирість серця історика українських шахів, громадського діяча і шахового аматора Юрія Семенка.

ОЛЕКСАНДР БЕЛЯВСЬКИЙ,
міжнародний гросмайстер

ВИЗИСК ШАХОВОЇ УКРАЇНИ ДЛЯ СЛАВИ РОСІЇ

За недавньої політичної весни в Чехо-Словаччині Педагогічне видавництво Братіслави видало для українців, які здавна проживають у цьому районі, кілька солідних праць про класиків української літератури. Зокрема, тут побачили світ поезії О.Олеся. Він розпочав літературну діяльність далеко від України — на півночі, в Петербурзі, тодішній столиці Російської імперії, брав активну участь у національно-визвольній боротьбі свого народу, а після перемоги більшовиків емігрував разом з урядом Української Народної Республіки на захід, де й помер у Празі. Згодом його вірші, заборонені за диктатури Сталіна, були перевидані також в Українській ССР, де стали предметом вивчення і захоплення. Такої ж трагічної долі зазнало безліч українських селян, визначних учених, скульпторів, шахістів.

Саме останнім і присвячений збірник "Шахи в Україні".

Шаховий проблеміст О.Селезнів, чемпіон України 1927 р., створив шедеври, якими захоплювався також чемпіон світу д-р Е.Ласкер, що видав ще 1919 р. в Берліні окремою книгою 35 його етюдів. О.Селезнів помер як політичний емігрант у Франції. В Україні народився кількаразовий чемпіон Німеччини Ю.Боголюбов, який двічі змагався за шахову корону світу. Другою, після чешки Віри Менчик, чемпіонкою світу з шахів була українка Людмила Руденко, яка також більшість свого життя провела за межами України, в Ленінграді. В Канаді знайшов пристановище чемпіон ССР 1927 р. й України 1937 р. проф. д-р Ф. Богатирчук, в США — колишній чемпіон Львова і Парижа проф. С.Попель. Названі шахісти не потребують окремої рекомендації.

На власному досвіді я довідався в чемпіонаті Праги 1943 р. про силу і винахідливість гри д-ра В.Бачинського, народженого в Парижі, згодом незмінного чемпіона Женеви, який застосовував проти мене новинку в сіцилійському захисті і виграв. Ці шахісти, як і майже два мільйони їхніх земляків, перебувають на еміграції, бо в Україні російські комуністи, видаючи себе за старшого брата, модерними засобами диктатури здійснюють посилену русифікацію, всебічне, тотальне поневолення.

Українська ССР є співзасновником і членом ООН. Але українським шахістам не дозволено виступати на міжнародній арені від імені своєї республіки. Говорячи про гаданий розквіт національних культур, КПСС знищує вже існуючі права поневолених нею народів. Так після пакту Сталіна з Гітлером і окупації совєтською армією в 1940 р. Прибалтики Естонія, Латвія і Литва були позбавлені права брати далі участь у міжнародних шахових олімпіадах. В Україні, яка має понад мільйон організованих шахістів, тобто членів шахових клубів, гуртків, та напевно ще більше неорганізованих, заборонено видавати популярний свого часу часопис "Шахист", а шахова література українською мовою з'являється дуже рідко і надто мізерними тиражами. Громадяни Української ССР ніколи не мали можливості захищати на міжнародній арені шахову честь республіки, в якій вони народилися, хоча, як відомо, вже в першому міжнародному шаховому турнірі 1851 р. в Лондоні невелика Шотландія була пред-

ставлена окремо своїми шахістами. Та й тепер така, за комуністичною термінологією, імперіялістична колоніяльна Великобританія висилає на шахові олімпіади три команди (Англія, Шотландія, Уелс), не говорячи вже про країни британської співдружності — Канаду, Австралію і інших.

Саме про свавілля комуністичних диктаторів, здійснюване російськими шовіністами в СРСР супроти шахової України, на території якої проживає найбільший, після росіян, слов'янський народ (50 мільйонів осіб), і говориться в збірнику "Шахи в Україні". Можливо тон викладу його упорядника не завжди зрівноважений, може іноді занадто запальний, загострено полемічний. Але чи кожному дано терпеливо, мовчки терпіти біль, переносити знущання, несправедливість, особливо коли йдеться про дискримінацію українських шахових талантів, використання їх під гаслами пролетарського інтернаціоналізму для слави Росії?

Шахівницю, цей за перським прислів'ям міст приязні між народами, диктатори КПСС перетворюють на шлях для советського проникнення, руху советських танків, підпорядкування і наступного поневолення всього навколишнього догмам та терору комуністичної диктатури.

Вже сама поява на чужині збірника "Шахи в Україні", по суті першого видання з історії шахової гри українського народу, що його здійснив Ю. Семенко, переконливо підтверджує поневолений стан шахової України, який є наслідком поширення комунізму.

У сучасну пору мій чеський народ так тісно пов'язаний з українським, як лише спільне страждання може з'єднувати народи. Ми об'єднані також бажанням повернутися в спільноту вільних народів майбутньої народоправної християнської Європи. Серед наших народів марксизм з ідеології все більше вироджується на голу доктрину державного насилля. Багато людей, які подібно до мене раніше через своє безумство та необізнаність шукали в "соціалістичній революції" шлях до соціальної справедливості, добробуту і навіть до свободи, внаслідок духовної обнови повернулися до того єдиного духовного першоджерела, яке вже протягом майже двох тисячоліть визначальне для нашої цивілізації — християнства. Християнська віра переживає в Східній Європі нове відродження, виявляючи в тяжких умовах войовничого безвірства велику силу спротиву тоталітарній диктатурі. Боротьба за людські права, за гідність людини стає всесвітнім рухом, еднаючи між собою поневолені народи Східної Європи.

Давні зв'язки українського і чеського народів напевно набудуть у недалекому майбутньому нового розвитку, приведуть до нової всебічної весни, яка нам усім дасть можливість жити по-людському не лише на чужині, а й на наших вільних батьківщинах.

ЛЮДЕК ПАХМАН,
міжнародний шаховий гросмайстер

Моїм рідним, яких комуністи заморили голодом, за-
тували у в'язницях, розстріляли, всім моїм землякам, що
померли з вини ворогів людства в муках, а могли б дати
українському народові, світові не тільки селян, але й
діячів культури, шахістів, присвячую мою працю "Шахи
в Україні".

ШЛЯХИ ШАХІВ НА УКРАЇНСЬКУ ЗЕМЛЮ

Існує чимало переказів про винахід шахової гри. Люди з буйною фантазією запевняли, що шахи створив Одиссей для подолання нудьги, щоб убити час, бідний на події навколо обложеної Трої за Троянської війни (XII ст. до Р.Х.). Як винахідників шахової гри називали також основоположника античної медицини Гіппократа (коло 460-377 до Р.Х.), грецького філософа Арістотеля (384-322 до Р.Х.) та інших. Та безперечне одне: шахи не є винаходом однієї особи — вони мають близько двотисячолітню історію розвитку, протягом якої удосконалювалися і нарешті набрали сучасного вигляду, ввібравши в себе властивості мистецтва (художня уява) та науки (логічноточний розрахунок). Коріння шахової гри сягає в сиву давнину, в час, коли людина здобула здібність думати. Гра є виявом людського розуму, міркування. Недавно в шарах поселення доби неоліту (з 5-2 тисячоліття до Р.Х.), що характеризується початком осілого способу життя, переходом людини від полювання до землеробства і тваринництва, на півдні Туркменії (в Гадиме-Депе) знайдено комплект гральних фішок, прикрашених різьбою та наліпками. Археологи переконані, що це доісторичний прототип шахових фігур майже восьмитисячолітньої давнини. Відомі ще давніші клітчасті розмальовування на стінах і підлогах печер, розкреслене, немов сучасні наші шахівниці, каміння.

Гіпотези про країну походження шахів не лише суперечливі, а й взаємовиключаючі.

Першу наукову доповідь з історії шахів датують 1719 р. Її виголосив Фререт ученим Французької академії наук у присутності короля Людвіга XV. Лектор, покликаючись на аналіз китайських словників, твердив, що шахи до Китаю і Персії прийшли з Індії.

Протилежну теорію висловив Г.Шлегель. 1869 р. він захистив в Бреславі дисертацію, в якій доводив, що батьківщиною шахів є Китай. Дослідник шахів Ван дер Лінде¹, праці якого ось уже понад сторіччя служать незаперечним авторитетом для істориків, спростував ті здогади, не замовчуючи одначе великого поширення шахової гри серед найрізноманітніших соціальних прошарків китайського народу. Після виходу Китаю на міжнародну арену теорія Г.Шлегеля в дещо видозміненій формі знайшла останнім часом підтримку в Югославії. Один з її захисників² стверджував: "Шахи постали 569 року в Китаї як астрологічна концепція

1 Van der Linde. Das Schachspiel des XVI Jahrhunderts. Berlin, 1874; Geschichte und Literatur des Schachspiels in zwei Bänder. Berlin, 1874; Quellen studien 24 Geschichte des Schachspiels Berlin, 1881.

2 Видев П. Шахот е роден 569 како астролошка концепције. Триумф на теоријата на синолог Нидем. — Македонски шах Скопје 1971, №3.

Тріумф теорії китайсзнавця Німеда." Проте посилене протягування з політичних мотивів гіпотези про Китай як батьківщину шахової гри не знайшло ні переконливих доказів, ні прихильників у наукових колах.

Таким чином, у суперечці за право називатися батьківщиною шахів залишилися дві країни — Індія і Персія. Прихильники гіпотези походження шахів з Індії покликаються на численні легенди, в основі яких, на їх думку, лежить правда. В одній із легенд розповідається про винахід шахової гри проповідником релігії брахманізму для розваги індійського раджі, який, скуштувавши всіх доступних йому земних розваг і насолод, нудився світом. В шахах володар знайшов задоволення і сказав брахманові визначити самому нагороду за винахід. Жрець попросив заплатити збіжжям: на першу клітку шахівниці дати одну зернину, на другу — 2, на третю — 4, на четверту - 8 і т. д., кладучи на кожную наступну клітку подвійне число зерен. Слабкий в арифметиці раджа легковажно погодився. Підрахунок показав, що якби можна було дістати бажану кількість зернин, то загальний об'єм їх становив би понад 7,5 кубічного кілометра — врожай приблизно 2600 жнив пшениці з полів усього сучасного світу.

Розгніваний раджа наказав відрубати голову винахідникові шахів. Це була перша жертва серед шахістів.

Існує легенда з іншим початком: індійський король ставився з презирством до свого народу, вважаючи себе, що він у всьому всіх перевищує. Провалля між підлеглими і зарозумілим можновладцем все збільшувалося. Незадоволення набирало загрозливих розмірів, а засліплений своїм самолюбством, закоханий у себе самого король ні на що не звертав уваги. Дорадник короля, щоб спрямувати свого володаря на вірний шлях, винайшов шахову гру, символіка якої переконала його, що доля одного залежить від інших. Навіть найважливіша в шахах фігура король потребує оточення, бо осамітнений стає здобиччю ворога. Індійський володар був задоволений винайденою шаховою грою і сказав дорадникові самому визначити собі нагороду за винахід.

І далі повторюється розповідь про трагічний кінець винахідника шахів.

Оптимістичні розповіді, навпаки, переказують, що індійський володар зробив винахідника шахів своїм дорадником і користувався його послугами до своєї смерті.

Визнання заслуг винахідників і нагорода їх за життя трапляється, мабуть, лише в переказах

В шахових підручниках наводять переказ про двох братів, що вели війну за трон. Один з них поліг у бою. Уцілілий розповів про це матері, але вона не вірила, що він не винен у смерті брата. Мудреці Індії винайденою шаховою грою намагалися відтворити бій і скін у ньому одного з братів. Засмучена мати, шукаючи втіхи в спостереженні за символічною боротьбою фігур, що виразно копіювали бій і загибель сина, забула про все на світі, нічого не їла, не пила — померла за шахівницею.

Одна з легенд оповідає, що якось до Персії прибули за дорученням своїх володарів індійські мудреці з шахами і запропонували розгадати правила цієї гри. Якщо персам пощастить у цьому, то вони будуть звільнені від оподаткування. Перси успішно розв'язали поставлене перед ними завдання, і шахова гра набула поширення.

За попередницю шахів вважають індійську гру чатуранг (чотирискладовий). Грالی тоді в чотирьох. Кожен гравець мав на клітках свого кутка чотири пішаки, короля, слона, коня і туру. Перебіг гри залежав головним чином від випадку — чотири супротивники робили ходи якоюсь із фігур або пішаком відповідно до числа, що його показувала кинена перед тим гральна кість або кулька, схожі на вживаний у наш час гравцями в доміно ("в козла"). Гралось на винищення сил. Коли з часом чатуранг перетворився на шатранг (шатрандж), то грали

вже дві особи, які, за висловом класика перської літератури Фірдоусі (934–1020), "перемогу розумом здобували".

Порівняно недавно, за святкування 2000-річчя Персії, іранський філолог і історик д-р М. Яктає¹ висловив у своїй праці про походження шахів переконання, що батьківщиною гри є Іран, з якого вони в III ст. нашого літочислення поширилися на Схід, про що свідчать також перські шахові терміни в Індії, яких не було перед тим у санскриті. Гра набула поширення також у Середній Азії. Її дещо видозмінено й удосконалено. Але й тоді вона була ще відносно бідною на комбінації і млявою в першій частині (дебюті), бо, наприклад, королева рухалася лише по діагоналі на одну клітку. Рокировка не було.

У VIII–IX ст. Середня Азія дала низку визначних шахістів. Рукописи їхніх підручників шахової гри, комбінації в задачах, етюдах, партіях, що дійшли до нас, не позбавлені інтересу й тепер. Вони вказують на поширення шахів і майстерність тодішніх провідних шахістів, що силою своєї гри, мабуть, дорівнювали міжнародним шаховим майстрам нашого часу.

До Європи шахи вперше були принесені купцями зі Сходу, що торгували в районі Середземномор'я. Але особливо поширили їх араби після завоювання Іспанії (711–718 рр.).

Уже порівняно давно вказувалося на певні недоліки в науковому дослідженні історії шахів, розвитку та поширенні їх. А хто навіть принагідно читає шахові журнали, той зауважить, що в них багато дилетантизму, часто навіть фальші. Після виходу в 1874 р. твору Ван дер Лінде не створено нічого, що могло б перевершити працю, якій вже сповнилося понад сто років. За словами одного німецького автора, у великому музеї загальнолюдської культури історії шахів відведено лише маленьку кімнату, в якій виставлені курйози. Якщо ж говорити про советські методи вивчення минулого шахів на території СРСР, то їм належить місце на виставці знярядь катування, бо воно є не лише найменш дослідженим відділом історії, а й найбільш спотвореним, сфальсифікованим.

Історія шахів в СРСР стала домоною російських істориків. Саме тому нема окремих праць з історії шахової гри неросійських народів багатонаціональної російської держави. Окремі статті та убогі розвідки з цієї сфери не заповнюють наявної прогалини і не відзеркалюють розвитку, поширення та значення шахового мистецтва поза впливом "старшого брата".

Зате з історії шахів у Росії написано кільканадцять праць. Про їхню об'єктивність і науковість годі щось сказати — в них докладно, часто просторікувано, розповідається про шахи в побуті росіян, в житті російських письменників, революціонерів, окремих російських шахістів і т. д., навіть про шаховий столик родини Ульянових (Леніна) ("64" з 20.1.1937 р.), що служив схованкою для конспіративних матеріалів вождя большевиків, і т. п. Але навіть у цій площині українським історикам про шахову Україну в Українській ССР заборонено писати. Про замилування українських письменників шаховим мистецтвом до широкого відома потрапляє лише те, що крізь пальці протече. Наприклад, про шахові уподобання однодумця Т. Г. Шевченка по Кирило-Мефодієвському Братству історика М. І. Костомарова можна довідатися лише випадково в статті про російського письменника М. Г. Чернишевського, з яким він познайомився в час перебування на засланні в Саратові. Саме тому українськими істориками ще не розпочато дослідження української шахової тематики в російському (биліни) й українському фольклорі. Також прислів'я про шахи з непідробним українським забарвленням вимушено перебувають поза увагою українських фольклористів — їх можна зустріти у виданнях минулого сторіччя, в Даля (обрусілого німця, приятеля Т. Шевченка), а не в творах учених Академії наук Української РСР:

1 Jaktai M. Tarix satrani. Тереран, 1972.

*Дожили до мату: що ні вина, ні хліба, ні табаку.
Дожили до мату: ні хліба про голод, ні дров про хату*¹.

Твори, написані за концепцією марксистського історика М.Покровського, працю якого "Короткий курс історії СРСР", як відомо, схвалив В.Ленін, жалюгідне минуле російських шахів протиставляють їхньому розквіту в багатонаціональному СРСР, лицемірно висловлюючи жаль, що через брак матеріалів нема змоги достатньо відобразити історію шахів національних республік. Та цей жаль висловлюється для годиться, бо опрацювання історії шахів у неросійських республіках, наприклад, в Азербайджані, Вірменії, Грузії або в середньоазійських країнах — Узбекистані, Туркменії й т.д., що безпосередньо перебували в сфері впливу перської культури, переконливо засвідчили б відсталість москалів та безглуздість їхніх претензій споконвіку бути "старшим братом" для народів Советського Союзу. Саме тому за 60 років "розквіту національних формою і соціалістичних змістом культур" у жодній із республік СРСР не з'явилося ані однієї розвідки про історію шахів, за винятком, зрозуміло, Російської федерації, до якої зараховують також минуле білорусів, українців та інших народів.

Історію шахів в Україні, наприклад, розглядають лише з часу більшовицької революції 1917р. Тому про українське минуле шахів можна довідатися тільки із загального огляду історії Росії (Російської імперії, тепер СРСР)

Різні вчені вважали, що джерелом поширення шахів на Московщині були монголо-татари, тевтонські рицарі, єзуїти, Грецька Православна Церква, торговельні зв'язки зі Сходом. Перші три теорії не стосуються історії українського народу. Проте для створення загальної уяви про наставу і тенденції російських істориків ми зупинимось також на них.

Російські советські дослідники історії шахів із зрозумілих причин відкидають гіпотезу про принесення шахів до Московщини тевтонськими рицарями або єзуїтами. Також сліди іншого чужого, українського впливу, зокрема на термінологію, які видно в тому, що в XIV ст. москалі шахову гру називали "шахами", а не "шахматами", замовчуються, бо те слово, мовляв, було "очевидячки, маловживаним"².

Проф. К.А.Яниш: "Росіяни запозичили шахи від татар"

Прискорене об'єднання роздірлених московських земель в єдину цілість відбулося власне внаслідок монголо-татарського іґа. Одержувані від ханів Золотої Орди ярлики на збір данини московські князі використовували для "збирання землі руської" — творення Московської держави. Монголо-татарські сліди в Московщині залишилися не тільки в галузі державного управління. 1842 р. російський шахіст проф. К.А.Яниш висловив думку, що "росіяни запозичили шахи від татар", з якими вони протягом століть мали безпосередні стосунки, бо московські князі через свою залежність від них перебували в постійному зв'язку із Золотою Ордою, де шахи були у великій пошані. "Не можна іґнорувати того факту, — говорив К.А.Яниш, — що, незважаючи на огидний характер монголо-татарського ярма, татарська культура загально виявила діяння на побут і звичаї росіян". Офіційні чи навіть ворожі

1 Даль В. Толковый словарь. М., 1955. Т.2. С.306

2 Коган М С. Очерки по истории шахмат в СССР. М.-Л., 1938. С.6.

взаємовідносини не могли бути перешкодою до певного взаємовпливу, насамперед серед носіїв влади. Адже відомо, що й до Іспанії шахову гру принесли завойовники!

Тієї ж думки, що й проф. К. А. Яниш про принесення шахової гри на Московщину монголо-татарами, були А. Г. Грачевський ("Palamede", 1842, с. 163; "Шахматный листок", 1879, с. 323), А. В. Терещенко ("Быт русского народа", Санкт-Петербург, 1848) та інші, а в СССР - М. С. Коган ("История шахматной игры в России", Л., 1927, "Краткий очерк истории шахмат. Шахматы в России", Л., 1931, "Очерки по истории шахмат в СССР", М.-Л., 1938, с. 11). Свої думки вони підтверджують тим, що шахова гра серед монголів і татар, які користувалися персько-арабською термінологією, була дуже поширеною. Відомо, що монгольський хан Тимур (1336-1405) був завзятим шахістом. На згадку про одну з своїх перемог він власному синові дав ім'я Шахруха, а заснованому ним місту - Шахрумія. Англійський історик Меррей, також прихильник "татарської" гіпотези, говорить, що партнером Тимура за шахівницею був відомий шаховий проблеміст того часу перс Алі Шатранжі. Чи міг похвалитися чимсь подібним тоді "старший брат", не говориться навіть у вигадках фантазерів, великих винахідників тверджень про пріоритет завжди й у всьому москалів? Проти "татарської теорії" вони виступають із патріотичних міркувань!

Заперечуючи "маловиправдані твердження, що ці прихідці відіграли прогресивну роль в історії шахів у нашій країні" (Московщині; в Україні-Русі шахи були поширені задовго до монголо-татарської навали), советські російські дослідники історії шахів таки вимушені визнати, що "можна лише припустити, що був якийсь, бодай незначний вплив на шахову гру в районах, які знаходилися поблизу Золотої Орди"¹.

Сучасні патріотичні прокляття росіян на адресу татарських полчищ не можуть заперечити їхніх же власних тверджень² про те, що за археологічних розкопок на території Москви шахові фігури знайдено щойно в шарах XIII-XV ст., отже татаро-монгольської та пізнішої доби, а в Києві й інших містах та місцевостях, до яких сягала культура і влада столиці над Дніпром, — XI-XII ст. І. Ліндер, автор советсько-російської патріотичної розвідки з історії шахової гри, подає мапу "здогаданих шляхів поширення шахів із Середньої Азії й Ірану в VIII-X ст.", де про Москву нема, із зрозумілих причин, й найменшого натяку (перша згадка про неї в літописах 1147 р.), а в примітці до шляху зі Сходу в напрямку на Київ підкреслено, що він, той шлях, "частково стверджений археологічними знахідками"³.

Опубліковані донині в СССР дані доводять, що на території теперішньої України з шахами наші предки були знайомі вже в VIII ст., за півтисячоліття до знищення Києва (1240 р.) монгольською навалою, а в Москві — тільки з часу монголо-татарської норми (XIII ст. і пізніше). Очевидно, й це запізніле, порівняно з Києвом на 500 років, знайомство Москви з шахами дає підставу москалям твердити про себе, як про "старшого брата"! Отже, самохвальне зачислення росіянами себе до "старшого брата" є неприхованим шахрайством і відвертим злодійством.

1 Ліндер И. М. Шахматы на Руси. 2-е вид. М., 1975. С. 105.

2 Ліндер И. М. Шахматы на Руси. М., 1964. С. 83.

3 Ліндер И. М. Шахматы на Руси. С. 56.

На українській землі шахи були популярні ще до прийняття християнства

Здогадки про принесення шахової гри до східних слов'ян (за термінологією московських нацистів - "російських слов'ян") на територію теперішньої України заперечують посиленням на гадану непопулярність шахової гри у Візантії й заборону її церковною владою. Справді, у Візантії шахи були під суворою заборобою церковної адміністрації, що керувалася 50-м правилом Трульського вселенського собору (680 р.), спрямованим проти будь-яких ігор. Канон цього вселенського собору є основним аргументом істориків СССР, які, згідно з комуністичною концепцією, вважають релігію за опіум для народу й не можуть припустити, щоб релігійні достойники були носіями культури і зокрема поширювачами шахової гри. При цьому замовчується, що саме проповідники слова Ісуса Христа принесли на нашу землю абетку, письмо, досконалішу архітектуру і т.п.

Зрештою, не всі релігії однаково ставилися до ігор.

Вчення Будди (V ст. до Р.Х.) забороняло низку ігор, також на дошках, що мали 10 або, як теперішня шахівниця, 8 x 8 рядів.

Мусульманський пророк Магомет помер 632 р., ще до знайомства арабів із шахами, яке сталося після підкорення ними Персії (638-651 рр.). Тому в Корані нема безпосередньої згадки про шахову гру. Але, покликаючись на суру 92, написану Магометом в останні роки життя, де говориться про потребу уникати таких огидних винаходів сатани, як вино, гру в кості, зображень, різьблення фігур, правовірні сунніти виступають проти шахів. Інші тлумачі Корану вважають, що вислів проти зображення, проти фігур стосується виключно відтворення богопротивних ідолів. Існує переказ, що зять Магомета каліф Омар Ібн ал-Каттаб схвально висловився про шахову гру, яка не має нічого ганебного, бо в ній йдеться про війну...

Шахова гра, як відомо, набула серед арабів великого поширення. Вона була дозволена їхньою релігією за умови виконання обов'язків правовірного магометанина і молитв, пристойності поведінки, під якою розумілася відмова грати на ставку, на вулиці або в громадських установах. Названі вимоги, як видно, спрямовані не проти шахів як таких, а проти людських недоліків, які в час гри набирають іноді потворного вигляду. Також виступ проти зображень не можна розуміти як виступ проти гри фішками символічного чи абстрактного типу, якими й були тогочасні арабські шахові фігури, що ними користуються і тепер у дещо зміненому вигляді шахісти усього світу.

Отже, не всі релігії ще в час свого заснування і розвитку однаково ставилися до шахової гри.

Згадане 50-те правило вселенського церковного собору 680 року про заборону будь-яких ігор було включене згодом до Збірника київського князя Ярослава I (978-1054 рр.) і на наших землях набуло для християн сили закону 1262 р. сербський єпископ Савва переслав київському митрополитові Кирилу II переклад тлумачення грецького збірника церковних канонів і цивільного кодексу для віруючих. В ньому йшла мова також про шахи, гра в які заборонялося під загрозою відлучення від Церкви, бо вони, мовляв, походять від поганців, що носять на собі знак диявола. Покликаючись на візантійських церковників, які не виявили розуміння шахового мистецтва, советські історики твердять, що грецьке попівство не могло нести і поширювати в інших країнах те, що забороняло у власній. Ці забобони, очевидно, були спробою протидіяти поширенню шахової гри, що була досить таки популярна й якою захоплювалися не лише миряни. В шахи грало також духовенство. Не цуралися їх і при королівському дворі у Царгороді. збереглися, наприклад, свідчення, що кілька візантійських королів були азартними шахістами

Покликування адміністраторів Церкви на заборону гри в шахи напевно були спрямовані проти вже наявного широкого захоплення шаховою грою, особливо серед русичів, які, не сприйнявши аскетичного розуміння релігії з Візантії, не в усьому слідували чужим приписам.

М.Грушевський говорить про заклики візантійських церковників до релігійної виключності, непримиренності ("а хто в іншій вірі — чи в латинській чи у вірменській — таким не бачити вічного життя") і докори грецького письменника Теодосія (XII ст.) киянам, які "з похвалами відзиваються про інші конфесії, ігнорують релігійні різниці та дозволяють собі такі вислови, що "і цю віру й ту Бог дав"¹.

Впливи Сходу у візантійській ортодоксії щодо жіноцтва, в якому вбачали зняття діявольського підступу, спотворили здоровий розвиток суспільства, "але, на щастя, на нашім ґрунті не мали такого успіху, як у Московщині, де впливи візантизму взагалі дійшли до останніх крайностей"². "Отже, проповідь ортодоксальної виключності на українським ґрунті не осягла того успіху, якого дійшла потім на ґрунті московським. Очевидно, широкий культурний контакт з світом східним і західним і знайомість з різними релігійними доктринами перешкодили цьому"³.

Український історик говорить, що "не треба перебільшувати гуманного змісту тодішнього церковного християнства. Принцип же Мономахового "Поучення дітям": "Ні правого ні винного не вбивайте", який раптово кидає таке симпатичне світло на тодішні моральні настрої, треба скоріше зв'язувати з традиціями старої української передхристиянської моралі-гуманності у відносинах до членів свого роду, а не з візантійським церковним правом, яке, навпаки, навіть рекомендувало, а не лише тільки допускало і кару смерті та люті кари на тілі за переступи, які воно вважало особливо злочинними"⁴.

Саме тому митрополит Іларіон своє "Слово про благодать" спрямовує не проти передхристиянського розуміння моралі, а на старозавітну релігію, чого не хотів зрозуміти Д.Чижевський, який вважає, що "характеризуючи передхристиянський стан, Іларіон не дуже вдало бере (як протиставлення) не слов'янське поганство, а старозавітну релігію."⁵.

Для церковників суперечки про схвалені ними або їхніми попередниками правила чи канони ставали важливішими божественного вчення Ісуса Христа. Тому Церква і згодом віддалялася від служіння народові. Не випадково український філософ Г.С.Сковорода глузував з Біблії, І.Котляревський став масоном, Г.Квітка-Основ'яненко, будучи глибоко релігійною людиною, покинув монастир, де був послухником, Т.Шевченко вірив, "що кропилом будем, брате, нову хату вимітати!", а його однодумці по Кирило-Мефодієвському братству П.Куліш і М.Костомаров, які не розставалися з Євангелієм, були далекі від офіційної церкви.

У всякому разі заборона Греко-Православною Церквою гри в шахи не є переконливим аргументом щодо неможливості принесення шахової гри в Київську Русь також служителями тієї ж церкви. Звичайно, гуртків або курсів шахової гри при монастирях не було, але саме захоплення шахами викликало їх заборону. Зрештою, досить даних говорить про те, що шахи були відомі нашим предкам ще до прийняття християнства.

1 Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. Вінніпег-Мюнхен, 1962. С.37.

2 Там же. С.43.

3 Там же. С.37.

4 Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. Вінніпег-Мюнхен, 1962. С.41.

5 Д.Чижевський. Історія української літератури. Нью-Йорк, 1956. С.74.

Україна ніколи не перебувала в порожнечі. Вона знаходилася на перетині торговельних шляхів "із варягів у греки" (та навпаки) із Сходу на Захід (й у зворотньому напрямку). Шахи супроводжували купців, які снували по всьому тодішньому світу.

Кількість гравців могла зростати за геометричною прогресією, тобто з такою швидкістю, як збільшувалося на клітках шахівниці число зерен, що їх був ладен узяти від короля у вигляді винагород за винахід шахів скромний брахман: кожен числовий ряд (у легенді — зернина, у нас — гравець) починаючи з другого, є добутком попереднього — $2 \times 2 = 4$, $4 \times 4 = 16$, $16 \times 16 = 256$ і т.д.

Російський дослідник шахів Д.І.Саргін ("Древность игр в шашки и шахматы", М., 1915) висловив думку, що на Русі з шахами познайомилися безпосередньо з Персії в V-VI ст., до завоювання її арабами. Ще перед ним І.Т.Савенков ("К вопросу об эволюции шахматной игры", М., 1905) вважав за правдоподібне проникнення шахів із Персії каспійським шляхом, через Хазарське ханство, що його знищив київський князь Святослав 960 р. Англійський історик шахів Меррей був переконаний, що шахи на (Київській) Русі відомі й популярні ще до прийняття християнства (988 р.), проповідники якого намагалися їх заборонити й викоринити як залишок поганства¹. Численні знахідки арабських монет у басейні Дніпра, які походять головню з IX і X ст., а деякі й із VIII, вказують на жваві торговельні зв'язки цього краю з арабським сходом. Цей логічний здогад історика нещодавно був підтверджений археологами, які знайшли в шарах VIII ст. нашої Батьківщини теж шахові фігури.

Археологічні розкопки в містах Київської Русі останнім часом дали багатий матеріал про поширення шахів у давнину на наших землях: знайдено, наприклад, виконані реалістично зображувальні фігури, тобто такі, в яких назва відповідає зображенню, формі, а також символічній або абстрактній. Описуючи знайдені на горі Кисілівка в шарах X-XII ст. дві шахові фігури, автор розвідки "Шахматы на Руси" вказує на схожість шахових знахідок XII-XIII ст. на Скандинавському півострові з цими київськими, додаючи, що інші шахові фігури з того ж часу й того ж роду можна було б вважати за арабські, "якби не слов'янський знак тризубця, закарбований різцем збоку"².

Подібність скандинавських шахових фігур із київськими, мабуть, може бути підставою для роздумування щодо правдивості гіпотези про можливість знайомства варягів, що служили в охороні князів, з шахами і поширення ними шахової гри серед місцевого населення. Схожість скандинавських і київських шахових фігур — ще одне свідцтво зв'язків Київської Русі з країнами Західної Європи, культурні та духовні контакти з якою не були повністю перервані й після об'єднання України з Московщиною в 1654 р., та доказ про знайомство наших предків із східними, західними і південними джерелами поширення шахів. Політичне об'єднання 1654 р. не призвело ні до культурного, ні до національного злиття двох різних народів, не створило ні психологічної, ні духовної їхньої цілості й єдності. Готуючись відзначити 1500-річчя столиці України, підкомуністичні совєтські історики висувають знову дискусійне твердження про Київ — спільну колицку російського, українського і білоруського народів у минулому, отже, в час дитинства цих народів, один із яких (московський, називаний від 1721 р. російським) вийшов на історичну сцену кілька століть пізніше. Мабуть, саме тому росіяни й вважають себе за "старшого брата" і завжди ставлять себе на перше місце. Цією "спільною колицкою" не заперечити теперішню наявність трьох різних народів, зовнішня "єдність" яких здійснюється ніяк не колицковими засобами, а поневоленням, всебічним терором, винищенням всього, що в цих народах є відмітного і ворожого до Москви.

1 Н.Т.Р.Мurray. A History of Chess. Oxford, 1969. С.379.

2 И.М.Линдер. Шахматы на Руси. С.62,64.

Соціальні, господарські, політичні обставини також того часу зумовлювали, створювали різні психологічні і культурні звички.

Розкол 1054 р. Церкви на Східну і Західну не припинив стосунків київського князя Володимира Мономаха (1053-1125 рр.) з Римом (надсилка мощів папи Климента, обмін посольствами) і не змінив толерантного ставлення України-Руси до католицизму, про що свідчать численні (понад 60 протягом XI-XIV ст.) шлюби київських княжих родин із західноєвропейськими королівськими династіями, шанування деяких католицьких і чеських святих, що їх не визнавала Візантійська церква, намовлення митрополита Кирила, щоб Данило Галицький пішов на примирення з королем Угорщини, бо і той християнин.

Автор 29-томної "Історії Росії" С.М.Соловйов, який виходив із переконання про єдність "руського" народу, вказував на відмінність характерів східнослов'янських князів у XI ст.: "На півдні були лицарі, "богатири", на півночі — власники, набувачі"¹. Н.Полонська-Василенко наводить твердження його учня проф.В.Ключевського про те, що в XII ст. Руссю населення Суздальської землі не називали, бо вона "була більше інородческим, ніж руським краєм, тут жили ... мурома, мера й весь"².

Московська Русь була тоді дуже далеко — і не тільки просторово — від історичних подій Західної Європи. На Московщині самодержавство було основою державності. Там була повна залежність від князя, а згодом вважалося за шану називати себе "холопом царя" і майже звичайним явищем — піддавання тілесному покаранню навіть священників. У Київській Русі помітну роль при князях відігравали віча, за козаччини — ради, на селах — сходки, що являють собою прикмети народоправства. Київські митрополити брали участь у політичному житті на вічах і як дорадники князя. В церковних соборах брало участь не тільки духовенство, а й князі і міщани. Пізніші братства (наприклад, Львівське, після отримання ставропігії від патріарха) мали право контролю над життям і діяльністю владик. Також висвята митрополита й єпископів відбувалася шляхом обрання їх собором, а не безпосереднього призначення з боку царгородського патріарха. Виходячи з цієї соборноправности, українське духовенство негативно поставилося до Переяславської угоди (1654 р.) і відмовилося присягати московському цареві, не їздило на висвяту до Москви, заявивши проти підпорядкування їй і "нам краще вмерти, аніж митрополита з Москви прийняти"³.

НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ ПРО ШАХИ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Про велику популярність шахової гри серед наших предків у Київській Русі, на території теперішньої України, говорять також билини.

Що таке билина? Звичайно, ми маємо на увазі не стебло польової рослини ("Сам зостався на чужині, як билина в полі" — Метлинський), а російську народну епічну пісню про богатирів, їхні героїчні вчинки. А чи можна покликатися на них, говорячи про українську історію і шахи на Україні за часів Київської Русі зокрема, адже билини записано в Росії майже тисячу років після осівування у них подій?

1 Полонська-Василенко Н. Дві концепції історії України і Росії. Мюнхен, 1964. С. 29.

2 Там же. С. 9.

3 Полонська-Василенко Н. Історичні підвалини УАПЦ. Мюнхен, 1964. С.31,33, 34,35,58,62,68,73.

Назву "билини" вигадали в ХІХ ст. Д.Чижевський зазначає, що "народ зве їх "старинами"¹. Билини називають старинами також автори фундаментальної "Історії української літератури", виданої у восьми томах Академією наук Української ССР. Дехто з українських фольклористів билини називає билицями, бувальщиною. Але, мабуть, треба користуватися вже укоріненою, вжитою назвою.

М.Грушевський говорить, що українські дослідники Максимович, Бодянский, Костомаров вважали Україну місцем зародження билин. Згодом билини "вигасли тут під впливом нових переживань, інтересів і тем, які захопили суспільність в епоху народної боротьби з польсько-шляхетським режимом"². "Маємо докази, — стверджує Д.Чижевський, — що теми їх (билин) старі та що в країні свого постання, на Україні, вони вимерли лише в ХVІ-ХVІІ ст., витіснені новим типом епосу, думами"³. Уважні фольклористи наводили в минулому сторіччі переконливі приклади відчутних зв'язків української усної словесності з билинним епосом, наявність билинних тем у ній ще при кінці ХVІ ст. Вивчення билин розпочали російські фольклористи в ХVІІІ ст. після запису їх в Олоонецькій і Архангельській губерніях та на Уралі, де вони збереглися в найчистішому виді. У билинах мовиться про київських бояр, князів, князівства, але нема згадки про Москву, що свідчить про давній час їхнього формування і пам'ять у народі про славне минуле Київської Русі. І це не є пустопорожнє, як люблять "науково" говорити в Українській ССР, твердження т.зв. українських буржуазних націоналістів. Українські підсоветські літературознавці однієї думки щодо билин з українськими вченими на еміграції. "Більшість билин, — стверджувально повторюють підсоветські історики української літератури думку українських дослідників минулого сторіччя Максимовича, Бодянского, Костомарова та емігрантів нашого часу М.Грушевського і Д.Чижевського, — за своїм сюжетом зв'язані з Києвом, князем Володимиром, отже і виникнення їх припадає на Х-ХІ ст."⁴. Вказавши, слідом за українськими вільними ученими на еміграції, про спільність образів билин і українських народних пісень та українських народних дум, на подібність деяких образів у російських билинах та в українських народних казках, автори підсоветської "Історії української літератури" говорять, що головним центром творення билинного епосу в Київській Русі були Київ, Чернігів, Галич, Новгород⁵.

Перебуваючи в братських обіймах Москви, літературознавці Української ССР, із зрозумілих причин, обходять мовчанкою питання поширення билин далеко від оспіваних ними місць.

Чому ж билини, свідки славного минулого України — Київської Русі, опинилися в глуші Росії, там, "куди навіть не доходила історія"? Їхній шлях лежав через Новгород, який входив до складу Київської Русі. М.Грушевський погоджується з думкою російських літературознавців минулого століття, зокрема О.Н.Піпіна, про те, що "Новгород репрезентував, можна сказати, четверту східно-слов'янську народність, поруч теперішніх великоросів, білорусів і українців. Москва знищила її, і вона загинула властиво без спадкоємців, коли не рахувати північно-російських діалектів"⁶. Перше ґрунтовне руйнування Новгорода

- 1 Чижевський Д. Історія української літератури. С. 122.
- 2 Грушевський М. Історія української літератури. Нью-Йорк, 1959. Т. 4. С. 4.
- 3 Історія української літератури. У 8-и т. К., 1967. Т. 1. С. 42..
- 4 Там же. С. 43.
- 5 Там же. С. 42.
- 6 Грушевський М. Історія української літератури. Нью-Йорк, 1959. Т. 3. С. 56.

здійснив московський цар Іван III, який, завоювавши 1477 р. місто, все нещадно в ньому знищив і розграбував, вивіз із нього майже всіх міщан, а на спорожніле місце трислав москвичів та городян з інших міст Московщини (A. Olearius. History of Moskovy. London, 1669)¹.

Його наступник Іван Грозний іще раз вислав понад 15000 новгородців до Московщини, вирізавши до ноги всіх інших у їхньому рідному місті, а знищений Новгород заселив москалями².

Разом із вивезеними, засланими та втікачами билинний епос потрапив на вигнання, на північ, де й зберігся. Билини були записані здебільшого в Олонецькій губернії, навколо Онезького озера, старій частини Новгородської землі, та в "колонізованому вихідцями переважно того ж новгородського походження"³ Біломоро-Печорському краї, на Уралі та районах Західного Сибіру. "Ближча околиця стратила свою людність — вона була вивезена московським правительством і на її місце оселена московська; глухі ж частини "Онезької п'ятини" старого Новгорода, очевидно, потерпіли найменше"⁴.

Незважаючи на певні пізніші нашарування, билинні свідчення про героїв-богатирів, князів, їхні звички у подробицях відповідають історичним описам літописів. Про шахи йдеться в кількох билинах київського, галицького та новгородського циклів. Зрозуміло, нас цікавлять насамперед билини двох перших циклів, зокрема про Іллю Муромця, Чурила, Михайла Потока, Ставра Гординовича та Добриню і Василя Казимириова.

Д. Чижевський говорить, що "старини про найпопулярнішого героя Іллю Муромця — чернігівського походження"⁵. Про нього є згадки у західноєвропейському епосі (німецька поема "Ортнід" та норвезька сага про Тідрека. Билина про Чурила, як і про Михайла Потока відноситься до галицько-волинського епосу."Прізвище Чурилів або Джурилів належало до прізвищ західноукраїнського боярства. Від цього прізвища походить назва міста Чурилова (пізніше Джурила) на Поділлі". Ім'я Чурила збереглося в українських народних піснях. Що билина про Михайла Потока "теж з Галичини показує галицька пісня про дівчину, що "дивиться одним оком на Джурила, другим — на Потока". Ім'я "Поток" поза тим невідоме на слов'янському сході"⁶.

Чурило⁷ Пленкович, герой билини "Смерть Чурилі", тричі грає в шахи з киянкою Катериною Микуличною, виграє всі три партії і заклад у 300 карбованців.

Непереможним шахістом змальовують билини Михайла Потока, дружинника князя Володимира. Прибувши як посол до бухарського царя, він запевняє, що в його країні шахи є головною розвагою. Граючи з царем, він двічі йому програє, але зате виграє третю вирішальну партію. В іншому варіанті билини Михайло Поток перемагає за шахівницю польського короля. Він бере також переконливий реванш у турецького султана за програвши йому князя Володимира і навіть виграє його доньку.

1 Наводимо за працею: Франка Б. Корчмарика. Духові впливи Києва на Московщину в добу Гетьманської України. Нью-Йорк, 1964. С.12.

2 Дорошенко Д. Слов'янський світ в його минулому і сучасному. Берлін, 1922. Т.1. С.123.

3 Грушевський М. Історія української літератури. Т.3. С.60.

4 Там же.

5 Чижевський Д. Історія української літератури. С.126.

6 Там же. С.179

7 До речі, М.Грушевський наводить в "Історії української літератури" (Нью-Йорк, 1959. Т.4. С.70) кілька галицьких і подільських весільних пісень про билинного джигуна-баламута Чурила.

Добриня і Василь Казимиров, герої однойменної білини, отримують від князя Володимира відраджання в "землі Сорочинській" заплатити данину. Граючи з королем, Добриня програє першу шахову партію, але, вигравши дві наступні, вийшов переможцем.

Билина "Ставр Гординович" розповідає про Ставра, чернігівського боярина і гусляра, який на банкеті вихваляв красу і розум своєї дружини. Князь Володимир наказав заперти його за хвалькуватість до холодної, а його жінку привезти до себе. Дружина Ставра, довідавшись від чорного ворона про цю нещасливу пригоду, прибуває переодягнена послом до Києва в супроводі тридцяти дружинників-шахівців, грає в шахи з київським князем і тричі перемагає його. В іншому варіанті цієї ж білини дружина Ставра приїздить переодягнена як жених до доньки князя Володимира, грає з ним і з гравцями його оточення та всіх перемагає. Князь запевняє, що він, будучи найсильнішим шахістом на Русі, програвав лише Ставру Гординовичу, з яким пропонує зіграти й обіцяє віддати послові (чи женихові) свого шахіста, коли б той програв. Ставр Гординович із натяків противника здогадується, з ким він грає і, зрозуміло, програє... Говорячи про історичність білин, Д. Чижевський зазначає, що "історичний сюжет має й старина про Ставра Гординовича, заарештованого князем Володимиром та звільненого власною жінкою, що приїхала до Києва в чоловічому вбранні"¹.

В інших білинах говориться, що шахами і мистецтвом шахової гри захоплювалися багатирі Ілля Муромець, Добриня Никитич, Олекса Попович.

Нерідко в білинах оповідається, що переможений за шахівницею платить велику данину або втрачає все своє майно, всі маєтки, царство, стає рабом переможця чи навіть накладає головою.

Билини, записані в Олонецькій, Архангельській губерніях та інших районах Росії, звичайно, російською мовою. Проте вони є свідками славного минулого України — Київської Русі, великої популярності шахової гри серед наших предків.

На початку X ст. невідомий чернець баварського монастиря в Тегернзее написав перший німецький лицарський роман "Руодліб"² про пригоди королівського посланця, що своєю шаховою грою виявив гуманне ставлення до переможеного. Роман написаний латинською мовою. Проте ніхто ще дотепер не намагався заперечити віддзеркалення в ньому культури німецького народу, звичаїв його аристократії і його простого люду.

Як бачимо, про популярність шахової гри на території України за Київської Русі свідчить тогочасна усна народна творчість — білини. На них вказував також англійський історик шахів Меррей, який, правда, вслід за росіянами, виходив з імперських чи, правильніше сказати, імперіалістичних засад і тлумачив історію народів Російської імперії як цілість. У своїй "Історії шахів"³ він говорить про "ті епічні пісні княжої доби — т. зв. білини, в яких бояри та боярині, князі та купці — всі грали в шахи" і переказує міст білини про новгородського купця Садка, який бере з собою на дно Ільменського озера дорожціну шахівницю і золоті шахові фігури, щоб помірятися там силою в шаховій грі з морським царем.

Билини оповідають, що найпопулярнішою розвагою в Київській Русі була шахова гра. Нею захоплювалися широкі верстви населення. Жінки грали не менш майстерно, ніж чоловіки, й їхні шахові таланти знаходили гідну оцінку та визнання. Київський князь Володимир Великий належав до найсильніших шахових гравців наших предків. Вони, як відомо, сприйняли

1 Чижевський Д. Історія української літератури. С. 126.

2 Цей роман видав 1838 р. Якоб Грімм у Геттінгені. Див.: Kiefer. Das Schachspiel im Literatur und Kunst.

3 Murray H.T.R. A History of Chess. С. 382.

християнізацію без опору — божественна проповідь Ісуса Христа відповідала їхньому світосприйманню, розумінню моралі, людяності — не слідували сліпо реакційним приписам церковників, зокрема канонам про забороні шахової гри, на основі яких Володимира Великого, що його Православна Церква зарахувала до сонму своїх святих, можна було б відлучити від Церкви.

Засновник першої держави наших предків — Київської Русі князь Володимир Великий залишив своїм спадкоємцям країну в розквіті й могутності. Кілька років по прийнятті християнства чужинці нараховували в Києві 400 церков. Після смерті (1015 р.) князя Володимира його сини вели деякий час збройну боротьбу за світлопрестольну столицю, престол і першість. Переміг Ярослав, який княжив у Новгороді. Він розпочав будівництво шкіл, церков (Софійський собор), упорядкував зведення цивільних і кримінальних законів ("Руська правда"), знищив небезпеку нападів печенігів із сходу, знову приєднав до Києва т. зв. червентські міста (Галичина). Його родина поріднилася з королівськими династіями Візантії, Німеччини, Норвегії, Польщі, Франції, Угорщини. Сам князь перший раз був одружений із донькою шведського короля Олафа, другий — із візантійською принцесою. З його смертю розпочався розпад князівства. Розпаду сприяв також заповіт князя Ярослава, що ввійшов в історію як Мудрий. Згідно із заповітом, київський престол займав не найстарший син, а найстарший брат київського князя. Боротьба за Київ претендентів на княжий престол, яку втягали до своїх міжусобних війн також кочовиків, напади половців призвели до ослаблення, а згодом і роздріблення Київської Русі. І 1169 р. суздальський князь Андрій Боголюбський зайняв Київ, доценту знищив усе, що нагадувало силу, значення і славу столиці Київської Русі, перевершивши своєю дикою жорстокістю завойовника навіть напад монголів (1240р.), що остаточно звів нанівець першу державу на території теперішньої України.

Внаслідок ослаблення, розпаду і наступного занепаду Київської Русі український осередок перемістився до Галицько-Волинської держави, яка і 340 р. також стала здобиччю сусідів — Польщі і Литви. Під тиском т. зв. німецьких лицарських орденів вони заключили 1385 р. політичне (Кревське) об'єднання, яке через два століття (1569 р.) завершилося створенням нової унії (Люблінської) — підпорядкуванням польській державі литовців, білорусів і українців, що перестали відігравати самостійну політичну роль у житті Східної Європи. Їхні землі перетворилися на об'єкт польської колонізації, а вони — підпорядкуванням католицьким впливам. Місцева шляхта, переходячи в католицизм, зрівнювалася у правах із польською, відстоювала себе економічно і соціально, але була втрачена для свого народу, утиски супроти якого постійно посилювалися. Так пащина з 14 днів на рік у XV ст. збільшилася через століття до двох днів на тиждень, а незабаром встановлюється повна влада поміщиків над селянами. Опір зростаючим кріпацьким відносинам, спробам польщити й окатоличити український народ набрав оформлення в козаччині, яка об'єднала для самозахисту сили українських хліборобів, православного духовенства, інтелігенції.

Довгі роки, десятиріччя, століття західний сусід бив, принижував, поневолював і винищував волелюбний козацький народ, прагнучи звести його на становище раба, поставити на становище робочої худоби. І коли цей біль, що накопичувався протягом нескінченного часу, який здавався вічністю, вибухав нестримною силою, то доценту нищив своїх гнобителів і їхніх прислужників, змітаючи з землі, де квітла перша держава українського народу — Київська Русь. І тут треба дивуватися терпеливості наших предків та їхньому героїзму.

Боротьба проти католицької Польщі і диких татарських орд, що сунули з півдня, обезкровила нащадків держави русичів. Внаслідок взаємовинищувальної нещадної різанини і поляки, і козаки поставили своє історичне буття на край провалля: українці, шукаючи підтримки

і допомоги в єдиновірних православних, пішли на укладення спілки 1654 р. з Московською державою та й потрапили з вогню у полум'я — цілковиту залежність від північного варвара, а ослаблена Польща зазнала трьох розділів, які згодом завершилися повним підпорядкуванням її Росії.

Ця кривава доба не залишила слідів у літописах, літературі й усній народній творчості про шахи на Україні. Але, напевно, українська шляхта, яка навчалася в семінаріях та школах Західної Європи, служила при дворі польських королів, у польських магнатів, а також усі, хто спілкував із ними, віддавали не меншу данину захопленню шаховою грою, ніж вельможі.

Велика популярність цієї гри в суспільстві того часу знайшла віддзеркалення в поемі "Шахи" (1564 р.) Яна Кохановського. Над Московщиною тяжили приписи "Домостроя" (близько 1580 р.), що повторювали урядовий закон з 1550 р. про заборону гри в шахи, порушення якого розцінювалося як релігійний злочин. Цей закон був ще одним свідченням дволичності, лицемірства московського суспільства: шахи, з одного боку, перебували на списку заборонених, а, з другого, використовувалися як джерело поповнення державної скарбниці — дозволи грати в шахи віддавалися на відкуп шинкарям, корчмарям, що у вигляді податку приносило урядові кілька десятків тисяч золотих карбованців щорічно. Звичайно, такі дивовижні закони про заборону шахової гри в Московщині не були зобов'язуючими для її привілейованої верхівки. Якщо вірити советським вихвалювачам московської старовини, закордонні купці, дипломати, мандрівники в своїх подорожніх записках свідчать про значне поширення шахової гри в Московщині.

"Багато дечому дивувалися чужинці в Московській державі. Вони були вражені дикими звичаями й уподобаннями "московитів", але вони завжди відзначали тут виняткове поширення і високе мистецтво російських шахістів¹", — говорить історик М. Коган.

Здогад щодо "високого мистецтва російських шахістів у Московській державі" можна підтвердити приказкою про мишу, для якої найстрашніший звір — кішка, або висловом М. Чернишевського: "М. Костомаров також грав кепсько, через те йому могло здаватися, що я вмю грати"². До речі, саме змішування понять ("російські шахісти в Московській державі") є неблаговидним наміром приписати москалям невластиве їм. Адже відомо, що Московщина шойно після присвоєння Петром I собі титулу імператора в 1721 р. придбала нову назву — Росії, Російської імперії. Саме тому в усіх мемуарах, подорожніх нотатках, спогадах, написаних до 1721 р., підданих Московщини називають лише москалями-московитами, а не росіянами³. Якби шахи в Московщині мали справді "виняткове поширення", то цареві Петрові I, що, прагнучи європеїзувати свою верхівку, почав запроваджувати т зв. асамблеї, не було б потреби до культурних забав на них силою включати також гру в шахи. Правда, улюблену

1 Коган М. С. Очерки по истории шахмат в СССР. С. 24.

2 Там же. С. 338.

3 В. Ключевський. Сказання иностранцев о Московском государстве, Москва, 1866; Веселовский. Азартные игры, как источник дохода Московского государства в XVII в. — Сб статей, посвященных В. О. Ключевскому. М., 1890; Яків Рейтенфельс. De rebus Moschoviticis ad Serenissimum Magnum Hetruriae Ducem Cosmum Tertium. Patavii, 1680. (Російський переклад вийшов у Москві 1905 р.: "Сказание светлейшему герцогу Тосканскому Козьме Третьему о Московии"); Legatio Polono-Lithuanica in Moscoviam. Нюрнберг, 1689. (Переклад — 1891 року в Москві: "Описание путешествий польского посольства в Москве в 1678 г."); Записки о Московии XVI века сэра Джерома Горсея. Переклад з англ. СПб, 1909.

розвагою Петра I була шахова гра. Він мав двох партнерів, з якими рідко коли розлучався. Один із них — Степан Медведь-Витащі виконував також обов'язки ката і сам здійснював тортури над "царевими" злочинцями. Другим був священник, духівник Петра I. Він, перебуваючи в оточенні царя за кордоном, здивував французів своєю ненажерливістю і непомірністю в пияцтві — під час обіду випивав до 15 пляшок шампанського.

"Проте глибоко попароститися в російському дворовому суспільстві того часу шахи не встигли, — стверджує історик шахової гри в ССРР. — Популярність гри в шахи була зумовлена врешті-решт ставленням до неї Петра I вже незабаром по його смерті, за Катерини I, під час асамблей на перше місце виходять карти, які поступово почали витіснити шахи. За царювання Анни Іванівни шахи взагалі вже не належать до двірських розваг"¹.

Зберігся цікавий документ про шахи того часу. У 1731 р. казанський митрополит Сільвестр Холмський зробив на митрополита Теодосія Яновського донос за те, що той, "перебуваючи в Москві, залишав церковну службу і чернецьке звичайне правило, влаштовував у себе асамблеї з музикою, втішувався картярством і грою в шахи. І тим ненаситно забавлявся і ніби замість всеношного співу ставив те собі в обов'язок і інших вимушував до того... Той же Францишка на московському подвір'ї наказав послушнику своєму Тарасові з дзвіниці старовинні дзвони продати, щоб не заважали йому провадити цілісеньку ніч за шахами"².

У шаховій літературі Західної Європи також відомий подібний донос, але з XI ст. 1050 р. "кардинал Петро Даміана (1007 - 1072), єпископ Острії, поскаржився в листі до Папи Римського Олександра II на флорентійського єпископа, який під час їхньої спільної подорожі грав прилюдно в шахи у нічліжці для мандрівників. Відповідаючи на нагадування про канон, що передбачає відлучення від церкви тих єпископів, які грають у кості, обвинувачений у свій захист твердив, що шахи — це не гральні кості і в забороні вони не згадуються. Однак автор листа мав інший погляд і вважав обидві гри за тотожні та наклав на єпископа як покуту тричі старанно проказати молитву, помити дванадцятьом жебракам ноги, дати кожному з них по срібній монеті й нагодувати кожного. Закликаний до порядку смиренно виявив каяття, давши перед тим урочисту обіцянку виправитися"³.

Наслідки доносу казанського митрополита Сільвестра Холмського на митрополита, що захоплювався шахами, Теодосія Яновського нам невідомі. Але в тому доносі яскраво знайшло відображення різне виховання, різне розуміння і різне тлумачення церковними достойниками шахового мистецтва і світу взагалі, відмінні характери двох різних народів. "На церковному ґрунті зустрілися два світи, два світогляди, примирити які було неможливо. Україна була зв'язана із Заходом, західною культурою. Москва вважала все західне — єретицьким, поганим"⁴.

Так патріарх Філарет, батько Михайла I, першого московського царя з династії Романових, вважав українців, яких хрестили обливанням, а не занурюванням у купіль, за християн і намагав від них ще раз приймати християнство, а неохрещених вдруге, не перехрещених для смерті ховали на московських кладовищах для "іноземців".

1 Коган М.С. Очерки по истории шахмат в СССР. С. 41.

2 Там же. С.19.

3 Aladin Lampe (Siegfried Widmann). Die Dame und der König. Kulturgeschichte des Schachspiels. Мюнхен, 1962. С.38.

4 Полонська-Василенко Н. Історичні підвалини УАПЦ. С.78.

У католицькій церкві вже в середині XIII ст. не дотримувалися заборони грати в шахи, які завойовували все більшу популярність навіть у монастирях, про що не міг не знати вихованець Києво-Могилянської Академії українець Теодосій Яновський. Він, будучи представником "прозахідного чи радше прокиївського духу"¹, як член Святійшого синоду московської церкви сприяв культурно-релігійному піднесенню відсталого тоді московського суспільства.

"За Єлизавети Петрівни великим шанувальником шахів був її фаворит граф Кирило Григорович Розумовський, — стверджує історик М.Коган², покликаючись на "Історію Малої Росії" Д.Н.Бантиш-Каменського (М. 1830. Ч.ІІІ. С.77-78). — У мемуарах сучасників нерідко згадується матеріальна допомога, яку він надавав шаховому партнеру — незаможному офіцерові".

К.Г.Розумовський (1728 - 1803), меценат шахового мистецтва в Російській імперії, не був росіянином. Він був українцем, походив із реєстрових козаків Чернігівщини. Його брат Олексій (1709 - 1771) був співаком придворного хору. Царівна Єлизавета закохалася в нього і, ставши імператрицею, таємно одружилася з ним. Як чоловік цариці перевіз майже всю свою рідню з України до Петербурга, а Кирила відправив на навчання за кордон, а згодом призначив президентом Академії наук. На вимогу козацької старшини, підтриманої Олексієм, царський уряд відновив гетьманат — автономну Гетьманщину на чолі з Кирилом Розумовським. Будучи гетьманом, він намагався перетворити автономію на самостійність, прагнув здобути право на дипломатичні зносини, сприяв розвитку української торгівлі, літератури, мистецтва, науки, планував заснувати в Батурині університет.

"Широка програма модернізації Гетьманщини й участь у ній К.Розумовського, а ще більше політична активізація українського шляхетства цілком розбігалася з цілями російського уряду, який ще з 1750-х років почав щораз більше обмежувати економічні й політичні права України"³, — контроль над фінансами Гетьманщини, скасування 1755 р. митного кордону між Росією й Україною, вилучення Києва з-під влади гетьмана і т.п. примусили К.Розумовського зрестися гетьманства. На кілька років виїздить за кордон, а, повернувшись в Україну, безвиїзно, до самої смерті живе в Батурині. Його сини — Олексій був міністром освіти, Андрій — на дипломатичній службі. Перебуваючи у Відні, заприятелював з Бетховеном, який присвятив йому кілька своїх творів. Третій син гетьмана Григорій був відомим ученим-мінералогом, членом багатьох академій наук. Помер в Австрії, де його нащадки створили австрійську лінію графів Розумовських.

Великий внесок належить українцям у розвиток культури, науки, шахового мистецтва, прищеплення людяного духу і надання людського обличчя Росії. Це мусило б бути предметом дослідження учених Української ССР, де є архіви, бібліотеки і засоби. Але там вимушені возвеличувати північного варвара і вважати "старшого брата" за початок всього і за зразок усьому світові.

"Кидаючи загальний погляд на розвиток шахової гри в XVIII сторіччі, ми переконуємося, як далеко обігнала нас тоді шахова Європа. Російське шахове мистецтво анічогісінько не могло протиставити багатій шаховій літературі, низці блискучих представників шахової думки (Лопес, Сальвіо, Греко, Філідор). В зародковому стані перебувала й шахова

1 Корчмарик Франко Б. Духовні впливи Києва на Московщину в добу Гетьманської України. Нью-Йорк, 1964. С.55, 59, 61, 86, 91.

2 Коган М.С. Очерки по истории шахмат в СССР. С.41.

3 Енциклопедія Українознавства. Париж-Нью-Йорк, 1973. Т.7. С.2556.

література. Двома випадковими виданнями вичерпувався увесь "книжковий фонд" російських шахістів, а в російській періодичній пресі XVIII ст. не з'явилося ані однієї навіть малозначної статті, присвяченої шаховому мистецтву. З таким злидненням багажем вступило російське шахове мистецтво в XIX сторіччя¹, — писав автор історії шахів в СССР.

А.Д.ПЕТРОВ — ВИГАДАНИЙ ВЕЛИКИЙ МАЙСТЕР РОСІЇ

Зрозуміло, що такий жалюгідний стан шахового мистецтва в Російській імперії відповідав низькому культурному рівню російського суспільства тієї доби. Російські шовіністи, намагаючись заповнити цю порожнечу, створюють тепер культ А.Д.Петрова (1794 - 1867). "Перший російський шаховий майстер, композитор, літератор, видатний попередник Чигоріна", "протягом піввіку був найсильнішим шахістом Росії", багато з його творчих ідей "співзвучні передовій шаховій школі" СССР — настирливо лунають тепер голоси з Москви про А.Петрова².

А.Петров — автор "патріотичної" шахової задачі "Втеча Наполеона з Москви", яку в СССР називають славнозвісною і ставлять поряд із такою ж по суті трюкацькими композиціями, як "Возз'єднання України з Росією" або "Гітлеру капут". Штукарський витвір А.Петрова складений усупереч вимогам шахової композиції про ощадливість матеріалу і мінімальну кількість ходів. В цій "патріотичній" задачі білий король — російський цар Олександр I, чорний — хто міг би інакше подумати! — Наполеон. Французькому королеві мат можна дати вже на восьмому ході, але за традицією непереможної російської армії, його героїчно женуть до чотирнадцятого (!) ходу на Париж. Петров розробив також дебют (1. e2-e4 e7-e5 2. Kg1-f3 Kg8-f6), який у минулому столітті називали його іменем. Але в країні, де особа здавна була нічим, а держава всім, за цим початком закріпили назву "російської партії" й як така вона набула громадянства і за межами Російської імперії.

У передмові до свого підручника "Шахматная игра, приведенная в систематический порядок, с привосокуплением игор Филидора и примечания на оныя, изданная Александром Петровым" (Санкт-Петербург, 1824) "перший російський шаховий майстер" підкреслював, що шахи "привчають до розважливості, завбачливості, розсудливості". Властиво ці риси були основою характеру А.Д.Петрова. "Вміння тонко полестити в шаховій партії" "сильним світу цього", — зазначає М.С.Коган, — досягло мети певніше і швидше, ніж ретельна служба. Вже сучасники відзначили, що своїми службовими успіхами Петров був зобов'язаний шахам. Знаменитість і слава Петрова, як шахового грача, із часом дійшла до того, що становили всю його кар'єру, — читаємо у спогадах Д.Н.Сверєбеєва. — Згодом він перебував при князі Паскевичу Єриванському у Варшаві й усі його там заняття обмежувалися щоденною грою в шахи з фельдмаршалом. Він умів вчасно йому партію програти і полестити постійно непогамованому самолюбству варшавського героя. За те він отримав якусь значну посаду, одружився з донькою генерал-інтенданта нашої армії в Польщі, Погодіна, одержав чималеньку платню, ордени, стрічки"³.

1 Коган М.С. Очерки по истории шахмат в СССР. С.44.

2 Шахматный словарь. М., 1964. С.303 і 304.

3 Коган М.С. Очерки по истории шахмат в СССР. С.152 - 153.

Цей "перший російський шаховий майстер", незважаючи на неодноразові запрошення, не брав участі ані в одному міжнародному турнірі. Саме тому А.Анדרсен (1818 - 1879), який збагатив скарбницю шахового мистецтва "безсмертною" (виграв 1851 р. в Кізеріцького) і "вічно зеленою" (перемога 1852 р. над Дюфренем) партіями, жартував, що "росіяни вигадали Петрова для того, щоб і вони мали великого майстра шахового мистецтва". М.Чигорин дивувався з приводу слабкої гри А.Петрова. Збереглося близько 50 його шахових партій. не треба мати буйної фантазії для здогаду, що то були найкращі партії "першого російського шахового майстра", бо інакше їх не зберегли б як зразкові для нащадків.

Авторство першого високохудожнього шахового етюда, що відповідає сучасним принципам композиції, приписується багдадському каліфу Мистазіму (833 - 892). Московщина тих часів не залишила й найменшого сліду, і не тільки в галузі шахів.

Перша шахова книга іспанця Лусени побачила світ 1497 р., португальця Даміана — 1515 р., росіянина І.Бутрімова — 1821 р., а А.Петрова — 1824 р.

1575 р. в Мадриді був влаштований міжнародний шаховий турнір з участю двох іспанців (Руї Лопес і Сезон) та двох італійців (Д.Леонардо і П.Бої).

Нотація в сучасній формі вперше застосована 1737 р. сирійцем Пилипом Стаммоу, що проживав у Парижі, в книзі шахових кінцівок. Зрештою, він був першим, хто класифікував дебюти.

Перший шаховий журнал ("La Palamede") почав виходити 1836 р. в Парижі, англійською — 1841 р. ("Chess player's Chronicle"), німецькою — 1846 р.

Люди, які хочуть прославитися не мистецтвом шахової гри, а комбінаціями спотворення, повторюючи вигадки російських шовіністів, твердять, наприклад, що Чигорин був "основоположником советської шахової школи" ("Founder of the Soviet School of Chess")¹. Автори з країн советських сателітів напевно вимушено, але безапеляційно твердять, що "вчені мужі встановили, що росіяни владисто з давніх-давен знаходили задоволення від шахової гри"². Їм безкритично вторять видавці історії шахів, переконуючи читача, що "в Росії шахи завжди були популярні"³. Ті ж автори з виглядом учених знавців розповідають також про "великих шахістів", злочинно думаючих псевдо-теоретиків К.Маркса, В.Леніна, політичних злочинців типу К.Лібкнехта і, не моргнувши, промовчують подібні ж здібності таких же великих — Гітлера, Муссоліні та міжнародні шахові турніри, що були влаштовані за їхнього панування. Зате вони охоче оперують випадками анекдотичного значення: 1895 р. з Гастінгського турніру втік його учасник Барденлебен, переляканий жертвами кількох фігур Штайніца в партії проти нього; чеський гросмайстер Горт упав із стільця в турнірі на першість Європи, що проходив в Обергаузені, коли Керес пожертвував йому королеву. Говориться про смерть за шаховим столиком голляндця Олянда, чеха Фолтиса, румуна Стефана Сабо та, зрозуміло, чемпіона світу А.Альохіна, про скін недовзі після гри "совето-росіянина" (українця) Л.Штайна, естонця П.Кереса і т.д. Створивши враження про свою обізнаність, советофіли безапеляційно твердять, що "в Росії шахи завжди були популярні". І хто спробує взяти цю нісенітницю під сумнів, того негайно затаврують реакціонером, назвуть прихильником холодної війни, обляють неуком... Іншу думку, ніж закордонні советофіли, висловив історик шахової гри в СССР М.Коган⁴. Він стверджує, що запроваджені Петром І у придворних

1 The Encyclopaedia of Chess. London. С.456.

2 Houska V., Opocensky K. Heiteres aus der Welt des Schachs. Прага, Artia, 1961. С.160.

3 Dr. Silbermann J. / Unzicker W. Geschichte des Schachs. Мюнхен - Відень, 1975. С.203.

4 Див.: Коган М.С. Очерки по истории шахмат в СССР. С.41,44,54.

колах шахи незабаром були витіснені картами, що до першої чверті XIX ст. Росія не мала ані одного видатного шахіста, а сама гра мала відбиток кустарної самобутності, ставши поряд із картами привілеєм нечисленного прошарку. Відомо, наприклад, що через недостатню кількість читачів шахової літератури в Росії проф. Карл Яниш був вимушений друкувати свої аналізи іспанської партії в "Deutsche Schachzeitung" (1848), а французького захисту — в англійському журналі "Chess World" (1868).

"Від 1859 до 1917 р. російські шахісти десять разів робили спробу створити свій власний періодичний орган, але ні одному з них не вдалося проіснувати тривало"¹.

Італійський поет доби Відродження єпископ Марк Ієронім Віда (1490 - 1566) написав латинською мовою "Поему про шахи", яка витримала кілька видань в оригіналі і безліч перекладів, що сприяло поширенню і захопленню оспіваної шахової гри. Єпископ Віда в своєму епосі розповідає про шахову гру на Олімпі між Аполлоном і Меркурієм. Від завзятої боротьби шахові фігури ставали живими. І коли гра закінчилась перемогою Меркурія, Аполлон послав одну з німф учити людей шаховому мистецтву. Наслідкуванням цього твору є поема "Шахи" польського поета Яна Кохановського (1530 - 1584) і поема "Каїса" англійського сходовознавця Уільяма Джонеса (1746 - 1794). Продовжуючи розповідь італійського єпископа про шахи, Джонес дав згаданій німфі звання й обов'язки богині шахів, назвавши її Каїсою. Російською мовою "Поема про шахи" Віди вперше надрукована в 1975 р.², майже півтисячоліття по опублікуванню її в 1513 р., а поема "Каїса" Джонеса перекладена російською мовою шойно 1977 р.³, через понад два століття після її написання.

Справді "в Росії шахи завжди популярні!"

РУСИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ШАХОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Шахова термінологія в нашій Батьківщині відображає стан поневолення, підпорядкування України інтересам владущої верхівки російських шовіністів КПСС, які продовжують політику російського царату в минулому. Відомо, що 1720 р. російський цар Петро I заборонив друкувати в Києві книги. 18 липня 1863 р. міністр освіти Російської імперії Валувєв поширив циркуляр проти вживання української мови, якої, на його думку, "не было, нет і быть не может!". 30 травня 1876 р., "того ж самого року, коли Росія лагодилася турецьких слов'ян визволяти, у німецькому Емсі російський імператор, який відпочивав у цьому курортному містечку підписав указ, що засуджував на смерть письменство одного з найбільших слов'янських народів"⁴. Ним заборонялося будь-що друкувати українською мовою в Російській імперії.

Іншої тактики в тому ж напрямку винищення українства вживають в СРСР. Запроваджуваний мовний геноцид здійснюється поступово, але послідовно і невпинно. Першим його кроком є "зближення" мов, мірилом і зразком для яких, зрозуміло, має бути мова "старшого брата". "Зближення" полягає в тому, що з української мови вилучають усе самобутнє, а з синонімів дозволено вживати лише ті слова, які мають однакове звучання з російськими. Так,

1 Шахматный словарь. С.10.

2 Шахматы в СССР, 1975, № 9, с.18 - 20; № 10, с.24 - 25.

3 Там же, 1977, № 1, с.26 - 28.

4 Єфремов С. Історія українського письменства. Київ - Ляйпціг, 1919. Т.2. С.141 - 142.

наприклад, викидаються слова "доля", "родина" і насильно насаджуються однозвучні з російськими "судьба", "сім'я" і т.п. Спрощують мову народу, збіднюють її, плекають засмічення ("каска" - замість "шолом", "брюки" — замість "штани", "підйом" — у розумінні "піднесення"), а згодом покаліченим аргументують "близькість мов братніх народів". Той же геноцид здійснює КПСС супроти української термінології в галузі шахового мистецтва.

Шахова гра зберегла сліди країн свого походження. Проте, набираючи поширення в усьому світі, вона видозмінювалася, а назви фігур навіть здобули національне забарвлення. Правда, слон у російській термінології зберіг свою назву. Але його символ — два роздвоєні слонові бивні в Англії зображають у вигляді єпископської мітри ще й досі, як навіть і в СРСР, з хрестом на ній. Франція відтворює їх у вигляді ковпака блазня з двома китичками. Відповідно ця фігура в Англії називається єпископом (Bishop), у Франції — блазнем (Fou).

Перський володар — шах на Заході став королем, залишившись таким на шахівниці навіть у країні диктатури пролетаріату, що все ще будує комунізм. Запровадження в шахах замість короля назви "цар" у Росії не прищепилося внаслідок деспотичного царського ладу. З історії шахів у Росії відомий гумористичний випадок, який набрав значення "справи імператора" і напевно лише у переказах, як то водиться у казках, закінчився щасливо. Оповідається, що 1686 р. одного гравця катували за кілька масних слів, сказаним на адресу царя шахівниці переможеного супротивника. І ніби втручання самого московського царя врятувало шахіста від жорстокого покарання.

Друга фігура, що як візир, дорадник монарха, обмежений у правах, згодом поєднала в собі властивості й силу фортеці (вежа-тура) і меткого вояка-стрільця чи офіцера, в XI ст. втратила малозрозумілу назву "ферзя" (Visir - Fers) і стала називатися "дамою". У всякому разі так писав уже 1180 р. англійський вчений А. Neckam, викладач Паризького університету, в своїй праці "De naturis rerum"¹. Дехто вважає, що ця зміна назви шахової фігури сталася значно пізніше і пов'язує її з постаттю Жанны д'Арк, яка очолила боротьбу французів проти англійських завойовників, 30 травня 1431 р. була спалена католицькою церквою, 1456 р. реабілітована, згодом канонізована, а 1920 р. проголошена святою. В Росії візир до останнього часу живе на шахівниці як ферзь. Не став він дамою, говорять, внаслідок дії "Домостроя" — зведення російських правил кінця XVI ст. суспільної і родинно-побутової поведінки, що жінці, як ніби неповноцінній істоті, відводив роль служниці.

Внаслідок підпорядкованого становища жінки в московському суспільстві також слово "ферзь", що спершу було жіночого роду "ферзя", а сама шахова фігура зображувалася як жінка в східному вбранні, набуло чоловічого роду. Не кращої думки, ніж про жінок, був "Домострой" (1580) і про шахи. Його 24-й розділ "Про правдиве життя" висловлює суворе застерєження супроти споків шахової гри і за непослух загрожує, що винні "прямо всі разом потраплять до пекла, а тут будуть прокляті".

Існує поширене переконання, що стиль гри шахіста відображає його характер. Чи не в цьому лежить причина того, що в оточенні короля російських шахістів знаходиться військовий дорадник візир — ферзь, у той час як українці вшановують подругу короля, жінку — королеву? Протягом усієї історії українського народу жінка завжди була рівноправною особою, постійно стояла поруч із своїм чоловіком. Це жінка — мати, порадиця, захисниця. Це жінка — кохана, дружина, друг. Вона самовіддано, часто зі зброєю в небезпеці, в горі, а також у щасті боролася пліч-о-пліч із своїм коханим чоловіком. Можливо, королева на

1 Horst Wolfram Geissler. "8 x 8 = 64" — Kleine Geschichte des Schachspiels. Munchen, 1959, С.34.

шахівниці в Україні — залишок матриархату, вплив глибоко вкоріненого в свідомості та психіці українського народу культу Матері Божої Марії.

Низка словників, виданих Академією наук України та подібними науковими установами інших країн до часу посиленого наступу русифікаторів в Українській ССР, як відповідник російській назві "ферзь" подає українське означення "королева"¹, "друга після короля і найсильніша фігура в шаховій грі"². Та тепер під винищення, здійснюваного "старшим братом", потрапила також українська шахова королева. У підручнику шахової гри, що вийшов із друку згідно з останніми інструкціями "зближувачів" мов, наказово вимагається: "Іноді деякі шахісти вживають застарілі назви фігур. Ферзя називають королевою, слона — офіцером. У вітчизняній шаховій літературі такі назви не вживаються!"³. І тому видана в Українській ССР шахова література тепер не має й найменшого сліду на вживану українськими шахістами назву "королева".

Також побудова українських шахових виразів ближча до мов західних слов'ян, ніж до російської. Росіяни "объявляют шах", українці, як і всі інші слов'янські народи, "дають шах".

Незважаючи на посилену русифікацію української шахової термінології, в Українській ССР серед наших шахістів побутують назви фігур, що ближчі до мов західнослов'янських народів, ніж до російської:

Росія	Польща	Чехія	Болгарія	Сербія Хорватія	Україна
Шахматы	Szachy	Šach	Шахматыг (шах)	Šah	Шахи
Король	Król	Král	Цар	Kralj	Король
Ферзь	Hetman Królowa)	Dáma (Kralovna)	Дама (царица)	Dama (Kraljiča)	Королева (Дама, Королівка)
Ладья	Wieża	Věž	Топ	Тор	Тура (Вежа)
Слон	Goniec	Stíelec	Офицер	Lovac	Стрелець, Офицер (Бігун)
Конь	Skoczek	Jezdec	Кон	Skakač Konj	Кнь
Пешка	Pion	Pěšec	Пешка	Pešak	Пшак

Отже, підсумовуючи, ствердимо, що українська шахова термінологія до часу посиленого наступу комуністичних русифікаторів на нашу мову була вільною від російського впливу. Навпаки, українська термінологія, будучи часткою української мови, виразно вказує на спорідненість із мовами західних слов'ян і навіть, як засіб оборонного самозахисту, відштовхування від обрусителів, має запозичення з німецької мови: Тура — der Turm, а західноукраїнський Бігун — дослівний переклад із німецького — der Laufer, від якого, нам здається, походить також польська назва цієї фігури Goniec — вістовий, вісник, гонець.

У збірнику "Шахи в Україні" ми намагалися зберегти українську мову, вільну від русизмів, насильно запроваджуваних на Батьківщині. Але щоб не утруднити користування нашою

1 Русско-украинский словарь. К., 1955. С.748; Польсько-український словник К., 1958. Т.2. С.155; Українсько-російський словник. К., 1958. Т.3. С.598.

2 Словник української мови. У десяти т. К., 1973. Т.4. С.297.

3 Поляк О., Ніколасвський Ю. Вчіться грати в шахи! К., 1973. С.164.

книгою і щоб уникнути великих розходжень із шаховою літературою, видаваної в Українській ССР, ми вживаємо підсоветської шахової нотації (Ф — ферзь, Т — тура), в примітках, однак, називаючи ферзя королевою. А під скороченням С (в Українській ССР — від російської назви шахової фігури "слон") маємо на увазі українського стрільця. Нагадаємо, що таку ж нотацію мусів уживати український часопис "Шахіст".

Однак, ми не в усьому вважали за доцільне дотримуватися советського правопису, повторювати підсоветську українську фразеологію, що в Українській ССР є калькою російської, навмисно, крім того, уникаючи плутанини, насильно насадженої в українську мову русифікаторами з їхньої мови. Росіяни, наприклад, один і той же корінь (Land — країна) в різних словах пишуть по-різному: Голландія, але Финляндія. Цієї непослідовності дотримуються і в українській мові в УССР. Російський правопис спотворено передає приголосну Н (h) — прізвище гросмайстра V. Норт вимовляється як Горт — Горт, а гросмайстра P. Нубнер — як Шубнер — 'Хюбнер. До невпізнання сфальшовано росіянами також вимову прізвища першого чемпіона світу Штайніца (Steinitz), якого вони, а за ними й мовознавці Української ССР, називають Стейніцом.

Німецьке слово Meister по-українському вимовляється без жодних змін — майстер. Росіяни зробили з нього "мастера". Очевидно, за подібністю. Grosmeister по-українському мусить вимовлятися також без змін — гросмайстер. Росіяни другу половину цього складного слова ще раз піддали русифікації, й вийшов "гроссмейстер". І ось українці мусять вживати — і в Українській ССР вживають! — не свій переклад із німецького (Grosmeister — гросмайстер), а спотворене обрусінням до невпізнання слово російського народу.

Недоліки російської мови в передачі чужинецьких слів переносять в українську і це насильство з метою калічення називають бурхливим розквітом культури Української ССР, національної формою, соціалістичною за змістом.

Користуючись насильно запроваджуваною російською термінологією, слід пам'ятати про величезні цвинтарі щиро українських слів, похованих там русифікаторською політкою КПСС.

РОСІЙСЬКІ ПАТРІОТИ — ЗАСЛУЖЕНІ ДІЯЧІ СССР, УКРАЇНСЬКІ — ЕМІГРАНТИ

В липні 1914 р. Німецький шаховий союз влаштував у Мангаймі міжнародний турнір, до участі в якому запросив найвизначніших з шахової еліти — американця Ф.І.Маршалла, словака Р.Реті, німця С.Тарраша, югослава М.Відмара, Д.Яновського, який уже набув французьке громадянство, і представників Російської імперії О.Альохіна із Москви та Ю.Боголюбова з Києва. Одночасно з міжнародним відбувалося два т.зв. головних та два побічних турніри з чотирма підгрупами. Головні турніри, влаштовувані й раніше Німецьким шаховим союзом, мали добру славу — перемогою в них здобули загальне визнання і звання шахового майстра С.Тарраш (Нюрнберг, 1883 р.), Е.Ляскер (Бреслав, 1889 р.) та інші. В головному А турнірі Мангайма 1914 р. одним із лідерів був І.Л.Рабинович, який мав 7,5 очка після 10-и турів. Ф.Богатирчук і О.Селєзнів набрали в ньому по 50 % із зіграних партій. У підгрупі А головному турніру Б лідував Брах із Брно (Врупп, тепер ЧСР), маючи 6 очків з 8, П.Романовський

(Санкт-Петербург), Іорданський (Москва) — по 5, а в підгрупі Б цього ж головного Б турніру — М.Руднів (Харків) — з 7-а очками¹.

Як відомо, 1 серпня 1914 р. вибухнула перша світова війна. Шахісти, які походили з країн, що перебували в стані війни з Німеччиною, були інтерновані. Згодом усі вони, за винятком двох — Ю.Боголюбова й О.Селезніва, повернулися на батьківщину, де вже панували комуністи. О.Альохін, здобувши в 1920 р. звання чемпіона РСФСР з шахів й одержавши 1921 р. відрядження за кордон із завданням від Комінтерну, став на Заході на шлях політичного емігранта й різко заатакував у пресі терористичні методи панування комуністичної диктатури.

Згаданий вище лідер головного турніру "І.Л.Рабинович належав до числа засновників советської шахової організації", стверджує "Шахматный словарь"². Інший учасник турніру росіянин П.І.Романовський отримав у 1934 р. почесне звання "заслуженого майстра спорту СССР", 1957 р. — "заслуженого шахового тренера СССР". "З перших днів існування советської шахової організації Романовський став одним із найактивніших її будівників"³. Найбільші його успіхи — друге місце (після Альохіна) в Олімпіаді РСФСР 1920 р., перше місце в наступній першості РСФСР (1923 р.) і звання чемпіона, разом із Ф.Богатирчуком, СССР з шахів 1927 р. — обидва вони набрали по 14 1/2 очка, випередивши найближчих конкурентів на 1 1/2 очка. "Романовський — видатний громадський шаховий діяч, протягом багатьох років належав до складу керівних органів лєнінградської, московської і всесоюзної шахової організації, беззмінний член редакційної колегії журналу "Шахматы в СССР", з часу заснування. За заслуги в галузі шахового руху нагороджений орденом Трудового червоного прапора"⁴.

Микола Миколайович Руднів (1885-1944), музикант за фахом, кількаразовий чемпіон Харкова, повернувшись з Німеччини до рідного міста, незабаром був вимушений залишити його — переїхав до Самарканда. Подібної долі зазнали багато українських інтелігентів, які покидали нажиті рідні місця, де їх обвинувачували в т.зв. українському буржуазному націоналізмі або місництві й винищували. Вони, шукаючи порятунку, ладні були їхати на край світу, ставали внутрішніми емігрантами. Опинившись за межами України, М.М.Руднів лише принагідно виступав як шахіст. Найкращий його успіх — перемога в 1-му Середньо-азійському шаховому турнірі 1927 р. В 1935 р. його позбавили звання майстра, здобуте 1914 р. в Мангаймі. Згодом, перемігши в турнірі першої категорії, став кандидатом на шахового майстра. В 1938 р. здобув перше місце в чемпіонаті Узбецької ССР.

Троє учасників міжнародного шахового турніру 1914 р. в Мангаймі українські шахісти Ю.Боголюбов, О.Селезнів і Ф.Богатирчук залишили помітний слід в історії шахової гри світу.

"І виріс я на чужині і сивію в чужому краї" — ці сповіті сумом слова Великого Кобзаря, які, зрештою, вказують, що Т.Г.Шевченко вважав Росію та її колонії, де він виріс і посивів, не за свою батьківщину, а за чужину, могли з повним правом повторити багато визначних і мільйони звичайних синів та дочок українського народу. Олександр Олесь, частина поезій якого, нарешті, легально побачила світ в Україні, емігрував на чужину разом із демократичним, названим у Советському Союзі шетлюрівським, урядом Української Народної Республіки, помер у Чехо-Словаччині.

1 Werner Lauterbach. Mannheim 1914. Walter Rau Verlag, Kempten (Algau. Dusseldorf, 1964. С.6-13.

2 Шахматный словарь. С.314.

3 Там же. С.322.

4 Там же. С.323.

Також посивів і похований у чужому краї, у Франції, найпопулярніший на початку ХХ ст. в Російській імперії український письменник Володимир Винниченко, один час голова уряду УНР.

Влаштуючи ще перед першою світовою війною виставки своїх творів у Парижі, Лондоні, Брюсселі, Женеві, Атенях та інших культурних центрах Європи, посивів на Заході, здобувши світову славу "всесвітнього візіонера" скульптор Олександр Архипенко, який прибув до США в 1923 р. з паспортом, виданим дипломатичною місією Української Народної Республіки.

На чужині помер класик української советської літератури Аркадій Любченко, часто ганьблений в ССРСР вояк дійової армії УНР поет Євген Маланюк, перекладач Шекспіра Т.Осьмачка.

Цей перелік можна було б довго продовжувати...

Сумної долі, що була наслідком трагічного стану, колоніальної залежності України, зазнали також багато інших визначних українських діячів у різних галузях культури, науки, а також і шахового мистецтва. "Шахматний словарь", що вийшов 1964 р. в московському видавництві "Физкультура и спорт", відзначивши успіхи шахістів України в роки перед першою світовою війною, зазначає, що "згодом лави провідних українських шахістів сильно порідшали. Загинув із рук денікінців Евенсон. Переїхав у Середню Азію Руднів. Емігрував за кордон Ловцький і Боголюбов". Найвизначнішим серед них був, звичайно, українець з-під Києва Боголюбов, який двічі (1929 і 1934) змагався за шахову корону чемпіона світу з російським шахістом Альохіним, також емігрантом з ССРСР.

Порідшали лави провідних українських шахістів і в час другої світової війни: на Захід потрапили і тут залишилися кілька шахових майстрів, кільканадцять першокатегорників. Діяльну участь у шаховому житті української політичної еміграції після капітуляції Німеччини брав чемпіон ССРСР із шахів 1927 р. і чемпіон України 1937 р. Ф.Богатирчук та світової слави шаховий композитор чемпіон України 1927 р. О.Селезнів. Їхні імена замовчує шахова преса ССРСР, але цілковито обминати не спроможна.

Останнім часом чимало визначних особистостей залишили країни советського соціалізму. Серед шахістів можна назвати чеських гросмайстрів Любомира Кавалека, що на шахових олімпіадах грає в команді США, і Людека Пахмана, чемпіона Західної Німеччини 1978 р., гросмайстра з ССРСР Володимира Ліберзона, який очолює на шахових олімпіадах ізраїльську команду. 30-річного шахового майстра Сосонка, що виїхав з ССРСР до Ізраїлю і перебуває тепер у Голландії. Навесні 1979 р. залишив советську шахову команду, яка перебувала в Західній Німеччині, одеський гросмайстер Л.Альбурт і поїхав до США. Найвизначнішим серед названих є, безперечно, Віктор Корчної (народився 23 березня 1931 р.), міжнародний гросмайстер, заслужений майстер спорту ССРСР, двічі (1947 і 1948 рр.) чемпіон ССРСР серед юнаків, чемпіон Советського Союзу 1960, 1963, 1965 і 1970 рр., "шахіст гострого комбінаційного зору, що вміє швидко орієнтуватися в найскладніших позиціях"¹. Протівник А.Карпова за звання чемпіона світу з шахів (17 липня 1978 р., Багіо Сіті на Філіпінах) В.Корчної, між іншим, стверджує, що один із його дідів "був шляхтич українсько-польського походження"².

Вони пішли слідом росіянина шахового генія Альохіна й Боголюбова, названого "Шаховим словником" "провідним українським шахістом"³.

1 Шахматный словарь. С.257.

2 Kortschnoj V. Ein Leben fur das Sach. Dusseldorf. 1978. С.11.

3 Шахматный словарь. С.96.

Філідор, Морфі, Ляскер та багато інших шахістів також були політичними емігрантами

Філідор, як відомо, велику увагу приділяв ролі пішаків у шахах, назвавши їх душею партії. Він висловив думку, яка набрала сили принципу, що саме правильна гра пішаками вирішальна для наслідку партії. Дехто намагається тлумачити це вчення про роль пішаків, висловлене 1789 р., як відбиття революційних ідей того часу, що привели до Великої Французької революції. Ці ідеї про значення нерівноправного до того соціального стану, що заявив про себе і прийшов на зміну феодалам. У знаменитий кав'ярні Парижа "Cafe la Regens" із Філідором за шахівницею мірявся силами Вольтер. Дідро в своїй Енциклопедії присвятив шахістові-мислителю окреме гасло. За грою Філідора часто уважно спостерігав Робесп'єр. Але автор нової ідеї в шахах, знайомий тих, хто підготував або здійснював Французьку революцію, не належав до "прогресивістів" свого часу. Звичайна ніби подорож 1792 р. до Англії була властиво втечею з революційного Парижа. В наступні роки революційного терору у Франції великого француза зарахували до емігрантів, чим позбавили права на повернення на Батьківщину. Філідор помер на п'ятдесятому році життя (1795 р.) на чужині — в Лондоні.

Ніхто не ставить також П.Морфі (1837-1883) у вину його політичні погляди — він був прихильником тих своїх земляків із південних штатів США, які виступали за збереження рабства для негрів. Внаслідок своїх переконань він 1862 р. покинув Америку, виїхавши спершу на Кубу, а згодом до Європи.

Довгий час емігрантом був і визначний австрійський шахіст Е.Фалькбеер (Ernst Karl Falkbeer; 1819-1885), ім'я якого носить розроблений ним гамбіт. Після поразки революції 1848 р. він мусив залишити рідний йому Відень. В еміграції працював у Німеччині, де зіграв також матч проти Андерсена. Понад десять років перебував у Лондоні, заробляючи на прожиття редагуванням шахового відділу в "Sunday Times". Занудьгувавши за Батьківщиною, повернувся до милої його серцю столиці Австрії, з якої ще раз мусив тікати. Тільки після того, як дав зобов'язання не займатися політикою, Фалькбеер одержав дозвіл на проживання у Відні.

Й.Я.Левенталь (Lowenthal, 1810-1876), видатний угорський шахіст, письменник та редактор шахових журналів, також помер на чужині. Учасник Угорської революції 1848 р. Після поразки революції емігрував до США. Згодом переїхав до Англії, де успішно виступав у лондонському турнірі 1851 і 1862 р. та в кількох матчах. До своєї смерті був керівником Британської шахової асоціації.

Едуард Ласкер, що був палким німецьким патріотом, закінчив свій звивистий шлях також як утікач-емігрант із націонал-соціалістичної Німеччини. (Його рідна сестра знайшла ймовірно смерть у газових камерах гітлерівців).

Доктор Й.Ганнак, автор монографії про чемпіона світу з шахів, змалював злиденне життя молодого студента філософії, його одновірців, їхню соціальну згуртованість. Про німецький патріотизм Е.Ласкера, який у час першої світової війни ганьбив Англію і Францію, що, за тодішнім його переконанням, розпочали війну проти Німеччини, біограф шахового чемпіона зазначає: "Він, як і мільйони німців, у час вибуху війни був переконаний, що Німеччина не була агресором, а стала жертвою нападу й провадить виключно оборонну війну. Отже, він стояв на боці Батьківщини й ніколи згодом її не зрікався"¹.

1 Dr. Hannak J. Emanuel Lasker. С.180.

Інший біограф Е.Ласкера додає, що переможці Німеччини не могли забути його виступів у пресі в час війни. "Після закінчення війни, — говорить він, — у деяких державах переможців панував погляд, що "переможений німець" не повинен бути чемпіоном світу з шахів"¹.

Подібний "панівний погляд", як відомо, знайшов своє завершення в постанові Советської шахової організації позбавити звання чемпіона СРСР Ю.Боголюбова, який пішов на еміграцію. В тому ж плані покарання шахістів за їхні погляди було схвалено бойкот супроти чемпіона світу А.Альохіна, що його намагаються використовувати в Москві. Але московські біографи А.Альохіна роблять карколомні екскурси в сферу його особистого життя, нахабно твердять про його мало не советський патріотизм.

Після другої світової війни "в Лондоні схвалили безглузде рішення про заборону чемпіону світу (Альохіну за його участь у шахових заходах, влаштованих у Німеччині) грати в турнірах", — нарікає на "злісних ворогів російського чемпіона" співпрацівник КДБ гросмайстер А.Котов. Цей російський нацист, захисник подібної советської постанови проти Ю.Боголюбова, далі говорить не про СРСР, а Росію, лицемірно твердячи, що вона, "Росія, мов дбайлива мати, прийшла на допомогу Альохіну, блудному синові в найтяжчу для нього мить"² — погодилася на його приїзд до Москви для матчу з Ботвинником.

Та він несподівано помер. "Здогади. Припущення про причину смерті — багато було версій"³. Таємничі обставини смерті, "злісні вороги російського чемпіона", з одного боку, велика людяність Росії, з другого — мусять дати простір для фантазії в потрібному напрямку.

Ю.Д.БОГОЛЮБОВ

Один із найбільших шахових талантів нашого століття Юхим Дмитрович Боголюбов народився 14 квітня (за ст.ст. 1 квітня) 1889 р. в родині сільського священника поблизу Києва. Після передчасної смерті батька на прожиток матері й собі заробляв як репетитор. Закінчив Київський політехнічний інститут зі званням агронома. Працю на полях України змінив на творчість на полі шахівниці.

Вибух першої світової війни застав Боголюбова на шаховому конгресі в німецькому місті Мангайм. Як громадянина Російської імперії, що вовувала проти Німеччини, його інтернували і спровадили до містечка Тріберг, у мальовничій місцевості Шварцвальду. Там він познайомився з донькою місцевого годинникаря і 1920 р. одружився з нею. У 1924 р. прийняв запрошення советської шахової організації і грав у чемпіонаті СРСР, в якому суверенно здобув перше місце, не програвши жодної партії й випередивши найближчого конкурента на 2 1/2 (двоє з половиною) очок. Також наступного року Боголюбов завоював звання чемпіона СРСР. Найбільшим творчим досягненням Боголюбова був перший міжнародний турнір у Москві 1925 р., в якому він здобув перше місце, випередивши на 1 1/2 (півтора) очка Е.Ласкера, що протягом 27 років був безконкурентним чемпіоном світу, і на двоє очок "шахову машину" — чемпіона світу Капабланку. З 20 партій цього турніру Боголюбов програв лише дві і зробив 5 нічиїх, з них одну з Богатиричуком.

1 Barcza G. Die Weltmeister des Schachspiels, Hamburg, 1975. С.199.

2 10 чемпионов мира. М., 1972. С.20.

3 Там же. С.21.

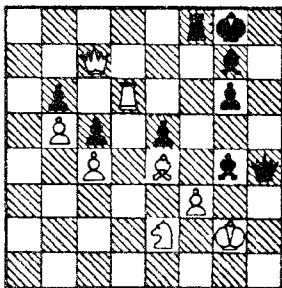
Від 1909 р., коли Ю.Боголюбов розпочав свою кар'єру участю в шаховому чемпіонаті Києва, до 1952 р. він грав у 99 турнірах. У 58-ми з них зайняв 1-2 місця, в інших — нижчі, але призиви. Кілька разів випереджав Альохіна (1922 р., Пістіан), Ласкера, Капабланку (1925 р., Москва, 1928 р. Бад Кіссінген), Ейве, які в різний час були чемпіонами світу, а також таких провідних свого часу гросмайстерів як Реті (1927 р., Бад Гомбург), Елісказес та інші.

Ю.Боголюбов — автор кількох книг. Російською мовою він видав у Ленінграді монографію про М.Чигорина, а в 1926 р. в Москві — "Вибрані шахові партії". "Сучасний дебют", "Шахова боротьба за світову першість у Німеччині 1934" і підручник "Шахова школа", який, до речі, витримав уже шість видань, вийшли німецькою мовою.

Наступна партія, що була зіграна 1929 р. в Карлових Варах між экс-чемпіоном світу Капабланкою і Боголюбовим, закінчилася мирною нічиєю після напруженої боротьби, здійснення глибоких ідей, ризикованих задумів. У той час, як Капабланка штурмує, здається, успішно фланг королеви противника, Боголюбов розпочав відчайдушний наступ на його короля і винахідливими жертвами своїх фігур робить вічний шах.

КАПАБЛАНКА — БОГОЛЮБОВ

1. d4 Kf6 2. c4 g6 3. g3 Cg7 4. Cg2 0-0 5. e4 d6 6. Ke2 Kbd7 7. 0-0 e5 8. d5 Kc5 9. Kc3 a5 10. h3 b6 11. Ce3 Fe7 12. a3 Kh5 13. b4 ab 14. ab T:a1 15. Ф:a1 Ka6 16. b5 Kc5 17. Фа7 f5 18. C:c5

Після 29. ... C:g4.

dc (18. ... bc? 19. b6!) 19. d6! Завоювання поля d5 і відкриття лінії компенсує жертву пішака 19. ... Ф:d6 20. Td1 Fe6 21. ef Ф:f5 22. Ke4 Kf6 23. g4! Fe6 24. Ф:c7 K:e4 25. C:e4 Фf6 26. f3 h5. Занадто відважно, бо фатально послаблює пішака g6 і становище чорного короля. Але все ж протинаступ — найдієвіший засіб захисту. 27. Td6 Фh4 28. Kpg2 hg 29. hg C:g4 30. T:g6 (30. fg? Tf2+ 31. Kpg1 Фh2 мат) Ch3+! 31. Kpg1 Fe1+ 32. Kph2 Ф:e2+ 33. Kp:h3 T:f3+! 34. C:f3 Ф:f3+ 35. Tg3 Фh1+ 36. Kp g4 Фе4+ 37. Kph3 Фh1+ і нічия — вічний шах.

Про лагідність вдачі Ю.Боголюбова свідчать безліч випадків із його життя, частина яких набрала характеру жартів.

У природі шахіста лежить прагнення до перемоги. Але ті прагнення у Боголюбова ніколи не набували хворобливого вигляду. Деякі сеансери, наприклад, ніколи не дають суперників поміркувати над ходом до наступного обходу, а програш сприймають як образу. Ю.Боголюбов, навпаки, коли його прохали, завжди проходив мимо, даючи змогу одному зі своїх багатьох супротивників ґрунтовно перевірити задуману комбінацію. А якщо він програвав, то брав аркушик із записом партії учасника сеансу й писав: "Молодець, хлопче! Боголюбов". Іноді такий "хлопець" був значно старший за сеансера. У Мюнхені проживає один ук-

раїнський селянин, який бачив Ю. Боголюбова в Україні. Він розповідав: "То було в 24 або 25 році в колишній панській садибі коло Харкова. Її обладнали на будинок відпочинку для героїв громадянської війни. Один раз там грав Боголюбов разом на 15-ти чи 16-ти дошках, зараз гочно не згадаю. Один будьонівець, коли Боголюбов відійшов до іншої дошки, зняв і заховав його коня. Думав, той не зауважить. А коли Боголюбов підійшов знову, зразу помітив, але не розгнівався, а засміявся і сказав: "Куди ж це, товаришу, мій кінь утік? Як же ви його не доглядали?".

Шаховий творчий талант Боголюбова знайшов багато прихильників. Його життя присвятив окремий том міжнародний шаховий майстер Альфред Брінкманн. Над творчою спадщиною і життєвим шляхом гросмайстера зараз працює вчитель Трібергської гімназії С. Вайсенрідер, засновник школи шахової гри ім. Боголюбова. У містечку, де знайшов свій вічний спочинок Боголюбов, діє клуб його імені, а в місцевому курортному будинку зі смаком обладнано окрему меморіальну кімнату, з бюстом, портретом і книгами визначного шахіста. Його пам'яті присвячуються лекції. Старше покоління місцевого населення ще добре пам'ятає чужинця, що став їхнім співгромадянином, з глибокою пошаною згадує його ввічливість, майже дитячу лагідність, м'який характер не від світу цього. Старші шахісти клубу Боголюбова розповідають, як гросмайстер іноді і під час прогулянок зупинявся, виймав із кишені дорожні шахи і, забувши про все навколишнє, на складаній маленькій шахівниці аналізував одному йому відомі позиції. Непрактичний у житті, обдарований великим талантом шахового митця — таким залишився Боголюбов у пам'яті прихильників, які, вимовляючи лише першу половину важкого для німців прізвища, називали його "Боголь".

Перед другим матчем із Боголюбовим Альохін влаштував прес-конференцію, на якій заявив журналістам, що бачив дуже поганий сон. Йому приснилося, що він помер і з'явився до святого Петра, сподіваючись потрапити в рай. Відповідаючи на запити святого Петра, Альохін сказав, що він професійний шахіст, шаховий майстер.

— Шаховим майстрам у раю нема місця! — була відповідь.

Альохін розгубився. Але, глянувши вище на небеса, побачив там, як на одній з пухнастих хмар ніжився його конкурент, і запитав святого:

— А чому ж пустили до раю Боголюбова?

— Та хіба ж він шаховий майстер? — була відповідь.

Журналісти сміялися. А більше всіх жартом свого приятеля був, здавалося, задоволений Боголюбов.

С. Тартаковер, зустрівши розтовстілого після голодних років війни Ю. Боголюбова, жартівливо зауважив:

— Ви виглядаєте як здвоєний пішак!

— Тож здвоєний пішак може стати найсильнішою шаховою фігурою! — була дотепна відповідь.

На другому поверсі кам'яниці, що відома в Трібергу як "Будинок Боголюбова", де мешкав і помер 18 червня 1952 р. шаховий гросмайстер, зберігаються його особисті речі й бібліотека з понад 500 томами шахової літератури. У 1921 р., коли в Трібергу відбувався міжнародний шаховий турнір, переможцем в якому вийшов Альохін, цей будинок став, так би мовити, центром шахового світу. Дружина Боголюбова згадує, що тут частими й бажаними гістьми були Альохін, Рубінштейн, Селезнів і багато-багато інших славнозвісних шахістів, шанувальників гросмайстера з Києва.

Повернення Ю.Боголюбова в 1926 р. до своєї дружини і маленької доньки в Москві розцінили як зраду батьківщині, й тому советська шахова організація облаяла його ренегатом та позбавила звання чемпіона СССР. Цей випадок безсило люті і помсти партійних бездар, які постановою гадали скасувати здобуте талантом і знанням, повторився і в оцінці, висловленій "Шаховим словником" (с.201), який говорить про "низьке падіння Боголюбова після утвердження в Німеччині гітлерівської диктатури: брав активну участь у всіх заходах шахової організації нацистського "райху" й репрезентував його, досить безславно, на світовій арені".

У чому ж полягала ця "активна участь у всіх заходах шахової організації нацистського "райху"? Боголюбов давав сеанси одночасної гри для воєнків німецької армії. Хто жив або живе в умовах жорстоких тоталітарних диктаторських режимів, той знає, що Боголюбов не міг відмовитися від цього, як не міг не розважати шахістів советської армії гросмайстер Флор або гросмайстер Лілієнталь, які опинилися в СССР внаслідок расистської політики, здійснюваної Гітлером у всіх окупованих країнах. Боголюбов брав участь у міжнародних шахових турнірах на території "третього райху" в Зальцбурзі, Мюнхені, Празі, Познані. У них грав також Альохін і молодий тоді талановитий шахіст з Естонії, яка в той час мала ще своїх дипломатичних представників у багатьох країнах світу як самостійна держава, згодом вимушений советський гросмайстер Пауль Керес. Їхню участь у турнірах, організованих "райхом", їм не ставлять у вину. В СССР довгий час цькували Альохіна, обзиваючи білогвардійцем, хоч він не був в армії білих, за те, що не повернувся з відрядження 1921 р. до СССР, ляляли відступником, пияком і т.п. Від 1956 р. в Москві відбуваються міжнародні шахові турніри пам'яті Альохіна. Пора б уже, відкинувши партійні забобони, влаштувати міжнародний шаховий турнір пам'яті Боголюбова в столичному місті Києві, де він зробив перші кроки як людина і як шахіст, ставши згодом "провідним українським шахістом".

Перебуваючи в СССР, Ю.Боголюбов видав збірник партій Чигорина¹. У передмові він делікатно заперечив погляди російських нацистів, які своїх визначних земляків розглядають і змальовують як якихось непомильних напівбогів. Величаючи Чигорина "світовим майстром", "могутньою особистістю", "великим шахістом", Ю.Боголюбов наводить також "надзвичайно характерні для нього програні ним партії" і шляхетно віддає належне грі його супротивників. Четверту зустріч у матчі за світову першість (Гавана, 26 січня 1889р.) він

1 Боголюбов Ю.Д. Избранные партии М.И. Чигорина. Л., Мысль, (Рік видання відсутній), тираж 5 000. Тут варто сказати про сліди цензури революційних росіян у тексті книги. Твердиться, що 19 жовтня 1881 р. Чигорин "грав, не дивлячись на шахівницю в Ленінградському Шаховому товаристві". Матч-турнір 1895 р. Ласкер — Чигорин також пройшов (с. 106-109) у Ленінграді. В Ленінграді (с.132) гралася 1900 р. і партія Яновський — Чигорин. Санкт-Петербург, заснований 1703 р. Петром I на фінській землі, на початку війни 1914 р. з Німеччиною з патріотичних мотивів отримав російську назву — Петроград, а після смерті вождя російських революціонерів В.Леніна (1924 р.) — Ленінград.

називає "прекрасно зіграною Штайніцем партією" (с.23), дає високу оцінку грі тодішнього чемпіона світу також у наступній, п'ятій партії матчу проти Чигорина. Таку позитивну характеристику супротивника керівники советської шахової організації розглядають як нечуване зухвальство. В.Корчного під час матчу з А.Карповим у пресі СРСР на прізвище називали тільки тоді, коли обкладали його брутальною лайкою з лексики слідного комуністичних органів репресій, в кращому випадку він був "претендентом", "супротивником", грач бліми чи чорними фігурами.

"Освітлюючи за можливою всебічністю партії М.Чигорина, я намагаюся виявити не лише позитивні якості його гри, — пише Ю.Боголюбов, — а й недоліки, прагнучи до того, щоб постать шахіста Чигорина була зображена повністю" (с.1). "На протигагу до своїх сучасників і постійних супротивників Штайніца і Тарраша М.І.Чигорин не створив цілісної школи (III), — стверджує Ю.Боголюбов. — Незважаючи на відсутність формальної "чигоринської школи", я переконано говорю про його величезний вплив, насамперед хоча б уже в тому, що сам надто виразно відчуваю нерозривний зв'язок своєї гри з грою М.Чигорина. Ту ж схожість у стилі з М.І.Чигориним можна зауважити й в Альохіна. Може бути, що подібність стилів, — робить висновок Ю.Боголюбов, — слід би з'ясувати спільним нам слов'янським походженням".

Варто повторити переконання Ю.Боголюбова, що "М.І.Чигорин не створив цілісної школи" і наголосити, що тут мовиться не про "вітчизняну", "російську" чи "советську" школу, як це прийнято в СРСР, а про "чигоринську школу" в лапках. Вислів про спільне для трьох названих шахістів слов'янське походження свідчить, що Ю.Боголюбов не зарахував себе до росіян, якими були великі Чигорин і Альохін, бо інакше говорив би не про "спільне нам слов'янське", а про спільне російське походження.

Нічого принизливого в тому, що М.Чигорин не створив своєї власної школи, як твердив Ю.Боголюбов, звичайно, нема. Навпаки, протиприродним повинно б бути шовіністичне окреслення його стилю гри як російської школи. На Заході, наприклад, іноді говорять про принципи або вчення Штайніца чи Ласкера, але ніколи — про австрійську чи німецьку шахову школу чи вчення. Також сам М.Чигорин заперечував свою приналежність до якоїсь шахової школи.

На початку 1890 р. Штайніц, як відомо, видав підручник шахової гри "The Modern Chess Instructor", в якому виклав своє розуміння шахів і своєю системою про позиційну гру створив передумови для наукового дослідження шахової гри та подав докладний аналіз шістьох дебютів. В одному з них М. Чигорин заперечив оцінку Штайніца, давши протилежний висновок. Для в'яснення правоти було зіграно по телеграфу дві партії. Обидві блискуче виграв російський майстер, який у наступній полеміці заявив: "Тому що я не належу до жодної школи, я виходжу не з теоретичної уяви про відносну силу фігур, а виключно зі становища, яке я оцінюю на основі докладного й по можливості точного аналізу позиції партії. Всі мої ходи витікають із тих варіантів, які з принципами гри мають дуже мало спільного"¹.

Шахіст повинен мати здібність не лише далекоглядно передбачити і розрахувати взаємодію, взаємозв'язок різнодіючих шахових фігур (комбінація) для досягнення мети в грі — здобуття позиційної або матеріальної переваги, заматування короля противника — перемоги, а й керуватися логікою в житті. А яка логіка, який логічний зв'язок існує між "російською-вітчизняною-советською" шаховою школою і між шахістом російської

1 Die Weltmeister des Schachspiels. Т.І. С.149 (Стаття М.Чигорина надрукована 11 і 14 березня 1891 р. у відділі "Шахи" журналу "Новое время").

національності або таким, якого насильно до цієї національності прикріплюють? Дехто вважає, що основною прикметою цієї "школи" є перемоги. А коли советські гравці програють, то хіба від цього вони стають антисоветськими?

М.Чигорин ще за свого життя потрапив у трибки бюрократії всесильних можновладців Російської імперії, став пішаком у руках та діях російських реакціонерів. Викинутий за вільнодумство із притулку для сиріт, він ледве животів на заробіток дрібного канцеляриста. 26-річним вирішив стати професійним шахістом, почав видавати "Шахматный листок" (ч.1/IX. 1876), який знайшов лише 300 передплатників і незабаром припинив своє існування. Успішні виступи в міжнародних турнірах зробили його "національним героєм Росії", а проведення матчів із Штайніцом — "справою національної честі" (Обидва матчі виграв Штайніц — 1889 р.: 10,5:6,5; 1891 р.: 12,5:10,5). Засноване М.Чигориним 1876 р. "Товариство любителів шахової гри" незабаром через брак засобів припинило свою діяльність. 1884 р. він створив новий шаховий гурток під старою назвою.

"Товариство любителів шахової гри поступово все більше й більше потрапляло під вплив реакційних націоналістичних елементів на чолі з братами Сувориними, — стверджує М.С.Коган¹. — Шановні видавці журналу "Новое время" всіляко намагалися залучити також шахову громадськість до річища "охоронців" політики самодержавства. Праві елементи серед шахістів гуртувалися навколо Чигорина, використовуючи його в своїй брудній грі як "національного героя".

1891 р. ці реакційні націоналісти створили нове "Санкт-Петербурзьке шахове товариство". Четвертий пункт статуту товариства забороняв "особам нехристиянського віровизнання" бути його членами. Організатори товариства обрали М.Чигорина на посаду віце-президента, вихваляючи "російського національного героя" за "видалення жидів із петербурзького шахового зібрання".

За шахівницею досконалі зразки шахового мистецтва можуть творити лише шахісти. В музиці, малярстві чи навіть балеті можливе відображення, відбиття національних особливостей композитора, художника, балетмейстера чи виконавців їхніх задумів і почуттів. Але в шаховій партії, етюдів чи задачі нема нічого національного, як не може, наприклад, бути чогось узбецького в таблиці множення чи латиського в арифметичній дії додавання. Про узбецьке і латиське тут говориться випадково, не з метою приниження або зменшення значення узбеків чи латишів, а щоб без потреби не повторюватися про "великих", бо деякі з "вибраних народів" самі те постійно роблять. Такі вживані означення в шаховій композиції, як така ось школа чи ідея застосовується виключно з метою класифікації, а не відбиття чогось національного в тих "школах" чи "ідеях". І тут "великі" не вимагають перегляду чи зміни термінології, знищення нехарактерних означень, не висловлюють найменшого натяку відмовитися від самовозвеличувальних термінів, що є вивідними від назви іншого "великого" народу. Виняток у цьому творять, здається, німці, народ яких, переживши хворобу гітлерівського нацизму, знову стає носієм здорових ідей. Відомі німецькі проблематики з приводу цього якось сказали: "Що ж торкається шкіл, то нам здається вже пора визначити їх за їхнім змістом, а не за національністю. Тому на цій основі ми не говоримо більше про "чеську школу", а про школу творення мата, не про "німецьку школу", а про стратегічну школу. Безперечно, можна навести ще назви інших шкіл, але ми вважаємо це за непотрібне"².

1 Коган М.С. Очерки по истории шахмат в СССР. С.100.

2 Kraemer A., Zepfer E. Problemerkunst im 20. Jahrhundert. Berlin, 1957. С.5.

Московські нацисти, які керують шаховим життям в ССРСР, також виступають проти національних назв, якщо вони відносяться до неросійського народу.

Так, наприклад, "Шахматный словарь"¹, виданий в час відносної політичної відлиги після смерті Сталіна, говорить про українську систему староіндійського захисту (1. d4 Kf6 2. c4 d6 3. Kc3 e5), розроблену київськими шахістами. Але в монографії², присвяченій цьому захистові, нема вже й найменшого натяку на українську систему, бо й справді, як можна говорити в шахах про українське, коли в житті винищується все українське, як антипод російського...

Нью-Йоркський турнір гросмайстерів 1924 р. Альохін розглядав як свою генеральну репетицію-підготовку до боротьби за світову першість. За завданням турнірного комітету він видав збірник зіграних у цьому турнірі партій. Його коментарі не втратили значення до нашого часу, а сама книга в цілому стала зразком шахової літератури і була перекладена з англійської на багато мов світу. У розповіді про перебіг "Турніру гросмайстерів у Нью-Йорку 1924 р." подана характеристика кожного учасника турніру, до якого були запрошені лише найвизначніші гросмайстери того часу. Про Боголюбова сказано: "Боголюбов, хоробрий представник нової української нації, є здібним поборником наймодерніших теорій. Спокійний, методичний, незмінно усміхнений. Його партії заслуговують на увагу. Йому дотепер належить особлива слава шахіста, який цілковито переграв Маршалла. У своїй партії проти Реті він успішно покликав до нового життя старе продовження проти варіанта Мак-Китчона у французькому захисті"³.

Російський патріот, людина великої культури, найгеніальніший в історії людства шахіст, шляхтич за походженням Альохін свого задушевного приятеля Боголюбова, як бачимо, зарохує до української нації, українства.

У Московському міжнародному турнірі 1925 р. Ю.Боголюбов випередив экс-чемпіона світу П.Капабланку і другого экс-чемпіона Е.Ласкера, цього великого переможця великого турніру гросмайстерів 1924 р. в Нью-Йорку. Успіх Ю.Боголюбова в Москві 1925 р., а згодом, 1928 р., в Бад-Кіссінгені, де він, здобувши вісім очок, зайняв перше місце перед экс-чемпіоном світу Капабланкою (7) і чемпіоном світу серед аматорів М.Ейве (6 1/2), підтвердив, що переможець останніх турнірів належить до найсильніших шахістів світу. Відомо, правда, що Е.Ласкер мав ще більші досягнення — 1899 р. в Лондоні він випередив свого найближчого конкурента на 4 1/2 очка, Альохін у Сан-Ремо 1930 р. на 3 1/2 очка, а в Бледі 1931 — на 5 1/2 очка! І Ласкер, і Альохін у час цих своїх найблискучіших перемог перебували у zenіті розквіту й були тоді не тільки чемпіонами світу, але й найкращими шахістами світу.

Успіхи Ласкера й Альохіна, крім того, були здобуті в турнірах із значно слабшим складом учасників, ніж Московський 1925 р. Обидва програні проти Альохіна матчі за звання чемпіона світу з шахів підтвердили право Ю.Боголюбова претендувати на той титул. Адже Альохін, незважаючи на переконливу перемогу, подолав Ю.Боголюбова (1926 р. - +11-5=9 і 1934 р. -

1 Шахматный словарь. С.512.

2 Юдович М. Староиндийская защита. М., 1967.

3 Ми цитуємо за німецьким виданням цієї книги: А.Аljechin (Alekhine) "Das Grossmeister Turnier. New York 1924". Im Auftrage des Turnier-Komitees mit einem Geleitwort von Kurt Richter und einem eroffnungstheoretischen Beitrag von Dr. Max Euwe Berlin, 1963. С.34.

+8-3=15) приблизно з таким же рахунком, як Ласкер Штайніца 1894 р. (+10-5=4), а не виграв так розгромно, як, скажімо, Капабланка проти Ласкера (1921 р. - +4-0=10).

На тлі цих порівнянь видно безглуздість тверджень злосливих супротивників Боголюбова, який нібито своєю грою в матчах з Альохіним сприяв ослабленню сили чемпіона світу і наступній його поразці з М.Ейве¹. Ті ж самі колошахові комбінатори вихваляють виграш М.Ейве з випадковою перевагою в одне очко проти постійно п'яного в час матчу Альохіна (1935 р. - +9-8=13) і соромливо промовчують, що новоспечений чемпіон світу це звання мав лише два роки і матч-реванш 1937 р. програв із тріском - +10-4=11. Варто нагадати, що Капабланка перед своїм матчем з Ласкером за світову першість перемагав своїх супротивників із значно вищим рахунком, ніж Альохін Боголюбова. Наприклад, 1909 р. він переміг Ф.Маршалла з рахунком +8-1=14, а 1919 р. югославського майстра Костіча - 5:0!

Від першого матчу 1913 р.в Лодзі, перемога в якому дала звання шахового майстра, Ю.Боголюбов зіграв 22 матчі. Шість з них він програв: двічі чемпіонів світу Альохіну, один раз — екс-чемпіонів М.Ейве, якого перед тим два рази переміг, й по одному разу з незначною перевагою — А.Рубінштейну і Р.Шпільману, які мали найреальніші вигляди змагатися за звання чемпіона світу, та найсильнішому свого часу Е.Елісказесу. "Серед шахових подій, що мали місце незадовго перед міжнародним турніром у Зальцбурзі 1942 р., від 20 липня по 2 серпня 1941 р. в Карлових Варах відбувся двобій між доктором М.Ейве і Боголюбовим. Це був третій матч між обома гросмайстерами, бо вони вже зустрічалися в Амстердамі 1928 і 1929 рр., обидва рази з позитивними наслідками для Боголюбова - +3-2=5 і +2-1=7. На той час кращій роки українського майстра належали вже до минулого, коли він здобував блискучі перемоги в турнірах Москви (1924), Бреслава (1925), Ленінграда (1925), Москви (1925) і Бад Кіссінгена (1928), а також боротьба за світову першість проти доктора Альохіна, яку він, правда, програв, але все ж п'ять разів переміг годішнього чемпіона світу", — говорить аргентинський видавець шахової літератури М.А.Лячага².

Між іншим, варто звернути увагу, що неупереджена до українства людина М.А.Лячага називає Ю.Боголюбова українським майстром.

Ю.Д.Боголюбов³

Народився 14 квітня 1889 р. в Станиславчику. Помер 18 червня 1952 р. в Трібергу.

Рік	Місто	Противник	В. П. Н.
1913	Лодзь	Г.Сальве	5 3 2
1914	Раштатт	І.Рабінович	5 0 2
1917	Тріберг	О.Селезнів	3 2 3

- 1 Автори "Історії шахів" (Dr. J.Silbermann/W.Unzicker. Geschichte des Schachs). твердять: "Dieses zweite Match gegen einen deutlich schwächeren Gegner hatte nachteilige Folgen für Aljechins Stil. Sein Spiel verlor an Tiefe, seine Risikobereitschaft artete gelegentlich in Tollkühnheit aus". ("Цей другий матч проти значно слабкішого противника мав на стиль Альохіна негативні наслідки. Його гра втратила глибину, його готовність ризикувати вироджувалась часом у відчайдушність").
- 2 Milciades A.Lachaga. Internationales Schachturnier Salzburg 1942 und 3. Wettkampf Euwe-Bogoljubow. Martinez (Argentinien), 1974. С.111.
- 3 В. - виграш, П - програв, Н. - нічия (Таблицю взято із' Dr.P.Feenstra Kulper. Hundert Jahre Schachzweikämpfe. Amsterdam, 1967. С.75)

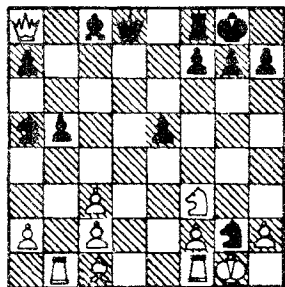
1919	Берлін	К. фон Барделебен	3 0 2
1920	Стокгольм	А.Рубінштейн	4 5 3
1920	Стокгольм	А.Німцовіч	3 1 0
1924	Нью-Йорк	А.Купчик	3 1 2
1924	Ленінград	П.Романовський	5 1 6
1928	Амстердам	М.Ейве	3 2 5
1929	Вісбаден	О.Альохін	5 11 9
1930	Гетеборг	Г.Штальберг	3 1 1
1931	Нюрнберг	Л.Редль	2 0 4
1932	Земмерінг	Р.Шпільман	3 4 3
1934	Баден-Баден	О.Альохін	3 8 15
1934	Відень	Г.Мюллер	7 3 5
1935	Кенігсберг	К.Агуес	0 1 1
1939	Берлін	Е.Г.Елісказес	6 1 1
1941	Карлові Вари	М.Ейве	2 5 3
1943	Варшава	О.Альохін	1 1 0
1949	Цюрих	Г.Гроб	4 2 1
1950	Швельм	Г.Кінінгер	3 1 4

Дві наступні партії ми подаємо з останнього десятиріччя життя українського майстра, кращі роки якого належали вже, за означенням вище цитованого аргентинського автора, до минулого. Партію проти тодішнього чемпіона світу Альохіна Ю.Боголюбов виграв у першому турі Зальцбурзького турніру 1942 р., який він закінчив дуже невдало: набравши в першій половині турніру 3 1/2 очка, він програв усі останні п'ять зустрічей. Виграш проти екс-чемпіона світу на 23-му ході досягнуто в стилі комбінаційних велетнів минулого століття.

БОГОЛЮБОВ — ЕЙВЕ

Третя партія матчу 1941 р.

1. e4 e5 2. Kf3 Kc6 3. Cc4 Kf6 4. Kg5 d5 5. ed Ka5 6. Cb5+ c6 7. dc bc 8. Фf3 Старе, рідко вживане продовження, яке мабуть спростовується ходом чорної королеви на c7 або b6. Цікава гра виникає після 8. ... Ce7 9. C:c6 K:c6 10. Фc6+ Cd7. 8. ... cb 9. Ф:a8 Cc5 10. 0-0 0-0 11. b4 C:b4 12. Kc3! В цій позиції шахові теоретики розглядали лише 12. Ф:a7, що після 12. ... Kc6 13. Фе3 Ld5 створює гостру позицію і передумову для наступу чорних. Хід, зроблений у партії, гальмує розвиток чорних фігур або сприяє вигідному для білих розміну королевами. 12. ... Kh5 13: Kf3 Kf4 14. Tb1 C:c3 15. dc K:g2 "Бережіться данайців, навіть якщо вони подарунки приносять!" — брати цього, по суті, троянського коня чорний король не може, бо втратить свою королеву: 16. Kp:g2? Ch3+! 16. Tb5! Kc4 17. Tc5 Kd6 18. Td1 e4 19. Cg5 Фd7 20. Фd5 Ke3 Загроза 21. Фg4. Мабуть краще було б спершу піти королевою на g4, замість 20. ... Ke3. Нічого не дає чорним 20. ... ef, що спростовується 21. Ф:d6 з загрозою 22. Ф:f8+ 21. Ke5! Фh3 22. C:e3 Cg4 23. Ф:d6. Чорні здалися.

1.e4 c6 2. d4 d5 3. Кс3 Знавці теорії твердять, що цей хід не дає переваги білим. Треба грати 3.ed і 4. c4! 3. ... de 4. К:e4 Кf6 5. К:f6+ ef 6. Сс4 Cd6 7. Фе2+ Се7 Цей хід являє собою втрату темпу. Але й розмін королевами (7. ... Фе7 8. Ф:e7+) веде до вигідного для білих ендшпілю. 8. Кf3 Cg4 9. c3 Kd7 10. h3! Ch5 11. g4 Cg6 12. Kh4 Kb6 13. Cb3 Kd5 14. Cd2! Слабо 14.f4 f5! 15. gf Ch5! 14. ... Фd6 15. Kf5! C:f5 16.gf g6 17. 0-0-0-0-0 18. Фf3 g5. Проти с4 і Cf4. 19. The1 The8 20. Te4 Cf8 21. T:e8 T:e8 22. Фh5! - виграш пішака є першим здобутком далекоглядної солідної стратегії Боголюбова в цій партії 22. ... Фd7 23. Ф:h7 Te4? 24. Фh8 Фd8 25. Фh5 Фd7 26. Фh8 Фd8 27. Te1! T:e1+ 28. С:e1 Крс7 Король тікає з поля бою? 29. Cd2 Фе7 30. Фh5 Фd7 31. Фf3 Ch6? 32. h4 Kf4 33. C:f4 gf 34. Фh5 Cf8 35. C:f7 c5 36. Се6 Фd6 37. Фf7+ Се7 38. dc Ф:c5 39. h5 f3 40. h6 Крb6 41. Сс4 Cd6 42. Cd5 Фс8 43. Фе6 Фf8 44. h7 Кра5 45. C:f3 Фh6+ 46. Крс2. Чорні здалися.

О.С. СЕЛЕЗНІВ

Перебуваючи в Німеччині, Олекса Селезнів зіграв шість матчів із визначними шахістами цієї країни того часу¹. Лише один матч він програв з незначною перевагою своєму землякові Ю.Боголюбову 1917 р. в Трібергу +2-3=3.

Зіграний у цьому ж місті в 1916 році матч із швейцарським майстром Г. Фарні (Hans Fahrni, 1883-1939), автором кількох солідних книг (його "Концы игры в шахматах" видано також російською мовою в Москві — 1926), закінчився вничю.

Матч-турнір, в якому взяли участь Боголюбов, Реті, Селезнів і Шпільман, а також наступні чотири матчі О.Селезнів зіграв у Берліні. Про цей матч-турнір чотирьох "великих шахістів двадцятих років" говорить німецький автор Т.Шустер², а також тодішній чемпіон світу Е.Ласкер у своїй передмові до збірника "35 етюдів шахового майстра О.Селезнева", яку подаємо далі.

Про Ю.Боголюбова ми вже говорили.

Р.Реті (народжений 18 травня 1889 р. біля Братіслави, помер 6 червня 1929 р. в Празі) — видатний гросмайстер, капітан шахової дружини Чехо-Словаччини на 1-й Олімпіаді. Реті належав до т.зв. гіпермодерністів Німцовича, С.Тартаковера. Цій течії він надав стрункого завершеного вигляду, доповнивши теорію про відкриті (Морфі) й закриті (Штайніц) позиції поняттям про напівзакриті позиції, що сприяло виникненню нових дебютів і надало дужих поштовхів комбінаційній творчості на основі вже опрацьованих засад про значення позиції в

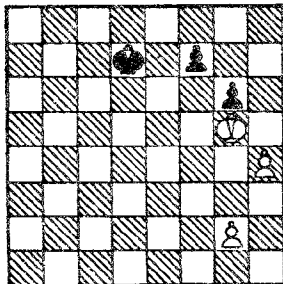
1 Dr. P.Feenstra Kuiper. Hundert Jahre Schachzweikampfe Die bedeutendsten Schachzweikampfe 1851-1950. Mit einer Übersicht der Spielerfolge der grossten Schachmeister. Amsterdam. 1967. (Д-р П.Феенстра Куіпер. Сто років шахових матчів. Найвизначніші шахові двобої 1851-1950. Із оглядом наслідків ігор найбільших шахових майстрів.— Назва книг є властиво також характеристикою й оцінкою О.Селезніва, про якого мовиться в ній на сторінках 41, 42, 43, 45, 47, 74 і 94).

2 The Schuster. Die groben Schachmeister der zwanziger Jahre (Великі шахові майстри двадцятих років). Stuttgart, 1976. С.13.

шаховій партії. Р.Петі опрацював дебют (1. Kf3), що носить його ім'я. Він автор не тільки багатьох праць із шахової теорії, а й творець славетних шахових етюдів. С.Тартаковер, цей великий майстер не лише шахових, а й словесних комбінацій, про свого однодумця якось сказав: "Петі студіює математику, не будучи сухим математиком. Проживає у Відні, хоч і не є віденцем. Він щирий словак, який не говорить по-словацькому. Він говорить надзвичайно швидко, ніколи не роблячи поспішних висновків. Він буде найкращим шахістом світу, але чемпіоном світу не стане. Він шаховий митець і експериментатор, який запитує більше "що?", "чому?"¹.

Р.Шпільман (Rudolf Spielmann, 1884-1942) — видатний австрійський гросмайстер, "останній романтик", — за висловом Р.Петі. Р.Шпільман скуштував гіркого хліба політичного втікача: після приєднання в 1938 р. Австрії до Німеччини емігрував у Чехо-Словачину, а згодом до Швеції, де й помер у Стокгольмі.

Після матч-турніру О.Селезнів переміг 1919 р. берлінських майстрів О. Теннера та Г.Шоріса з однаковим перекокливим рахунком +3-0=3, а 1920 р. — К. фон Барделебена (Curt von Bardeleben, 1861-1924) - +2-0=4, німецького національного майстра, автора кількох книг і багатьох статей. Шляхтич за походженням, цей учасник багатьох міжнародних шахових турнірів, не витримавши безвихідних злиднів свого життя, покінчив самогубством. 1921 р. О.Селезнів переміг (+1-0=1) німецького гросмайстера Р.Тайхмана (Richard Teichmann, 1868-1925), видатного представника позиційної школи.

1923 р. О.Селезнів здобув у міжнародному шаховому турнірі в Моравській Оставі четверте місце, зігравши в ньому внічию з переможцем турніру, недавнім чемпіоном світу Е.Ласкером, і вигравши у М.Ейве, який став чемпіоном світу з шахів пізніше, та випередивши трьох міжнародних гросмайстерів, які в різні часи змагалися за шаховий трон або були поважними претендентами на звання чемпіона світу з шахів — С.Тарраш і Ю.Боголюбов (7-8 місця), Рубінштейн (10-е місце)².

Як високо оцінював Ю.Боголюбов свого шахового противника О.Селезніва і перемогу над ним, видно з того, що кінцівку однієї виграної ним партії він помістив як зразок до свого підручника шахової гри³: 1. Kpg5-f6 Kpd7-e8 2. Kpf6-g7 Кре8-e7 3. g2-g3! і вигреш.

Чемпіон світу Е.Ласкер:

Селезнів ушанував мене дорученням видати його етюди.

Після закінчення першої світової війни О.С.Селезнів залишився в переможеній, обтяженій непосильними репараціями й опанованій злиднями Німеччині. В цей час він завойовує низку визнаних перемог у матчах з провідними шахістами та у міжнародних шахових турнірах,

- 1 V.Houska — K.Opocensky. Heiteres aus der Welt des Schachs, Praga Artia. 1961. С.63.
- 2 Internationales Schachmeister-Turnier zu Mährisch-Ostrau von 1. bis 18. Juli 1923. Herausgegeben von B.Kagan. С.108.
- 3 E.Bogoljubow. Schach-Schule. 6-е вид. Buhl/Baden, 1970. С.62-63.

закріплює за собою славу шахового композитора, що належить до еліти проблемістів світу. Шляхетний у поведженні, стає особистим приятелем багатьох тодішніх шахових світлів. Найпалкішим прихильником таланту О.Селезніва і його другом у той час стає філософ, чемпіон світу з шахів д-р Емануїл Ласкер, який видав у Берліні збірник "35 етюдів шахового майстра О.Селезніва".

У передмові до шахових перлин чемпіон світу зазначив: "Майстер О.Селезнів є не лише практичним гравцем визначної сили, що був спроможний, не програвши жодної партії, здобути в боротьбі з Боголюбовим, Реті і Шпільманом, друге місце в Берлінському турнірі в лютому 1919 р. — його значення як композитора не менш визначне. Для мене є честю, нагородою познайомити німецький шаховий світ із його етюдами. В них панує самотній дух, що підпорядкований найсуворішій самокритичності й який тому не заспокоюється доти, доки виникла ідея не здобуде виразного завершення в найдосконаліший спосіб. У нього нема буденних думок. Засоби, які він вживає для виявлення думки, завжди взяті з дійсності. Величезна любов до свого мистецтва постійно володіє художником, так що він не уникає ніяких найважчих зусиль, які вважає за корисні або необхідні. І почуття смаку, яке панує в його творах, завжди вишукані. Таким чином протягом довгої низки років створена ця мала розміром праця, творець якої вшанував мене, доручивши її видання.

Я сподіваюся, що німецький шаховий світ належно вшанує, оцінить хист нашого гостя. Відповідно до часу війни, оформлення скромне і без прикрас. Оздобою цієї книги є її внутрішня коштовність"¹.

Тодішній чемпіон світу сам був автором кількох етюдів високої майстерності. Переїхавши 1902 р. до США, він заснував там "Lasker's Chess Magazine", який ставив за свою мету викликати зацікавлення до шахової композиції. З цієї метою Е.Ласкер опублікував у своєму журналі двохходову задачу, зазначивши, що нагороду отримає той, хто не зможе її розв'язати. При розгляді задачі виявилось, що на будь-який перший хід можна було зробити лише таку відповідь, яка неминуче призводила до мата. Як знаємо, це замилювання Е.Ласкера шаховою композицією призвело до приятелювання з О.Селезнівим. В солідній монографії (316 сторінок, вступне слово проф.Альберта Айнштайна, нобелівського лауреата, засновника філософського вчення про теорію відносностей, що дала, як твердять знавці, початок новій атомній епосі та створенню атомної бомби) "Емануель Ласкер. Життєпис чемпіона світу" д-р Й.Ганнак наводить перелік літературних праць Ласкера, філософських творів, які викликали свого часу жваву дискусію, що тривала й на з'їздах філософів (Берлін, липень 1928 р.). Тут згадано його підручник з картярства, ще не надруковані рукописи, а промовчується збірник "35 етюдів шахового майстра О.Селезніва, видані чемпіоном світу д-ром Е.Ласкером".

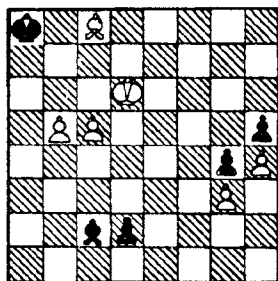
Це здавна знана вже стара тактика наших недругів: "Старший брат" віками обкрадав український, як і інші поневолені ним, народ, видаючи привласнене за своє власне, замовчував створене не ним, щоб твердити згодом про брак культури в підневільних. О.Селезніва, як багатьох інших його земляків, спершу замовчували як українця, а згодом — як шахіста взагалі та шахового композитора зокрема. З властивим обмеженим людям лицемірством вони висловлюють жаль про самовинищення народів у час двох останніх світових воєн, про можливе самознищення людства в наступній можливій атомній війні, а самі, теоретично беручи, винищують український народ, не бажаючи знати його. Автор життєпису чемпіона світу з шахів твердить (с.232), що проблематика комуністичного експерименту і система російського

1 35 Endstudien von Schachmeister A.Selesnieff Herausgegeben von Weltmeister Dr E.Lasker Verlag Bernh Kagan, Berlin W. 8, Behrenstr. 24.

панування не є, мовляв, темою книги і тому він говорить лише про розквіт шахів у "совєтській Росії". Цей біограф чемпіона світу кілька разів підкреслює, що любимим філософом Е.Ласкера був Спіноза. Знаємо, що основою у вченні Спінози, якого жидівство вилучило в 1656 р. за "жадливу лженауку" зі своєї громади, була думка, що в природі нема і не може нічого бути, що заперечувало б її порядок, закони. Зарозумілі люди в своєму розвитку керувалися іншими, власно вигаданими заложеннями і поставили людство на межу самовинищення. Цензура творів померлих, у нашому випадку вилучення з переліку праць Емануїла Ласкера його видання "35 етюдів шахового майстра О.Селєзніва" — лише один із багатьох прикладів дій людей, які суперечать їхньому власному розвитку. Якщо одна особа проявляє насильство над іншою (цензура творів), то тим створює умови для диктатури уряду чи партії над народом, фальшиво аргументованої правом захисту його інтересів. Прагнення до панування (в сфері духа це виявляється насамперед у цензурі) однієї особи чи групи осіб породжує протидію і призводчть до спроби здійснення загального (тотального — у нацистів, всебічного — в комуністів) поневолення в усіх царинах людського життя, замовчування супротивників, а згодом — цілковитого їх винищення.

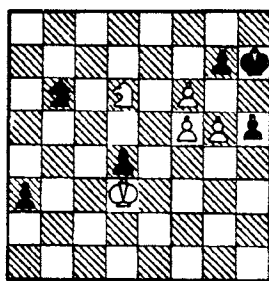
Три наступні твори подані за виданням Е.Ласкера "35 етюдів шахового майстра О.Селєзніва", що його ради короткості згодом наш шаховий композитор називав Збірником 1919 р. Інші 32 шедеври О.Селєзнів передрукував у книзі "100 шахматных этюдов", виданій 1940 р. в Москві. На частині з них помітна рука політичного цензора "найдемократичнішої країни в світі": викреслено присвяти етюдів О.Селєзніва тим його приятелям, які залишилися на чужині як політичні емігранти. Поданий у нас під ч. 37 етюд у збірнику 1919 р. був надрукований першим (N 1) із зазначенням "Присвячується панові Боголюбову", ч. 21 — "Присвячений панові О.Альохіну", ч. 39 — "Панові Зноско-Боровському присвячується". Це один з багатьох прикладів насильства в СССР над думками, почуттями і бажаннями авторів, також уже померлих. Новеліст В.Стефанік присвятив своє оповідання "Межа" відомому українському націонал-комуністові М.Хвильовому, що проголосив гасло "Геть від Москви!" Про цю присвяту нема мови навіть у примітках до академічних видань повного зібрання творів В.Стефаніка, що побачили світ в Українській ССР.

1. 1915

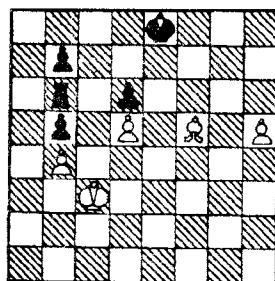
Нічия

2. "Шахматный вестник", 1915

Виграш

3. 1918

Виграш

1. 1. Kpд6-c7 (1. b6? Kpb8!) Cc2-e4 (Проти загрози 2.Ch7+ і 3. b6x) 2. c5-c6 (Прорпає 2. b6? Cc6! 3. Kp:c6 Kpb8!) Ce4:c6 3. b5-b6 Cc6-f3 4. Cc8-a6 d2-d1Ф (Т) 5. Ca6-b7+ Cf3:b7 пат. (Якщо 4. ... d1C або 4. ... d1K, то b7+).

2. 1. f6-f7 Kb6-d7 2. g5-g6 Kph7-h8 (2. ... Kph6 3. f8Ф K:f8 4. Kf7x) 3. Kd6-e8 a3-a2 4. f5-f6 a2-a1Ф (4. ... gf 5. g7+ На 4. ... Ке6 виграє 5. Кре4 K:g6 6. g7+) 5. f6:g7x.

3. 1. Cf5-d3 Kpe8-f7 2. Cd3:b5 Tb6:b5 (Загрожує 3. Cc4 4. b5 і 5. Kpb4 6. Кра5) 3. Kpc3-c4 Tb5-b6 4. b4-b5 Kpf7-g7 5. Kpc4-b4 Kpg7-h6 6. Kpb4-a5 Tb6:b5+ 7. Кра5:b5 Kph6:h5 8. Kpb5-b6 Kph5-g5 9. Kpb6:b7 Kpg8-f6 10. Kpb7-c7 Kp~11. Kpc7-c6 і білі виграють.

У передмові до збірника "100 шахматных этюдов" О.Селезнiва гросмайстер Г.Я.Левенфiш¹ писав: "Простота і ясність думки, а також с'яйво селезнiвських етюдiв ... нагадують етюди Ретi, Маттiсона, Григор'єва".

"Олександр Сергiйович Селезнiв є майстром мiжнародної величинч, який має за собою вже багато славних здобуткiв. О.С.Селезнiв брав участь у багатьох мiжнародних турнiрах і завоював, зокрема в Моравській Остравi (1923 р.), четверте місце попереду Тартаковера, Ейве, Боголюбова, Тарраша, Шпiльмана і Рубiнштейна. В 1924 р. Селезнiв дiлив у Меранi з Пшепюркою 4-5 мiсця. Виграш матчу 1920 р. проти вiдомого нiмецького майстра Барделебена, перше місце у всеросiйському чемпiонатi 1927 р. і численнi інші успiхи автора пропонуваної тут книжечки є промовистим свiдченням сили його гри.

О.С.Селезнiв належить до того не надто багатолюдного кола майстрiв, якi щасливо поєднують практичну гру з творчiстю у царинi етюдної композицiї. Практична майстерність освiтлює його досягнення у названiй областi. Твори Селезнiва нагадують нам у цьому вiдношеннi етюди Ретi, Маттiсона, Григор'єва.

Селезнiв постійно уникає надуманих позицiй, якi часто є неминучими при здiйсненнi складних iдей шахових проблем. Його етюди здаються кiнцiвками справдi гарних партiй, нерiдко з найменшою кiлькiстю фігур або пiшакiв (мiнiатюри!). Проте, кожен його етюд iлюструє певну виразну iдею, нерiдко злиття кiлькох iдей. Боротьба за здiйснення поставленої мети (виграш або нiчия) проводиться за допомогою сильних ходiв, якi нелегко знайти. З цiєї точки зору етюди Селезнiва присмно вiдрiзняються від композицiй багатьох авторiв, в яких, властиво, вiдсутня боротьба, а рiшення носять механiчний характер.

Досконале ведення кiнцiвок iз турами — необхідна зброя кожного сильного шахiста. Тому не випадково, що кращi проблеми автора належать до ендшпiлю з турами.

Автор не без пiдстав вбачає в своєму збiрнику етюдiв своєрiдний мистецький пiдручник кiнцiвок. Навчаючи шахiстiв, я часто демонстрував їм етюди Селезнiва, якi постійно знаходили визнання у слухачiв. Простоту й ясність думки, а також с'яйво селезнiвських етюдiв вшанують належним чином також читачi пропонуваної книги".

О. СЕЛЕЗНІВ: "Свій твір я присвячую шахістам Донецької області, де я провів десять років мого життя"

"Вже давно мене займає думка про видання пiдручника шахового ендшпiлю. Такий пiдручник був би побудований на iншiй основi, нiж класичний твір Й.Бергера "Теорiя і практика ендшпiлю", який внаслiдок своєї ученостi тяжко доступний звичайному читачевi. В противагу книзi Й.Бергера я ставив перед собою мету дати у виглядi скомпонуваних проблем жваву картину тих iдей і витонченостей, якi трапляються в кiнцевих закiнченнях шахових партiй. При цьому мене, практичного майстра, вабили головним чином тi закiнчення, що

1 Левенфiш Г.Я. (1889-1961) — чемпiон СССР 1934 і 1937 рр., автор шахових пiдручникiв та багатьох книг і статей з питань шахової теорiї.

були найправдоподібними в практичній грі, тобто взаємоборотьба пішаків і легких фігур, причому тури причисляються до останніх. Саме тому в моїх етюдах лише рідко зустрічаються королеви і цілковито відсутня незграбна та суха боротьба легких фігур — тема, яку переважно опрацював визначний французький проблеміст Г.Рінк.

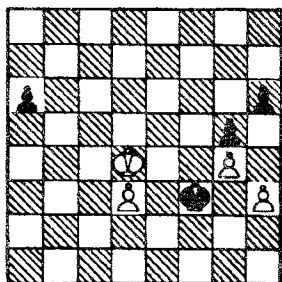
Створення такого підручника, зрозуміло, не під силу одній єдиній особі й вимагає співпраці багатьох авторів. Проте я вважаю, що запропонований тут мій твір певною мірою полегшить вирішення цього завдання.

Для орієнтації тих, хто цікавиться ендшпілем, я впорядкував мої етюди за прикметою їхнього матеріалу, усередині кожної групи вони приводяться за часом їхнього опублікування з наведенням, у більшості випадків, також року і джерела першодруку. Сім проблем подаються тут вперше.

На закінчення хотів би висловити сердечну подяку grosмайстрові Г.Я. Левенфішу за його спонукання видати цей збірник.

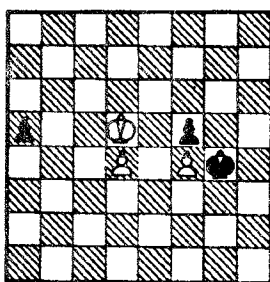
Свій твір я присвячую шахістам Донецької області, де я провів останні десять років мого життя.

1. "Нива", 1912

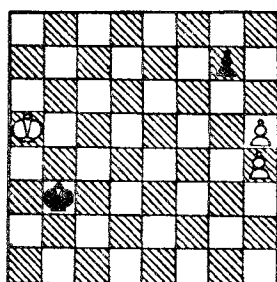
Виграш

2. "Правда", 1927

Виграш

3. "Шахматный вестник", 1913

Виграш

1. 1. Kpd4+ c4 a6-a5 (Або 1. ... Kpf4 2. d4 a5 3. d5 і так далі). 2. d3-d4 Kpf3-f4 3. d4-d5 Kpf4-e5 4. Krc4-c5 a5-a4 (Програють чорні й після 4. ... Kpf6 5. d6 a4 6. Krc6 a3 7. d7 і 8. d8). 5. d5-d6 Kpe5-e6 (Програє 5. ... a3 6. d7 a2 7. d8Ф і 8. Фh8+). 6. Krc5-c6 a4-a3 7. d6-d7 a3-a2 8. d7-d8Ф a2-a1 Ф 9. Фа8-e8+ Krc6-f6 10. Фе8-h8+ і білі виграють чорну королеву.

2. Тут об'єднано мій попередній твір з етюдом Клінга і Горвіца, в якому чорна королева здобувається по вертикалі. При цьому мені вдалося навіть зменшити, порівняно з попередньою моєю проблемою, матеріал. 1. Kpd5-c4! Kpg4:f4! Бо інакше білі затримують чорного прохідного пішака і проводять свого в королеву. 2. d4-d5 Kpf4-e5 3. Krc4-c5. Тепер чорні мають два продовження — намагатися провести одного або другого прохідного пішака.

Якщо 3. ... a5-a4, то 4. d5-d6 Kpe5-e6 5. Krc5-c6 a4-a3 6. d6-d7 a3-a2 7. d7-d8Ф a2-a1 Ф 8. Фd8-e8+ Krc6-f6 9. Фе8-h8+ і виграться чорна королева по діагоналі, як у моєму етюді ч.1.

Якщо ж 3. ... f5-f4, то 4. d5-d6 Kpe5-e6 5. Krc5-c6 f4-f3 6. d6-d7 f3-f2 7. d7-d8Ф f2-f1 Ф 8. Фd8-e8+ Krc6-f6 9. Фе8-h8+ і чорна королева виграться по вертикалі, як в етюді Клінга і Горвіца.

3. Цей маленький етюд, який проте служив за зразок для багатьох інших на цю ж тему, є опрацюванням кінцівки партії, яку я грав у 1906 р. із моїм братом П. С. Селезнівим. 1. Кра5-б5. Щоб досягти виграшу, білий король повинен негайно наблизитися до своїх пішаків.

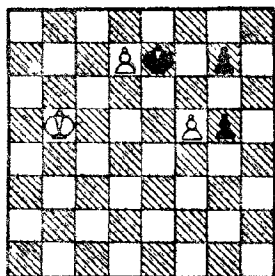
1. ... Крб3-с3 2. Крб5-с5 Крс3-д3 3. Крс5-д5 Крд3-е3. 4. Крд5-е5 Кре3-ф3 5. Кре5-ф5! Крф3-г3 6. h5-h6! Цей виграшний маневр став можливим лише тепер. 6. ... g7:h6 7. h4-h5 і білі виграють. Перестановка 5-ро і 6-го ходів білих була б помилковою, бо дала б чорним нічию: 5. h6? gh 6. Крf5 h5! 7. Крг5 Кре4! 8. Кр:h5 Крf5.

4. 1. Крб5-с6 Кре7-д8 2. Крс6-д5 Крд8:д7 3. Крд5-е4 Крд7-д6 4. Кре4-ф3 Крд6-е5 5 Крf3-г4 Кре5-ф6 6. Крг4-h5 Крf6:f5 пат.

5. 1. Кре1-ф2 Крд4-с5 2. Крf2-г3 Крс5-б5 3.Крг3:г4 Крб5-а4 4. Крг4-ф5! Єдиний хід, який забезпечує білим нічию. 4. ... Кра4-б3 5. а3-а4 Крб3:h2 Якщо 5. ... Кра:а4, то білий король може своєчасно напасти на чорні пішаки. 6. а4-а5 і нічия. Коли б білий король перетинав лінію f через поле f4, то пішак с потрапив би на поле перетворення прохідних пішаків у королеви (с1Ф) з шахом.

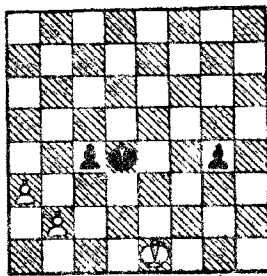
6. 1. b5-b6 (Якщо 1. f4?, то виграють чорні 1. ... Кр:b7) с7-с6. 2. f2-f4! (Цим ходом білі здобувають важливий темп. На 2. Краб виграють чорні: 2. ... с4 3. а5 с3 4. f4 с5 5. Крb5 с2 6. а6 с1Ф 7. Крс6 Фh1). 2. ... f7-f6 (Якщо 2. ... Кр:b7, то білим пат) 3. Кра5-а6 с5-с4 4. а4-а5 с4-с3 - пат. Чорні вимушені робити противникові пат, бо після 4. ... с5? вони дістануть мата: 5. Крb5 с3 6. а6 с2 7. Крс6 8. а7x

4. "Deutsche Schachzeitung", 1918

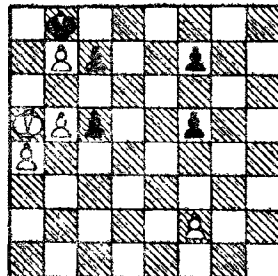
Нічия

5. Збірник, 1919

Нічия

6. "Tidskrift för Schack", 1920

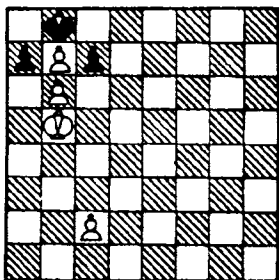

Нічия

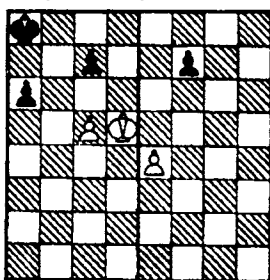
7. 1. Крб5-с6 (1. Краб? веде до пата чорним: 1. ... аb 2. с4 с5! 3. Кр:b6. Також 1. ба+ дає білим лише нічию: 1. ... Кр:b7 2. с4 Кра7 3. Крс6 Крb8 4. Крд7 с5!) 1. ... а7:b6 2. с2-с4 б6-б5 3. с4.б5 Крb8-а7 4. б5-б6+ і білі виграють. (4. Кр:с7 дає білим нічию — пат чорним). Мініатюра з двома патовими позиціями.

8. 1. Крд5-с6 (1. Кре5? а5) Кра8-б8 2. с4-с5 Крb8-с8 3. с5-е6 f7:e6 - пат.

7. 1927

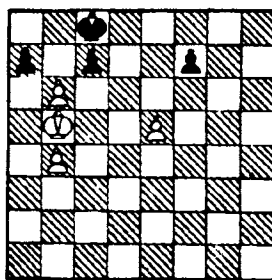

Виграш

8. "Фізкультурник"
України (Харків), 1928*

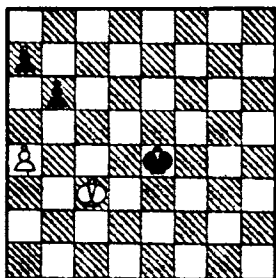
Нічия

9. 1928

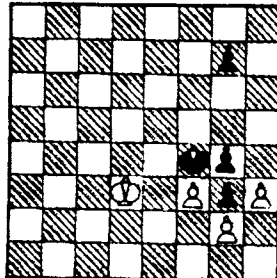
Чорні починають і роблять
нічию

9. Здійснена в етюді ч. 8 ідея пата тут зустрічається двічі: 1. ... c7:b6 2. Kрb5-a6 Крc8-b8 3 b4-b5 Крb8-a8 4. e5-e6 f7:e6 пат. 1. ... a7:b6 2. Крb5-c6 Крc8-d8 3. b4-b5 Крd8-c8 4. e5-e6 f7:e6 пат.

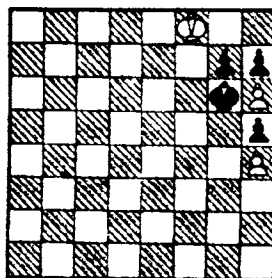
10. 1. a4-a5 b6-b5 (До нічиєї веде 1. ... Крd5 2. ab ab 3. Крb4 Крc6 4. Крc4). 2. a5-a6 Кре4-d5 3. Крc3-b4 Крd5-c6 4. Крb4-a5 Крc6-c5 пат. Л.І.Куббель пише: "Етюд містить у собі вже відомі патові комбінації, але вступна гра є новою".

10. "Шахматный
листок", 1930

Нічия

11. "Шахматный
листок", 1930

Виграш

12. "Фізкультурник
України" (Харків), 1932

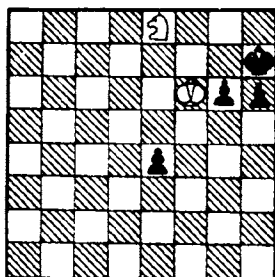
Виграш

11. Точною грою білі обминають усі підводні рифи й уникають дати чорним пата. 1. f3 g4! (Після 1. hg білі не можуть перешкодити маневру Крf4-g5-h4, g7-g5 з патом) 1. ... Крf4-g5 (Якщо 1. ... g5, то, звичайно, 2. Крd2, але не 2. Крd4?, бо тоді чорним пат) 2. Крd3-e3 Крg5-h4 3. g4-g5! Крh4:g5 4. Крe3-f3 Крg5-h4 5. Крf3-f4 g7-g6 6. Крf4-e4 Крh4-g5. 7. Кре4-f3 Крg5-h4 8. Крf3-f4 g6-g5+9. Крf4-f3! І виграш. Погано 9. Крf5? g4 10. hg і чорним знову пат.

* Учасникам Всеукраїнського шахового чемпіонату в Одесі присвячується

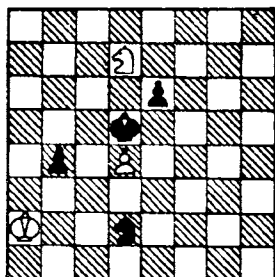
12. 1. h6:g7 Kpg6-h6! Тепер ясно, де чорні сподіваються знайти порятунок — вони грають на пат, якщо пішак g8 перетвориться в королеву або туру, а негайне перетворення в коня або стрільця виграшу не приносить. 2. Kpf8-g8! Kph6-g6 3. Kpg8-h8 Kpg6-h6 4. g7-g8K+ Kph6-g6 5. Kg8-e7+ - початок далекої мандрівки коня яка ставить за мету охорону ключового пункту позиції пішака h4. 5. ... Kpg6-f6 6. Ke7-d5+ Kpf6-e5 7. Kd5-e3 Kpe5-f4 8. Ke3-g2+ Kpf4-g3 9. Kph8:h7 Kpg3:g2 10. Kph7-h6 Kpg2-g3 11. Kph6:h5 Kpg3-f4 12. Kph5-g6 і виграш.

13. "Шахматный листок", 1930'

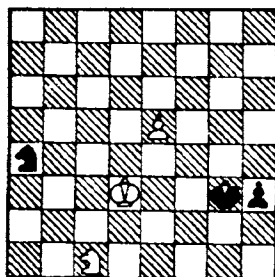
Нічия

14. 1911

Нічия

15. Збірник, 1919

Нічия

13. 1. Kpf6-f7! Kph7-h8 2. Ke8-f6 e4-c3 3. Kf6-d5 e3-e2 4. Kd5-f4 e2-e1 Ф 5. Kf4:g6+ Kph8-h7 6. Kg6-f8+ і нічия. Л.І.Куббель пише з приводу цього етюда: "Його авторovi вдалося представити тему вічного шаха мінімальними засобами".

14. 1. Kd7-f8! (Не 1. Kc5? e5! і чорні виграють) Kpd5:d4. 2. Kf8:e6+ Kpd4-c3 3. Ke6-c5 Krc3-c2 4. Kc5-b3! Kd2:b3 пат. Після 4. Ka4? білі програють 4. ... b3+ 5. Kpa1 (Якщо 5. Кра3, Kc4+ з наступним 6. ... Kb6!) 5. ... Kc4 6. Kb2 Ke3 7. Kc4 Kpc1 8. Ka3 Kc2+ 9. K:c2 bc!

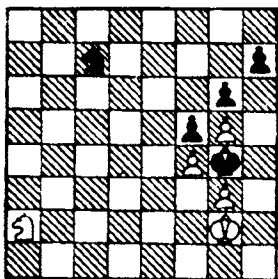
15. 1. e5-e6 Ka4-c5+ 2. Kpd3-e2 Kc5:e6 3. Kpe2-f1 h3-h2 4. Kc1-e2+ Kpg3-h3(f3) 5. Ke2-g1+ і нічия через вічний шах.

Цей невеличкий етюд надзвичайно сподобався д-ру Е.Ласкеру, коли він разом зі мною переглядав збірник "35 шахових проблем".

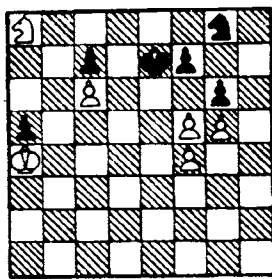
16. 1. Ka2-c3 (На 1. Kb4? слідує 1. ... Kph5 з наступним 2. ... h6). 1. ... Kpg4-h5 (1. ... Ke6 2. Kd5 K:g5 3. Kf6x) 2. Kc3-e4 Kc7-d5 (e8) (2. ... fe 3. Kph3 і 3. g4x. Якщо 2. ... Kpg4, то 3. Kf6x) 3. Ke4-f6+ Kd5:f6 4. g5:f6 і чорні програють, бо після 4. ... Kph6 потрапляють у цугцванг

17. 1. f5-f6+ Цим ходом запирається чорний кінь, але така ж доля судилася і білому коневі. Зрозуміло, що 1. K:c7 нічого не дає. 1. ... Kpe7-d6 (Якщо 1. ... Kpd8, то 2. Kpa5 Krc8 3. Кра6 Kpb8 4. Kb6!) 2. Кра4-b5 a5-a4 3. Ka8-b6! c7:b6 4. Kpb5:b6 a4-a3 5. c6-c7 a3-a2 6. c7-c8Ф a2-a1 Ф 7. Фе8-c6! Мат у центрі шахівниці після жвавої гри.

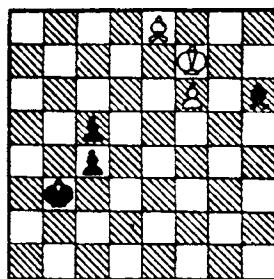
Шахістам Дніпропетровська присвячується.

Виграш

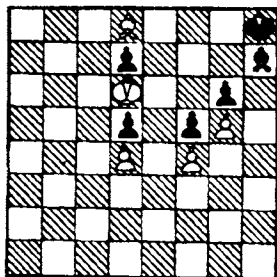
Виграш

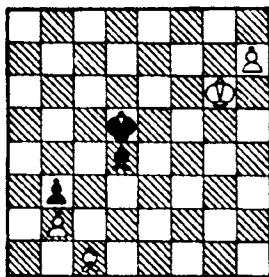
Нічия

18. Kpf7-g6 Ch6-f4 (1. ... c3 також веде до нічиєї: 2. Kp:h6 c2 3. f7 c1Ф+4. Kpg7) 2. Ce8-f7 (Єдина можливість звести партію в нічию, бо після 2. Kpf5 c3 3 Kp:f4 c2 4.f7 c1Ф+ і чорна королева займає поле g8) 2. ... Kpb3-b4 3. Cf7:c4! Закінчення правильного захисту. За будь-якого іншого продовження виграють чорні, які проводять свого прохідного пішака. 3. ... Kpb4:c4 4. Kpg6-f5 Cf4-d6 5. Kpf5-e6 Cd6-f8 6. Kpe6-f7 Cf8-h6 Kpf7-g6 і т.д. Білий король постійно переслідує чорного стрільця і таким чином вимушує нічию.

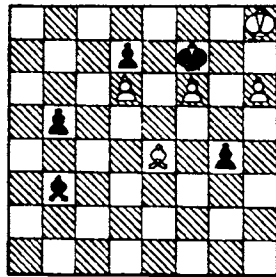
19. У кінцівках із різноколірними стрільцями виграш, як відомо, можливий лише рідко й у виняткових випадках. У запропонованій етюд виграш здобувається незвичайно, з огляду наявних на шахівниці сил, комбінацією. 1. Cd8-f6+ Kph8-g8 2. Kpd7-e7! d7-d6 Тепер білі стоять перед тяжким завданням: як грати далі? Після 3. Кре8 пат, а після 3. Kp:d6 Kpf8 4. Kp:d5 Cg8+ 5. Kрс6 Cb3 6. d5 Kpf7 виникає виразна нічийна позиція. Звичайно, не можна грати 3. Ce5. 3. Cf6-h8! Ця жертва стрільця забезпечує виграш 3. ... Kpg8 :h8 4. Кре7-f7 Ch7-g8+ 5. Kpf7:g6 Cg8-e6 (Чорні програють і при 5. ... Ch7+ 6. Kpf6 Cg8 7. g6) 6. Kpg6-f6 Ce6-d7 7. Kpf6-f7 і білі виграють, проводячи свого прохідного пішака g5.

Виграш

Виграш

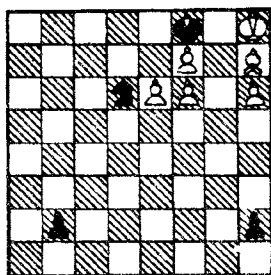
Нічия

20. Цей етюд являє собою переробку моєї першої праці, яка була опублікована 1911 р. в журналі "Нива" Незважаючи на те, що білий пішак h7 просунувся далеко вперед, позиція виглядає лише нічийю Справді, якщо білі намагатимуться використати вигідне положення

свого пішака, то як вони можуть перешкодити чорному королю йти (Kpd5-c4-d3-c2) на вигреш білого пішака b2? Після 1. Ch6 C:b2 2. Cg7 C:g7 3. Kp:g7 b2 4. h8Ф b1Ф з виразною нічиєю. До перемоги веде наступний шлях: 1. Kpg6-f7 Kpd5-c4 2. Kpf7-g8 Kpc4-d3, щоб після 3. h8Ф C:h8 4. Kp:h8 Kpc2 здобути білого пішака b2 і нічию. Але цим ходом чорний король потрапляє на небезпечну діагональ. 3. Cc1-h6 Cd4:b2 4. Ch6-g7 Cb2:g7 5. Kpg8:g7 b3-b2 6. h7-h8Ф b2-b1Ф 7. Фh8-h7+ і білі виграють чорну королеву. Звичайно, нічого не вплинув би на наслідок гри і хід 6. ... Kpc2, який також програє.

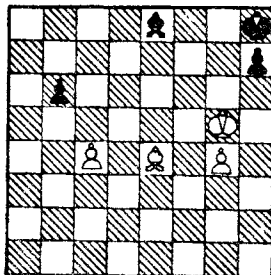
21. 1. Ce4-d5+ Kpf7-f8 (на 1. ... C:d5 слідує 2. h7 Kpg6 (f8) 3. f7 Kp: f7 або 3. ... C:f7 і пат) 2. Cd5:b3 g4-g3 3. Cb3-d5 b5-b4 4. h6-h7 (4. Kph7? веде до програшу, бо один із двох чорних пішаків перетворюється у королеву з шахом). 4. ... b4-b3 5. Cd5-g8 b(g)3-b(g)2 6. f6-f7 пат.

22. Першодрук

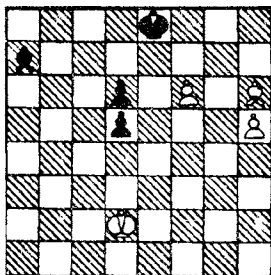
Нічия

23. Збірник, 1919

Виграш

24. Збірник, 1919^{*}

Виграш

22. Цей мій твір — наслідування етюда Й.Кемпбелла. Дотепер я його не опублікував, бо особисто мені не до вподоби такі штучні позиції. 1. Ch7-g8! (Із загрозою 2. e7x. Якщо 1. Cg6? з тією ж загрозою, то 1. ... K:f7 перекреслює намір противника). 1. ... Kd6:f7+! (Якщо 1. ... Kf5, то 2. e7+ K:e7 3. fe+Kp:e7 4. Kpg7 і т.д.) 2. e6:f7! b2-b1Ф (Якщо 2. ... h1Ф, то 3. h7 Ф:h7+ 4. C:h7 і чорний пішак b затримується). 3. h6-h7 Фb1:h7+ 4. Cg8: h7 h2-h1Ф або Т і білим пат.

23. 1. Kpg5-h6 Ce8-f7 2. Ce4-d3 Cf7-e6 3. g4-g5 Ce6-g8 4. Cd3:h7! Cg8: h7 (на 4. ... C:c4 слідує 5. g6 і 6. g7 мат) 5. g5-g6 Ch7:g6 (Якщо 5. ... Cg8, то 6. g7x). 6. Kph6:g6 і білі виграють

24. 1. Ch6-g7 Кре8-f7 2. h5-h6 Kpf7-g6 (2. ... Kpg8 3. Ch8!) 3. Cg7-h8 Ca7-b6 (на 3. ... Cd4 виграє 4.f7, а на 3. ... d4 - 4. h7 d5 5. f7 Cc5 6. C:d4! Cb4+ 7. Cc3!) 4. h8-h7 Cb6-d8 5. f6-f7 Cd8-g5+ (5. ... Ce7 6. Cf6!) 6. Kp~ Cg5-h6 7. Ch8-g7! Kpg6:g7 8. f7-f8Ф+ і білі виграють.

25. 1. d6-d7 Кре6:d7 (Якщо 1. ... Кре7, то 2. Kpd5 Kp:d7 — проти загрози 3. Кре6 - 3. C:f6. На 1. ... Ch4 слідує 2. d8K+). 2. Cc3:f6 g7:f6 3. h5-h6 f6-f5+ (Програє 3. ... Кре6? 4. h7 f5+ 5. Kpd3) 4. Кре4-d5 Cf2-h4(e1) 5. h6-h7 Ch4-f6 (Ce1-c3) 6. h7-h8Ф Cf6:h8 пат.

26. 1. g5-g6 Cg1-c5 2. Ch4-f6 (Програє 2. f5? ef 3. Cf6 f4!) 2. ... Cc5-f8 3. f4-f5 e6:f5 (При інших продовженнях чорні програють: 3. ... gf 4. fe й один з білих пішаків стає королевою.

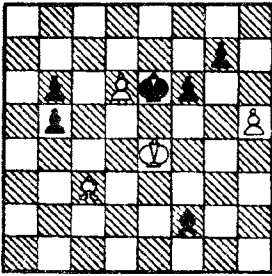
* Б.М.Блюменфельду присвячується.

Або: 3. ... e5 4. С:e5 Кр:a3 5. f6 gf 6. Cd6+!) 4. Cf6-e7 Cf8:e7 (Чорні програють при 4. ... f4? 5. C:f8 f3 6. Cc5 a5 7. Kpg4 b4 8. ab ab 9. Кр:f3 b3 10. Cd4).

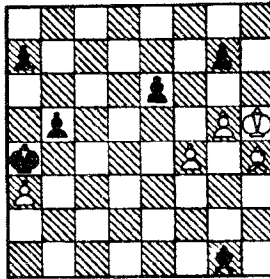
25. Збірник, 1919

26. Збірник, 1919

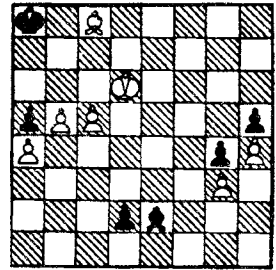
27. Збірник, 1919

Нічия

Нічия

Нічия

27. 1. Крд6-с7 (Загрожує мат в два ходи: 2. Сb7+ і 3. b6x) Се2-f3 2. с5-с6! (2. b5?, з тим же наміром, спростовує 2. ... Сс6! 3. Кр:с6, Крb8 і виграють чорні). 2. ... Cf3:c6 3. b5-b6! (Лише так! Після 3. Кр:с6 або 3. bc виграють, зрозуміло, чорні: 3. ... d1 Ф.) 3. ... Сс6-f3 Очікувальний хід. Він чатує на відхід стрільця з діагоналі а6-с8. 4. Сс8-а6! d2-d1 Ф (Т) 5. Са6-b7+ Cf3:b7 пат.

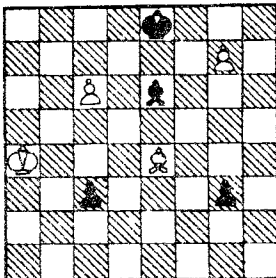
Чисто патова позиція. Та обставина, що наявні чорні й білі пішаки, які не відіграють ніякої ролі в творенні патової позиції, не перешкоджає, на мою думку, враженню, бо вони потрібні для гри. Крім того, в кінцівках практичних партій чисті й ошадливі патові позиції трапляються надзвичайно рідко.

28. 1. с6-с7 Кре8-d7 (Якщо 1. ... Cd7+, то 2. Сс6!) 2. Се4-f5 Крд7:c7 3. Cf5:e6 с3-с2 4. g7-g8 Ф с2-с1 Ф 5. Фg8-с8+ і білі виграють. 1. ... Кре8-f7 2. Се4-d5! Крf7:g7 3. Cd5:e6 g3-g2 4. с7-с8 Ф g2-g1 Ф 5. Фс8-g8+ і білі виграють.

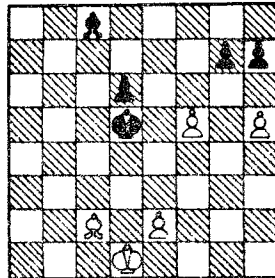
28. "Deutsche Schachzeitung", 1920

29 "Tidskrift for Schack", 1921

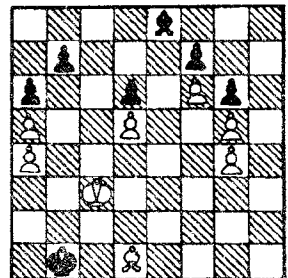
30. "Tidskrift för Schack", 1923

Виграш

Виграш

Виграш

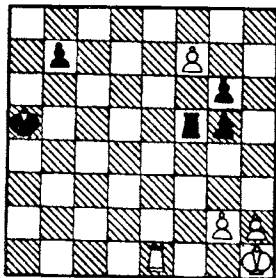
29 1. h5-h6! (Цей хід необхідний, бо чорні загрошують ходом Кре5, який веде до нічиєї. Також лише нічию дає білим 1. f6 gf 2. С:h7 Кре6) 1. ... g7:h6 2. f5-f6! Сс8-e6 (2. ... Кре6

3. Cf5+ і вигравш 3. f6-f7! Ce6:f7 4. Cc2-b3+ з вигравшем чорного Cf7 і партії. Тут найменшими засобами здійснено вигравш стрільця стрільцем противника на двох різних діагоналях.

30. У наведеній позиції ні білий король, ні білий стрілець не можуть проникнути у ворожий табір. Якщо, наприклад, 1. Kрb4 Kрb2 2. Ce2 Kрc2 3. Cb5 C:b5! (Зрозуміло, не 3. ... ba?, бо тоді виграють білі) — і виграють чорні! Правильна система гри така: Cd1-b3 Kрb1-a1 (Не 1. ... Kрc1 з-за 2. Cc2! і з огляду на цугцванг чорні вимушені робити хід стрільцем, після чого негайно вирішує 3. C:g6!).

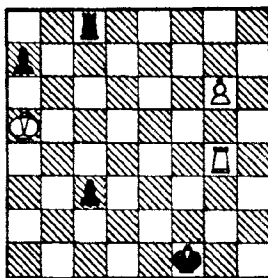
2. Kрc3-c2 Ce8-d7 3. Kрc2-c1 Cd7:g4 4. Cb3-c2 Cg4-h5 5. Cc2-b1 C~ 6. Cb1:g6! і білі виграють. Якщо ж чорні на третьому ході, замість 3. ... C:g4, грають 3. ... Ce8, то 4. Cc4 C:a4 5. Cd3! Ce8 6. Cb1 C~ 7. C:g6 і білі виграють.

31. "Раннее утро", 1909

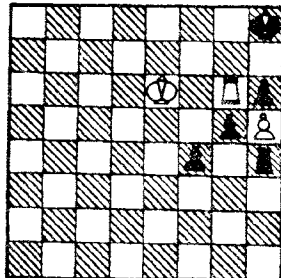
Вигравш

32. "Утро России", 1912

Нічия

33. "Нива", 1912

Вигравш.

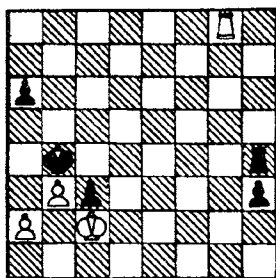
31. У зв'язку з неможливістю захищати пішака f7, через загрозу мата на f1, вигравш здається неможливим. Але білі мають у своєму розпорядженні хід, який блискавично змінює картину.

1. Te1-e5+! Tf5:e5 2. g2-g4! Захищає від мата і перешкоджає ходові тури на f5. Тепер завдання чорних полягає в спробі знайти можливість затримати прохідного пішака білих. 2. ... Te5-e1+ 3. Kрh1-g2 Te1-e2+ 4. Kрg2-g3 Але не 4. Kрf1?, бо в цьому випадку чорний пішак b стане на поле перетворення b1 з шахом. 4. ... Te2-e3+ 5. Kрg3-f2! Te3-e4 6. f7-f8Ф Te4-f4+ 7. Фf8:f4 g5:f4 8. h2-h4 b7-b5 9. h4-h5 і білі виграють. Наприклад: 9. ... gh 10. gh (можливе також 10 g5) 10. ... b4 11. h6 b3 12. h7 b2 13. h8Ф b1Ф 14. Фа8+ Kрb4 15. Фb8 (b7)+ і вигравється чорна королева. Саме тому білий король на п'ятому ході (5. Kрg3-f2!) мусить піти на поле f2. Це один із перших моїх етюдів.

32. Білих позиція здається програною, бо їхнього прохідного пішака можна затримати, а чорний прохідний пішак ніби нестримно просувається вперед. Білих урятовує наступна комбінація: 1. g6-g7 c3-c2 2. Tg4-c4 Tc8:c4 3. g7-g8Ф c2-c1Ф (Якщо 3. ... Tc5+, то слідує 4. Kрb4 c1Ф 5. Фf8+ і тура відігрується) 4. Фg8:c4+ Фc1:c4 пат.

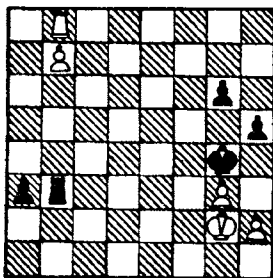
33. 1. Kрe6-f7 Th4:h5 (На 1. ... Th1 або 1. ... f3 слідує 2. T:h6x, а на 1. ... Kрh7 2. Tg7+ Kрh8 3. Kрg6) 2. Tg6-g8+ Kрh8-h7 3. Tg8-g7+ Kрh7-h8 4. Kрf7-g6 g5-g4 5. Tg7-a7 Th5-g5+ 6. Kрg6:h6 g4-g3 (На 6. Tg5-g8 слідує 7. Ta7-h7x) 7. Kрh6:g5 g3-g2 8. Ta7-a1 f4-f3 9. Kрg5-g6 і вигравє. (9. Kрg5-h6 після 9. ... Kрh8-g8 веде лише до нічийї).

34. "Нива", 1912

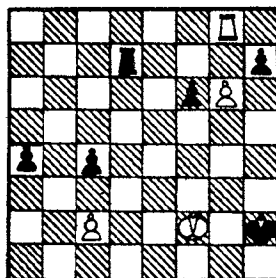
Виграш

35. "Утро России", 1912

Виграш

36. Збірник, 1919

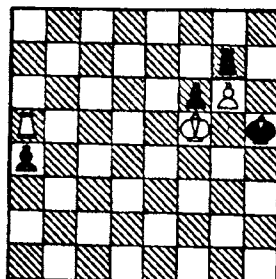
Виграш

34. 1. Tg8-g5 h3-h2 (або 1. ... Th4-f4-e4) 2. a2-a3+ Kpb4:a3 3. Tg5-a5+ Кра3-b4 4. Та5-a4+ Кр~ 5. Та4:h4 і виграє 1. ... Th4-d4 2. a2-a3+ Kpb4:a3 3. Крс2:c3 і виграється тура. Помилковим був би хід 3. Tg5-a5+? з огляду на 3. ... Кра3-b4 4. Та5-a4+ Kpb4-c5 і чорна тура захищена 1. ... Th4-h6 (h7, h8) 2. a2-a3+ Kpb4:a3 3. Tg5-g4 і 4. Tg4-a4x.

35. 1. h2-h3+ Kpg4-g5 2. h3-h4+ Kpg5-g4 3. Tb8-f8 Tb3-b2+ (На 3. ... T:b7 слідує мат: 4. Tf4x. Програє також 3. ... T:g3+ 4. Kpf2 a2.5. b8Ф) 4. Tf8-f2 Tb2:f2 5. Kpg2:f2 a3-a2 6. b7-b8Ф a2-a1 Ф 7. Фb8-c8x.

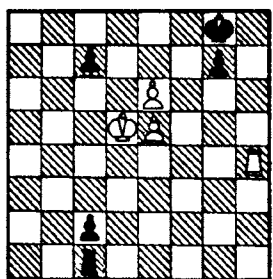
36. 1. Tg8-h8 Td7-d2+ 2. Kpf2-f1 (Мета цього ходу — відновити у чорного короля поле g1, бо інакше білі досягають лише нічий: 2. Kpf3 Tg2 3. T:h7+ Kpg1 або 3. gh Tg7 4. Kpf4 a3 5. Kpf5 a2 6. Та8 T:h7 7. T:a2 Th3 8. Кр:f6 Te3 9. Kpf5 Te2 10. Kpf4 Kpg2) 2. ... Td2-d1+ (2. ... Tg2 програє через 3. T:h7+ Kpg3 4. g7 Kpf3 5. Th3+)! 3. Kpf1-e2 Td1-g1 4. Th8:h7+ Kph2-g3 5. Th7-h1! Tg1-g2+ 6. Кре2-e3 (6. Kpf1? Tf2+ 7. Кр~ Tg2 і нічия) 6. ... Kpg3-g4 (Не врятує чорних 6. ... f5 7. g7 f4+ 8. Кре4 Kpf2 9. Th2!) 7. Th1-h2! Tg2-g3+ (Програє туру 7. ... Th2? 8 g7 T:c2 9. g8Ф Кр~ 10. Фh7+) 8. Кре3-f2 (8. Кре4? веде до нічий: 8. ... f5+ 9. Кре5 Kpf3 10 Кр:f5 c3 11. Kpf6 a3 } 2.g7 a2 13. Th1 Кре2 14. Та1 Kpd2 15. T:a2 Крс1) 8. ... Tg3-f3+ 9. Kpf2-g1 і білі виграють.

37. "Schweizerische Schachzeitung", 1915

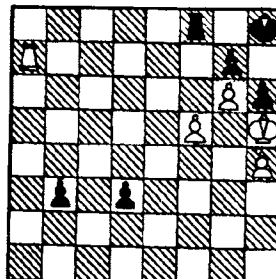
Виграш

38. Збірник, 1919

Нічия

39. Збірник, 1919

Виграш

37. 1. Ta5-a8 Tg7:g6 2. Ta8-h8+ Tg6-h6 3. Th8-g8 Kph5-h4 4. Tg8-g1 Th6-h5+ 5. Kpf5-f4 Kph4-h3 6. Tg1-h1+ з виграшем тури. 3. ... Th6-h7 4. Tg8-g1 Kph5-h6 5. Kpf5:f6 Kph6-h5 6. Tg1-h1+ і виграється тура. 3. ... a4-a3 4. Tg8-g1 Kph5-h4 5. Tg1-h1+ Kph4-g3 6. Th1:h6 a3-a2 7. Th6-h1 і виграш.

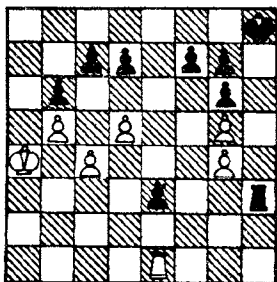
38. 1. e6-e7 (Якщо 1. Th8+?, то 1. ... Кр:h8 2. e7 Td1+ 3. Кре6 c1Ф 4. e8Ф+ Kph7 5. Фh5+ Фh6+ і чорні виграють) Kpg8-f7 2. e7-e8Ф+! Kpf7:e8 3. Kpd5-e6 Tc1-f1 4. Th4-a4 (4. Tb4? програє 4. ... Tb1, а на 4. Th8+ слідує 4. ... Tf8 5. Th1 Kpd8 6. Tc1 Tf2 7. Ta1 c6 і чорні виграють). 4. ... Tf1-d1 5. Ta4-h4 і нічия.

39. 1. f5-f6 Tf8-g8 (1. ... gf 2. g7+; 1. ... T:f8 2. Ta8+ Tf8 і 3. T:f8 А на інший хід турою f8, крім зробленого вище, легко програє T:g7) 2. Ta7-f7! d3-d2 (2. ... gf 3. Th7x) 3. f6:g7+ Tg8:g7 4. Kph5:h6 d2-d1 Ф 5. Tf7-f8+ Tg7-g8 6. g6-g7x.

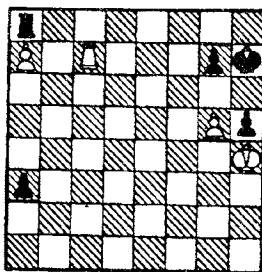
40. Збірник, 1919

41. "Tidskrift for Schack", 1920

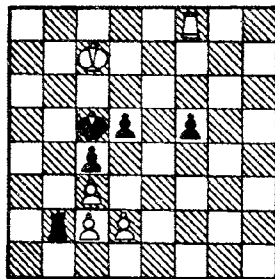
42. "Tidskrift för Schack", 1921

Нічия

Нічия

Виграш

40. 1. d5-d6 c7:d6 2. c4-c5

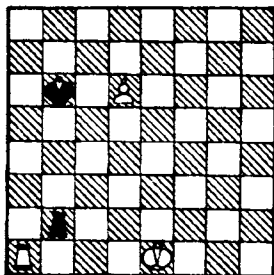
d6:c5 3. Te1:e3 Th3-h4 (На 3. ... Th2 або 3. ... Th1 слідує 4. Th3+ T:h3 пат. Те ж і на 3. T:e3. А на 3. ... Th7 мат чорним: 4. Te8). 4. Te3-h3 Th4-h7 5. Th3-e3 і нічия внаслідок повторення ходів.

1. d5-d6 c7:d6 2. c4-c5 b6:c5 3. b5-b6 Th3-g3 4. Te1-b1 e3-e2! 5. b6-b7 Tg3:g4+ 6. Кра4-a5 Tg4-b4 7. b7-b8Ф+ (7. T:b4? e2-e1Ф!) Tb4:b8 8. Tb1:b8+ Kph8-h7 9. Tb8-e8 f7-f6! без дії короля чорні програють. 10. Кра5-b5 f6: g5 11. Kpb5-c4 g5-g4 12. Крс4-d3 g6-g5 13. Kpd3:e2 Kph7-g6 14. Te8-e7 Kpg6-f6 15. Te7:d7 Kpf6-e6 16. Te7:g7 Кре6-f6 і нічия для білих забезпечена.

41. 1. g5-g6+ (Цим ходом виграється темп. Якщо 1. Кр:h5, 1. ... a2 2. g6+ Kpg8 3. Tb7 Tf8 і чорні виграють) 1. ... Kph7-h6 (На 1. ... Кр:g6 слідує звичайно 2. Tc6+ і 3. Та6, після чого виграш для чорних неможливий. На g8 король не може йти - 2. Tb7! Тепер, після того, як білий король потрапив у напівпатове становище, білі можуть здійснити наступну комбінацію, яка веде до нічиєї: 2. Tc7-c3! Та8:a7 3. Tc3:a3 і біла тура стало переслідує чорну, вимушуючи повторення ходів, а коли чорна тура б'є білу, то білим пат. Якщо ж чорні зіграють 3. ... Та6 з загрозою T:g6, то після 4. T:a6 самі опиняться в патовій позиції).

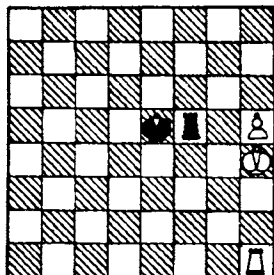
42. 1. Tf8-a8! Tb2-b6! (Це найкращий хід, щоб відтиснути білого короля. На 1... T:c2 слідує 2. Та5х) 2. Та8-a5+ Tb6-b5 3. Та5-a6 d5-d4 (Загрожував мат: 4. Тс6. Якщо 3... Tb2, то 4. Тс6+ Kрb5 5. Tb6+ із виграшем тури по вертикальній лінії b). 4. Та6-f6 (Загрожує 5. T:f5х) 4... d4:c3 5. d2:c3 Крс5-d5 6. Tf6:f5+ із виграшем тури по горизонтальній лінії. Будь ласка, порівняйте цей етюд із поміщенням під ч. 79, де здійснена ідея мата з трьох боків за допомогою стрільця.

43. "Tidskrift för Schack", 1923

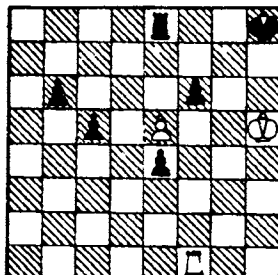
Виграш

44. "Tidskrift för Schack", 1923

Виграш

45. "Правда", 1927

Виграш

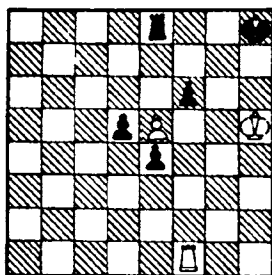
43. 1. Td1 не виграє з-за 1... Th2(g2) 2. d7 Th1+ і т.д. Подібно недостатніми для виграшу є ходи 1. Tc1 чи 1. Та8. Розв'язувач етюда може тут подумати про друкарську помилку. Раптова ідея виграти за допомогою 1. 0-0-0 спростовується 1... Та2 з наступним 2... Та1+; Рокірування на другому ході також не дає виграшу: 1. d7 Крс7 2. 0-0-0, бо тепер неможливий хід 2. Tb8. Перемогу приносить рокірування на третьому ході: 1. d6-d7 Kрb6-c7 2. d7-d8Ф+ Крс7:d8 3. 0-0-0+! з виграшем тури. Цей етюд я створив уже в 1920 році, але внаслідок незвичайного рішення його вгавав опублікувати. Протягом останніх років етюд знайшов загальне визнання і часто з'являвся на сторінках різних часописів і журналів.

44. Та обставина, що чорна тура вигравалася за допомогою рокірування, мене не задовільнила. Я працював далі, бажаючи досягти того самого наслідку без рокірування. 1. h5-h6 Кре5-f6 (Якщо 1... Tf8, то 2. h7 і чорний король не може ступити на лінію f, бо після 3. Tf1+ втрачається тура, а, з другого боку, загрожує 3. Крг5 і т.д.) 2. h6-h7 (2. Крг4? веде до нічиєї: 2... Тg5+ 3. Кр~ Тg8) 2... Крf6-g7 3. h7-h8Ф+ (3. Крг4? Tf8=) Крг7:h8 4. Kрh4-g4+ і виграється тура. Тут здобувається тура після відкритого шаха.

45. 1. e5:f6 Kрh8-h7 (Загрожує 2. f7 Tf8 3. Крг6 або негайно 2. Крг6) 2. Kрh5-g5 Те8-e5+ 3. Крг5-f4 Те5-h5(d5) (Якщо 3... Те8, то 4. f7 з наступними 5. Кре5 і 6. Кре6 і т.д.) 4. f6-f7 Kрh7-g7 5. f7-f8Ф+ Крг7:f8 6. Крf4:e4(g4) - і виграється тура. Ідея цього етюда виникла дивним чином під час складання наступного етюда, хоча тематично вона споріднена з ч.44.

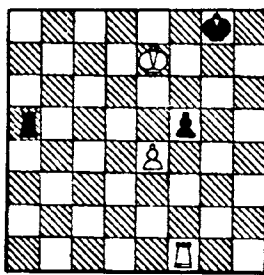
46. 1. Kрh5-g6 (Із загрозою 2. Крf7) Те8:e5 2. Крг6:f6 Те5-e8(h5) 3. Крf6-f7(g6) і виграш у зв'язку з загрозою мата — тури, яка через свої власні пішаки опинилася у глухому куті.

46. Першодрук

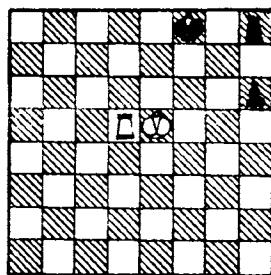
Виграш

47 "Tidskrift för Schack", 1923

Виграш

48 Першодрук

Виграш

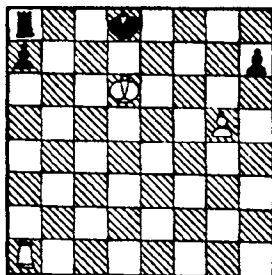
47. 1. Tf1-g1+ (1. e4 або 1. T:f5 після 1. ... Ta7+ і т.д. веде до нічиєї). 1. ... Kph8-h7 2. e4-e5! Жертва пішака з метою заманювання тури на поле e5, де вона стає об'єктом нападу білого короля. На негайне 2. Kpf7? слідує, розуміється, 2. ... Ta7+ і т.д. 2. ... Ta5:e5+ 3. Kpe7-f7 (Із загрозою 4. Th1x) Kph7-h6 4. Kpf7-f6 і білі виграють туру, бо одночасно загрожує мат.

48. Цей етюд, призначений для початківців, я створив уже давно, приблизно в 1920 р., але ще ніде не публікував.

А. 1. Kpe5-f6 Kpf8-g8 2. Kpf6-g6 (Ясно, що 2. Td8+ ні до чого не веде, а 2. Td7 був би, після 2. ... h5, лише затратою часу) Kpg8-f8 3. Td5-d8+ і білі виграють туру.

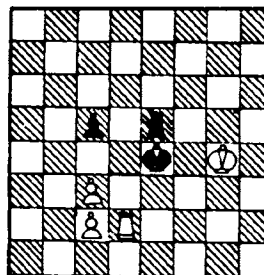
Б. 1. ... Kpf8-e8 2. Kpf6-g7 Th8-f8 3. Td5-e5+ і знову виграється чорна тура. Коли я добавив одного білого й одного чорного пішака та переробив цю позицію, то створив згодом досить складний етюд ч.49. Ідея нападу короля по діагоналі на фігуру з виграшем її зустрічається також в етюді ч.71. Усе це свідчить, що кожна, навіть найменша думка варта сумлінного опрацювання, яке є надзвичайно повчальним для початкуючих шахових композиторів.

49. "Tidskrift för Schack", 1923

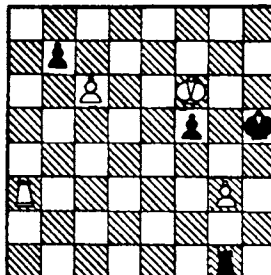
Виграш

50. "Tidskrift för Schack", 1923

Виграш

51. "Tidskrift för Schack", 1923

Виграш

49. 1. g5-g6 Жертва цього пішака вирішує. Якщо 1. Th1? з загрозою 2. g6, то 1. ... a5, 2. ... Та6+ і нічия. Тепер чорні мають кілька можливостей захисту, але всі вони недостатні і ведуть до програшу:

А. 1. ... h7:g6 2. Та1-h1 Крд8-c8 (2. ... Кре8? 3. Th8) 3. Крд6-c6 Крс8-d8 4. Th1-h8+ і виграється чорна тура.

Б. 1. ... Крд8-e8 2. g6:h7 Кре8-f7 3. Та1:a7+ і виграш.

В. Нарешті, на випадок найкращого захисту 1. ... a7-a5 слідує: 2. g6:h7 Та8-a6+ 3. Кр~Та6-h6 4. Та1:a5 Крд8-e7 (Зрозуміло, не можна 4. ... Т:h7, бо 5. Та8+ і 6. Та7+ і виграється тура і партія. 5. Та5-a8! (Тільки так! Після 5. Та7+ чорні врятовуються за допомогою 5. Крf8) Тh6:h7 6. Та8-a7+ і виграється тура.

Різноманітний виграш тури в занадто простій позиції.

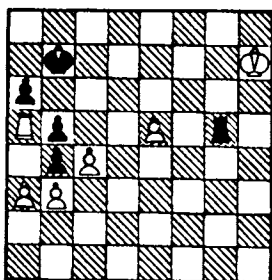
50. Здається, що в поданій позиції вирішує наступна комбінація: 1. с4 Кре3 2. Тd3+ Кре4? 3. Тd1 Кре3 4. Те1+ Крд4 5. с3+ і з виграшем тури. Але якщо чорні, замість 2. ... Кре4?, зроблять кращий хід — 2. ... Кре2!, то вони здобувають нічию: 3. Крf4 Тh5. Ясно також, що негайний обмін турами не веде білих до перемоги. Вони здобувають виграш грою на цугцванг: 1. Тd2-d1 Те5-e6 (1. ... Тd5 2. Те1х, а після 1. ... Кре3 2. Те1+ з виграшем тури) 2. Тd1-e1+ Кре4-d5 3. с3-с4+ Крд5-d6 4. Те1:e6+ Крд6:e6 5. Крг4-f4 Кре6-f6 6. с2-с3 і виграш, бо білий король стає в опозицію.

51. 1. Та3-a8! b7:c6 2. g3-g4+ Крh5-h4 (Після 2. ... gf або 2. ... Т:g4 3. Тh8х. А на 2. ... Кр:g4 3. Тg8+ виграється тура). 3. g4:f5 і білі виграють своїм далеко просуненим прохідним пішаком. Цей етюд являє собою переробку мого старого, вже опублікованого етюда.

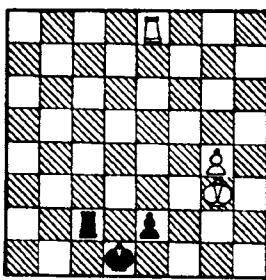
52. "Tidskrift för Schack",
1923

53. 1927

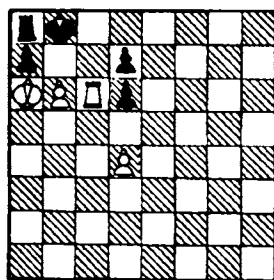
54. Часопис "64", 1935

Виграш

Чорні починають і виграють

Виграш

52. Білі мають на одного пішака більше, але їхня тура заблудила, а король відрізаний. Нічого не дає, наприклад, 1. e6, бо 1. ... Те5 забезпечує чорним нічию. Виграш здобуває 1. с4:b5! Крb7-b6! (Звичайно, не 1. ... Те5, бо 2. ba+ виграє туру). 2. b5:a6! вимушує противника прийняти жертву. 3. ... Крb6:a5 3. a6-a7. Здається, чорні мусять здатися. Бо як можна затримати прохідного пішака a? Але білі повинні ще завзято змагатися, щоб здобути перемогу. 3. ... Тg5-h5+ 4. Крh7-g7 (g8). Зрозуміло, мусять охороняти восьму горизонталь. 4. ... Тh5-g5+ 5. Крг7 (g8)-f7 (f8) Тg5-f5+ 6. Крf7 (f8)-e7 (e8) Тf5:e5+ 7. Кре7 (e8)-d7 (d8) Те5-d5+ 8. Крд7 (d8)-c7 (c8) Тd5-c5+ 9. Крс7 (c8)-b7 Тс5-b5+ 10. Крb7-c6! Лише тепер білий король може піти на шосту горизонталь, бо тура не має змоги потрапити на восьму горизонталь.

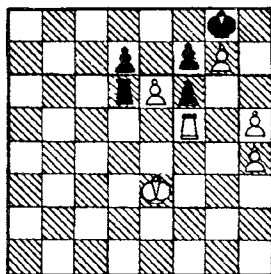
10. ... Тb5-b6+ 11. Крс6-c5! Тb6-a6 Нарешті чорні наздогнали прохідного пішака. Але 12. a3:b4 мат. Цікаве полювання!

53. Ця позиція є закінченням моєї партії з А.С Перфілевим у півфіналі чемпіонату СССР 1927 р. (Москва). Вона являє собою закінчений етюд, так що автор цих рядків не вважає за потрібне будь-що в ньому змінити. В цій позиції, яка, на перший погляд, не є виграшною, я зіграв 1. ... Тс2-с8. Необхідно, бо цим переводиться тура на лінію, щоб спереду затримувати прохідного пішака білих. Якщо тепер 2. Т: с8, то 2. ... е1Ф+ і чорні виграють, бо білі фігури розпоросені. Після 1. ... е1Ф+? 2. Т:е1 Кр:е1 3. Крf4 (3. g5? програє 3. ... Тс4!) і в білих нічия. 2. Те8-е5(-) е2-е1Ф+ 3. Те5:е1+ Крd1:е1 4. Крg3-f4 Тс8-g8 5. g4-g5 Крe1-f2 6. Крf4-g4 Крf2-g2! і чорні здобувають білого пішака, бо на 7. Крf5 слідує 7. ... Крh3, а на 7 Крh5-Крf3. Цікава симетрична позиція, що виникла в практичній партії. Р.Реті використав цю тему згодом в одному етюдi.

54. 1. Тс6-с8+! Крb8-с8 2. b6-b7+ Крс8-b8 3. d4-d5! Цим ходом білі поставили свого противника в становище цугцванга, незважаючи на це чорні мають у своєму розпорядженні продовження, яке дає їм ще приховані шанси — вони можуть грати на пат. 3. ... Крb8-с7! В надії на пат, якщо 4. баФ або 4. баТ. Також 4. баК не веде до перемоги. 4. b7:a8С! Крс7-b8 5 Са8-b7! Тим самим чорні вдруге потрапляють у цугцванг і мусять програти.

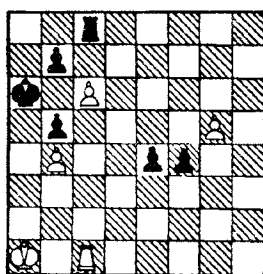
Перша частина цього етюда нагадує відому мініатюру померлого вже шахового проблеміста М.Г Клякіна ("Шахматы", 1924 Білі Кра6, Tb8, пішаки а5, с6. Чорні: Крд6, Та8, Kb6, пішаки а7 Білі виграють: 1 с7 Кр:с7 2. ab+ Крb7 3. b7), але суттю мого етюдa є створення дворазового цугцванга, при чому ця думка збагачена темою перетворення.

55. Першодрук

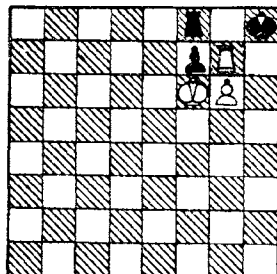
Виграш

56. "Шахіст", 1937*

Нічия

57. Першодрук

Виграш

55. В цій позиції не виграє 1. Т:f6, бо 1. ... Те6+ з наступним 2. ... Крh7, просуванням пішака е і винищенням білих пішаків. До мети веде: 1. Tf5:f6 Крg8:g7. Якщо замість цього зіграти 1. ... Те6+, то 2. Те6 і пішаковий ендшпіль після 2. ... де або fe 3. h6 для чорних програній, бо білі мають в запасі темп h4-h5, після чого вони або проводять пішака g в королеву, або займають своїм королем поле g6 і роблять противникові мат. Також туровий ендшпіль, після 1. ... de або fe 2. h6 для чорних програній. 2. e6-e7! (Після 2. Т: f7+? Крg8=) Т(Кр):f6 3. e7-e8К+ і виграється тура. Звичайно, не 3. e8Ф?, бо 3. ... Те6+ і виграють чорні. Тема етюдa — перетворення пішака в слашу фігуру — коня.

* Шахістам Дніпропетровська присвячується.

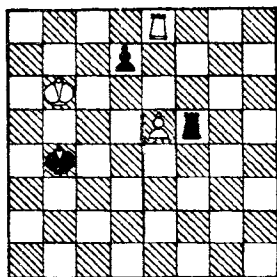
56. 1. с6:b7! Тс8-d8(h8) Ясно, що не можна 1. ... Кр:b7, бо після 2. Т:с8 Кр:с8 білий прохідний пішак стає на g8 із шахом. Якщо ж 1. ... Т:с1+, то 2. Крb2 Кр:b7 3. Кр:c1 і білий король перебуває в квадраті чорних пішаків, а чорний король поза ним. 2.Тс1-с8 Тd8(h8)-d1(h1)+3. Тс8-с1! Тd1(h1)-d8(h8) 4. Тс1-с8 і нічия через повторення ходів. Ідея цього етюда виникла в мене під час сеансу одночасної гри в Дніпропетровську (листопад 1936 р.). Позиція була рівною. Білі: Крb2 Тd2, пішаки a5, c7, h2. Чорні: Крс6, Те8, пішаки a6, c5. Я зіграв 1. Тd8 і на Те2+ 2. Тd2! Мій противник, замість зіграти 2. ... Те8, поклавився з 2. ... Тd2+? і після 3. Кр c3 здався.

57. 1. Тg7-h7+ (1. Т:f7 або 1. gf дає лише нічию) Крh8-g8 2. g6-g7! (Як 2. Т:f7, так і 2.Тh8+ веде тільки до нічиєї) 2. ... Крг8:h7 (На 2. ... Т~ слідує 3. Th8x). 3. g7:f8Т! 3. gf8Ф? - пат) Крh7-h6 4. Тf8-h8x.

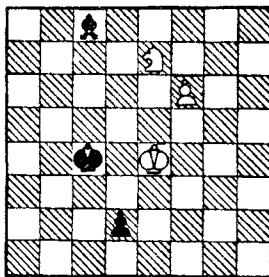
58. Першодрук*

59. "Шахматное обозрение",
1910

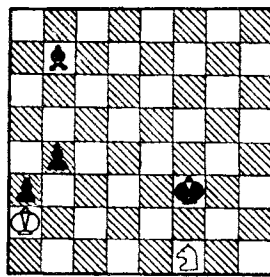
60. Збірник, 1919

Виграш

Нічия

Нічия

58. А. 1. Крb6-с7 Тf5-f7 2. Крс7-d6 Крb4-с4. Чорний король мусить активізуватися — нападати на пішака е5. 3. Те8-d8! Загрожує 4. Т:d7. Одночасно противникові ставиться пастка. 3. ... Крс4-d4. Мета цього ходу — здобути після обміну турами на d7, пішака е5. Але тепер білі використовують ту обставину, що чорний король став на одну лінію з білою турою і, роблячи відкритий шах, виграють туру противника. 4. е5-е6! d7:e6 5. Крд6:e6+ і білі виграють.

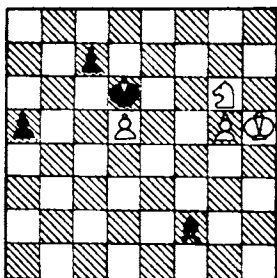
Б. 1. ... Крb4-с5 2. Крс7:d7 Крс5-d5 3. е5-е6 Тf5-f6 4. Те8-a8! (Не 4. Tb8?, бо 4. ... Т:e6 5. Tb5+ Крс4!=. Якщо ж 4. e7?, то Тd6+ 5. Крс7 Тс6+ і вічний шах або нічия після 6. Крb7 Крд6 7. Тd8+ Кр:e7) 4. ... Тf6: e6 5. Та8-a5+ і виграш.

59. 1. Ке7-d5! Сс8-b7 2. f6-f7 Сb7:d5+ 3. Кре4-e3! d2-d1Ф 4. f7-f8Ф Фd1-e1+ 5. Кре3-f4 Фе1-f2+ 6. Крf4-e5 Фf2:f8 пат. Цей етюд має певну схожість із твором французького проблеміста G. Villeneuve-Esclapron ("Rigaer Tageblatt", 1909. Білі: Кре5, Ка7, пішаки b5, g6. Чорні Крс7, Ке7, пішак b3. Нічия: 1. b6+ Кр:b6 2. Кс8+ К:с8 3. Кре6! b2 4. g7 b1Ф 5. g8Ф Фb3+ 6. Крд7 Ф:g8 пат). В ньому пат спричиняє король, королева і кінь. Але мій етюд я створив незалежно.

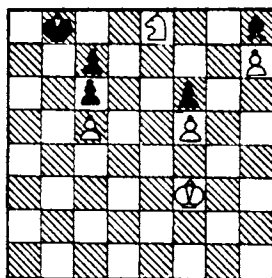
* Гросмайстрові Г.Я.Левенфішу присвячується.

60. 1. Kf1-d2+ Kpf3-e2 2. Kd2-b1 Cb7-d5+ 3. Кра2-a1 Кре2-d1 4. Kbl:a3 Kpd1-cl 5. Ка3-c4 (Хід конем а3 на інше поле веде до програшу білих: 5. К~ b3 і 6. b2 мат). 5. Cd5:c4 пат.

61. "Шахматный вестник", 1913

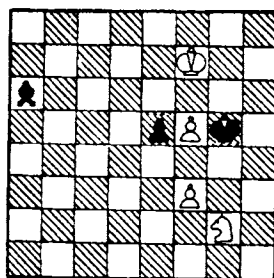

Нічия

Виграш

63. "Tidskrift för Schack", 1920

Виграш

61. 1. Kg6-e5 Kpd6:e5 (На 1. ... Cd4 слідує 2. Kc4+ з нічиєю. А на 1. ... Кр:d5 - 2. g6 виграють білі). 2. g5-g6 Кре5-f6 3. d5-d6 (Якщо 3. Kph6?, то 3. ... Cd4 4. d6 Кре6 і чорні виграють). 3. ... c7:d6 4. Kph5-h6 Cf2-d4 5. g6-g7 Kpf6-f7 6. Kph6-h7 Cd4:g7 пат.

Патова позиція в цьому, як і інших моїх етюдах, не надто ощадна, бо пішаки а і с не грають ніякої ролі в створенні патового становища. Але було б, звичайно, помилково через цю формальну вимогу обезцінювати всі подібні етюди, адже вони мають велике повчальне значення як практичні закінчення подібних ендшпільів.

62. 1. Kpf3-g4 Kpb8-c8 2. Kpg4-h5 Kpc8-d8 Тепер запертий білий кінь програється. Звичайно, він може себе пожертвувати, але на якому полі? Якщо 3. К:c7, то 3. ... Кр:c7 4. Kpg6 Kpd8 5. Kpf7 Kpd7 6. Kpg8 Кре8 (e7) 7. Кр:h8 Kpf8 (f7) пат. Ще гірше, звичайно, 3. К:f6?, бо віддає перемогу в руки чорних: 3. ... С:f6 4. Kpg6, Кре7.

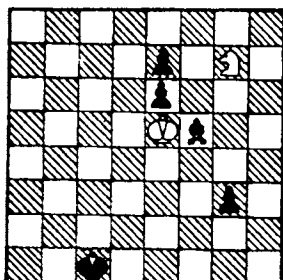
3. Ke8-g7! Ch8:g7 4. h7-h8Ф+! В цій другій жертві полягає суть плану білих. На 4. Kpg6 слідує 4. ... Ch8 із нічиєю для чорних, як у примітці до другого ходу.

5. ... Cg7:h8 5. Kph5-g6 (h6) і Ch8 гине, після чого виникає вигрешне для білих закінчення. З огляду на ідейний зміст це один з найкращих моїх етюдів.

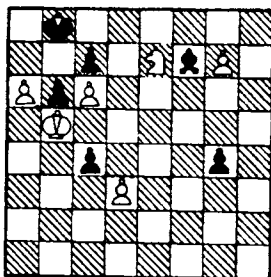
63. 1. Kpf7-e6! (На перший погляд, це безглуздий хід, бо через нього білі втрачають прохідного пішака, який, здавалося б, міг забезпечити перемогу. Але при іншому ході чорні здобувають нічию: 1. f6 Cc4+ 2. Kpg7 Ca2 3. f7 C:f7 4. Кр:f7 Kpf5 і 5. ... e4=). 1. ... Ca6-c8+ 2. Кре6:e5 Cc8:f5 3. f3-f4+ Kpg5-g6 (g4) 4. Kg2-h4 (e3)+ і білі виграють.

Ідея цього етюда виникла в мене, коли я давав сеанс одночасної гри.

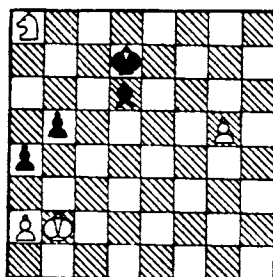
64. 1. Kg7-h5 g3-g2 2. Kh5-f4 g2-g1K! (Якщо 2. ... g1Ф, то 3. Ke2+ із нічиєю. Тепер чорні загрожують 3. ... Kf3x) 3. Kf4-e2+ Kpc1-d2! (Після 3. ... К:e2 пат білим). 4. Ke2:g1 Kpd2-e3. Тепер білий кінь відрізаний, але — 5. Kg1-h3! Cf5:h3 пат. Дві патові позиції в центрі шахівниці з мінімальними засобами. За всієї удаваної простоти етюд не досить легкий для рішення, бо часто розв'язання не веде до кінця. Багато дехто, розв'язуючи етюди, задовольняється відшукуванням першої патової позиції

Нічия

Нічия

Нічия

65. 1. Ke7-c8 c4:d3 Як стане очевидним далі, це — найкраще продовження 2. a6-a7+ Kрb8-a8 3. Кс8-d6! Cf7-e6 (Це знову найкраща відповідь. На 3. ... d2 слідує нічия: 4. K:f7 d1 Ф 5. g8Ф і 6. Kd8) 4. Kрb5-a6 d3-d2. Якби чорні на своєму першому ході не знищили білого пішака d3, то отримали б мата. Тепер же гра закінчується внічию. 5. g7-g8Ф+ (Не можна 5. Kb5?, бо білі отримають мата: 5. ... Cс8x. Також після 5. Ke8? слідує мат: 5. ... Cс4x). 5. ... Cс6:g8 6. Kd6-b5 Cg8-c4 пат.

66. Чорні загрожують ходом 1 ... Крс6 зловити білого коня, що стоїть у кутку, після чого прохідний пішак білих g легко затримується. 1. Ka8-b6+ Kрd7-c6 2. Kb6:a4! (Лише цей єдиний хід веде до нічиєї. Якщо 2. Кс8, то Cf8 3. Ka7+ Kрb6 4. K:b5 Kр:b5 5. g6 Kрb4 і чорні вигравуть. Якщо ж на третьому ході, замість 3. Ka7+, білі зіграють 3. g6, то чорні після 3. ... Kрb7 піймають їхнього коня. Коли ж тепер 4. Крс3, то b4+ 5. Крс4 b3 6. ab a3 і чорного пішака не затримати) 2. ... b5:a4 3. g5-g6 Крс6-b5 4. g6-g7 Cd6-e5+ 5. Kрb2-a3 і нічия через вічний шах 5. ... Cd6+, 6. ... Ce5+ і т.д. На випадок 5. ... Ce5:g7 білим пат.

Цей маленький етюд призначався для початківців. Створив я його ще в 1926 р., але дотепер ніде не опублікував.

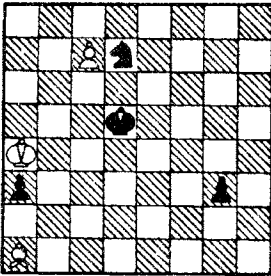
67. 1 Кра8-b5 Kd7-b6 (1. ... g2 2. c8Ф g1 Ф 3. Фс6x) 2. Kрb5:b6 g3-g2 3. Ca1-d4 g2-g1 Ф (3. ... Kр:d4 4. c8Ф і 5. Фс5 з виграшем) 4. Cd4:g1 a3-a2 5. Cg1-d4 Kрd5:d4 6. c7-c8Ф a2-a1 Ф 7 Фс8-h8+

В цьому симетричному етюді далекобійність стрільця, який повинен діяти навіть на два фронти, демонструється особливо переконливо

68. 1. Ca8-e4 Kf4:e6 2. Ce4-f5+ Kpg4-f3 3. Cf5:e6 Kpf3-e3 4. Kpe5-d6 Kpe3-d4 5. Kpd6-c6 Kpd4-c3 (На 5. ... Kpe5 слідує 6. Kpd7) 6. Kрс6-d5 b4-b3 7. Kpd5-e4 b3-b2 8. Ce6-a2 і нічия, бо білі затримують пішаки чорних.

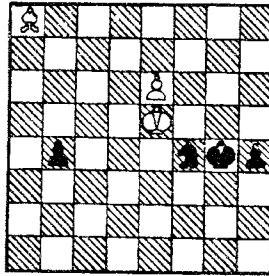
Цей етюд, що його я опублікував у 1917 р., згодом, 1919 р., був поміщений у моєму збірнику "35 етюдів", з'явився потім, у 1929 р., в позиції, що створилася після третього ходу чорних, під прізвиськом нині покійного вже гросмайстера Р.Реті, якому, очевидно, мій твір не був відомий.

67. "Deutsche Schachzeitung", 1916

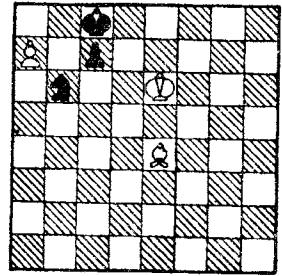
Виграш

68. "Deutsche Schachzeitung", 1917

Нічия

69. Збірник, 1919

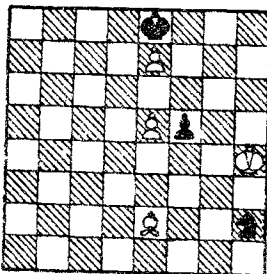
Виграш

69. 1. Се4-с6 Крс8-д8 2. Кре6-ф5 Крд8-е7 3. Крф5-е5 Кре7-ф7 4. Кре5-д4 Крф7-е6 5. Крд4-с5 Кре6-е7 6. Сс6-ф3 Кре7-д7 7. Сф3-г4+ Крд7-е7 8. Крс5-с6 Кре7-д8 9. Крс6-б7 і виграш для білих.

70. 1. Крh4-г5 Кh2-г4 (Мабуть, єдиний хід, бо після 1. ... Кр:е7 2. Кр:ф5 чорний кінь відрізаний). 2. Крг5:ф5 Kg4:e5. Чорні не мають нічого кращого 3. Крф5-е6 і білі виграють, бо після 3. ... Кс6 слідує 4. Ch5х, а на 3. ... Kg6 4. Сb5х. У моїх етюдах зустрічається багато симетричної гри. Ця симетричність, на мою думку, має в собі чимало красивих елементів.

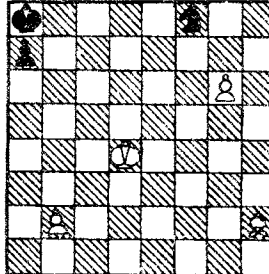
71. Білий пішак g6 стоїть беззахисним — його не можна врятувати. Якщо він просувається вперед, то чорні здобувають його наступним ходом: 1. ... Ке6+ Все ж таки білі можуть виграти. 1. g6-g7! Кf8-e6+ 2. Крд4-e5 Ке6:g7 3. Кре5-f6 Kg7-e8+ (Якщо 3. ... Kh5+, то 4. Крг6 з виграшем коня). 4. Крф6-f7 а7-а5! 5. Крф7:e8 а5-а4 6. Ch2-d6 і білі виграють. Ідея ловлі королем і стрільцем коня тут здійснена в двох симетричних варіантах. Практично це зустрілося, наприклад, у партії Бергера-Чигорина, Карлові Вари, 1907.

70 "Deutsche Schachzeitung", 1920

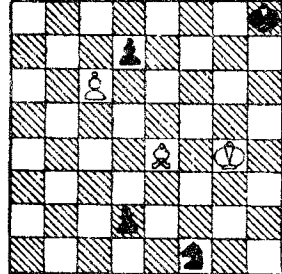
Виграш

71. "Tidskrift för Schack", 1922

Виграш

72. 1927

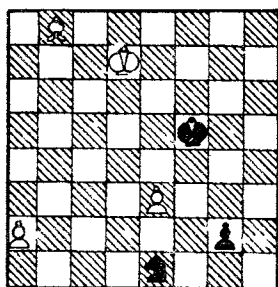

Нічия

72. 1. Сe4-f3 (Програє 1. Сс2? Кe3+ 2. Крg5 К:c2 3. с7 d1Ф 4. с8Ф+ Крh7) 1. ... Кf1-h2+ (Якщо 1. ... dс, то 2. Се2! і білі досягають нічиєї, спершу затримуючи, а згодом винищуючи чорних пішаків). 2. Крg4-h5! Kh2:f3 2. с6-с7 d2-d1Ф 4. с7-с8Ф+ Крh8-h7(g7) 5. Фс8:d7+! Фd1:d7 пат.

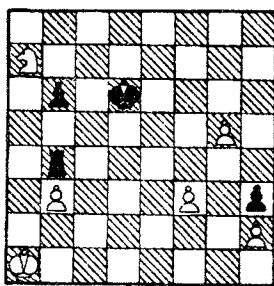
73. Якщо 1. Ch2?, то Кf3 і чорні виграють. Коли ж 1. Са7? з наміром зіграти після 1. ... g1Ф 2. e4+, то чорні спершу ходом Кре4 заблокують білого пішака e3, а потім роблять королеву — g1Ф. Саме тому білі грають негайно 1. e3-e4+ Крf5:e4 2. Сb8-a7 Ke1-f3 із наміром перекрити ходом 3. ... Кd4 діагональ a7-g1, на якій діє Са7. 3. Са7-f2 Кf3-g5. Загрожує 4. ... Kh3, 5. ... Крf3, 6. ... Кf2 із приреченням стрільця на бездіяльність і вигрешем для чорних. 4 Cf2-g1 (Це єдиний порятунок!) 4. ... Kg5-h3 5. Сg1-h2 Kh3-g5 6. Ch2-g1 і т.д. — нічия внаслідок повторення ходів. У противагу моїм іншим етюдам, у яких розроблена тема повторення ходів, тут замість тур беруть участь лише легкі фігури.

73. Першодрук

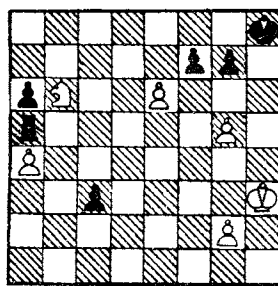
Нічия

74. "Шахматный вестник", 1913

Виграш

75. "Schweizerische Schachzeitung", 1915

Нічия

74 1. g5-g6 Kpd6-e6 (На 1. ... Кре7 слідує 2. Кс6+, а на 1. ... Тd4 - з наміром 2. ... Тd1+ і 2. ... Тg1 - 2. Кb5+) 2. Ка7-с6 Tb4-h4 (На 2. ... Т:b3 або 2. ... Tb5 виграє 3. Кd4+ На 2. ... Tf4 виграє 3. Кd8+ Крf6 4. g7 Кр:g7 5. Ке6+) 3. g6-g7 Кре6-f7 4. Кс6-e7 Крf7:g7 5. Ке7-f5+ Крg7-f6 6. Кf5:h4 і білі виграють, бо їхній король встигає захистити свого пішака f3.

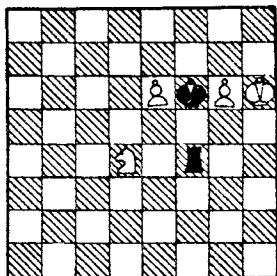
75. 1. Kb6-c4 Та5-с5 2. e6-e7 Тс5-с8 3. Кс4-d6 (Програє 3. g6? fg 4. Кd6 Крg8 5. К:c8 Крf7) Тс8-g8 (Після 3. ... Tb8 або 3. ... Та8 програють чорні: 4. К:f7+ і 5. Кd8) 4. g5-g6 f7:g6 (4. ... f6? 5. Кf7x) 5. Кd6-f7+ Крh8-h7 6. Кf7-g5+ Крh7-h6 7. Kg5-f7+ і т.д. — нічия через вічний шах, бо наслідком 7. ... Крh5 був би чорним мат: 8. g2-g4x.

76. Чорні загрожують 1. ... Th4x, а ще й здобуттям коня d4. Все ж таки білі можуть звести закінчення внічию. 1. Кd4-f5! Крf6:f5 (Найкращий хід. Після 1. ... Т:f5 2. g7 Tf1 2. g8K+— Нічия також і після 2. ... Тg5 3. e7 Тg6+ 4. Крh5 Тg5+ 5. Крh4 і т.д.) 2. e6-e7 (2. g7?Th4x) 2. ... Tf4-e4 3. Крh6-h7 Крf5-f6 4. g6-g7 Те4:e7 5. Крh7-h8 Те7:g7 пат. Якщо, замість зробленого ходу 4. ... Т:e7, чорні зіграють 4. ... Th4+, то після 5. Крg8 Кр:e7 білим знову пат. Дві різноманітні, чисті й ошадливі патові позиції.

77. 1. с4-с5 Тb6:a6! (Зрозуміло, що чорні не мають нічого кращого, бо інакше пішак нестримно просуватиметься вперед). 2. с5-с6 Крд4-с5 3. с6-с7 Крс5-б6 (Якщо тепер 4. с8Ф, то чорним пат. На 4. с8Т або 4. с8К+ слідує нічия). 4. с7-с8С! і білі виграють, бо чорна тура заперта і програвється.

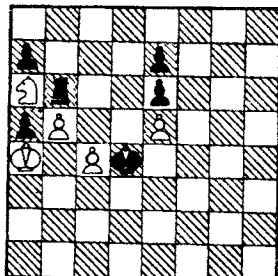
Л.І.Куббель писав про цей етюд: "Відома вже комбінація з'являється тут у новому, своєрідному вигляді".

76. "Tidskrift för Schack", 1923

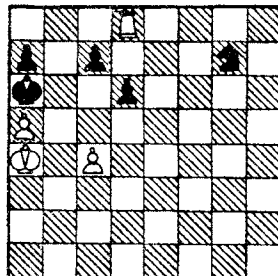
Нічия

77. "Шахматный листок", 1930

Виграш

78. "Deutsche Schachzeitung", 1920

Виграш

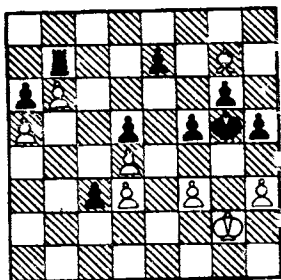
78. Чорні загрожують ходом 1. ... Ке6, наступним 2. ... Кс5 і т.д. створити неприступну позицію. Саме тому наступний хід білих необхідний. 1. с4-с5! Кг7-е6 (Якщо 1. ... дс, то 2. Тd7 і після короткої боротьби білі винищують усі чорні пішаки). 2. с5:d6! Ке6:d8 3. d6:c7 Кd8-b7! (Після 4. с8Ф - чорним пат. Крім того, вони загрожують 4. ... Кd6). 4. с7-с8Т! Кb7:a5. Позиція має вигляд нічєї. Але 5. Тс8-с5! Ка5-b7 6. Тс5-с6 мат. Цей етюд я вважаю за мій краший твір. Справді, за обмеженої кількості матеріалу, протягом шести ходів ми маємо тут приблизно все, що так або інакше зустрічається в етюдів і що в комбінаційному розумінні творить красу, а саме: жертва пішака, жертва тури, пат, перетворення пішака в слабкішу, легку фігуру, ловля коня і на закінчення чистий і ошадний мат.

Цей етюд знайшов визнання цілої низки великих знавців мистецтва шахової композиції, між ними майстрів А.О.Гербстмана і В.Н.Платова.

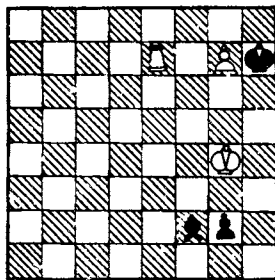
(На жаль, цей етюд має попередника, якого, напевно, наш автор не знав: Н. Weenink. Op te Noogte, 1918. Білі: Кра4, пішаки а5,с6. Чорні: Кра6, Кd8, пішак а7. Білі виграють: 1. с7 і т.д.)

79. 1. f3-f4+ Крг5:f4 (1. ... Крh4? 2. Ch6 і 3. Сg5х 2. Сg7-h6+ g6-g5 3. Крг2-f2 e7-e5 (3. ... с2 4. Сg7 і 5. Се5х) 4. Ch6-f8 Тb7-d7 (Якщо 4. ... ed, то 5. Cd6х, а коли 4. ... g4, то 5.Ch6х) 5. Cf8-a3 e5:d4 6. b6-b7 Тd7-d8 (6. ... Т:b7 7. Cd6х) 7. b7-b8Ф+

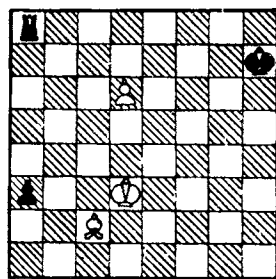
80. 1. Крг4-h5 (Програє 1. Крh3? g1Ф 2. g8Ф+ Кр:g8 3. Те8+ Крf7 4. Те7+ Крf6 5. Те6+ Крf5 6. Те5+Крf4 7. Те4 Крf3 8. Tf4+ Кре2 9. Те4+ Се3 і чорні перемагають). Cf2-g3 (Також лише до нічєї веде 1. ... g1Ф 2. g8Ф+ Кр:g8 3. Т:g7 або 3. Кр:g7 і пат) 2. Те7-e8 Крh7:g7 3. Те8-e3 g2-g1Ф (3. ... g1Т також дає лише нічию: 4. Те4 Крf6 5. Крг4) 4. Те3:g3+ Фg1:g3 і пат — нічия.

Виграш

Нічия

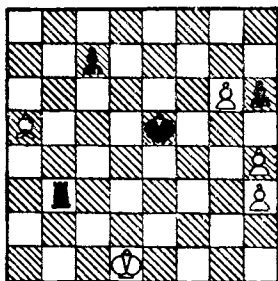
Нічия

81. 1. d6-d7 a3-a2 2. d7-d8 ♕ Ta8:d8+ (Після 2. ... a1 ♕ білі дають вічний шах або вимушують розмін королев, що веде до нічії) 3. Kpd3~c3+ Kp~ 4. Krc3-b2 Td8-d2 5. Kpb2-a1 Td2:c2 і пат. Якщо чорні не б'ють Сс2, то втрачають свого пішака a2, після чого нічия.

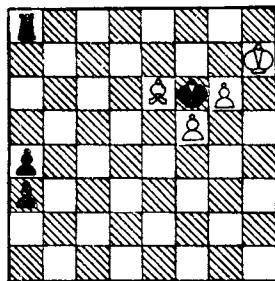
1. ... Ta8-b8 2. Kpd3-c3+ Kph7-g7 3. Cc2-b1 Kpg7-f6 4. d7-d8 ♕ Tb8:d8 5. Krc3-b3 Td8-d1 (a8 або b8+) 6. Kpb3-a2 Td1-g1 7. Cb1-e4 Kpf6-e5 8. Ce4-c6 Tg1-g3 9. Cc6-a4 Kpe5-d4 10. Ca4-b3 Kpd4-c3 11. Cb3-f7 з нічиєю До подібної позиції веде перший хід чорним королем, замість поданого вище 1. ... Tb. . Наприклад: 1. ... Kpg7 2. Cb3 Kpf6 3. Krc2 Kpe7 4. Kpb1 і т.д.

82. 1. g6-g7 Tb3-b1+ (Після ходу турую на b8, g3 або d3, виграє 2. C:c7+) 2. Kpd1-e2 Tb1-g1 3. Kpe2-f2 Tg1-g6 4. h4-h5 Tg6-g5 5. Ca5-d2 Tg5:g7 6. Cd2-c3+ чорні втрачають туру і партію.

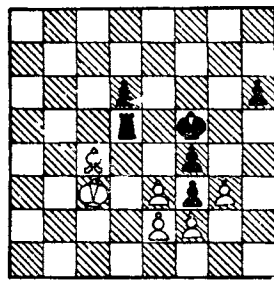
83. 1. g6-g7 Ta8-a7 (1. ... a2 2. C:a2 Ta7 3. Cf7 T:f7 4. Kph8 T:g7) 2. Ce6-f7 Ta7:f7 (2. ... a2 веде до втрати чорних пішаків — виграють білі 3. g3 ♕ T:f7+ 4. Kph6 Kpe7 5. ♕g1 T:f6 6. ♕e3+ Krf7 7. ♕a7+ і т.д.) 3. Kph7-h8 a3-a2 (Після 3. ... T:g7 пат. 3. ... Kpe7 веде до виграшу білих: 4. g8 ♕ Tf8 5. f6+ Kpe8 6. f7+ Kpe7 7. Kpg7) 4. g7-g8 ♕ a2-a1 ♕ 5. ♕g8-g7+ Tf7:g7 пат.

Виграш

Нічия

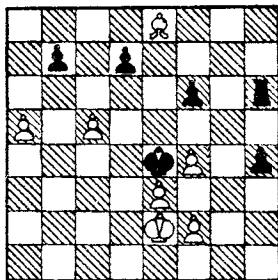
Виграш

84. Чорна тура в небезпеці, але якщо білі вб'ють її сразу ж (1. С:d5), то противник, зігравши 1. ... fг, легко зведе закінчення партії вничю. Переможний наслідок для білих приносить лише: 1. e3-e4+! Крf5:e4 2. e2:f3+ Кре4-e5 (На 2. ... Кр:f3 слідує 3. С:d5+ з легким виграшем). 3. g3:f4+ Кре5-e6 4. f4-f5+ Кре6-e5 5. f3-f4+ Кре5-e4 6. f2-f3+ і виграється тура, а з нею і партія.

Цей етюд я вважаю за моє найдосконаліше досягнення. В гострій позиції з обмеженим матеріалом чорний король отримує від пішаків без перерви шість шахів. Цей етюд я створив під впливом випадкової розмови з Рубінштейном, який зауважив, що в моїх проблемах цілковито відсутні здвосні пішаки. В поданій позиції обидві сторони мають здвоєних пішаків, які протягом гри стають навіть зтросними, приносячи своїми рухливими ходами перемогу білим.

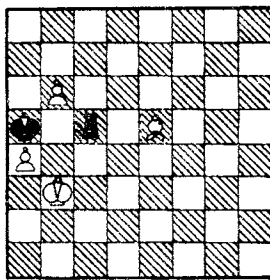
85. Щоб виграти тут, білі повинні завоювати для свого стрільця поле e6. Цього досягається наступним способом дій: 1. a5-a6! b7:a6 2. c5-c6! d7:c6 3. Се8-f7. Якщо 3. ... Крf5, то 4. Крf3 і 5. e4x. А коли 3. ... f5, то 4.f3x. На інші ходи слідуватиме 4. Cf7-e6 з немінучим матом 5. f2-f3x. Три чисті матові позиції в центрі шахівниці.

85. "Tidskrift för Schack", 1923

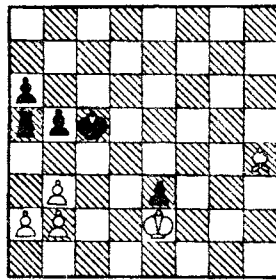
Виграш

86. Першодрук*

Виграш

87. "Шахматный листок", 1930

Нічия

86. 1. b6-b7 Tc5-c6 2. Ce5-d4 (2 Cc3+ Краб 3. b8K+ не вистачає для виграшу. Також після 2. Ce7+ T:c7 білі не можуть виграти, бо на 3. b8Ф слідує 3. ... Tb7+ 4. Ф: b7 пат) Tc6-b6+ 3. Cd4:b6+ Кра5-a6 4. b7-b8K+! і виграш. (4. b8Ф чи 4. b8T - пат. Не виграє 4. b8C). Якщо на другому ході чорні, замість 2. ... Tb6+, зіграють 2. ... Tc7, го 3. b7-b8T! і виграш. Не можна 3. Cb6+ Кра6 4. b8Ф. бо Tc3+ із "скаженою" турою аб'є пат. Два перетворення пішака в мініатюрній формі.

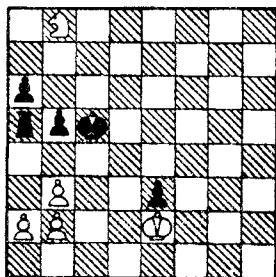
87. Цей і наступний етюд своїм змістом здаються близнятами з діаметрально протилежними рішеннями, які повинні б вести білих до виграшу. Тим часом майже після десяти років створення етюдів виявилось, що в першому з них (ч.87), незважаючи ні на які намагання, білі

* Шахістам м.Сталіно присвячується. Перша назва міста — Юзівка, з 1924 р. — Сталіно, 1961 р., в час розвінчування культури Й.Сталіна, перейменовано на Донецьк, центр Донецької області. Нині — п'яте (після Києва, Дніпропетровська, Одеси і Харкова) місто України з населенням понад один мільйон мешканців. Тут, як видно з передмови, до "100 шахматних етюдів", О.Селезнів провів десять років свого життя

не можуть виграти. Чорні мають приховану можливість порятунку, що, на мою думку, не зменшує вартості цього етюда. 1. b3-b4+ Крс5:b4 2. Ch4-e1+ Крb4-a4 3. b2-b4! (Не 3. b3+?, бо 3. ... Кра3 і 4. ... b4 після чого білі втрачають обох пішаків 3. ... Кра4-a3 4. b4:a5 b5-b4 5. Кре2:e3 Кра3-a4 6. Кре3-d4 Кра4-b5! Чорний король прагне втекти в куток, після чого гра закінчилася б уніцію, бо білий стрілець ходить по чорних полях, а поле перетворення білого пішака є білим. 7. Крд4-d5! b4-b3. (Чорні програють, якщо вони гратимуть 7. ... Кр:a5? 8. Крс5 Кра4 9. С:b4 a5 - очевидно, тепер гра все ж таки закінчується нічиєю, бо після ходу стрільцем буде знищений останній пішак — 10. a3! — із легким виграшем для білих: 10. ... Крb3 11. Крb5 a4 12. Кра5 Крс4 13. Кр:a4 Крд5 14. Крb5 і чорний король не може потрапити на рятувнє поле a8). 8. a2:b3 і чорним пат.

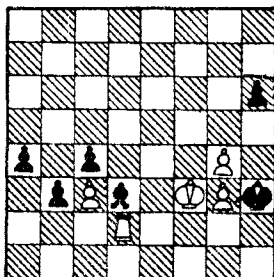
88. 1. b3-b4+ Крс5:b4 2. Кb8-c6+ Крb4-a4. Ідея цих вступних ходів та ж сама, що й у попередньому етюдi, але подальша гра, так би мовити, цілком прямопротилежна. 3. b2-b3+ і білі виграють. До нічиєї веде 3. b4? Кра3 4. ba Кр:a2 5. Кре:3 b4! 6. К:b4+Крb3 7. Кс6 Крс4 8. Кре4 Крс5 9. Кd4 Крb4.

88. "Шахматный листок", 1930

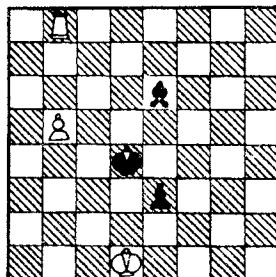
Виграш

89. "Шахматный вестник", 1913

Нічия

90. Збірник, 1919

Виграш

89. 1. Td2-d1 Крh3-h2 (Після 1. ... Се2 2. Кре:e2 чорні програють, якщо винищуватимуть здвоєні білі пішаки по вертикалі g, з наміром провести пішака h, бо білий король зможе заблокувати пішаки a і b чорних, знищити їх і виграти. На 2. ... a3 - нічия: 3. Крf3 Крh2 4. Td2+ Крh3(g1) 5. Td1+ і т.д.) 2. Td1-d2+ Крh2-g1 3. Td2-d1+ Cd3-f1 4. g4-g5 h6:g5 5. g3-g4 a4-a3 6. Крf3-g3 a3-a2(b3-b2) 7. Td1-a1(b1) b3-b2 (a3-a2) 8. T:a2(b2) a2-a1Ф(b2-b1Ф) 9. Та(b)2-g2+ Cf1:g2 пат або вічний шах. 9. ... Крh1 10. Th2+ Крg1 — нічия.

90. 1. b5-b6 Крд4-c5 2. Tb8-g8! (Лише цей єдиний хід забезпечує виграш. Його мета — перешкодити чорному стрільцеві зайняти з шахом поле e2. Якщо тепер чорний король б'є пішака b6, то 3. Tg6 — програється Се6 і партія. На 2. ... Cd5 слідує 3. Tg5 — зв'язка і білі виграють. Коли ж, нарешті, 2. ... С:g8, то виграє білий пішак b, який безперешкодно стає королевою). 2. ... Се6-b3+3 Крд1-e1. (Знову єдиний хід. Бо після 3. Кре2 Сс4+ 4. Кре:3 Кр:b6 теоретична нічия. Те ж саме й після 3. Крс1 e2 4. Те8 e1Ф+ 5. T:e1 Кр:b6) 3. ... Крс5-c6 4. Tg8-g4 (Тура мусить стояти за прохідним пішаком. Тому вона спрямовується на b4. Помилково було б 4. Tg2? Крb7 5. Tb2 Сс4і т.д.). 4. ... Сb3-d5 5. Tg4-b4 Крс6-b7 6. Кре1-e2 і виграється спочатку пішак e3, а згодом і партія.

Цей етюд я вважаю за один із найкращих моїх творів.

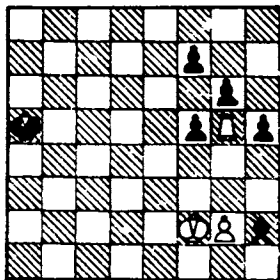
91. 1. g2-g3! (Шим єдиним ходом, що веде до мети, затримується чорний стрілець, а одночасно остаточно замикається біла тура). 1. ... Кра5-b6. (Чорний король може марширувати на королівський фланг також через інші поля. Очевидна нічия після: 1. ... h4 2. gh) 2. Kpf2-g2 Kpb6-c6 3. Kpg2:h2 Kpc6-d6 4. Kph2-h3 Kpd6-e6 5. Kph3-h4 Кре6-e5 (Якщо ж зіграєти негайно 5. ... Kpf6, то білі, жертвуючи туру, потрапляють у пат: 6. Tg4!, а коли її не вбити, то чорні навіть програють). 6. Kph4-h3 Кре5-f6 7. Kph3-h4 Kpf6-g7 (Загрожує 8. ... f6) 8. Tg5:f5! g6:f5 9. Kph4-g5 і 10. Kpg5:f5 з нічиєю, бо два роздвоєні тут пішаки не можуть виграти.

92. 1. Td6-d3 (Це єдина можливість затримати чорного проходного пішака). 1. ... Сb7-a6+ 2. Kpc4-c3 b3-b2 3. Td3-d5 (Із загрозою на 3. ... b1Ф? 4. Та5 мат). 3. ... b2-b1K+ 4. Kpc3-c2 Са6-b7 (Програє 4. ... Кра2? 5. Та5+ Ка3+ 6. Kp:d2, загрожуючи не лише 7. Т:а6, але й 8. Kpc3 та 9. Kpb4 і т.д.) 5. Td5-d4 (Якщо 5. Td6 або 5. Td8, то 5. ... Се4+ 6. Kpd1 Cf3+ і вічний шах). 5. ... Кра3-a2 6. Td4-a4+ Kbl-a3+ 7. Kpc2:d2 Кра2-b3. Тепер створюється враження, що чорні можуть добитися нічиєї, бо вони мають дві легкі фігури, одну з яких можна віддати за проходного пішака, а з іншою — не програючи проти тури. Але наступний хід білих цілковито змінює картину. 8. Та4-a8! Ка3-b3 (Якщо 8. ... Кс4+, то 9. Kpd3 Kd6 10. Tb8 і 11. Т:b7 з виграшем). 9. Та8-b8 Kb5:c7 10. Tb8:b7+ і виграються обидві чорні фігури.

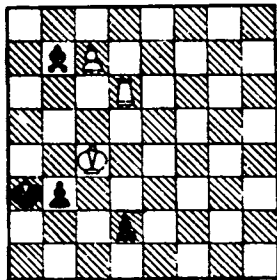
91. "Tidskrift för Schack", 1922

92. "Tidskrift för Schack", 1923

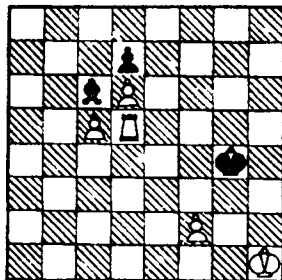
93 "Правда", 1927

Нічия

Виграш

Нічия

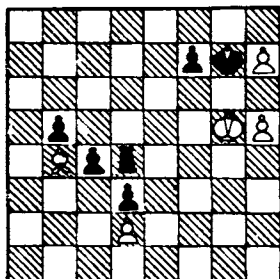
93. 1. f2-f3+ Очевидно, єдине добре продовження, бо після інших ходів втрачається зв'язка тура, стрілець та пішак чорних виграють, а потім проти трьох білих пішаків. 1. ... Kpg4:f3. Тепер біла тура має вісім кліток, вісім різних ходів для відступу, але лише один єдиний веде до нічиєї: 2. Td5-g5! Kpf3-f4+ 3. Tg5-g2 Kpf4-e5 4. Kph1-g1 Cc6:g2 5. Kpg1:g2 Кре5-d5 6. Kpg2-f3 Kpd5:c5 7. Kpf3-e4 Kpc5:d6 8. 8 Кре4-e5 і нічия, бо білий король займає опозицію. До програшу вело 2. Td2? Кре3 3. Tg2 Kpd4 4. Kpg1 C:g2 5. Kp:g2 Кре5 6. Kpf3 Kp:d6 7. Кре4 Крс5, бо тепер чорний король здобув опозицію і тому — перемогу.

94. 1. h7-h8Ф+ (Якщо 1. Cc3?, то звичайно, 1. ... f6+ і виграють чорні). 1. ... Kpg7:h8 2. Cb4-c3 f7-f6+ 3. Kpg5:f6 Td4-d7 (На 3. ... Tg4 4. Kpf5+ створюється та ж сама позиція, що й у попередньому варіанті). 4. Kpf6-e6+ Td7-g7 5. h5-h6 і виграш.

95. Перевага чорних очевидна: вони мають королеву і пішака проти тури і двох пішаків. Проте білі здобувають нічию, використовуючи своєрідні вигоди своєї позиції та несприятливе становище короля і королеви чорних. 1. Tg1-g8+ (1. Tg5 програє після 1. ... Ф:h3 2. Т:h5 Kpb7, бо чорний король поступово наблизиться і включиться в гру). 1. ... Кра8-b7 2. Tg8-g7+ Kpb7-c6 3. Tg7-g6+ Kрс6-d7 (Само собою зрозуміло, що після 3. ... Ф:g6 білим пат). 4. Tg6-g7+ Kрд7-e6 5. Tg7-g6+ Кре6-f7 (На 5. ... Кре5 слідує, звичайно, 6. Tg5). 6. Tg6-g7+ і вічний шах або після 6. ... Kpf7-f6 7. Tg7-f7+ Kpf6:f7 і білим пат.

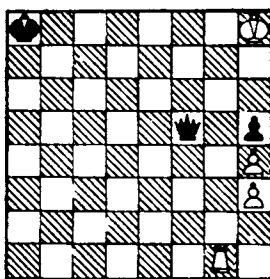
Для порівняння боротьби тури проти королеви в схожій позиції: Білі: Kpf8, Tf7. Чорні: Kрh1, Фе6. Білі, починаючи, здобувають нічию, даючи вічний шах (Th7+ і т.д.), або рятують себе патом. Ця проблема може мати такий вигляд: Білі — Kрh8, Tg7, пішаки — b7, h3, h4. Чорні — Кра7, Фf5, пішак h5. Нічия — 1. b8Ф Kр:b8 і т.д.

94. "Правда", 1927

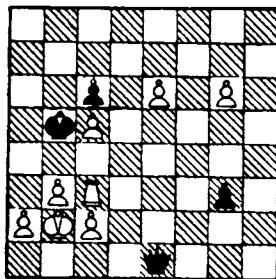
Виграш

95. "Шахматный вестник", 1913

Нічия

96. "Шахматный вестник", 1913

Нічия

96. Пішаки нестримно просуваються до лінії перетворення. Тим часом чорні, маючи не лише значну матеріальну перевагу (королева проти тури), а й завдяки позиційній перевазі (пішак g3), загрожують легко виграти. Нічия здобувається таким чином: 1. g6-g7! (Лише так!) 1. ... Фе1:e6 2. Тс3:g3 Фе6-e5+ 3. Tg3-c3 Фе5:g7. Тепер становище здається безнадійним. Як можна позбутися небезпечної зв'язки? 4. Kpb2-a3! Фg7:c3 - пат. Вичікувальний хід 4. a3, замість 4. Кра3!, програє. Наприклад: 4. a3? Кра5 5. b4+ Кра4 6. b5 cd 7. c6 b4 8. ab Kр:b4. Хід пішаком e6 в початковій позиції етюд легко спростовується наступним способом: 1. e6-e7? Фе1:e7 (На 1. ... g2 слідує 2. a4+ Кра5 3. Tg3 Ф:g3 4. e8Ф і мат у два ходи). 2. Тс3:g3 Фе7-e5+ 3. Tg3-c3 Фе5-g7! і чорні виграють. Виграш здобується також після 3. ... Kрb4.

97. Також тут чорні мають матеріальну перевагу: королева проти тури і стрільця. До того ж білий кінь стоїть під ударом. 1. Kg5-h7!.

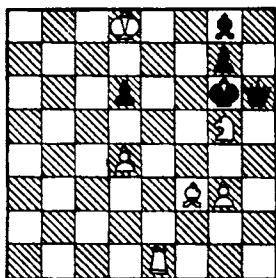
А. Цим етюдним ходом білі здобувають нічию. 1. ... Сg8-c4! Перешкоджає ходів тури на поле f1. Ясно, що бити коня не можна ніякою фігурою. 2. Cf3-e4+ Kрг6-f7 3. Te1-f1+! (Все ж таки!) 3. ... Сс4:f1 (Якщо 3. ... Kрг8, то 4. Tf8x. А на 3. ... Кре6 слідує 4. Kf8x.) 4. Ce4-d5+ і білі, даючи своїм стрільцем вічний шах, здобувають нічию.

Б. 1. ... Kрг6-f5 2. Tf1-h1 Фh6-d2(e3) (На 2. ... Фе6 або 2. Фg6 слідує 3. Th5+ і 4. Kf8+). 3. Th1-h5+ Kpf5-g6 (На 3. ... Кре6 слідує 4. Cd5x). 4. Kh7-f8+ Kрг6-f6 5. Kf8-d7+ і вічний шах конем, бо на 5. ... Kpf7 слідує 6. Tf5+, на 6. ... Кре6 - 7. Сg4+, а на 6. ... Kрг6 - 7. g4 з невідворотними загрозами.

Тема вічного шаху тут подана в двох варіантах. В першому здійснюється стрільцем, в другому — за допомогою коня.

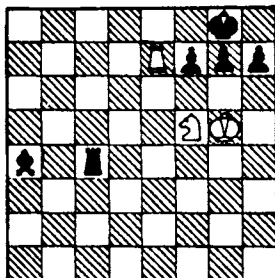
98. 1. Те7-е8+ Са4:е8 2. Кf5-е7+ Кpg8-f8 (h8) 3. Ке7-g6+ і нічия — вічний шах конем — або пат після 3. ... fg чи 3. ... hg.

97. "Утро России", 1910

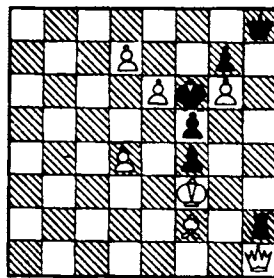
Нічия

98. "Tidskrift för Schack", 1923

Нічия

99. "Шахматы", 1925*

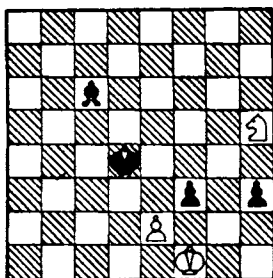
Виграш

99. Білі мають два далеко просунені вперед прохідні пішаки за якість. Білі можуть вбити чорну туру, розраховуючи на виграш після перетворення пішака в королеву (1. Ф:h2 Ф:h2 3. d8Ф+), але чорні, замість брати білу королеву (1. ... Ф:h2), грають 1. ... Фа8+ і білим не уникнути вічного шаха (2. Кре2 Фа6+ іт.д.), бо на 2. Кр:f4 - Фе4+ 3. Крг3 Фg4 мат.

1. Cf2-h4! Th2:h4 2. Фh1:h4+! (Не 2. d8Ф+?, бо 2. Ф:d8 3. Ф h4+ Кр:e6 4. Ф:d8 пат) 2. ... Фh8:h4 3. d7:d8С+! і білі виграють. Не можна грати 3. d8Ф+?, бо Кр:g6 4. Ф:h4 і пат. В цьому етюді здійснено жертви двох білих фігур (стрільця і королеви) з метою заманювання спершу чорної тури, а згодом королеви на поле h4. Крім того, наявні ще дві відповідно звабливі позиції.

100. 1. e2:f3! (Єдиний хід, який врятує білих від поразки. Бо коли, наприклад, 1. Kg3, то

100. Першодрук

Нічия

1. ... fe+ 2. К:e2 Кре3 3. Kg3 h2 і чорні виграють. Після 1. Кpf2 fe 2. Кр:e2 h2 3. Kg3 виграє похід чорного короля, який, ідучи через e5, здобуває поле f4 і перемогу). 1. ... Сс6:f3 2. Kh5-g3 (Якщо 2. Крf2, то, звичайно, 2. ... С:h5 3. Крг3 Сg4 і чорні виграють). 2. ... h3-h2 3. Крf1-f2 (В іншому випадку чорні виграють маневром свого короля — 3. ... Кpd4-e5-f4, бо білі потрапляють у цугцванг) 3. ... Cf3-c6 4. Kg3-h1! Сс6:h1 5. Крf2-g3 — знищує пішака, після чого нічия очевидна.

* Почесний відгук у конкурсі цього журналу.

Передчасна, через відсутність засобів до життя, смерть Л.Кізерницького (Дерпт 1806 - Париж 1853), першого чемпіона світу Штайніца (Прага 1836 - Нью-Йорк 1900), самогубство з тієї ж причини фон Барденлебена, жebraцький кінець багатьох інших професіональних шахістів, зокрема померлого у військовому шпиталі від виснаження організму внаслідок систематичного недоїдання К.Шлехтера¹ (1874-1918), незабезпеченість Е.Ласкера в минулому не могли не наводити на сумні думки і страх перед незабезпеченою старістю. Додамо, що ці ж обставини були причиною високих матеріальних вимог Е.Ласкера до його конкурентів, які прагнули оволодіти "троном" шахового чемпіона світу. Без розгляду цих сторін життя шахових митців, навколишньої дійсності не можна правильно зрозуміти її і творчість великих шахістів. Роздумування над долею менших і малих шанувальників Каїсси можуть з'ясувати, чому вони не стали великими.

Становище О.Селезнiва ускладнювалося тим, що він не отримав німецького громадянства, залишився чужинцем і, як переважна більшість митців, був надзвичайно непрактичним у повсякденному житті. А, з другого боку, зміцнілий комуністичний лад в СРСР розпочав широку пропаганду серед колишніх громадян Російської імперії за репатріацію їх на батьківщину, обіцяючи їм молочні річки з киселевими берегами.

В проведення і здійснення репатріаційної акції були включені всі засоби, всесоюзні й республіканські органи. Так, уряд Української ССР заключив низку угод з сусідніми державами про репатріацію громадян України, які перебували на їхніх територіях. Комуністичні діячі УРСР першої величини відвідували табори інтернованих вояків Армії Української Народної Республіки в Польщі, обіцяючи їм помилювання, повернення громадянських прав і здійснення мрій про відбудову та побудову української держави; правда, з советським ладом. До Української ССР повернулася не тільки частина біженців і вояків УНР, які зі зброєю в руках воювали проти червоної армії, а й недавні керівні будівники посталого народоправної держави українського народу: проф. Грушевський — президент УНР, В.Винниченко — голова Ради міністрів УНР, отаман Ю.Тютюнник — керівник антикомуністичних повстанських загонів і збройних походів проти советської України. Переважна більшість репатрійованих була згодом знищена комуністами. Професорові Грушевському спершу дозволили працювати як ученому в Академії наук України, але згодом заслали на Кавказ, де він і помер. Ю.Тютюнника викинули з вікна четвертого поверху військової школи, де він викладав тактику партизанської боротьби. В.Винниченку пощастило втекти до Франції.

Вирішив репатріюватися також О.Селезнiв. Приїхавши в СРСР, він бере участь у 3-й першості Советського Союзу 1924 р., здобувши восьме місце і звання шахового майстра, в 4-й першості наступного року — 14-те місце серед 20-ти учасників, в 5-й першості 1927 р. — 16-те місце при 21-му учасникові.

З нагоди 70-річчя письменника В.А.Сафронова, орденоносця (кавалер ордена "Знак пошани") і лауреата Державної премії СРСР, журнал "Шахматы в СССР" надрукував його роздуми "Про шахи і про себе"². В них советський вельможа згадує О.Селезнiва в зневажливо-глузливому тоні, як про напівблазня. Він розповідає, що, працюючи журналістом у Москві,

- 1 Karl Schlechter — австрійський гросмайстер. У свій час неперевершений майстер нічийх. 1914 р. в Баденському турнірі з 18-ти партій 14 звів уніцію, не програвши ні однієї. Зіграв також кільканадцять матчів із нічийним наслідком — проти Тайхмана, Тарраша, Яновського та інших. Він був одним, який мав реальні шанси перемогти чемпіона світу Е.Ласкера: 1910 р. передостанньою партією в матчі з ним К.Шлехтер вів з рахунком +1-8
- 2 Шахматы в СССР. 1975, № 3. С. 26.

"поступив на Вищі літературні курси. І записався в шаховий гурток Будинку преси, де заняття проводив маестро — тоді ще не говорили "майстер" — О.Селезнів, який щойно повернувся з-за кордону. Мову свою він оздоблював привезеними примовками. Не оповіщав мата, а ніжно туркотів: "Царес-маторес". Всі навколо думали й гадали про шанси Альохіна проти Капабланки: альохінські комбінації переходили з рук до рук. Але Селезнів, наливаючи в закусочній шипуче ситро¹ — тоді й натаку не було про звичку замовляти коньяк — процідив: "Капабланка грає диявольські!".

Між іншим додамо, що "Царес-маторес!" — цареві мат — після знищення монархії в Російській імперії можна було говорити без страху, хоч для декого й звучало в устах О.Селезніва це гумористично. Також його згодом добрий знайомий С.Попель, замість загальноживаної назви для найважливішої шахової фігури "король" воліє означення "цар", бо, мовляв, слово "король" не українського походження і вживається лише як титул чужих володарів, а "цар" та вивідні з нього, наприклад, "царство", зустрічаються навіть у молитвах: "Боже великий, Царю небесний", "Нехай буде Царство Твоє!" і т.д.

У непосвяченого, читаючи спогади В.А.Сафронова, може скластися враження, що О.Селезнів перебував за кордоном не як політичний емігрант, а в якомусь відрядженні советського уряду або компартії. В Москві, т.зв. режимному — привілейованому місті СРСР — О.Селезнів перебував недовго. Подібно як українського історика Грушевського видалили з столиці України і послали на Північний Кавказ, що було по суті засланням, так і О.Селезніва відправили подалі із столиці СРСР, 1927 р. він переїздить в Україну, де в 4-му чемпіонаті Української республіки, що проходить у Полтаві, зайняв перше місце. Менш успішно зіграв О.Селезнів у 5-му чемпіонаті України (1928 р., Одеса) — 3-4 місця, в 6-му (1931 р., Харків) — 3-5 місця і в 7-му (1938 р., Харків) — четверте місце.

О.Селезнів присвятив свій твір, поданий у нас під № 8, учасникам "Всеукраїнського шахового чемпіонату в Одесі". Також етюд 13 і 56 він присвячує шахістам міста Дніпропетровська, етюд 86 — шахістам Донецька, а все видання "100 шахових етюдів" — шахістам Донецької області, де перебував останні роки свого життя на Україні. То були жакливі роки.

За спротив українського селянства новому закріпаченню — колективізації понад півмільйона родин комуністичні органи диктатури вивезли до північних районів Росії. Ці заслани за межі України два з половиною мільона осіб загинули на будовах комунізму внаслідок тяжкої, незвичної для них праці в лісі, поганого харчування, антисанітарних умов у бараках та нещадного терору. У селян, яких влада була не в стані депортувати, під мітлу забрали все зерно, всі харчі — з того часу походить приказка: "Кремлівська зізда забрала й квочку з гнізда" — почався жакливий голод 1933 р., від якого загинуло до п'яти мільйонів чоловік. Трупи українських селян, які йшли до міст роздобути хліба, лежали на залізничних станціях, на вулицях і площах промислових центрів, особливо таких як Донецьк, Харків, що тоді розбудовувалися.

В ті жакливі роки столицю України, повертаючись із Москви на батьківщину, відвідав прем'єр-міністр Франції Едуард Ерїо. Він нічого не зауважив — ні пухких від голоду людей, ні трупів на вулицях, якими проїжджав, і захлинався, розповідаючи про розквіт країни, яка скинула з себе ярмо капіталізму. А улюбленець "прогресивних" сил західного світу безсоромний комедіант Бернارد Шоу на бенкеті в Кремлі, показуючи на столи, що вгиналися під вишуканими стравами, сказав, що лише платні агенти реакціонерів можуть говорити про голод на півдні СРСР.

1 Ситро — фруктовий безалкогольний напій; від французького citronnade — цитринний (лимонний) сік.

Згодом Сталін розпочав т.зв. чистки і масові розстріли своїх супротивників серед членів комуністичної партії. Вони зачепили лише верхівку місцевої влади, але страх, викликаний арештами і зникненням людей, нестерпним тягарем ліг на всіх громадян. Не дивно, що вони відмовилися захищати диктатуру пролетаріату і будованого комунізму та зустріли початок війни з Німеччиною як визволення.

Прибувши до Німеччини, О.Селезнів не пізнав країни, де він уже жив протягом десяти років. Чужинців розглядали як нижчу расу, а його земляки мусили носити на видному місці одягу, на правій половині грудей, тавро "Ost", скорочення від "Ostarbeiter", — східний робітник. Після капітуляції Німеччини шаховий майстер мешкав в українському таборі переміщених осіб на американській окупаційній зоні в місті Швайнфурт, де був членом шахової ланки Українського Спортивного Товариства "Зоря", а після переїзду до сусіднього Ашаффенбургу — "Запоріжжя"¹. О.Селезнів відвідував українських шахістів інших міст, читав лекції, давав сеанси одночасної гри, зокрема сеанси насліпо. На запрошення шахової ланки УСТ "Чорногора" 3 березня 1946 р. він відвідав табір "Зомме Казерне" в Авсбурзі, де в той час перебувало 3360 українських політичних емігрантів, прочитав дві лекції на шахові теми і дав два сеанси одночасної гри: на шести шахівницях усліпу (результат 3:3) і наступного дня — звичайний сеанс на 23 дошках. Також тут його противниками були колишні советські першокатегорники з України та п'ять шахістів такої ж сили з Естонії й один литовець. Гра закінчилася з рахунком 19,5:3,5 на користь сеансера. 31 березня 1946 р. він на першій шахівниці захищав честь УСТ "Зоря" з Швайнфурту в матчі проти "Чорногори". 28 квітня 1946 р. Олекса Селезнів разом із Федором Богатирчуком керував турніром українських шахових дружин на першість американської зони Німеччини, що проходив поблизу Мюнхена в курортному містечку Бад Верісгофен².

О.Селезнів грав також у кількох турнірах сильного складу. В березні 1947 р. поділив із литовцем Тавтвайсасом і німцем Шіндлером 1-3 місця в Шляйсгаймському турнірі майстрів семи національностей. Того ж року здобув звання чемпіона Ашаффенбурга, а в 3-му турнірі балтійських народів, що відбувся в Ганав за участі Ю.Боголюбова (3-те місце) й інших 14-ти майстрів³, поділив 8-9 місця із д-ром П.Треггером (Paul Tröger), згодом — 1957 р. чемпіон Німеччини, член Олімпійської дружини ФРН 1958 р. і 1962 р.⁴. Після масового виїзду українців із таборів утікачів у країни нового поселення О.Селезнів переселився до Франції. Він помер у Бордо 1965 р. на семидесятому році життя.

Моя спроба знайти архів Великого земляка й опублікувати його ще ненадруковані твори, на жаль, не мала щастя, незважаючи на допомогу кількох знамих французьких шахістів, які називають О.Селезніва великим композитором.

О.Селезнів в антології світової шахової композиції

1972 р. у столиці Вірменії Єревані у видавництві "Айастан" вийшла в світ двотомна праця російською мовою "Шахматные этюды" Г.М.Каспаряна. Відомий гросмайстер шахової композиції ставить за мету, як він говорить у передмові, надати допомогу в подоланні спе-

- 1 Кікта С. Шахове життя в роках 1945-1948. — Альманах Ради Фізичної культури. Мюнхен: Молоде життя, 1951. С.53.
- 2 Де сила — там воля витає. Авсбург, 1948. С.28-29.
- 3 Brinckmann A. Grosmeister Bogoljubow. Берлін, 1953. С.11.
- 4 Diel A. Schach in Deutschland. Дюссельдорф, 1977. С.170,182,191.

цифічних труднощів у пошуках попередників. Книга, як зазначає її автор у вступному слові, являє собою антологію світової композиції. Вірменський композитор наводить у своєму двотомнику великий матеріал — близько 2500 етюдів різних авторів, а серед них 15 творів О.Селезніва, деякі із своїми зауваженнями.

Наступного року етюди О.Селезніва знайшли місце в двох книгах знаних шахових авторів. Легко здогадатися, що ці книги, як і згаданий уже твір Г.Каспаряна, побачили світ не в Україні.

А.П.Грін, ілюструючи історію розвитку шахових задач і етюдів, починаючи з IX ст. ("Мат Диларам"), помістив у своїй книзі славнозвісних композицій "Мат Андерсена" з 1842 р., проблеми І.Клінга і Б.Горвіца (1851), С.Лойда, І.Поспішила, етюд братів В. і М.Платова (1909), яким захоплювався В.Ленін, чому його "по-праву", за советською, звичайно, термінологією і називають "ленінським етюдом", та твори інших класиків шахової композиції, а серед них і шедевр О.Селезніва, створений ним 1920 р. Упорядник славетних шахових композицій до цього твору нашого проблеміста, у нас надрукованого під ч.78, зауважує: "Незважаючи на незначну матеріальну перевагу, білі здобувають виграв, але єдиними етюдними ходами". Навівши рішення етюда О.Селезніва, А.П.Грін стверджує: "Заключна комбінація послужила зразком для багатьох пізніших мистецьких творів"¹.

Третьою книгою, в якій знайшли місце твори нашого проблеміста, також видано за межами України, в Москві, є праця його земляка Ф.С.Бондаренка. "Ця книга, — стверджує видавництво, — написана відомим советським шаховим композитором, являє собою багату колекцію пішакових етюдів — таких, де головні діючі особи — королі й пішаки. Розглянувши їх, читач не тільки отримує задоволення від краси творів, а й вивчить особливості гри в пішакових закінченнях"².

У вступному слові до своєї книги Ф.С.Бондаренко зазначає, що "в ній зібрані найкращі твори в галузі пішакового етюда, створеного композиторами всіх часів і різних народів"³. Він наводить тут 11 (одинадцять!) етюдів О.Селезніва на тему пата, патової пастки, проведення пішака, виграшу фігури за допомогою лінійного удару і т.д.

У виданих в СРСР книгах про шахову композицію до кожного етюда чи задачі додаються дані про їхнього автора, дати його життя і країну походження. Обійти творчість О.Селезніва нелегко. Його твори, як бачимо, включені до антології світової шахової композиції Каспаряна, до славнозвісних композицій, виданих Грином, до збірника "найцінніших творів у галузі пішакового етюда, створеного шаховими композиторами усіх часів і різних народів" Ф.Бондаренка. У цитованих книгах, як і в багатьох інших шахових виданнях СРСР, наводяться етюди нашого майстра, але не подається і найменшої біографічної згадки про нього.

Ф.С.Бондаренко в іншій своїй солідній праці⁴ про шахових проблемістів у показнику використаної літератури покликається на твір О.Селезніва "100 шахматных этюдов", але про її автора не подає найменшої нотатки. Обійшов цілковитою мовчанкою О.Селезніва також "Шахматный словарь"⁵, найповажніший довідник, своєрідна шахова енциклопедія в одному

1 Грін А.П. Знаменитые композиции. М., 1973. С.41.

2 Бондаренко Ф.С. Этюд в пешечном окончании. М.: Фізкультура і спорт. 1973. С.2.

3 Там же, С.3.

4 Бондаренко Ф.С. Галерея шахматных этюдистов. М., 1968.

5 Шахматный словарь. С.542-618.

томі, видана в Советському Союзі. В ньому є окремий розділ про шахових композиторів, але про О.Селезніва — ані слова. Жодного рядка нема про нього й у книзі "Шаховий етюд на Україні"¹. У збірнику "Шахматная композиция в Донбассе"² про роки до другої світової війни говориться мимобіжно, зупиняючись переважно на повторенні відомої пропаганди про розвиток і успіхи "вітчизняної" (розумій: російської) шахової композиції. З передмови О.Селезніва до його збірника "100 шахматных этюдов" знаємо, що він, цей великий шаховий проблеміст, знаний в усьому світі, перебував на Донбасі — в Донецькій області десять років. Але упорядники "Шахматной композиции в Донбассе" своєму країнинові О.Селезніву не відвели ані одного рядка. Зате там повно імен початкуючих, незначних і другорядних складачів шахових етюдів і задач!

Переважна більшість друкваного на Заході, як нами уже не раз проілюстровано, безкритично повторює замасковану або й відверту советську пропаганду. Чи це зумовлено співпрацею шахових гросмайстерів СССР у німецькій пресі, незнанням російської мови, необізнаністю з минулим, чи злого волею прихильників Москви, судити не беремося. Не вільні від цього лиха і ніби солідні книги, що досліджують розвиток шахової гри. Так, наприклад, "Історія шахів", видана за співучастю гросмайстера В.Унцікера з передмовою экс-чемпіона світу М.Ейве, плутаючи поняття, прикрашає советську шахову композицію шедевром О.Селезніва. Значення шахової композиції для практичної гри ця "Історія шахів" обґрунтовує покликуванням на твори по суті маловідомих авторів. Далі там говориться: "Просторе зображення науки про ендшпіль вийшло в Советському Союзі за редакцією знавця шахових закінчень гросмайстера Авербаха. Шаховим проблемам присвячена також праця "Советська шахова композиція", видана Казанцевим за участю кількох авторів. Тут знаходять гідну оцінку досягнення найвизначніших російських шахових проблемістів, — говорять автори "Історії шахів". — Цю галузь шахів по праву називають композицією. Так найзнаменитіший шаховий проблеміст А.А.Троєцький удостойнен звання "Заслуженого діяча мистецтва", яке присвоюється лише поетам, малярам і композиторам"³.

На підтвердження розповіді про розквіт шахової композиції в СССР наводяться прізвища відомих класиків цієї галузі шахового мистецтва і для доповнення антології ілюструється етюд О.Селезніва, поданий у нас під № 22. Його опублікував уже в 1919 р. в Берліні Е.Ласкер у збірнику "35 шахових етюдів майстра Селезнева". Цей етюд датований 1917 р., а виношений його автором напевно ще раніше, на чужині, задовго до створеного штучного фальшивого терміну "советський".

Автори "Історії шахів", перший названий із яких не німець, а другий завжди був противником гітлеризму, напевно з обуренням заперечували б твердження нацистів, що їхні колошахові і шахові здібності є виявом надлюдей німецької раси. Чому ж вони про інших пишуть всупереч правді?!

Цією тенденцією фальшування не гребують і редактори деяких відділів композиції різних шахових журналів у Німеччині. І не тільки в Німеччині! Так, "Дойче Шахблеттер" (1974, №6. С.138. Етюд 1640) друкує твір померлого на чужині українського емігранта О.Селезніва, що

1 Горгієв Т.Б., Бондаренко Ф.С. Шаховий етюд на Україні. К., 1966.

2 Зелепукин Н.П., Дорохов Ю.Г., Каковин А.С., Тутляец А.А. Шахматная композиция в Донбассе. Донецьк, 1969.

3 Silbermann J., Unzicker W. Geschichte des Sachs. С.156-157.

поданий у нас під № 62, з підписом ... "СССР". За цим рецептом цей же журнал, говорячи про матч П. Трегера¹ з Ф. Богатирчуком, не соромлячись, називає втікача з країни диктатури пролетаріату, українського політичного емігранта з СССР "советським майстром".

О.С.Селезнів — класик світової шахової композиції. Першим це зауважив і зрозумів чемпіон світу Е.Ласкер, великий естет і філософ, який 1919 р. видав у Берліні його твори. Ще до виходу наступного збірника О.Селезніва "100 шахматных этюдов" з передмовою чемпіона СССР гросмайстра Левенфіша солідний історик М.Коган відвів йому в своїй праці цілу сторінку².

Перерахувати етюди О.Селезніва, наведені як зразкові в шаховій літературі різними мовами, нема змоги. Згадаємо лише, що два його твори (в книзі під ч. 54 і 18) навів німецький шахіст і журналіст Курт Ріхтер у своїй капітальній праці³.

Перелік етюдів інших авторів, які наслідують ідеї українського композитора або просто повторюють їх у дещо зміненому вигляді, забрав би багато місця. Їх безліч. Вони не сходять також із сторінок советських шахових видань (див., наприклад, Шахматы в СССР. 1977. №9. С.25, етюд 2).

О.Селезнів — типова ілюстрація стану українства, українських митців. Їхній вклад як українців у скарбницю світової культури або замовчується, або записується на рахунок тих, хто їх, нас, український народ, обкрадає і нещадно нищить.

Ф.П.БОГАТИРЧУК

Федір Парфенійович Богатирчук народився 27 листопада 1892 р. в Києві. Дев'ятнадцятирічним здобув перше місце у шаховому турнірі на першість рідного міста, залишивши за собою попередніх його чемпіонів Ю.Д.Боголюбова, З.Ізбінського та А.М.Евенсона. Після закінчення 2-ї класичної гімназії в 1912 р. вступив на медичний факультет університету св.Володимира. В час світової війни рік перебував як полковий лікар на фронті, а згодом — у корпусі Українських Січових Стрільців як начальник військово-санітарного поїзду.

1922 р. в другій шаховій першості України посів друге, після Вільнера, місце. 1923 р. у чемпіонаті СССР поділив з Дуз-Хотимирським і Ненароковим 3-5 місця та отримав звання шахового майстра. 1924 р. в третьому чемпіонаті СССР, перше місце в якому здобув Ю.Боголюбов, поділив з Левенфішом 3-4 місця. 1925 р. в Московському міжнародному шаховому турнірі здобув 11-те місце і звання міжнародного шахового майстра. В Москві тоді жартували, що кияни завоювали всі призові місця — першим був Ю.Боголюбов, на останньому призовому місці Ф.Богатирчук. 1927 р. Ф.Богатирчук у турнірі на першість СССР поділив з П.Романовським перше-друге місця, 1931 р. — 3-6 місця з Алаторцевим, Верлінським, Юдовичем, 1933 р. — 8 місце, а в 1934 р. 3-4 місця з Рюмінім. В II Московському міжнародному шаховому турнірі 1935 р. опинився за лінією призерів, але здобутою кількістю очків підтвердив звання міжнародного шахового майстра. В 1937 р. став чемпіоном України з шахів.

На Батьківщині очолював Всеукраїнську шахову федерацію. Як науковець працював при кафедрі рентгенології Київського університету. В час нацистської окупації був заарештований гестапо за діяльність в Українському Червоному Хресті, головою якого був.

1 Dr. Paul Tröger — чемпіон Німеччини 1957 р., член олімпійської дружини ФРН 1958 і 1962 р.; Diel A. Schach in Deutschland. С.170, 182, 191.

2 Коган М.С. Очерки по истории шахмат в СССР. С.302.

3 Richter Kurt. Kurzgeschichten um Schachfiguren, Berlin, 1955. С.109, 213.

На еміграції брав участь у кількох шахових турнірах. Найголовніші: в Радомі зайняв, після Ю.Боголюбова, друге місце, 1946 р. в Регенсбурзі — перше, в Кірхгоф/Тек 1947 р. — друге, 1950 р. в чемпіонаті Канади — друге місце.

Міжнародна шахова організація ФІДЕ, незважаючи на спротив ССРСР, присудила Ф. Богатирчуку звання міжнародного шахового майстра.

Ф. Богатирчук — автор наукових праць з рентгенології, кількох шахових книг, зокрема підручника українською мовою для початкуючих шахістів "Шахи" та численних статей на політичні й шахові теми.

У час перших кроків найупривілейованішого шахіста світу М. Ботвинника на світовій арені, 1936 р. в міжнародному турнірі в Ноттінгемі, орган ЦК КПСС газета "Правда" в своїй передовій статті "Шахісти нашої країни" (29 серпня 1936) писала, що за кожним рухом дерев'яних фігурок советського чемпіона уважно слідкує вся країна. Певно одне, що під диктатурою пролетаріату цілковито все, також успіхи шахістів ССРСР, підпорядковане здійсненню великодержавної російської концепції, яка прикривається комуністичними гаслами про пролетарський інтернаціоналізм.

До здобуття (18 травня 1948 р.) звання чемпіона світу з шахів М. Ботвинник у зустрічах на міжнародних турнірах з екс-чемпіоном світу Е. Ласкером, П. Капабланкою й О. Альохіним здобув 3 перемоги, 10 нічиїх і лише один раз програв¹. Наслідок боротьби "першого советського шахового чемпіона планети" за шахівницею з Ф. Богатирчуком був жалюгідним: найбільш вихвалюваний в ССРСР і найбільш упривілейований в Советському Союзі шахіст М. Ботвинник із п'яти партій українському митцеві програв три — в V першості ССРСР 1927 р., в VII першості ССРСР 1933 р. і на II міжнародному турнірі в Москві 1935 р.², не вигравши ані однієї й ледве звівши дві партії внічию.

Американський шаховий арбітр і письменник Френк Бреді, який напевно не знав про перемоги українського майстра Ф. Богатирчука над висуванцем компартії М. Ботвинником і їхнє психологічне підґрунтя, заявив якось: "Якщо мій супротивник мені не подобається, я граю краще!".

Ф. Богатирчукові належало б напевно більше уваги й місця на сторінках "Шахів в Україні". Але знаючи, що він видає свої спогади, переконані про заповнення ним самим цієї нашої прогалини. Світоглядіві уявлення, погляди цього визначного українського шахіста, як зрештою, й інших, нас не цікавлять. Вони, часто мимоволі, відбивають політичні та психологічні впливи нерідко чужих, а іноді й ворожих українству сил, які перешкоджають виходу України на шлях свободи, незалежності й суверенітету, а її синам, як українцям, — на міжнародну арену до мистецької та духовної еліти світу в інтересах українського народу й усього людства

Ф. БОГАТИРЧУК — М. БОТВИННИК

Французька партія

1. e4 e6 2. d4 d5 3. Kc3 Cb4 4. e5 c5 5. Fg4 Kpf8 6. Kf3 cd 7. K:d4 Fa5 8. Cd2 Kc6 9. a3! Цей хід значно сильніший, ніж ніби природній розмін фігур (9. K:c6), бо дає перевагу білим і ставить під сумнів шостий хід чорних, замість якого треба було розвивати Kc6, щоб на 7. a3 відповісти Ca5 з цікавою і гострою грою. Наступний хід чорних майже вимушений, бо виграш білого пішака (9. ... K:e5) веде до програшу стрільця b4: 10. Fg3 K~ 11. Kb3

1 Шахматы в СССР. 1977, № 12. С. 3.

2 Шахматный словарь. Табл. 57, 60, 8.

9. ... f5 10. Фf4 К:d4 11. Ф:d4 Сс5 12. Фf4 Фd8 13. Ка4! Се7 14.g4! Кh6 15. Tg1 Kf7. Не врятовують від вирішального наступу й інші ходи чорних: 15. ... Cd7 16. 0-0-0! С:a4 17. Ф:a4 К:g4 18. T:g4 fg 19. Ф:g4 16. gf ef 17. Фd4 Се6 18. Кс5 Фb6 19. К:e6+ Ф:e6 20. 0-0-0! Ф:e5 21. Ф:e5 К:e5 22. Сс3 d4. За пішака e5, втраченого на двадцятому ході, білі здобули вигране становище, бо 22. ... Cf6 23. T:d5 веде також до програшу пішака f5 і партії. 23. С:d4 Cf6 24. Сg2 g6 25. С:b7 Tb8 26. Ch1 Kpg7 27. С:a7 Tc8 28. b3 The8 29. Cd4 Te7 30. Kpb1 Kg4 31. С:f6+ Kpf6 32. Td2 Tce8 33. Сс6 Te2 34. T:e2 T:e2 35. a4! Kpe5 36. Td1. Чорний король, що, як відомо, в ендшпілі стає активною силою, відрізаний від місця, де провадитиметься вирішальний бій. 36. ... К:f2 37. Td5+ Kpe6 38. Td8 Ke4 39. a5 f4 40. С:e4. Чорні піддалися.

Це була перша зустріч Ф.Богатирчука за шахівницею з М.Ботвинником.

Не "чортова дюжина" (число 13 — партія, зіграна 13 жовтня 1927 р. в 13-му турі п'ятого шахового чемпіонату ССРСР) мала вплив на негативний наслідок гри для М.Ботвинника, як дехто забобонно твердить. Адже цю партію в 13-му турі 13 жовтня грав також Ф.Богатирчук. Певну роль в цій, як і наступних перемогах, що їх здобув Ф.Богатирчук над М.Ботвинником, відіграла відразу українського шахового майстра до людей, які в час найбільшого нещастя народу робили, незважаючи ні на що, кар'єру советських вельмож.

"Цінна в теоретичному значенні партія", — заявив провідний шаховий теоретик того часу А.Модель про шляхи програшу Ф.Богатирчука.

Ф.БОГАТИРЧУК — М.БОТВИННИК

Сіцилійський захист

(Зіграна в VIII шаховій першості ССРСР 1934 р.)

1. e4 c5 2. Kf3 Kc6 3. d4 cd 4. К:d4 Kf6 5. Кс3 d6 6. Се2 g6 7. Се3 Сg7 8. Фd2 Kg4 9. С:g4 С:g4 10. Kd5 0-0 11. c4 Cd7 12. 0-0 f5? 13. ef C:f5 14. К:f5 T:f5 15. Tad1 Фd7 16. Ch6 С:h6 17. Ф:h6 Taf8 18. Фd2 Ke5 19. Ke3 Th5 20. f3 Фс6 21. b3 Фf6 22. f4 Kc6 23. Tde1 Фg7 24. Kd5 g5? 25. Фе2! Фh6 26. fg T: g5 27. Ке7+ Kph8 28. T:f8 Ф:f8 29. К:c6 bc 30. Фе7 Фе:e7 31. T:e7 Та5 32. a4 d5 33. cd cd 34. Td7 a6 35. Та7! d4 36. Td7 Tc5 37. T:d4 Tc1+ 38. Kpf2 Tc2+ 39. Kpf1! Tb2 40. Td8+ Kpg7 41. Tb8 a5 42. Tb5 Kpg6 43. h4! h5 44. Kpg1 Kph6 45. Kph2 Kpg6 46. Kpg3 Tb1 47. Kpf2 Kph6 48. Kpe3 Tg1 49. T:a5 T:g2 50. Tb5! Tg3+ 51. Kpf2 Tg4 52. Tb6+ Kpg7 53. a5 T:h4 54. a6 Th2+ 55. Kpg3 Та2 56. b4 h4+ 57. Kp:h4 Kpf7 58. b5 М.Ботвинник здався.

Ф.БОГАТИРЧУК — М.БОТВИННИК

Дебют чотирьох коней (Захист Метгера)

Зіграна в п'ятнадцятому турі Міжнародного шахового турніру в Москві 7 березня 1935 р.

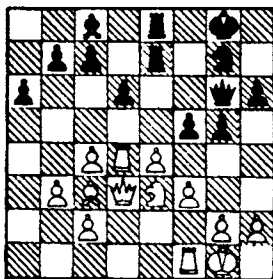
1. e2-e4 e7-e5 2. Kg1-f3 Kb8-c6 3. Kb1-c3 Kg8-f6 4. Cf1-b5 Cf8-b4 5. 0-0 0-0 6. d2-d3 d7-d6 7. Сс1-g5 Сb4:c3 8. b2:c3 Фd8-e7 9. Tf1-e1 a7-a6. Цей початок, включно з дев'ятим ходом, уже досить часто зустрічався в різних турнірах. Звичайний план чорних полягає в активізації Ксб шляхом переведення його через d8 на e6. Мета 9. ... a6 — примусити розмінати Сb5. Але, як виявилось згодом, цей розмін не створює небезпеки для білих. Навпаки, саме завдяки цьому розміну вони мали змогу зміцнити фланг своєї королеви.

10. Сb5-c4 Кс6-a5 11. Kf3-d2. Важливий хід, бо одночасно звільняє коня від можливої зв'язки на g4 і готує його перехід (Kd2-f1-e3) на пункт d5 або f5. 11. ... h7-h6 12. Сg5-h4 Сс8-e6 13. Сс4-b3 Ка5:b3 14. a2:b3 g7-g5. Останній хід чорних майже вимушений, бо він неможливий після ходу білих d3-d4 й являє собою єдиний шанс зосередити боротьбу на королівському фланзі.

15. Ch4-g3 Kf6-e8 16. d3-d4 f7-f6 17. Kd2-f1.

Білі мають також й іншу можливість перешкодити безпосередньому наступу на їхнього короля — 17. f3 Kg7 18. Cf2 Kh5 19. g3 — після чого могли б спокійно підготувати зустрічний удар на фланзі королеви. Але Ф.Богатирчук, однак, не бажає уникати ускладнень.

17. ... Ke8-g7 18. c3-c4 Ta8-d8. Чорні не можуть допустити просування c4-c5. 19. Kf1-e3 Фe7-f7 20. Te1-e2! Фf7-g6. 21. f2-f3. Цей хід має подвійну мету: по-перше, вимусити e5-d4, а по-друге, перевести згодом Cg3 (f2-f3, Cg3-e1-c3) на діагональ a1-h8. Здійснення цього плану — оволодіння діагоналлю a1-h8 — відіграло вирішальну роль в комбінації білих. 21. ... Td8-d7. Тут, мабуть, краще було б грати Kh5 22. Td2 Tde8 (22. ... Kf4?, замість 22. Tde8, спростовується 23. de fe 24. c5!) з сильною атакою на фланзі королеви й у центрі. 22. Te2-d2 e5-d4. Чорні наполегливо прагнуть здійснити свій намір просунути пішака f6-f5 і потрапляють у гірше становище. В цій позиції вже не можна грати 22. ... Te7 з огляду на 23. c5!, але ще можливо було 22. ... Tfd8 з намаганням боротися за центр. 23. Td2:d4 Td7-e7 24. Cg3-e1 f6-f5, бо інакше послідує 25. g4. 25. Ce1-c3 Tf8-e8 26. Фd1-d3 Ce6-c8. На цей хід чорні поклали великі надії, бо на 27. Kd5 слідувало б 27. ... Tf7, і білим нелегко відбити численні загрози чорних - c7-c5, Kg7-e6 і т.д. 27. Ta1-f1! Тихий хід, який створює підстави для досить прихованої комбінації. 27. ... f5:e4? Помилка, яка призводить до прискореного програшу чорних. Однак білі, у відповідь на можливе спокійне продовження чорних, користуючись діагоналлю a1-h8, розгорнули б сильний наступ. Наприклад: 27. ... Kph7 28. Cb2 і тепер 28. ... fe веде до програшу: 29. T:e4 T:e4, 30. fe T:e4 31. Kd5 Te6 32. Tf7. Коли ж чорні не здійснюють свого плану з fe, то білі поступово зміцнюють своє становище ходами d3-c3, Ke3-d5 і т.д.

28. Td4:e4 Te7:e4 29. f3:e4 Фg6:e4 30. Ke3-d5! Білі вже давно передбачали цей хід. Загро-

за 31. Kf6+ невідхильна 30. ... Фe4:d3. Чорні не можуть перешкодити шаху Kf6+ за допомогою ходу 30. ... Kh5, бо 31. Te1 призводить до виграшу королеви або тури. 31. Kd5-f6+ Kpg8-f7. Ще слабкіше 31. ... Kph8, бо після 32. cd загрожуватиме, крім 33. Ke8, також і 33. Kh5 32. c2:d3 Te8-d8. Якщо 32. ... Te2, то 33. Kh5+ Kf5 34. Kg3 Tc2 35. K:f5 C:f5 36. T:f5+ Kpe6 37. Tf6+ Kpe7 38. Cal Tc1+ 39. Tf1.

33. Kf6-d5+ Kg7-f5. Врятувати фігуру не можна. Якщо 33. ... Kpg6 або 33. ... Kpg8, то 34. Ke7+ з наступним 35. Tf7 і виграшем коня g7.

34. g2-g4 Td8-e8 35. g4:f5 Te8-e2 36. Tf1-f3 Te2-c2 37. Cc3-e1 g5-g4 38. Tf3-f1.

Чорні здалися.

На природний хід 38. ... Tb2 слідує 39. Cc3 T:b3 40. Te1! C:f5 41. Te7+ Kpg8 (41. ... Kpg6 42. Tg7+ Kph5 43. Kf4+ і 44. Ce1X). 42. Cg7! Kph7 43. Cf8+ Kpg8 44. C:h6, і захисту від мата нема.

УКРАЇНСЬКІ ШАХІСТИ В ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ

Монгольська навала залишила на українській землі зруйновані міста, села, суцільні згарища та винищення населення. Шлях турецьких і татарських орд покривався пожежами, вбивствами, ясирами українських невільників, яких гнали на торг, де продавали їх як рабів на найтяжчі роботи. Уцілілі люди не шукали порятунку у безпечних лісах півночі, а верталися до батьківських місць, "на чисті води, на ясні зорі". Така прив'язаність українців до своєї землі Така їхня вдача. І напевно вже цілком нестерпно було під російськими чи польськими займанцями, якщо ті ж українці, кидаючи все найдорожче серцю, наймиліше почуттю, розуму, йшли на чужину. Велика частина з них опинилася в Північній Америці.

Першим політичним українським емігрантом на американському континенті був православний священик із Київщини, чернець Печерської Лаври і революціонер Агапій Гончаренко (1832-1916), який, утікаючи від агентів царської охрaнки, прибув до Америки в 1865 р. У видаваній тут англійською мовою газеті він говорив про генія і мученика України Т.Г.Шевченка, з яким був особисто знайомий. А.Гончаренко заснував у Каліфорнії хутір "Україна" та до останніх днів свого життя вірив, що "в Україні будемо хазяйнувати по-своєму та в церкві співатимем по-українськи".

Основною причиною еміграції з західноукраїнських земель, що перебували в ярмі польських великих землевласників під владою Австрії, були економічні злидини, невпинно зростаюче зубожіння хліборобського стану Галичини. Це ствердив Іван Франко у своїх статтях, опублікованих наприкінці минулого сторіччя в пресі австрійської столиці¹. "Перенаселена Галичина за наявного культурного розвитку і при теперішніх засобах сільськогосподарського виробництва неспроможна прохарчувати своїх селян, що розорюються, — писав він. — Від 1867 по 1883 рр. за заборгованість та несплату податків було продано з молотка близько 35 тисяч селянських дворів. Вже в 1875 р. налічувалося понад півмільйона осіб, які ніде не могли знайти праці — ні в місті, ні на селі. Вони мали лише одну можливість — повільно вмирати з голоду". Доведено, що в той час у Галичині щорічно вмирало понад 50 тисяч осіб більше, ніж у сусідніх районах "конгресової" Польщі, від хвороб, що виникали внаслідок постійного недоїдання. Втративши останнє злиденне майно, хлібороби їхали світ-заочі, говорячи, що нема чого боятися на чужині смерті з голоду, бо й дома ніщо інше не очікує.

І.Франко підкреслює, що "еміграція до Північної Америки, де люди заробляли гроші, повертаючись із ними додому, значно підвищила добробут народу у відповідній місцевості". Але виїзду на заробітки перешкоджали польські великі землевласники, які боялися втратити дешеву робочу силу. Українські часописи цілком правильно розглядали еміграцію, як симптом соціальної хвороби. "Діло" публікувало кореспонденції про жахливий стан українського селянства Галичини. Але жодна польська газета, — стверджує на закінчення своїх статей Іван Франко, — не промовила й слова в цій справі, а урядові чинники зробили все можливе, щоб її зам'яти — дослідження австрійським парламентом причин втечі українського населення з Галичини збагачують державні архіви Відня.

1 Arbeiter-Zeitung. 1892, № 43, 21 жовтня. С.2-3 ("Auswanderung der galizischen Bauer"); Arbeiter-Zeitung. 1892, № 46, 11 листопада. С.4-5 ("Aus Galizien"); Die Zeit: 1896, № 115, 12 грудня. С. 166-167 ("Die Auswanderungsagenten in Galizien"). Німецький текст див.: I. Franko. Beitrage zur Geschichte und Kultur der Ukraine. Berlin: Akademie-Verlag, 1963. С.277-285, 326-332. В листопаді-грудні 1912 р. І.Франко сам переклав ці свої статті на українську мову. Опубліковані вони в "Творах". Київ, 1956. Т.ХІХ. С.311-317 і 318-324.

Не жили, а животіли українці в Австрійській імперії. Не кращою була для них й нова займанщина Rzeczpospolita Polska — щорічно прадідівські землі покидало не менше 25 тисяч працездатного населення. Польська офіційна статистика стверджує, що за 1927-1938 рр. із Волинського, Львівського, Станіславського і Тернопільського воеводств до Канади, США і Франції емігрувало 313 тисяч чоловік.

Основну масу українських емігрантів в Америці творили заробітчани, українські селяни, що приїхали сюди найматися на роботу й які надавалися лише "для служби, що має достарчати рук і мускулів, а не розуму", — зазначає д-р Лука Мишуга в своїй розвідці про українську еміграцію в Америці "Понад півстоліття у Новому світі"¹.

"Старша наша еміграція виховала нове покоління з величезним вкладом життя і майна. Читаючи спогади старих емігрантів-робітників, лячно стає, коли застановитися над тим, як нужденно ті люди жили та яка то маса нашого народу вигинула на отих фабриках, майнах чи при різних будовах. Бо ж найменше половина гинула в молодому віці від сухот та інших хвороб, що їх набувають наші люди при найтяжчій і найбільш небезпечній та негігієнічній праці, до якої наймали. Замолоду йшла ось так у могилу величезна частина прибуваючих сюди наших людей, промочуючи своїм трудом і життям кращий шлях своїм дітям і всім нам, що вдержувалися при життю довше і користали з їх праці і жертв.

Старе покоління зачинало з нічого, маючи руки до праці, зайняті всеціло працею, а ум — журбою про матеріальне забезпечення себе і родини. Воно, як і давні американські покоління в подібних обставинах, не могло розвинути багато ділянок, не могло видати багато вчених, митців, винахідників, фабрикантів, політиків, як це є з народами, що вже тут довго живуть. Та розвій в українській крові захованих, а досі невикористаних сил, припадає на другу нашу генерацію. І, очевидно, на дальші", — говорить д-р Л. Мишуга².

Оптимістичні надії мали підстави і вони поступово, але невпинно здійснюються. Демократичні закони країни нового поселення, їхня людяність, працьовитість, чесність і талант українців сприяють здобуттю успіхів майже в усіх галузях життя в Новому світі. Нашадки приречені у минулому на вимирання від голоду виявляють свої непересічні таланти в галузі мистецтва і показують свій розум у науці. Вони сидять уже й за шахівницею. Правда, українці ще не мають на чужині своїх шахових гросмайстерів, але успіхи українських шахістів помітні і значно більші, ніж тих народів, які пройшли нормальний шлях розвитку і перебували у вигідних умовах, нерідко за наш рахунок, наприклад, росіян чи поляків.

Слід зауважити, що весь тягар, усі витрати (вписове, кошти подорожі, оплата готелю, недешеве харчування в ресторанах, втрата заробітку на праці), зв'язані із змаганням шахових дружин, влаштуванням турнірів та інших шахових імпрез, несуть виключно самі українські шахісти. Також визначні американські гросмайстери, в протилежність до СРСР, де шахова еліта перебуває в привілейованому становищі на повному утриманні держави, не отримують жодної допомоги ні від уряду, ні від суспільства. "Були вже олімпіади та інші важливі турніри, на які найбагатша країна світу не спромоглася послати свої репрезентації ... через фінансові труднощі", — стверджує один знавець шахового життя в США³.

1 Golden Jubilee Almanac of the Ukrainian National Association (Ювілейний альманах (1894-1944), виданий з нагоди п'ятдесятилітнього ювілею Українського Народного Союзу"). № 1. Jersey City, 1944. С.10.

2 Там же, С.11.

3 Свобода, 1965, 22 жовтня ("Сучасний стан шахів").

Багато українських шахістів є членами американських шахових клубів. Але є й кілька українських шахових клубів. В Чикаго під досвідченим керівництвом Мирослава Турянського існує український шаховий клуб "Леви". Він бере участь у змаганнях місцевої шахової ліги і в її командних змаганнях займає звичайно 2-4 місця. При Українському Спортивному Об'єднанні "Тризуб" у Філадельфії під приводом Савчака, Новаківського, д-ра Колтуна також діє шахова дружина, яка успішно виступає у місцевій лізі і навіть здобувала в ній перші місця. Українські шахісти Ньюарку організовані в "Чорноморській Січі", Перт-Амбоя — "Беркуті", Пасейка — в "Централі". Існують також й інші чисто українські шахові клуби, скажімо, в Клівленді — "Львів". Але сила гри їхніх членів не занадто висока. На цьому тлі виділяється кілька українських шахістів, які грають приблизно в силу національних або міжнародних шахових майстрів. Класифікація шахістів США подібна до загальноприйнятої. В СРСР, наприклад, найнижча п'ята категорія — по-старому, чи розряд — за новою русификованою термінологією. Далі йде — четверта, третя, друга, перша, кандидат у майстри, майстер. В США — відповідно: кляса Д (нижче 1400 пунктів за ЕЛО чи "рейтинг"), Ц (1400-1599), Е (1600-1799), А (1800-1999), експерт (2000-2199), майстер (2200-2399) і сеньйор майстер (2400 і вище).

Українські шахісти й їхні клуби входять як шахова ланка до системи Української Спортової Централі Америки і Канади (УСЦАК). До 1966 р. відбували чемпіонати українських шахістів східних штатів США. Переможцем у 1956 р. вийшов З.Шпон, 1957 р. — Л.Харченко, 1958 р. — В.Грегорович, 1960, 1961 р. — Л.Блонарович, 1963, 1964, 1965 і 1967 р. — О.Попович. Від 1966 р. УСЦАК, за ініціативою О.Поповича, почав провадити щороку турніри особистої першості українських шахістів Північної Америки — США і Канади. В таких турнірах беруть участь в середньому від 15 до 30 учасників. Турніри проходять звичайно за швейцарською системою, в 5-6, іноді 7 турів.

Перше місце і звання українського шахового першуна Північної Америки здобули:

- 1966, 1967 і 1968 — Орест Попович (*Нью-Йорк*),
- 1969 — Степан Попель (*Норд Дакота*),
- 1970 — Степан Стойко (*Нью-Джерсі*),
- 1971 — Лев Блонарович (*Вірджинія*),
- 1972 — Орест Попович (*Нью-Йорк*),
- 1973 — Лев Блонарович (*Вірджинія*),
- 1974 — Віктор Дзера (*Торонто*),
- 1975, 1976, 1977, 1978 і 1979 — Борис Бачинський (*Філадельфія*).
- 1981 — Віктор Дзера (*Торонто*)
- 1982 — Мирослав Турянський (*Чикаго*)
- 1983 — Віктор Дзера (*Торонто*)
- 1984 — Віктор Дзера (*Торонто*)
- 1985 — Лев Блонарович (*Вірджинія*)
- 1986 — Орест Попович (*Нью-Йорк*)
- 1987 — Степан Стойко (*Нью-Джерсі*)
- 1988 — Орест Попович (*Нью-Йорк*)
- 1989 — Степан Стойко (*Нью-Джерсі*)
- 1990 — Борис Бачинський (*Філадельфія*)
- 1991 — Петро Радомський і Степан Стойко (*обидва Нью-Джерсі*)

Троє з українських шахових чемпіонів Північної Америки грали в силу міжнародного шахового майстра — Б.Бачинський, О.Попович і С.Попель.

ПРОФ. СТЕПАН ПОПЕЛЬ

Проф. Степан Попель, ветеран шахового руху в західних областях України, народився 15 серпня 1907 р. в Комарниках на Бойківщині. 1924 р. він здобув звання чемпіона з шахів Львівського університету, протягом наступних років, незважаючи на сильну конкуренцію польських і жидівських шахістів, — міста Львова, а в 1932-1939 рр. — Західної України, тоді під польською окупацією. 1926 р. з ініціативи С.А.Попеля у Львові засновано Товариство Українських Шахістів. Першими членами ТУШ були: судовий радник В.Барусевич і його син Осип, інж.Васюта, інж. Р.Дуда, о.Є.Кордуба, шаховий проблеміст Теодор Кукич, І.Лозинський, Михайло Липовий, д-р М.Матюшенко, Я.Мороз, Володимир Прокопович, інж. С.Ржондзістий, Михайло Романишин (батько Олега, теперішнього гросмайстра), Орест Слободян, відомі композитори Лев і Зиновій Туркевичі, мгр. Мирослав Турянський, інж. Я.Шевчик, О.Шелевій, комбатант інвалід Української Галицької Армії М.Француз, інж.М.Федюк та інші. Товариство Українських Шахістів спричинилося до поширення шахової гри не тільки у Львові, а й у всій Галичині. До названих вище львів'ян, які сприяли розвитку шахів на Західній Україні, треба додати д-ра М.Лебедовича і Н.Кашубу з Дрогобича, В.Станька, Р.Якимчука та інших. У тяжких умовах останньої війни вони зорганізувалися, разом з іншими прихильниками Каїсси, у шахові дружини і провадили шахові змагання. У Львові було три шахових клуби — УТГ І, "Україна", "Тризуб". Вони влаштовували зустрічі своїх дружин, кожна з яких мала по 11 шахістів. 15 грудня 1943 р. до змагань цих трьох дружин включилася ще одна — "Дніпро" з Винників. Варто відзначити, що в складі "Тризуба" виступав Ф.Богатирчук¹.

В середині грудня 1943 р. було схвалено провести змагання шахових дружин на першість краю, що був поділений на три шахові райони: західний, східний і північний (холмський). До складу першого входили "Україна", "Тризуб", УТГ І (всі три зі Львова), "Лемко" (Сянік), "Сян" (Перемишль), "Дністер" (Самбір), "Зелеміль" (Сколе), "Скала" (Стрий). Також до складу східної групи входили вісім шахових дружин: "Чайка" (Калуш), "Довбуш" (Коломия), "Богун" (Скалат), "Черник" (Станіслав, тепер — Івано-Франківськ), "Чайка" (Чортків), "Пробій" (Городенка), "Дністер" (Заліщики), "Змагун" (Теребовля), "Стріла" (Копичинці). Північна (холмська) шахова група складалася з трьох дружин: "Буг" (Холм), "Червень" (Грубешів) та "Богун" (Володава). Великою мірою популяризації шахів у західних областях України сприяв також керівник шахової ланки Українського Центрального Комітету мгр. О.Кобів, який влаштовував сеанси одночасної гри С.Попеля, що він їх давав переважно сам, а іноді з М.Турянським. Пошана до українського майстра невпинно поширювалася і зростала, що видно з покликувань на його авторитет шахіста й у гумористичних віршах. Так на сторінках часопису "Львівські вісті" під рубрикою "З пластинки дня" Теок (Теодор Курпіта) жартував:

*Що аж з шахом Йосиф Сталін розмовляв украдьком,
то виходить, що гри далі не потягне "батько".
І признати то зі мною навіть Попель може,
що як мат над головою, то й шах не pomoже²!*

1 Львівські вісті, 1943, ч. 289, 16 груд.

2 Там же, ч. 290, 17 груд.

1943 р. в Самборі, а 1944 р. в Сяноку відбулися турніри, до участі в яких були запрошені всі українські шахісти, включно з Ю. Боголюбовим і Ф. Богатирчуком. Тому організатори й учасники цих турнірів розглядали їх як чемпіонати України тих жахливо жорстоких років другої світової війни. Але тодішні окупанти наших земель німецькі нацисти, які ставили за свою мету поділ України і роздіблення українського народу, дозволили писати в часописах про них як про першість Бойківщини і Лемківщини. Переможцем обох турнірів вийшов С. Попель. Після цього чемпіон України 1937 р. Ф. Богатирчук погодився зіграти з ним матч із шести партій. Цей матч, що на бажання Ф. Богатирчука був засекречений, відбувся в липні 1944 р. в Кракові. Арбітром у нього був К. Тучапський, секундантами — Євген Чучман, Анатоль Валюх і Я. Шевчик. П'ята партія матчу (за рахунку 2:2) з огляду на "поліційну годину" була перервана. Її догравання, як і гра останньої, шостої партії не відбулося.

Після закінчення війни С. Попель успішно грав у кількох міжнародних шахових турнірах. У квітні 1947 р. паризький музей Лувр влаштував міжнародний турнір, до участі в якому були допущені переможці трьох французьких відбіркових турнірів С. Попель та такі відомі шахісти, як гросмайстер С. Тартаковер, теоретик і публіцист, народжений в Україні (його рідна сестра до початку другої світової війни працювала в Київському театрі ім. І. Франка); Ніколас Россолімо, син грекині й італійця, народжений у Києві, в 1947 р. французький громадянин, згодом — США, гросмайстер від 1957 р.; міжнародний майстер Зноско-Боровський¹, російський емігрант, громадянин Франції; румунський майстер Бараца (тоді советський громадянин); экс-чемпіон Франції Даніель, чемпіон Франції Бутвіль, чемпіони Швейцарії Губер, Бельгії — Шернецький, Угорщини — Мольнар. Проф. С. Попель виступав у турнірі як бездержавний українець. У цьому сильному за складом турнірі український майстер здобув четверте місце. Але, мабуть, головнішим, ніж це високе місце, є його досконало зіграні партії. Партія Попеля, виграна у Шернецького, була друкована у багатьох французьких², а також закордонних газетах. Не менш успішною була його пізніша участь у турнірі в Гастінгсі (Англія), Заарбрюкені (Німеччина), Таррагоні (Іспанія) та інших

1 Про шляхетність шахістів існує багато розповідей і прикладів. До лицарів серед прихильників Каїси належав Е. А. Зноско-Боровський (1884-1954). Він не вважав за перемогу свій виграш, здобутий в одному з турнірів Петербурга проти Льїн-Женевського, який не знав як користуватися шаховим годинником і прострочив час. Зноско-Боровський, знайши свого часу автор кільканадцяти книг, помер на чужині. Якби Льїн-Женевський поводився з своїм класовим і шаховим противником подібно шляхетності Зноско-Боровського, що повинна бути властивою всім людям взагалі, а шахістам зокрема, то він не зробив би блискучої, в розумінні комуністичного активіста, кар'єри і не задавав би тон російського шовінізму в СРСР, не став би на старість привілейованим "персональним пенсіонером". Ставши емігрантом, російський патріот Зноско-Боровський шанував представників неросійських народів СРСР, що знайшло відображення в його вислові про великого естонського гросмайстера Кереса.

2 L'aube. 1947, 27 квітн; Combat. 1947, № 867, 20-21 квітн. 1947.

С.А.ПОПЕЛЬ - ШЕРНЕЦЬКИЙ

Зіграна 13 квітня 1947 р. в Паризькому міжнародному турнірі

1. Kf3 Kf6 2. c4 g6 3. d4 Cg7 4. Kc3 d5 5. e3 0-0 6. cd K:d5 7. Фb3 Kb6 7. Ce2 Ce6 9. Фc2 Kc6 10. 0-0 Tc8 11. Td1 Kb4 12. Фb1 c6 13. a3 Ka6 14. Фc2 Cc4 15. C:c4 K:c4 16. Ke4 Kd6 17. Kc5 Kb8 18. b4 e6 19. Cb2 Фе7 20. Tac1 Tfd8 21. Ke5 b6 22. Kcd3 Tc7 23. f4 Tdc8 24. Фе2! Kb7 25. Cc3 c5 26. dc bc 27. bc K:c5 28. Cb4 C:e5 (28. ... Kba6 29. K:c5 K:c5 30. Kd3!) 29. K:e5 Kba6 (29. ... Фе8 30. Ca5 Tb7 31. T:c5! T:c5 32. Td8) 30. Ca5 Tb7 31. Ф:a6! K:a6 32. T:c8+ Kpg7 33. Kg4 Ф:a3 (33. ... g5 34. Cc3+ Kpg6 35. Tg8+ Kpf5 36. Kf2! e6 37. g4+ Кре6 38. f5+ Kpf6 39. Ke4x) 34. Cc3+ f6 35. C:f6+ Kpf7 36. Th8! і чемпіон Бельгії здався, бо після 36. Фb4 37. T:h7+ Kpg8 38. Td8+ Kp:h7 39. T:h8 мат.

В 1951, 1953 і 1954 рр. С.Попель здобув першість із шахів Парижа — став чемпіоном столиці Франції¹. Переїхавши 1956 р. до США, український шахіст здобув перші місця в чемпіонатах кількох штатів: Мічиган, Міннесота, Іллінойс, Небраска. Зокрема С.Попель уже багато років позаконкурентний чемпіон штату Північна Дакота². Він також є головою Шахової Асоціації Північної Дакоти.

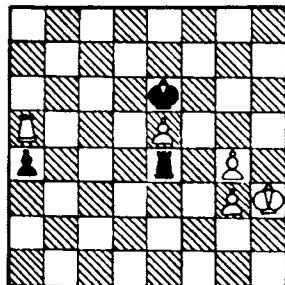
Проф. С.Попель за фахом філолог — знавець української, польської, російської, французької, німецької, латинської, грецької й англійської мов. С.Попель — автор книги "Початки шахіста". В умовах нацистської цензури, яка була не менш ворожа до розвитку української національної культури, ніж комуністична, автор, скромно оцінюючи своє видання, гордо висловлює надію, що "воно, може, стане цеглинкою в підвалинах, що на них виросте рідна шахова література"³.

Найкращий "рейтинг" С.Попеля як члена Американської Шахової Федерації — 2 378 пунктів у 1960-х рр.

Проф. С.Попель користувався великою пошаною серед американських шахістів і не тільки шахістів. Про це свідчать згадки і статті про нього в американській пресі: "Chess Mid-America" (лютий-травень 1968 р., с.5-6), "Chess Talk" (листопад 1975 р. і січень 1976 р.), "The Sunday Forum" (Fargo-Moorhead) (7 травня 1978 р.), "Minnesota Chess Journal" - (№ 1, січень-березень 1976 р., с.711-713). У цьому числі журналу надруковані дві партії проф. С.Попеля, зіграні ним у чемпіонаті Північної Дакоти в лютому 1976 р. Одну з них ми і наводимо нижче.

С.ПОПЕЛЬ - С.СПЕНСЕР (S.SPENSER)

1. Kf3 d6 2. e4 Cg4 3. Ce2 e6 4. d3 c5 5. 0-0 Kc6 6. c3 Kf6 7. Ke1 C:e2 8. Фе:e2 Ce7 9. Kd2 0-0 10. Kdf3 Фc7 11. Cg5 Tfd8 12. Tc1 h6 13. Ch4 Tac8 14. Kc2 Ke5 15. Ke3 Kh5 16. Cg3 K:g3 17. hg a6 18. Tc2 b5 19. a3 Фb8 20. Kd2 Kc6 21. f4 d5 22. ed ed 23. Kf5 Cf8 24. Фg4 Kph7 25. Kf3 g6 26. K5h4 Фd6 27. Ke5 Tc7 28. Te2 Te7 29. Tfe1 K:e5 30. T:e5 T:e5 31. fe Фе6 32. Фе:e6 fe 33. Kf3 a5 34. d4 cd 35. K:d4 Cc5 36. Tf1 Tc8 37. Tf7+ Kph8

1 Franc Tireur. 1951, 19 трав.; Українець-Час. 1954, ч.25(389), 20 черв.

2 The Dickinson Press. 1975, 26 січ.; Forum 1979, 24 січ.

3 Попель С. Початки шахіста. Краків-Львів: Українське видавництво, 1943. С.3. (Книга має 108 с., поділена на чотири розділи, які доповнені передмовою та додатком).

38. Tf6 C:d4 39. cd Tc1+ 40. Kph2 Td1 41. T:g6 T:d4 42. T:h6+ Kpg7 43. T:e6 Td2 44. Td6 Kpf7 45. g4 T:b2 46. T:d5 Tb3 47. g3 a4 48. Kph3 Kpe6 49. Tc5 b4 50. ab T:b4 51. Ta5 Te5.

Журнал, подавши діаграму позиції після 51-го ходу чорних, запитує своїх читачів: "Чи мусить білі тут виграти?". Аналіз показує, що позиція чорним дуже пасивна: їхній король мусить стримувати пішака свого супротивника с5, а чорна тура — захищати власного — а4. Після розміну пішаками, а також і без розміну, білі, маючи перевагу двох пішаків, проводять одного з них на восьму горизонталь за активної підтримки свого короля. Тому чорні тут піддалися.

Проф. С.Попель помер у грудні 1987 р. і похований у місті Фарго (Північна Дакота, США)

ПРОФ. Д-Р ОРЕСТ ПОПОВИЧ

Першим серед українських шахістів переступив так званий звуковий бар'єр — 2 400 пунктів у класифікації шахістів США й увійшов до американської еліти "сеньйор-майстер".

Орест Попович народився 18 січня 1933 р. у Львові. До США прибув 1949 р. 1955 р. закінчив із найвищим відзначенням хімічний факультет Ратгерського університету (Rutgers University), а 1959 р. захистив докторську дисертацію в політехнічному інституті Массачусетсу (М.І.Т.). Від 1963 р. — викладач Бруклінського коледжу Нью-Йоркського міського університету, а з 1971 р. — професор там же. Американський шаховий майстер від 1957 р. 1971 р. він здобув другі місце в чемпіонатах найсильніших нью-йоркських шахових клубів "Менгеттен" і "Маршал". Згодом вийшов переможцем у відкритому турнірі "Атлантік Овпен" Нью-Йорку, випередивши в ньому двох міжнародних гросмайстерів — Бенка і Бірна (обидва США), й у "Національному шаховому конгресі" в Клівленді, де виграв у гросмайстра Бенка і зіграв уніцію з гросмайстром Лендъелом (Угорщина). Після цих чотирьох успіхів О.Попович досягнув у системі ЕЛО 2443 пунктів і посів тринадцяте місце в списку шахістів Америки. Таке високе місце слід властиво розглядати як великий успіх, до якого ніхто з українців Північної Америки ще не наближався. Звичайно, непрофесійному шахістові високе становище серед великої конкуренції добре забезпечених шахістів Америки зберегти нелегко. За оцінкою міжнародної кваліфікації ФІДЕ О.Попович все ж таки на січень 1979 р. мав 2365 пунктів.

Влітку 1977 р. О.Попович грав у двох міжнародних шахових турнірах, що відбулися в західнонімецьких містах Дортмунді (категорія 6) і Гамбурзі (категорія 8). В Гамбурзі український шахіст здобув красномовний переконливий результат проти гросмайстра Матуловича (Югославія), проти гросмайстера Чома (Угорщина) і міжнародного майстра Віртензона — 2,5:0,5, посівши восьме місце, перед чемпіоном Польщі й чемпіоном міста Гамбург

Варто відзначити, що О.Попович у українських турнірах грає значно гірше, ніж у чужих, бо, як у нас водиться, його переважання виконанням різних адміністративних обов'язків — упорядника турніру, керівника і т.д., які забирають багато сили, часу й уваги, позбавляючи можливості зосередитися на шаховій грі і повністю віддатися її мистецтву. Цю нашу думку підтримують також успішні наслідки в зустрічах з міжнародними гросмайстрами. Так проти гросмайстра Бенка (США) О.Попович виграв дві партії й один раз зіграв уніцію, проти гросмайстра Матуловича (Югославія) і гросмайстра Біясаса (Канада) виграв один раз, проти гросмайстра Бісагера (США) — один раз за однієї нічної. Із гросмайстером Бірном (США) він зіграв уніцію чотири рази, з Евансом (США), Лендъелом (Угорщина), Чомом (Угорщина), Лейном (СССР, тепер — США) — по одному разу.

Проф. д-р О. Попович — автор багатьох наукових статей, а у різних часописах, насамперед українських, також на шахові теми.

Для ілюстрації шахової творчості українського майстра наводимо три його партії. Дві з них зіграні в міжнародному шаховому турнірі проти відомих гросмайстрів.

В наступній партії, зіграній у міжнародному шаховому турнірі 1977 р. в західнонімецькому місті Гамбург, О. Попович протиставив відчайдушній грі гросмайстра на вигреш запеклий і винахідливий спротив, який забезпечив заслужену нічию. Слід сказати, що І.Чом належить до найсильніших угорських шахістів — він входив до складу дружини Угорщини, яка на шаховій олімпіаді в Буенос-Айресі (жовтень 1978 р.) здобула золоту медаль переможця, переконливо випередивши таких шахових велетнів як СССР (друге місце) і США (третє місце).

І.ЧОМ (ISTVAN CSOM) - О.ПОПОВИЧ

1. c4 Kf6 2. g3 g6 3. Cg2 Cg7 4. d4 0-0 5. Kf3 d6 6. Kc3 Kc6 7. 0-0 a6 8. b3 Tb8 9. Cb2 b5 10. cb ab 11. Tc1 b4 12. Kb1 Ka5 13. Ke1 c6 14. Kd3 Фb6 15. Kd2 Ca6 16. Фc2 Tfc8 17. Tfd1 Kd7 18. Ch3 f5 19. Kf3 c5 20. d5 c4 21. bc K:c4 22. C:g7 Kp:g7 23. Kf4 Kf6 24. Kd4 Ke3 25. Фd2 K:d1 26. T:d1 Tc4 27. Kfe6+ Kpf7 28. Фh6 Tg8 29. g4 fg 30. C:g4 Kpe8 31. Kg7+ Kpd8 32. Фе3 Фа5? Цей помилковий хід білі могли б використати, зробивши 33. Ch3!, що давав велику перевагу. Замість 32. ... Фа5? чорні мусили б грати 32. ... Kd5 з шансами на вигреш. 33. Kc6+ T:c6 34. dc T:g7 35. Фа7 Фc7 36. Фа8+ Cc8 37. Ce6 Ke4 38. C:c8 Ф:c8 39. c7+ Kpd7 40. Ф:e4 Ф:c7 41. Фg4+ e6 42. Ф:b4 Tf7 43. Tb1 Tf5 44. Фа4+ Kpe7 45. Фа8 Фc5 46. Фh8 Ф:f2+ 47. Kph1 Tb5 48. Ф:h7+ Kpf8 49. Фh6+ Kpf7 50. Фh7+ Kpf8. Нічия.

Перед грою з О. Поповичем І.Чом переміг у цьому ж дебюті гросмайстра Ліберзона (Ізраїль). Новинка українського шахіста на тринадцятому ході — стратегічна жертва пішака c6!, яку відхилив І.Чом, дала можливість чорним гармонійно розвинути свої фігури.

Улаштовувачі того ж міжнародного шахового турніру в Гамбурзі до перемоги О. Поповича над югославським гросмайстром Матуловичем у своєму бюлетені додали багатозначну примітку: "Югослав, — говориться в бюлетені Гамбурзького міжнародного шахового турніру, — розіграв дебют дещо недбало і вже після 14-го ходу білих мав гіршу позицію. Його жертва якості на f2 лише сповільнила поразку. Попович довів у цій партії, що він не тільки вміє хоробро нападати, а й є добрим знавцем гри шахових кінцівок".

О.ПОПОВИЧ — М. МАТУЛОВИЧ

Січліїський захист

1. e4 c5 2. Kf3 Kc6 3. d4 cd 4. K:d4 Фc7 5. Kc3 e6 6. g3 a6 7. Cg2 Kf6 8. 0-0 Ce7 9. Te1 K:d4 10. Ф:d4 11. Cc5 Cf4 12. d6 Фd2 Kg4 13. Te2 Cd7 14. b4! C:f2+ Взяття пожегтованого пішака в усіх варіантах веде до програшу: 14. ... C:b4 15. Kd5! ed 16. Ф:b4 0-0-0 17. C:d6 Фc4 18. ed Ф:e2 19. Фc5 Cc6 20. dc. Не врятує від поразки ні 16. ... Фc4 17. ed Ф:e2 18. Te1, ні 16. ... Ke5 17. C:e5 de 18. ed. 15. T:f2 Фb6 16. C:d6 Ф:f2+ 17. Ф:f2 Kf2 18. Kpf2 Tc8 19. Ke2 T:c2 20. Tc1 T:c1 21. K:c1 Cc6 22. Kd3 f6 23. Kc5 Kpf7 24. Ch3 Te8 25. Kpe3 h5 26. Cf1 Td8 27. Cc7 Tc8 28. Cb6 Cb5 29. K:b7 Tc3+ 30. Kpd4 Ta3 31. Kd6+ Kpe7 32. K:b5 ab 33. C:b5 T:a2 34. Cc5+ Kpd8 35. Cc4 T:h2 36. C:e6 Tg2 37. Cd6 Td2+ 38. Kpc5 Tc2+ 39. Kpd5 g5 40. b5 Td2+ 41. Kpc6 Tc2+ 42. Cc5 h4 43. gh gh 44. b6 Tc3 45. b7 T:c5+ 46. Kp:c5 Kpc7 47. b8Ф+ Kp:b8 48. Kpb6 Кра8 49. Ch3 Kpb8 50. Kpc6 Кра7 і гросмайстер здався.

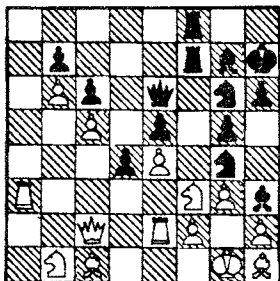
Заключну комбінацію з ефектною жертвою двох коней О. Попович в партії проти недавнього советського шахового майстра М. Злотникова, що на постійно прибув до США, редактор

шахового відділу газети "Нью-Йорк Пост", де вона надрукована 5 липня 1978 р., називає найкращою із зіграних у Нью-Йоркському відкритому міжнародному турнірі 1978 р.

М.ЗЛОТНИКОВ — О.ПОПОВИЧ

Англійський початок

1. c4 e5 2. Kc3 Kc6 3. g3 d6 4. Cg2 Ce6 5. d3 g6 6. Kf3 Cg7 7. 0-0 h6 8. Tb1 Kf6 9. b4 0-0 10.

Після 27. Сс1 ...

b5 Ke7 11. a4 Фd7 12. Te1 Ch3 13. Ch1 Kg4 14. Фb3 Kph7 15. a5 f5 16. b6 ab 17. ab c6 18. Cb2 Фе6 19. Та1 Таb8 20. Фс2 Тf7 21. c5 d5 22. e4 fe 23. de d4 24. Kb1 Tbf8 25. Та3 g5 26. Те2 Kg6 27. Сс1 27. ... Kh4! 28. gh Ke3! 29. K:g5+. Програє 29. fe Фg4+ 30. Kpf2 (Якщо 30 Cg2, то 30. ... C:g2 31. T:g2 Ф:f3 і захисту нема) Фh4+ 31. Kpg1 T:f3 32. C:f3 T:f3 33. Kd2 (Або 33. Tf2 T:f2 34. Ф:f2 Фg4+ 35. Kph1 Фd1+ 36. Фg1 Фf3+37. Фg2 Ф:g2x) Фg4+ 34. Kph1 Tg3 35. Te1 Tg2 (Загроза 36. ... T:h2+ 37. Kp:h2 Ф:g2x. Якщо 35. Фd1 Tg2 і виграш. Або 35. hg

Ф:e2 і виграш). 29. ... gh 30. Та:e3 de 31. Те:e3 Фg4+ 32. Tg3 T:f2! Білі здалися, бо мат неминучий: 33. Ф:f2 Фd1+ 34. Фf1 Ф:f1x. На 33. T:g4 або 33. Kd2 слідує 33. Tf1x.

УКРАЇНСЬКІ ШАХІСТИ КАНАДИ

Діяльність українських шахістів Канади набрала певних організаційних форм після прибуття сюди нових політичних емігрантів. В українській шаховій столиці Канаді місті Торонті при спортивному товаристві "Україна" в 1948 р. була створена шахова ланка, до складу якої спершу входило 25 шахістів, а вже наступного року — 30. До першої команди "України" входили Мирон Бачинський, д-р Павло Гуцуляк, інж. Стефан Генік-Березовський, Олександр Держко, Володимир Добрянський, Дмитро Кулик, П. Максименко, Михайло Москаль, брати Ярослав і Євген Онищуки, Ярослав Станько, Олександр Чикало.

1949 р. шахісти "України" зустрілися з кількома провідними місцевими шаховими клубами. Вони переконливо перемогли чемпіона серед дружин міста "Гарт Гауз" з рахунком 7,5:4,5. При чому, Я.Онищук, граючи на першій шахівниці, завдав поразки чемпіонові Торонто Роджерсу. "Україна" двічі перемогла також шаховий клуб "Ошава" (8:2, 4,5:1,5), ІМКА (6:1, 6:4) та литовців. Зустріч колишнього чемпіона Литви і чемпіона Канади в наступних роках (1951 і 1957), міжнародного майстра П.Вайтоніса з Я.Онищуком закінчилася уніцію.

Цього ж року Ф.Богатирчук дав сеанс одночасної гри. Після нього з сеансом виступив екс-чемпіон світу М.Ейве, який програв шахісту Торонто — українцеві О.Чикалу.

1950 р. "Україна" зустрілася з литовським і естонським шаховими клубами та командою ІМКА й у всіх матчах вийшла переможцем, відповідно — 5,5:0,5, 3,5:2,5 та 10:5.

1951 р. "Україна" здобула перехідний кубок і звання чемпіона Торонто серед шахових дружин міста. Шахова "Б" команда "України" завоювала друге місце серед клубів цієї категорії. 1952 і 1955 р. шахісти "України" здобули третє місце в турнірі шахових клубів Торонто,

1958 р. — четверте, а 1970 р. — друге. Успішно виступала також команда "Б", яка два рази підряд — 1953 і 1954 р. — здобувала перші місця в своїй категорії.

1957 р. відзначився Дмитро Кулик, який вийшов переможцем у турнірі 34 шахістів Торонто на першість міста, одержавши, крім того, нагороду за красивий виграш проти д-ра Вінтертона.

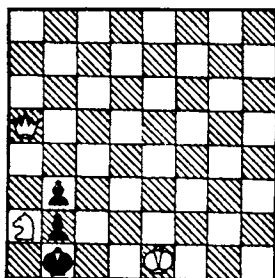
Докладний перелік усіх досягнень українських шахістів у Канаді забрав би багато місця. Досить сказати, що за межі українського шахового життя в Канаді вийшло кілька наших шахістів.

Помітного успіху досяг Іван Теодорович, який 1952 р., а також 1954 р., коли його випередив лише міжнародний шаховий майстер Г. Фюштер (Geza Fuster), згодом учасник — третє місце — зонального турніру Канади за визначення кандидатів для боротьби за першість світу, здобув у чемпіонаті Торонто друге місце. 1955 р. він здобув звання чемпіона провінції Онтаріо, а в турнірі на першість Канади зайняв третє місце. В блискавичному чемпіонаті 1970 р. провінції Онтаріо, в якому грало 144 шахістів, а серед них 8 українців, І. Теодорович здобув третє місце, а в наступному — перше, випередивши чемпіона Австралії Брауна (Walter S. Browne, грос-майстер з 1969 р.), вигравши у нього партію.

Згадуваний уже член команди "Україна" Є. Оніщук — знаний проблеміст.

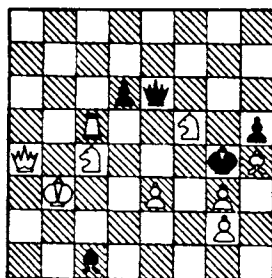
Перші свої шахові задачі Є. Оніщук надрукував сімнадцятирічним — 1929 р. у львівському тижневику "Неділя". Згодом його твори з'являлися в журналі "Młody Szachista" (1932 р.), в часописі "Українські вісті" (1939 р., Львів), "Magdeburgische Zeitung" (1943 р.), "Die Schwalbe", "Chess", "Chess Life", "American Chess Bulletin", "L'Italia scacchistica", "Ми і світ". Про шахові задачі Є. Оніщука згадує також польський проблеміст Маріян Врубель — Marian Wrobel ("Sto lat polskiej kompozycji", Варшава, 1956). Усіх опублікованих композицій Є. Оніщука близько 50. Три з них, створені в різні роки, подаємо нижче.

I. "Неділя" (Львів),
1930, ч. 73, 29 червня.

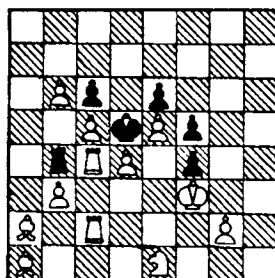
Мат у два ходи

II. "Schwalbe", III-IV.
1955. Зошит 213,
Почесний відгук

Мат у два ходи

III. "American Chess
Bulletin". 1956, № 5
Почесний відгук

Мат у три ходи

I. 1. Фа4 ба 2. Фd1x; 1. ... Кра1 2. Кс3x; 1. ... Крс2 Фе4x.

II. 1. Фd7! Ф:d7 2. Kh6x; 1. ... Ф:f5 2. Ф:f5x 1. ... Ф:c4+ 2. Т:c4x; 1. ... Ф:e3+ 2. Кf:e3x.

III. 1. Т2с3 Т:b3 2. Т:b3 Крс:c4 3. Тb1x; 1. ... Та4 2. Кс2 Т:c4 3. bсx; 1. ... Та4 2. Кс2. Будь-який хід Т по лінії а. 3. Кb4x; 1. ... Т:c4 2. b4 Кр:d4 3. Тd3x.

Шаховою композицією в західних областях України під польською окупацією займався, крім Є. Оніщука, М. Турянський (1976 р. друкувався і в США — "Chess Life Revue"), а також

Орест Слободян, твори якого вміщував румунський журнал "Revista de Sah" (1928, ч.110), та інші.

Перший шаховий турнір за особисту першість українців Торонто відбувся в лютому-квітні 1956 р. Чемпіоном став Андрій Юсип, від якого на півочка відстали Лев Туркевич і Д.Кулик (по 3,5 очка). В турнірі "Б" того ж року переміг С.Пінчак. Друге місце здобув В.Проців, третє - Анатолій Ціхонський.

Другий турнір проходив за участю 16 шахістів з грудня 1957 по червень 1958 р. Переможцем вийшов Іван Теодорович, який випередив попереднього першуна А.Юсипа.

В турнірі 1959 р. взяли участь 26 учасників. Він проходив за швейцарською системою. Переможцем знову вийшов І.Теодорович, який, здобувши 6 очок із 8, випередив А.Юсипа й Остапа Винницького, що поділили друге і третє місця з 5,5 пункта.

В турнірі 1960 р. грало рекордне число шахістів — 28 чоловік. Переможцем вийшов Л.Туркевич. Друге місце здобув Борис Бзовий, третє-четверте поділили Б.Миндюк і М.Москаль. Одночасно проходила також гра у групі "Б", де перше місце зайняв М.Маложевський, друге — Т.Онукевич.

Переможцем турніру 1964 р. вийшов Роман Туркевич, а наступного, 1970 р. — Михайло Москаль (5,5 з 6), який випередив Віктора Дзеру, що зайняв друге місце з 5 очками, О.Винницького, Богдана Степаненка і Василя Шелепинського, які поділили третє-п'яте місця.

В турнірі 1971 р., сьомому за чергою, взяли участь 18 шахістів. Переможцем вийшов М.Москаль (6,5 з 8), друге місце здобув Павло Безкачко (5,5), третє-п'яте — поділили В.Дзера, Б.Степаненко й А.Ціхонський.

Чемпіоном українських шахістів Торонто 1972 р. став П.Безкачко, 1974 р. — В.Шелепинський, 1975 р. — В.Дзера.

Одинадцята першість розпочалася в грудні 1976 р., а завершилася в кінці січня 1977 р. 19 українських шахістів змагалися за швейцарською системою. Переможцем вийшов П.Безкачко (8,5 з 9). Наступні місця здобули Василь Лубів (7), Володимир Березовський (6,5), Маркіян Комар (6) та Я. Клос (3,5).

Про непересічне шахове мистецтво і силу українських шахістів Канади, що наближаються до класу міжнародних майстрів, свідчить зокрема 2-й Торонтський відкритий (міжнародний) турнір, що проходив у квітні 1972 р. в приміщенні Торонтського університету "Гарт Гавз" за участю 349 шахістів. Перше-друге місця в ньому поділили українець, тоді 19-річний, В.Дзера й міжнародний майстер Г.Фюштер (по 5 очок із 6), а наступні призові 3-5 місця зайняли українець з Торонто Іван Теодорович та Вранесік Званко й Логан Кароль із Гамільтона (по 4,5).

Велику допомогу українським шахістам Канади в вигляді нагород і призив надають українські фірми "Чолкан", співвласником якої є Б.Миндюк, фірма нафтового опалення "Альберта Фюел" Ярослава Лапуги, Бюро перепродажу посілостей д-ра Осипа Бойка, "Блур Травел Ейдженсі" Маркіяна Когути, "Онтаріо Міт Продуктс" Остапа Ревети та інші.

Постійним організатором турнірів є Богдан Назарко, голова шахової ланки спортивного товариства "Україна", сам завзятий непересічний гравець та, як і Б.Миндюк, носій і здійснювач ідеї виховання молодих українських шахістів, виходу їх на міжнародну шахову арену.

Українські часописи Канади, незалежно від їх партійної приналежності, стало приділяють велику увагу українським шаховим заходам, популяризуючи українських шахістів, улюблене шахове мистецтво і серед українського народу на Батьківщині й серед його політичної еміграції на чужині.

В.Є.БАЧИНСЬКИЙ

На шахових шпальтах багатьох західноєвропейських газет і на сторінках фахових журналів порівняно часто можна зустріти прізвище В.Бачинського як учасника або переможця шахових турнірів та зіграні ним партії. Також солідний "Шаховий кишеньковий річник", що вже кільканадцять років систематично виходить у столиці Німеччини, в розділі "Адреси відомих чужинецьких шахістів" подає прізвище В.Бачинського¹.

Д-р Василь Бачинський — кількаразовий чемпіон Женеві. Він має звання швейцарського шахового майстра. Кваліфікація: ЕЛО 2100.

В.Бачинський народився 2 березня 1913 р. в Парижі в родині українського політичного емігранта Євгена Бачинського, який залишив батьківщину після поразки революції 1905 р. В час першої світової війни Є.Бачинський видавав у Лозанні журнал "L'Ukraine". Від 1918 р. був консулом уряду Української Народної Республіки в Швейцарії. Діяч, а з 1955 р. єпископ УАПЦ соборноправної. Автор кількох книг, виданих різними мовами². Його син Василь виріс під опікою і впливом Олександра Коваленка, приятеля родини Бачинського, відомого революціонера, співорганізатора й учасника повстання на російському панцернику "Князь Потьомкін". О.Коваленко в 1919-1922 рр. був на українській дипломатичній службі в Женеві, Парижі, а згодом (1922-1933 рр.) працював як доцент Української Господарської Академії в Чехо-Словаччині. Він автор підручників із механіки, математики, цінних спогадів³.

Переїхавши до Чехо-Словаччині і навчаючись у Празі, молодий шахіст їздив, як він згодом згадував, "і вліво, і вправо грати проти відомих шахістів", які давали сеанси одночасної гри. Так він зіграв уніцію з Боголюбовим, Шпільманом, Ейве. Виграв у Фльора, що тоді був кандидатом на матч за звання чемпіона світу, й у Альохіна, чемпіона світу з шахів. Тепер В.Бачинський вважає що партії, грані в сеансах, мають вартість лише для пропаганди шахів. Нам здається, що таке висловлювання свідчить про скромність переможця над Альохіним і Фльором, які й у сеансах грали як великі майстри. Відомо ж бо, що число програних (чи виграних) Альохіним партій у сеансах одночасної гри становить, приблизно, такий же самий відсоток, як і в звичайних турнірах. Якість зіграних ним у сеансах партій не завжди нижча від турнірних. Досить згадати жертву королеви в одній із шести партій, які Альохін грав 1916 р. всліпу в Тернопільському шпиталі, де перебував на видужанні від поранення. І, навпаки, шахісти віддають усі свої здібності й уміння, щоб перемогти сеансера. Чотирнадцятирічний М.Ботвинник звернув на себе увагу, вигравши 1925 р. в сеансі проти Капабланки. Ця партія і досі ілюструється як зразкова в багатьох підручниках для початкуючих шахістів. Щоб виграти проти сеансера, треба вміти добре грати, знаходити кращі ходи і використовувати помилки супротивника. Ці властивості мав В.Бачинський, граючи і виграючи. Для підтвердження наводимо партію, яку він виграв у чемпіона світу з шахів у сеансі одночасної гри 20 травня 1938 р. в Празі⁴.

А.АЛЬОХІН — В.БАЧИНСЬКИЙ

1. e4 c6 2. d4 d5 3. Kc3 де 4. K:e4 Cf5 5. Cd3! Жертва пішака з метою виграшу темпа. 5. ... Ф:d4 6. Kf3 Фd8! Слабше 6. ... Фd5, бо після 7. Фе2 е6 8. Kh4 позиція білих значно краща.

1 Schach-Taschen-Jahrbuch. Berlin, S.Engelhardt Verlag (Frohnuu).

2 Енциклопедія Українознавства. Т.І. С.102.

3 Енциклопедія Українознавства. Т.ІІІ. С.1060.

4 Sachovy Tyden. 1938. 26 трав. С.123-124 ("Aljechin v Praze").

7. Фe2 e6 8. 0-0 C:e4 9. C:e4 Фc7 10. Cg5 Kd7 11. Tаd1 Kgf6 12. Kd4 Ce7 13. Cf3 Ke5 14. Cf4 K:f3+ 15. Ф:f3 Фb6 16. Ce5 0-0 17. Td3 Фa5! - напад на Ce5, пішака а2 з одночасною перешкодою вивести туру на e1 18. Фe2 Фa6! - зв'яже Td3 і тим стримує можливий наступ блих. 19. Фd2 c5 20. Ke2. В цій позиції білі могли здобути нічию вічним шахом: 20. Tg3! cd 21. T:g7+! Kp:g7 (21. ... Kph8? 22. Фh6 і мат.) 22. Фg5 Kph8 23. C:f6+ і т.д. Але чемпіон світу, що вже мав дещо гіршу позицію і на пішака менше, ризиковано граючи на виграш, втратив ще одного пішака та, зустрівши впертий спротив і послідовну гру В.Бачинського, здався йому на 45-му ході.

Шахова столиця Чехо-Словаччини заговорила про В.Бачинського в 1943 р., коли він блискуче переміг досвідченого бійця міжнародних турнірів німецького гросмайстера Ф.Земіша. Молодий українець і маститий митець зустрілися в Празькому тематичному турнірі, учасники якого були зобов'язані грати королівський гамбіт. Білими грав гросмайстер!

Ф.ЗЕМІШ — В.БАЧИНСЬКИЙ

1. e4 e5 2. f4 ef 3. Kf3 g5 4. h4 g4 5. Ke5 Kf6 6. d4 d6 7. Kd3 K:e4 8. C:f4 Фe7 9. Фe2 Cg7 10. c3 Kd7 11. Kd2 Kdf6 12. K:e4 Ф:e4 13. Ф:e4 K:e4 14. g3 0-0 15. 0-0-0 Cd7 16. Cg2 Tаc8 17. The1 f5 18. Kb4 Tf7 19. Te3 a5 20. Kd3 Cc6 21. Te1 Tef8 22. Kpc2 b5 23. Kf2 d5 24. Kd3 Cb7 25. Cf1 c6 26. Cg2 Tc8 27. Kc5 Te8 28. a4 Cf8 29. Ta1 Ta8 30. Ke6 ba! 31. K:f8 Tf:f8 32. C:e4 fe4 33. T:a4 Ca6 34. b3 Cb5 35. Ta3 a4 36. ba. На 36. b4 слідувало б 36. ... T:f4! з виграшем. 36. ...C:a4+ 37. Kpd2 Cb5 38. c4! Етюдний хід — єдина можливість продовжити спротив, бо після 38. T:a8 T:a8 39. Te1 Ta2+ 40. Kpc1 Cd3 41. Cd2 білі потрапляють у патове становище, що веде до програшу. Наприклад: 42. Te3 Ta1+ 43. Kpb2 Tb1+ 44. Кра2 Td1 38. ... C:c4 39. Tec3 Kpf7 40. Cd6 Tfd8 41. T:a8 T:a8 42. Ta3 Td8 43. Ta7+ Kpg6 44. Ce5 Tg8 45. Td7 Ta8! 46. Tg7+ Kpf5 47. Tf7+ Kpe6 48. Th7 Ta2+ 49. Kpc3 e3 50. Th6+ Kpf7 51. Th7+ Kpg6 52. Tg7+ Kpf5 53. Tg5+ Kpe6 54. Cf4 e2 55. Te5+ Kpf7 56. Ce1! Ta7! 57. Kpb4 Ta1 58. Cd2 Tb1+ 59. Kpc5 Tg1 60. Kpd6 T:g3 61. Te7+ Kpf8 62. h5 Cd3 63. h6 Th3 64. Tg7 e1 Ф! і білі здалися¹.

Докладні примітки до поданої партії непотрібні, бо в дебюті граються відомі з теорії варіанти. В середині партії й закінченні вражає суверенна гра молодого шахіста проти всесвітньовідомого гросмайстра Ф.Земіша. Тут до речі додати, що Фрідріх Земіш (Samisch, 1896-1975) — міжнародний гросмайстер з часу встановлення цього звання. Переможець турніру 1921 р. у Відні, попереду Ейве, Грюнфельда, Тартаковера й інших. Третє місце 1925 р. у Баден-Бадені. Учасник багатьох інших міжнародних турнірів, зокрема Московського 1925 р., олімпійської шахової команди Німеччини Теоретик — його ім'я носить система в староіндійському захисті та в захисті Німцовича².

Ф.Земіш був не тільки відомий гросмайстер, а й знаний своїм "дивацтвом" серед гросмайстерів і рядових шахістів. В одному турнірі, наприклад, він програв усі 15 партій підряд, прострочивши час. Коли його запитали, що він обмірковує так довго вже під час перших ходів дебюта, гросмайстер відповів: "Жертву королеви в іншій партії". На здивування, яке ж це має відношення до розіграного тепер відкриття, Ф.Земіш зауважив, що він завжди думає про те, що його найбільше цікавить.

Походив Ф.Земіш із робітничої родини. Був, як підкреслює Л.Пахман, одружений з чешкою, що скоро його покинула³.

1 Sachy (Praha). 1943, 20 черв.

2 Шахматный словарь. С.239.

3 Pachman L. Die berühmtesten Spiele der deutschen Grossmeister. Munchen, 1977. С.87-103.

Наступним успіхом В.Бачинського був матч із восьми партій з українським майстром, чемпіоном ССРСР 1927 р. з шахів Ф.Богатирчуком. Матч закінчився внічию. Відомий згодом шаховий теоретик, автор кількох праць з теорії дебютів Л.Пахман сумлінно прокоментував ці партії й видав їх окремим збірником¹.

Переїхавши до Швейцарії, В.Бачинський грає в чемпіонаті цієї країни, перемагає провідних шахістів, зокрема знаного шахового журналіста Гроба, ім'я якого носить розроблений ним дебют (1. g2-g4), та успішно захищає її шахову честь у матчах із шахістами Західної Німеччини, Франції. У травні 1958 р. в Женеві, граючи на третій дошці проти команди Німеччини, він зустрівся з Л.Шмідом (Lothar Schmid), згодом посередником і суддею нашумілих пізніше матчів Спаський - Фішер і Карпов - Корчної. Німецький гротмайстер урятувався від поразки лише через помилку, допущену В.Бачинським у глибокому цайтноті.

Л.ШМІД — В.БАЧИНСЬКИЙ

1. c4 Kf6 2. Kc3 e6 3. Kf3 d5 4. d4 c5 5. cd K:d5 6. e4 K:c3 7. bc cd 8. cd Cb4+ 9. Cd2 C:d2+ 10. Ф:d2 0-0 11. Ce2 b6 12. 0-0 Cb7 13. Фf4 Kc6 14. Tfd1 Ke7 15. Ke5 Tc8 16. Cc4 Фd6 17. Cb3 Kc6 18. Kg6 Tfd8! 19. Ke5 K:e5? Цей розмін спрощує позицію, яка все ж залишається дещо вигіднішою для чорних. Замість ходу, зробленого в цайтноті, до виграшу вело 19. ... f6! 20. Kd3 K:d4 21. Ф:d6 T:d6 22. Kf4 K:b3! 20. de Фb4. Нічия².

Таким же нічийним наслідком закінчилася партія В.Бачинського проти Равінета, зіграна 3 жовтня 1964 р. у матчі Швейцарія — Франція. Цайтнот В. Бачинського врятував його противника від поразки. Часопис "Die Tat" (Цюрих, вечірнє видання з 4 жовтня 1964 р.) з цього приводу писав: "Бачинський мав певну перемогу, вигравши у захисті королеви пішака, якість і ведучи навальний наступ. Але потрапивши в цайтнот, дав змогу противникові уникнути поразки, врятуватися вічним шахом".

Незважаючи на іноді невигідний (нічий!) для В.Бачинського результат, його партії як зразкові й повчальні публікує багато солідних часописів, наприклад, "Journal de Geneve" (15 червня 1965 р.), "La Suisse" (23 листопада 1974 р.) та інші.

Українська еміграція мусила б видавати щонайменше шаховий річник, друкуючи в ньому партії, етюди, теоретичні розвідки українських шахістів та їхні партії, що вже побачили світ у чужинських виданнях Заходу й ССРСР, які в однаковій мірі замовчують шахістів України.

СТЕФАН БАЧИНСЬКИЙ

Народився 1950 р. в Женеві (Швейцарія), син Василя Бачинського. Президент Шахового клубу Женеви. У складі дружини свого клубу неодноразовий чемпіон Швейцарії. Національний майстер цієї країни, коефіцієнт ЕЛО — 2320. За професією — архітектор.

С.БАЧИНСЬКИЙ — П.ПОШАР

Голландський захист

1. c4 f5 2. d4 e6 3. Kf3 Kf6 4. g3 Cb4+ 5. Kbd2 В цьому варіанті білі звичайно грають 5. Cd2 або 5. Kc3 — хід в партії веде до складнішої позиційної гри. 5. ... 0-0 6. Cg2 d6 Варто було

1 Pachman L. Osm partii velmistra Bohatyrchuka. Прага, 1944. С.83.

2 Schachspalte der "Aachener Nachrichten". 1958, 30 трав.

спробувати 6. ... d5. 7. 0-0 C:d2 Чорні змушені віддати стрільця, бо загрозувало 8. Kb3 і далі 9. a3. 8. C:d2 Ke4 9. Dc2 De8 10. Tad1 e5?! Замість того щоб закінчувати розвиток фігур 11. ... Kc6 і далі Cd7, чорні відкривають центр. 11. de de 12. Kg5! Добрий хід — тепер у білих з'явилися серйозні загрози. 12. ... K:d2 13. Cd5+

Дуже добре було і 13. D:d2 повністю контролюючи лінію "d". 13. ... Kph8 14. T:d2 Kc6 15. C:c6 bc 16. Tfd1 Ce6 Не допомагало і 16. ... h6, бо після 17. Kf3 e4 18. Kd4 у білих набагато краща позиція. 17. Dc3 h6 18. K:e6 D:e6 19. Td7 Tf7 20. T:f7 D:f7 21. b3 Якщо 21. D:e5 то 21. ... Te8! з контргрою. 21. ... Te8 22. Dd3 Te7 23. Dd8 Kph7 Якщо 23. ... Te8 то 24. Dd7 Te7 25. Dc8 Te8 26. Db7 з виграшем пішака. 24. Dc8 f4 25. Td8 f3 26. Th8+ Kpg6 27. Dg4+ Kpf6 28. Tf8! і чорні здалися.

МИХАЙЛО МИХАЛЬЧИШИН

Народився 22 лютого 1933 року у місті Приявор (Боснія). Міжнародний майстер

Один з найсильніших українських шахістів, які проживають за межами України. Батьки Михайла на початку нашого століття емігрували з села Ренів Бродівського району Львівської області.

Неодноразово виступав у чемпіонатах Югославії, різних міжнародних турнірах Кращий результат — 5 місце в VIII Сараєвському турнірі "Босна — 1965". Був тренером національної юніорської та жіночої збірних команд Югославії. Член клубу "Нікіца Павліч".

За професією юрист, закінчив Сараєвський університет. Тепер працює директором фірми "АІАК — Агрокомерц" в місті Баня Лука.

М.МИХАЛЬЧИШИН — В.КОВАЧЕВІЧ

Сараєво, 1968

Французький захист

1. e4 e6 2. d4 d5 3. Kd2 Kc6 Частіше грають 3. ... c5 або 3. ... Kf6 4. Kgf3 g6 Знову пасивний хід — активніше 4. ... Kf6 5. c3 Cg7 6. Cd3b Kh6 7. 0-0 0-0 8. Te1 f5 Сумнівний план. Слід було вичікувати 8. ... a6 9. ed ed 10. b4! a6 11. Kb3 f4 12. a3 b6 13. Ca3 Tf7?! На сьомій горизонталі турі не місце — ліпше виглядало 13. ... Te8, контролюючи відкриту лінію. 14. b5 Ka5 15. K: a5 ba 16. De2! Тепер у білих з'являються серйозні загрози. 16. ... ab 17. De8+ Cf8 19. ab Kpg7 Якщо 19. ... Cb7, то 20. T: a8 C: a8 21. C: f8 22. T: a5 з виграшем. 20. Ke5 C: a3 21. T: a3 Tf8 22. Te7+! Тепер матеріальні втрати для чорних неминучі. 22. ... Kpg8 23. T: c7 Kf7 24. Kc6 a4 25. Ke7+ Kph8 26. K:d5 Kd6 27. c4 Cf5 28. K: f4 g5 29. C: f5 K: f5 30. Ke6 Tfe8 31. g4. Чорні здалися.

НАЦИСТИ І "ПРОГРЕСИСИТИ" НЕ ВИЗНАЮТЬ УКРАЇНЦІВ

Німецькі нацисти, проголосивши німців народом панів, а себе надлюдьми, ставили за свою мету здобуття життєвого простору для своїх громадян шляхом винищення всього живого на Сході Європи. Українці, які радо зустріли прихід німецької армії, бо від неї втекли комуністичні та підлеглі їм органи управління, які з нечуваною жорстокістю винищували все національне українське, незабаром переконалися, що й нові "визволителі" несли з собою загальне винищення українства. Розстріли, масове вивезення на примусові роботи до Німеч-

чини, закриття шкіл, нищення українських установ, ліквідація самоврядування стали на порядок денний. Згодом стало відомо, що то провадилося з метою здійснення нацистської програми, вже давно схваленої супроти народів Східної Європи.

В одному з документів німецьких нацистів говорилося про потребу роздріблення існуючих націй Східної Європи: "В середині наявних народностей ми не маємо зацікавлення плекати їхню єдність і велич або прищеплювати їм національну свідомість і розвивати національну культуру. Саме навпаки, їх слід знищувати роздрібленням на численні невеликі групки та дрібні частки ... Треба сподіватися на цілковите вигашення поняття "жид". Протягом дещо довшого часу мусить бути також можливим зникнення таких назв як українці. Німецьке населення Сходу не потребує вищої школи, ніж чотирикласної народної. Метою її мусить бути навчання рахувати до 500, вміння написати своє прізвище і прищеплення повинності, що Божою заповіддю є покора, чесність, старанність і пристойність супроти німців. Вмілість читати не слід вважати за обов'язкову"¹.

Депортовані до Німеччини вчителі, викладачі вищих учбових закладів, працівники інших розумових професій, як і селяни, робітники винищувалися тяжкою дванадцятигодинною працею, недостатнім харчуванням, побоями. Програма винищення здійснювалася з точністю найдосконалішої машини, з жорстокістю, яка не поступалася комуністичному терору в час вивозу українських хліборобів на Північ Росії, до Сибіру та наступного голоду 1933 р. в Україні. На знак рабського стану українці зі східних областей мусили носити на видному місці одягу, на правій половині грудей тавро "Ost" (Ostarbeiter — східний робітник). За найневинніший вчинок, непослух загрожував концентраційний табір, з якого не було вороття.

Переможена Німеччина була поділена згідно з угодою між ССРСР і його західними союзниками на американську, англійську, французьку і советську зони. Українців, незалежно від їхнього попереднього громадянства — польського, чехо-словацького, румунського чи іншого, совети з зайнятих ними територій вивозили до своїх концентраційних таборів. Українці з ССРСР, які опинилися в трьох інших окупаційних зонах, також підлягали насильній репатріації. Але їхній організований спротив депортації, численні самогубства на пунктах передачі західними союзниками до рук советів, допомога земляків із Західної України, що як колишні польські громадяни не підлягали насильній репатріації, та демократичних політичних діячів західного світу стали на перешкоді до масової видачі українців на винищення комуністами. Постійні перевірки за участю советських представників та їхніх союзників не тільки по зброї, а й прихильників по марксистській ідеології створювали серед емігрантів непевну, нервову атмосферу. В цих умовах постійного морального терору, залякування, страху, єдиною втіхою, розрадою для багатьох були шахи.

В Австрії становище українських емігрантів в усіх трьох західних зонах було особливо тяжким. Там існувало лише кілька невеликих осередків українців. Емігранти не мали права відходити від місця свого мешкання далі семи кілометрів.

В англійській зоні Німеччини при 15 спортивних товариствах, які існували в українських таборах, було вісім шахових ланок. Вони провели до кінця 1946 р. 17 турнірів та матчів.

Основна маса українських шахістів опинилася в американській зоні Німеччини. Тут перебував Ф. Богатирчук, О. Селезнів, С. Попель, інші такі відомі шахісти західних областей України, як Л. Туркевич, М. Турянський, багато першокатегорників із підсоветської України,

1 Schnabel Reinmund. Macht ohne Moral: Eine Dokumentation über SS. 1957. Frankfurt/Main. С.404-405 (Dokument) 142. Einige Gedanken zur Behandlung der Fremdvolkschen im Osten. Geheim Reichssache!.

серед яких виділявся інженер архітектор М. Крикловенський, студент В. Яблуків. В українських таборах у системі Ради Фізичної Культури були створені спортивні товариства. При РФК шахісти творили свої ланки, що їх очолював спершу Роман Савчак, а з весни 1947 р. — Степан Кікта. При спортивних товариствах зони в 1946 р. 323 шахісти входили до 25 ланок. Крім клубних турнірів, вони провели 64 матчі з шахістами інших національностей, які, не бажаючи їхати до ССРСР, мешкали в таборах, та з німецькими дружинами. Було влаштовано 23 сеанси одночасної гри, 12 сеансів гри всліпу та 9 турнірів шахістів різних національностей — всього 108 заходів. Визначною подією був турнір (28 квітня — 2 травня 1946 р.) у Бад Верісгофені, поблизу Мюнхена, українських шахових дружин на першість американської зони. Керували турніром Ф. Богатирчук і О. Селезнів¹. У турнірі брали участь 9 дружин. На перших трьох шахівницях спортивного товариства "Чорногора" грали колишні першокатегорники. Приблизно тієї ж сили були й шахісти інших дружин. Після впертої боротьби перше місце завойовала "Чорногора" (36,5), друге — КЛК (36), третє — "Лев" (34,5), четверте — "Дніпро" (Бамберг, 27,5).

Наступного року 7-10 березня відбувся в Регенсбурзі другий турнір українських шахових дружин американської зони. Перше місце здобув КЛК (19,5), друге — "Лев" (18), третє — "Орлик" (17), четверте — "Чорномор'я" (13,5), п'яте — "Січ" (12), шосте — "Чорногора" (10 очок)².

1947 р. 24 шахові ланки провели 151 змагання. Українські шахісти почали грати у німецьких шахових клубах і в їхньому складі — проти дружин інших міст Німеччини. 23 березня чемпіон українських шахових дружин КЛК (Зигмунд Козма, Роман Якимчук, інж. Кузьма Кузь³, мгр Роман Тишовницький, д-р Осип Андрушків, Тарас Лушпинський, Лев Блонарович, Роман Савчак, Теодор Турчин і Корній Клясин) зустрівся з першуним шахових дружин Мюнхена, відомим у всій Німеччині клубом "Андерсен", і програв з рахунком 4:6.

20-24 квітня 1947 р. в Берхтесгадені вісім українських шахістів провели турнір за особисту першість серед українців американської зони. Перше місце здобув К. Кузь, друге — П. Ігнатенко, третє — Б. Абраменко.

1948 р. розпочався виїзд українців до країн нового поселення. Число шахових ланок зменшилося того року до 16 із 193 членами. Вони взяли участь у 57 змаганнях.

19-20 березня 1948 р. відбулося третє (останнє) змагання наших шахових дружин за першість американської зони. Перше і друге місця поділили шахові ланки спортивних товариств "Лев" і "Січ" (по 11 очок), третє — "Чорногора" (7,5), четверте — "Беркут" (6,5). Цим змаганням керував колишній советський шаховий майстер Зигмунд Вотковський, знаний згодом як Зигмунд Вольк. Він учасник чемпіонатів Німеччини 1955, 1957, 1959 і 1963 рр. (4-7 місця), володар кубка ФРН 1957 і 1959 рр., національний шаховий майстер Німеччини з 1957 р.⁴

1 Де сила — там воля витає. С. 68.

2 Там же, С. 69.

3 Доля К. Кузя — типова для багатьох інших українських емігрантів. Народився він 14 липня 1893 р. на Поділлі. Закінчив фізико-математичний факультет Київського університету. З німецько-російського фронту пішов до 3-ї Залізної Стрілецької дивізії під команду генерала О. Удовиченка Дійової армії УНР. Брав участь у Зимовому поході 1921 р. на Київ. У Празі закінчив Політехнічний інститут. 1938-1939 рр. зголосився до творення армії Карпатської України. Помер 21 червня 1978 р. в Арізоні, США. (Вільне слово. Торонто, 1978, 16 верес.).

4 Die A. Schach in Deutschland. С. 177, 182, 186.

*Гросмайстер Е. Елісказес грає з майстром С. Вольком
у колі українських шахістів.
Мюнхен, 1958 р.*

*Українські шахісти в Америці:
Є. Чучман, С. Попель, Л. Туркевич (сидять);
Є. Онищук, Л. Турянський (стоять).*

В. Бачинський

М. Михальчишин

*Учасники шахового турніру на першість УСЦАК у Торонто.
Травень 1983 р.*

Проф. О. Попович (справа) грає з О. Романишиним

И. Болеславский

Ю. Сахаров

Л. Штейн

Ю. Геллер

І. Платонов

Т. Лемачко і Ю. Семенко

Е. Гуфельд з экс-чемпіонкою світу М. Чибурданідзе

О. Белявский

В. Іванчук

А. Галлямова-Іванчук

М. Літинська

А. Михальчишин

О. Романишин

Л. Семенова

1. Чолушкіна

3. Лельчук (Попова)

К. Лернер

В. Маланюк

В. Савон

Г. Кузьмин

В. Тукмаков

В. Ейнгорн (стоїть) і О. Черник

Й. Дорфман (зліва) і С. Стойко

С. Палатник

Кілька, може надто дріб'язкових, зауважень чисто особистого характеру. Мені довелося брати участь у двох турнірах шахових дружин американської зони Німеччини — першому і третьому (останньому). До Бад Верисгофена, де проходив перший турнір, мене керівництво спортивного товариства "Чорногора" взяло як запасного. Після того як шахіст "Чорногори" на п'ятій дошці програв перші три зустрічі, я замінив його і виграв усі наступні п'ять партій. В альманасі "Де сила — там воля витає" (С.29) зазначалося: "Семенко і Гейдур на зміну отримали 5 очок!" В останньому турнірі українських шахових дружин американської зони Німеччини я захищав честь "Чорногори" на четвертій шахівниці, хоч на перших трьох грали значно слабші шахісти, які, правда, належали до тієї ж політичної партії, що й організатори турніру. Суддя турніру, колишній шаховий майстер СССР З.Вотковський із приводу моєї гри писав у часописі "Українські вісті" (1948, 26 берез.): "На четвертій дошці перше місце здобув Семенко з "Чорногори", діставши 2,5 точки (з трьох). Пан Семенко своєю грою довів, що може заграти на вищій дошці".

В Бад Верисгофені мені пощастило красиво виграти в сеансі проти Ф.Богатирчука, який згадав цю мою перемогу в своїй книзі спогадів "Мой жизненный путь" (Сан-Франциско, 1978. С.161).

Мої маленькі прикrostі й розчарування були, як бачимо, нагороджені, як мені здається, об'єктивною оцінкою.

Наявність на чужині великої кількості політичної еміграції — промовистий факт. В американській зоні в українських таборах було 24 спортивні товариства. За пресою того часу я встановив назви і місце перебування 21 спортивного товариства, при яких були шахові ланки: "Беркут" (Новий Ульм), "Буревій" (Ноймарк), "Дніпро" (Байройт), "Дніпро" (Бамберг), "Дніпро" (Новий Ульм), "Дністер" (Людвігсбург), "Довбуш" (Мюнхен-Фрайман), "Заграва" (Ваерн), "Запоріжжя" (Ашаффенбург), "Зоря" (Швайнфурт), КЛК (Карпатський Лещатарський Клуб, Мюнхен), "Калина" (Фюсен), "Лев" (Міттенвальд), "Орлик" (Берхтенгаден), "Січ" (Регенсбург), "Сокіл" (Бад Верисгофен), "Степ" (Діллінген на Дунаї), "Хортиця" (Оберстдорф), "Чорногора" (Авгсбург), "Чорномор'я" (Майнц-Кастель).

Після виїзду переважної більшості колишніх депортованих осіб за океан до країн нового поселення в Німеччині залишилося приблизно 20 тисяч українських емігрантів, головним чином старші люди, інваліди, які проживають розпорошено в різних місцевостях. Лише в Мюнхені існує Український Шаховий Клуб, член Німецької шахової спілки. Окремі українські шахісти входять до різних клубів місцевого значення і користуються серед їхніх гравців великою повагою.

1967 р. біля Франкфурта-на-Майні відбулися 5-ті юнацькі дружинні змагання на першість Німеччини. Перше місце і звання чемпіона Західної Німеччини в ньому здобули юнаки й дівчата містечка Пфундсштадт, команда чемпіона землі Гессен¹. Їхнім тренером довгі роки був українець Теодор Касян, який мистецьким навчанням підніс своїх вихованців на найвищий шабель успіху для молодих німецьких шахістів.

У великому індустріальному західнонімецькому місті Аахені проживає український емігрант дипломований інженер Василь Ісаїв. Він пише на шахові теми, відстоюючи в них

1 Deutsche Schach-Jugend-Mannschaftsmeisterschaft. Almanach. Ausrichter: Schachklub 1924. "Schach für die Jugend", Pfundstadt.

людяність, українське розуміння шахового мистецтва. В одній із своїх статей¹, згадавши про взаємну ворожу наставу супротивників у двох останніх матчах за першість світу з шахів, український емігрант говорить, що шахи мусять бути одним із важливих елементів виховання, самопізнання, до якого закликав ще старогрецький філософ Сократ. Виховний елемент шахової гри слід цінити більше, ніж перемогу і тим опанувати егоїстично-негативні нахили свого характеру, вчитися приборкувати їх, — говорить В.Ісаїв. Ця вимога є, властиво, основою вчення і життя українського філософа Г.С.Сковороди (1722-1794) про потребу самопізнання, самоопанування, самовдосконалення. Відомо, що також сучасник Г.Сковороди, політичний діяч США, вчений, публіцист, і шахіст Бенджамін Франклін (1706-1790) ставив у своєму есе "Моральні цінності шахів" вимогу до шахістів "вгамовувати в собі жагу до перемоги над супротивником і знаходити задоволення в перемозі над самим собою".

Намагання невеликої силою і кількістю української еміграції в Західній Німеччині спрямовані на захист доброго імені українців. Проф.Максимович, член Українського шахового клубу в Мюнхені, відіслав, мабуть, уже кілька томів інформації про Україну до часописів Америки й Європи, які подають сфальшовані дані або відомості про нашу Батьківщину. Частина з них побачила світ.

У шахових виданнях Німеччини співпрацюють советські гротмайстри, звичайно, за дозволом їхньої влади. Ця співпраця накладає свій відбиток. Журнал "Deutsche Schachblatter" - це він під етюдями українського політичного емігранта О.Селезніва подавав "СССР", а активно в час другої світової війни антикомуністичного діяча Ф.Богатирчука називав "советським майстром" — не хоче знати ніяких національностей в ССРСР, крім "советських росіян". Оскільки цей журнал є органом Німецького шахового союзу, до якого належить також Український Шаховий Клуб у Мюнхені й окремі українські шахісти багатьох німецьких клубів, то до його редакції був надісланий (1974 р.) лист із проханням надрукувати під постійною рубрикою "Перегортаючи сторінки книг": "Переглядаючи Ваш журнал "Deutsche Schachblatter", мені іноді здається, що деякі Ваші кореспонденти і коментатори шахових партій прогулювали уроки з географії або Ваші школи подають своїм учням спотворену картину нашого світу.

Ось лише два приклади: "Т.Петросян народився 17 липня 1929 р. в Тбілісі, Вірменія, в родині двірника", — твердить "ДШ" (№ 5/69. С. 98), хоч на будь-якій географічній мапі Ви побачите, що Тбілісі є столицею Грузії.

Нону Гапріндашвілі, незважаючи на її виразне грузинське прізвище, журнал "ДШ" (№ 6/69. С. 133) називає вірменкою.

Автори Вашого журналу всіх советських шахістів штемеляють "совето-росіянами", називаючи їх по-панібратському "Мішами", "Сашами" і т.п. Звідки Вам відомо, що всі вони росіяни? І чи є потреба росіян, які мають низку власних визначних шахістів, прикрашувати чужими оздобами? Ваше навітлення дещо схоже на русифікаторську політику москалів, які про себе не говорять інакше, як про "старшого брата" й або нищать усіма сучасними засобами все неросійське або підпорядковують його збільшенню своєї власної слави. Також мої земляки українці, які, незважаючи на терор і поневолення, не стали росіянами, у Вас фігурують лише як советські росіяни. Звісно, західні журналісти не зобов'язані виступати на захист поневолених, але чому ж вони, називаючи всіх "советськими росіянами", дискримінують їх і сприяють гнобленню неросійських шахістів в ССРСР? Можливо, Вам тяжко визначити національність згадуваних у Вас шахістів? Але чому ж тоді з легковажною легкістю наки-

1 Post SV 1925 Aachen, Vercins-Nachrichten. 1979, №1. С.6.

дається їм чужа? Нам здається, було б ліпше подавати місце або місто походження гравця, як то колись і практикували на олімпійських іграх стародавньої Греції. Наприклад, — і це відповідає дійсності, — так: "Грати в шаховому півфіналі СССР вже здобули право чемпіон світу серед юнаків Белявський (Львів), чемпіон серед юнацтва Советського Союзу Палатник (Одеса), цьогорічний володар Кубка СССР з шахів Романишин (Львів) та чемпіон серед учнів Зайд (Київ)".

Редактор журналу "Deutsche Schachblätter" А. Діль (А. Diel) відповів листом (6 квітня 1974 р.), в якому писав: "Советський Союз я відвідував уже вісім разів і знаю дуже добре, що він складається із певних республік. Мені також відомо, що існує чимала конкуренція між республіками і навіть між містами Москвою і Ленінградом, що кожна советська республіка може виставити сильну шахову дружину.

Але існує Советський Союз, або точніше СССР, і його громадян у загальноприйнятому слововжитку називають советськими росіянами. Подібно тому, як, напевно, нікому не прийде на думку називати громадян США інакше, як американцями — адже ніхто не говорить про тексанця, каліфорнійця чи оригонця — ми не хочемо ділити советських росіян на українців, росіян, естонців, литовців, вірмен і т.д.

Вам буде зрозуміло, що з цієї причини ми не можемо оприлюднити Вашого листа. Ми, шахісти, мусимо зберігати нейтралітет і нам не личить досліджувати, чи московські політики посилають і з яких причин відмовляються слати дружину з України на шахові олімпіади. Подібно марним було б заняття постійно прагнути дослідити, який советський шахіст за своїм походженням або на основі інших даних є українським або неросійським громадянином.

Якщо вони виступають за СССР, то вони є виключно советськими росіянами — це сто-сується так само Михайла Таля з Риги, як і Давида Бронштейна з Москви й Юхима Геллера з Одеси".

Український шахіст відіслав на цього листа відповідь. Зрозуміло, також вона не побачила світу на сторінках журналу, редагованого ретельним відвідувачем СССР.

У відповіді українського автора говорилося: "На жаль, Ваш лист від 6 квітня 1969 р. підтвердив моє переконання, що "майже постійна дискримінація неросійських народів СССР" на сторінках Вашого журналу є не прикрою помилкою, а певною тенденцією. Звичайно, Ви маєте цілковиту рацію, що "існує Советський Союз чи точніше СССР". Але не зрозуміло, чому всіх підданих цієї держави, яка в своїй назві не має нічого російського, раптом "у загальноприйнятому словнику називають советськими росіянами"?

Відомо, що на Заході не всі поділяють Ваш помилковий погляд і не піддають беззахисних советських громадян посиленій русифікації. Вам напевно відоме висловлювання Р. Тешнера, журналу "Шах-Ехо" (10/69. С.156), В. Унцкера про "українського гросмайстра" Л. Штейна. "Шахматный словарь" (С.96) зараховує Ю. Боголюбова до "видатних українських шахістів", та й частина німецької преси нещодавно, в роковини його смерті, зазначала, що він народився в Україні. Очевидно, якщо існує Україна, тепер у формі Української Советської Республіки, коли є український народ, то чому ж його шахісти мусять бути, в крайньому випадку, не "советськими українцями", а "советськими росіянами"?

Ваше твердження про потребу дотримуватися політичного нейтралітету необгрунтоване. Ваш журнал виступав свого часу на захист гросмайстра Л. Пахмана, якого комуністичний режим Чехо-Словаччини кинув до в'язниці. І цей виступ на захист визначного чеського шахіста був правильним рішенням. Ні за яких обставин не можна зберігати нейтралітет, бути байдужим перед насильством, несправедливістю.

Намагання московських політиків ліквідувати всі народи ССРСР, крім одного, перетворити їх на советський, чи, по Вашому, на "советських росіян", рівнозначне наставі німецьких нацистів знищити всі народи, за винятком їхнього "народу панів".

Якщо Ви ще поїдете до ССРСР, то відвідайте комуністичні в'язниці, психіатричні лікарні, концентраційні табори й поговоріть з ув'язненими там жидами, яких туртують за їхнє бажання не бути "советськими росіянами" і мрію виїхати на батьківщину своїх предків. Ви зустрінете там також в'язнів багатьох інших національностей, а серед них і українців, навіть українських комуністів, які хотіли б жити в комуністичній Україні, але незалежній від Росії. Отже й ці інтернаціоналісти-комуністи не хочуть стати "советськими росіянами"!

До речі, відомий Вам російський емігрант Е.Зноско-Боровський, автор кількох книг, якого, зрозуміло, ніяк не можна обвинуватити в засудженні російського нормального патріотизму, говорить у своїй книзі, виданій також по-німецькому ("Eröffnungsfällen am Schachbrett". Берлін, 1969. С.103) про "естонського grosмайстра Пауля Кереса".

А Ви "не хочете ділити советських росіян на українців, росіян, естонців, литовців, вірмен і т.д."!

Порівняння штатів Північної Америки з національними республіками ССРСР хибне. Штати були заселені після ґрунтового винищення тубільців відносно недавно прихідцями з різних європейських держав, які згодом у переважній більшості втратили національні особливості і риси народів свого походження. Штати — це всього-на-всього адміністративні одиниці. Єдину їхню відмінність творять географічні дані. Теперішні території советських республік споконвіку, ще коли не існувало ні ССРСР, ні Росії, ні навіть Московщини, країни москалів, названих у наш час росіянами, були заселені однорідним населенням. Хоча за царату ці народи були не менш жорстоко винищені, ніж індійці — збройне підкорення Кавказу, наприклад, тривало понад 50 років (1802-1859), — а за советів висилані з батьківських місць та перемішувані з масою присланих, вони ще складають більшість на своїх землях, де намагаються відстояти свою самобутність. Але й в США, а подекуди й поза ними, іноді вживають означення, в основі яких лежать географічні поняття, говорячи, наприклад, про недавнього президента США Джонсона як про техасця чи про колорадського жука. Офіційно всіх громадян США називають за їхньою державною приналежністю — американцями. Називати всіх громадян ССРСР росіянами можна лише з метою скривдження, зневажання, образи їх, обмеження і зменшення вже наявних прав неросійських народів Советського Союзу, що складають половину населення, яке за конституціями своїх республік має власне громадянство, зрозуміло, поряд із загальним громадянством ССРСР, а не Росії, що офіційно як одна з п'ятнадцяти республік називається Російською федерацією (РСФСР). Колоніальна залежність, підпорядкованість неросійських народів ССРСР інтересам Москви не свідчить про відсутність азербайджанців, вірмен, білорусів, грузин, естонців, киргизів, латишів, литовців, молдаван, туркменів, узбеків, українців і т.д., що прагнуть визволитися з "обіймів" росіян, які називають себе "старшим братом", хоч історично беручи, супроти багатьох із вище названих вони молодші на кільканадцять сторіч.

Запроваджувану моду називати советських шахістів по імені видають за правдиво російський звичай ті кола, які хизуються своєм гаданим знанням ССРСР — по-їхньому "Росії". В кріпосницькій Росії по імені називали лише холопів, навмисне зменшуючи, здрібнюючи, з метою показу їх повної залежності. При хрещенні давалося ім'я якогось святого. Пан перетворював те ім'я кріпосного на прізвище, кличку: Яків - Яшка і т.п. В російській родині зменшення імені мало інший характер і являло собою вияв пестливості — Яша. Вживання його в такому вигляді в колі родини було висловом любові, спорідненості, а поза родину —

зневажливим плебейством, панібратством, за натяк про яке вибачається гросмайстер Лілієнталь. Він, наприклад, розповідаючи про свого приятеля, екс-чемпіона світу Василя Сміслова, сказав про нього як про "Васю". І тут же негайно додав, перепрошуючись:

"Сподіваюся, він не образиться за мою фамільярність — так звик я завжди до нього звертатися"¹. "Зазнайкуваті русофіли" на Заході говорять "по-російському" і про неросіян. Екс-чемпіон світу Михайло Таль для них не інакше, як здібнілий "Міша". За цим же рецептом гендлярі горілку низької якості зухвало назвали прізвисьмом російського поета Пушкіна. Звичайно, в пресі Німеччини ніколи не зустрінете, щоб гросмайстер Вольфганг Унцікера називали просто, "по-домашньому" — "Вольфі", а якийсь алкогольний напій — "Гете". Говорячи про це, наводячи порівняння, нам хочеться показати рівень розвитку, культуру — образ тих, хто в Німеччині намагається задавати (і задає!) тон у шаховій літературі, хто поширює про самих себе славу знавців Росії. Ці звихнені русофіли неприховано ворожо до України взагалі, а до шахової України зокрема.

Якось у вересні 1979 р. я мав приємну нагоду провести в Мюнхені довгий час з гросмайстером Віктором Корчним. Багатьма питаннями засипав я недавнього грізного претендента на світову першість. В.Корчної відповідав на них іноді з майже українським гумором. Але були й сумні своїм змістом, відвертою правотою твердження.

"Протягом багатьох років Міжнародною Шаховою Федерацією (ФІДЕ) керує не Ейве, не Олавсон, а людина апарату, секретар ФІДЕ, член КП Голландії пані Іннека Бакер", - заявив В.Корчної. І додав, що, не знаючи про її приналежність до компартії, він, утікши в липні 1976 року з міжнародного турніру в Амстердамі з-під опіки советських наглядачів, подався до згаданої пані. Вона відвезла його до своєї рідні, де до нього зразу ж почали телефонувати її однодумці. Лише втеча звітди врятувала В.Корчного від "розчарування баченим на Заході й добровільного повернення на батьківщину всіх трудящих".

Саме ці люди роблять погоду в західній пресі, припиняють будь-які акції про обмеження людських прав в ССРСР, зводять нанівець протести проти здійснюваного Советською шаховою федерацією бойкоту міжнародних турнірів, у яких беруть участь втікачі, вихідці з соціалістичних країн і т.д. Для них, що визнають концепцію російських шовіністів КПСС в національному питанні, в ССРСР нема нікого, крім росіян. Отже, не через необізнаність або незнання ССРСР поширюється на Заході в дещо видозміненій формі советська термінологія, термінологія часів колоніалізму, коли знали лише британців, росіян та подібних.

Штучний термін "советський народ", що його на Заході перекладають як народ советських росіян, стоїть у протиріччі навіть із вченням К.Маркса про нації, на яке покликуються в ССРСР. Взяти хоча б один постулат К.Маркса, який вважав націю за історичну категорію з однаковою мовою. А советської мови, як відомо, в природі не існує, отже не може бути й советського народу.

Та й сама назва "ССРСР — Союз Советських Соціалістичних Республік" не відповідає своїй суті. Союз означає спілку, об'єднання, яким не є ССРСР, де все тримається на насильстві, диктатурі. Термін "советський" вказує на систему керівництва державою за допомогою советів — рад (у час революції — "робітничих, селянських, солдатських") і т.д. рад, тепер — "рад депутатів трудящих"), участі населення в управлінні своїм життям. Зовнішньо це нібито народоправна система. Цей псевдопарламентаризм спростовує Конституція ССРСР, яка за провідну силу держави вважає компартію. В статті 6 розділу I советської конституції твердиться, що "керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства, ядром його політичної

1 10 чемпионов мира. С.117.

системи, державних і громадських організацій є КПСС". Компартія "визначає генеральну перспективу розвитку суспільства, лінію внутрішньої і зовнішньої політики СРСР, керує великою творчою діяльністю радянського народу, надає планомірного, науково обґрунтованого характеру його боротьбі за перемогу комунізму" (стаття 6). Отже "совети" являють собою важіль, знаряддя здійснення настанов і постанов ЦК КПСС, незамаскованим виконавцем волі компартії, що в своїй основі керується засадою диктатури пролетаріату. Совети, як бачимо, — один із засобів диктатури, здійснюваної комуністами, а советський ("радянський") означає підкомуністичний, піддиктаторський, підневільний — поневолений.

Стільки щодо означення "советський росіянин". Не менш фальшивий і термін "росіянин", накиданий на народи, які значно старші "росіян"-москалів і прагнуть визволитися з-під їхньої "опіки" — поневолення. Відомо, тих німців, які вважають за одне австрійців, громадян Швейцарії, т.зв. Німецької Демократичної Республіки, що мають спільних письменників, композиторів, спільні традиції, звички, говорять по-німецькому, називають нацистами. Куди ж зарахувати тоді тих, які неросіян називають росіянами, а території, споконвіку заселені неросіянами — Росією?

Необґрунтовані комбінації, плутанина ходів у шахах неминуче призводять до поразки. Шахи являють собою фактор культури. Як же можуть ті, хто вважає себе за шахістів і пише навіть на шахові теми, редагує шахові видання, діяти проти законів логіки, немов отой зарозумілий раджа з легенди про винахід шахів, що поза собою нічого не бачив".

УКРАЇНСЬКІ ШАХІСТИ В АВСТРАЛІЇ

В 1948 р. австралійський уряд дав згоду на переселення з таборів Німеччини 20 тисяч українських біженців до Австралії. Серед прибулих на п'ятий суходіл світу були вчителі, селяни, інженери, робітники, професори вищих учбових закладів, торговці — фахівці багатьох спеціальностей. Уже під час довгої подорожі морем багато з них додали свою нудьгу за Батьківщиною грою в шахи. Переважна більшість українських емігрантів зупинилася в трьох містах: Аделаїді, Мельбурні й Сіднеї. В них незабаром були засновані українські шахові клуби, в яких пройшли турніри за особисту першість, а згодом — дружинні матчі (по 5 гравців у команді) з місцевими австралійськими шахістами.

Одним з найактивніших був і таким залишився до останнього часу Український Шаховий Клуб у Сіднеї, що заснований у листопаді 1952 р. з ініціативи колишнього члена Товариства Українських Шахістів у Львові інж.Ярослава Шевчика та голови спортивного товариства "Леви" мгр. Івана Козія¹. Спершу УШК діяв як шахова ланка при "Левах", що згодом стала складовою частиною ланки при Спілці Української Молоді, а від 1955 р. став самостійною одиницею — Українським Шаховим Клубом. Провідником ланки був Я.Шевчик, який на зміну з інж. Богданом Дяковим очолював УШК протягом 15 років. До складу шахової дружини А-резерви в 1953 р. входив (подаємо за порядком шахівниць, починаючи з першої): інж. Б.Дяків, В.Дворцовий, М.Мінджоса, Я.Рудюк і Г.Дворцовий.

1 Вільна думка. 1953, ч. 5 (184), 8 лют.

Б.ДЯКІВ — В.ГЕЙС (W.GEUS)

Французький захист

(Зіграно в 12-му турі чемпіонату Нової Південної Валії 1953 р.)¹

1. e4 e6 2. c4. Хід зроблений не за рецептами підручників дебютів, а щоб збити з пантелику знавця теорії В.Гейса. 2. ... d5 3. ed e4 4. cd Ф:d5 5. Кс3 Фd8 6. Сс4 Сс5? На що розраховував тоді 19-річний голландський чемпіон, що гастролював в Австралії, сказати тяжко. Ясно, що на такий хід слідує простісенька комбінація, яку знає шахіст найнижчої категорії: 7. С:f7+ Крf8 Краще було б бити: 7. ... Кр:f7 8. Фh5+ g6 9. Ф:c5 Кf6 і хоч білі здобули пішака, але не мали б активної фігури.

8. Сb3 Кf6 9. h3 Кс6 10. Кf3 g6 11. d4! К:d4 12. Ch6+ Кре7. Мандри самотнього короля, та навіть і в супроводі почоту рідко коли можуть на початку гри закінчитися для нього щасливо. 13. К:d4 С:d4 14. Фе2+ Крd6 15. 0-0-0 c5 16. Cf4+. Чорні здалися, бо рятунку від мата нема: 16. ... Крс6 17. Фb5 мат; 16. ... Крd7 17. Фе6 мат.

Шахістами класу Б були П.Намурен, В.Хіцьяк, З.Напрта, А.Хіцьяк, О.Радкевич, О.Дикий, М.Ковальчук і Т.Дума.

Тоді офіційний орган Шахової асоціації Нового Південного Уелсу писав, що Український Шаховий Клуб набагато перевищив своїх супротивників, а його члени не мали конкурентів: "Український клуб не лише "вигіг" із своєї секції, але його гравці досягли найкращих особистих наслідків на чотирьох із п'яти шахівниць"². Підбадьорений і захоочений успіхами, Український Шаховий Клуб виставив у 1954 р. дві дружини — А-класу й А-резерв, а 1959 р. — ще одну. У всіх наступних матчах УШК зайняв перші місця. В дружинових змаганнях Сіднею бере участь звичайно 50 клубів. До найвищого — А-класу входять 13 клубів. В 1957 р. до дружини класу А входили: Я.Шевчик, Б.Дяків, С.Бородайко, В.Хухрянський та М.Мінджоса. Оцінюючи їхню гру, загальнознаний австралійський шаховий журнал "Chess World" (видавець Ц.Й.С.Пурді) писав, що українські шахісти є провідними в місті, а "Український клуб — верховиною Сіднею" ("Ukrainian Club tops Sydney")³. Вдруге шахісти А-класу УШК здобули першість 1966 р., А-резерв (В.Майковський, Ю.Маренін, Г.Дворцовий, Р.Рішко, І.Олександрів) — 1953 і 1955 рр., а Б-класу — 1961 і 1963 рр. З приводу цих успіхів інший австралійський шаховий журнал писав, що "Український клуб, належачи до вибраних, давно заснованих шахових клубів Сіднею, здобув прекрасний рекорд у міжклубових змаганнях метрополії"⁴.

Одночасно Український Шаховий Клуб Сіднею успішно виступив у товариських матчах, двічі перемігши сильний Естонський клуб (1955 р. — 7,5:4,5 та 1956 — 6,5:3,5), Робітничий клуб Волонгонга (1966 р. — 18:14) і Параматський шаховий клуб (1969 р. — 11,5:9,5).

Переможні виступи УШК викликали захоплення серед інших українських шахістів і в передмісті Сіднею Кабаматі за ініціативи М.Ковальчука був створений філіал клубу.

З метою популяризації шахового мистецтва Український Шаховий Клуб провів кілька турнірів, до участі в яких запросив провідних шахістів, колишніх чемпіонів і віце-чемпіонів Сіднею й Австралії: 1956 р. — Г.Клясс, Дж.Пурді, Я.Шевчик, 1957 — Ц.Й.С.Пурді, Г.Кошніцкі, 1958 р. — Я.Шевчик, В.Бляйхер (обидва Пурді опинилися на 4-6 місцях!), 1961 — Дж.Кельнер, Б.Бергер (міжнародний шаховий майстер від 1964 р. з Угорщини) і 1966 р.

1 Chess Bulletin. 1958, листопад. С.78.

2 Там же, 1953, № 7. С.59.

3 Chess World. 1957, № 7. С.161.

4 Chess in Australia, 1967, № 8 С.11.

— Дж.Кельнер, Л.Фелл. Оцінюючи значення цих турнірів, поважний шаховий журнал писав: "Слава Українському Шаховому Клубові за збільшення числа сильних турнірів, влаштовуваних у Сідней! Провідники клубу були дуже гостинними до всіх учасників, яких частували і чаєм і коржиками. Імена переможців виграювані по-українському на срібній чаші. Об'єктивність і тактовність керівника турніру п.інж.М.Строкана знайшла повне схвалення і визнання всіх його учасників"¹.

Український шаховий клуб "Дніпро" в Мельбурні був заснований з ініціативи П.Тимошенка. 1958 р. шахісти А класу — П.Ігнатенко, Л.Авдіїв, Б.Кондра, А.Куцьіль і П.Тимошенко — здобули перше місце в міжклубових змаганнях міста. Велику сенсацію викликала блискуча перемога П.Ігнатенка, який грав на першій шахівниці, над чемпіоном Австралії Озольсом (латиш) і чемпіоном Мельбурна чехом Бастою.

Ф.КАМПОМАНЕС² — П.ІГНАТЕНКО

Дебют Ремі

(Зіграна в чемпіонаті Австралії 1956-1957 рр. у Мельбурні)³

1. Kf3 Kf6 2. c4 e6 3. g3 b6 4. Cg2 Cb7 5. 0-0 Ce7 6. d3 Tg8. П.Ігнатенко, бажаючи рокирувати, торкнувся тури. Проти такого порядку пересування фігур запротестував Кампоманес, твердячи, що переставляти треба спершу короля. Доторкнення до тури вимагає ходу тільки однієї тури. Ігнатенко відповів, що його українські предки рокировку робили, незалежно від того, яка фігура була зрушена першою. Але він був змушений дотримуватися шахових правил.

7. Kc3 d6 8. Фc2 Kbd7 9. d4 c6 10. Td1 Фc7 11. b4 d5 12. Cf4 Cd6 13. C:d6 Ф:d6 14. c5 bc 15. dc Фc7 16. e4 de 17. Kg5 h6 18. Kg:e4 Kpe7 19. Kd6 Tab8 20. K:b7.

Білі переоцінюють вартість наступної комбінації. Міняти доброго коня на слабого стрільця не було сенсу.

20. ... T:b7 21. b5 K:c5 22. C:c6 Tb6 23. Kd5+ K:d5 24. Ф:c5+ Kpf6 25. Фc4 Фе5 26. Te1 Фf5 27. Tad1 Td8 28. a4 Kpg6 29. a5 Tbb8 30. C:d5.

Тяжко вгадати, яка думка промайнула тут у мозку білих. Часто трапляється, що коли гравець бачить, як вислизає сподіваний виграш, то тратить здоровий глузд і шанси на нічию. Наступне закінчення вигідне для чорних.

30. ... T:d5 31. T:d5 Ф:d5 32. Ф:d5 ed 33. Tb1 Kpf5.

Перехід із пасивного становища до наступу.

34. Kpf1 Kpe4 35. Kpe2 Kpd4 36. b6 ab 37. T:b6 Te8+ 38. Kpf3. Ризикований хід. 38. ... Te7 39. Tb4+ Kpc5 40. Tg4? Сподіваючись ослабити королівський фланг, а потім поставити туру на a4. Але його противник — не amator! 40. ... d4! 41. T:g7 d3 42. Tg8. Пожадливість покарана втратою темпа. 42. ... Td7 43. Tc8+ Kpd4 44. a6 Te7 45. h4 d2 46. Td8+ Kpc3 47. g4 Kpc2 48. Tc8+ Kpd1 49. Td8 Kpe1 50. Kpf4 Ta7 51. g5 T:a6 52. Kpg4 hg 53. Kp:g5 d1 Ф 54. T:d1 Kp:d1 55. h5 Kpe2 56. h6 Kp:f2 57. h7 Tg6+ 58. Kph5 Tg1 59. Kph6 f5. Білі здалися. Цікаву мандрівку здійснив чорний король по e7, f6 і g6. Думалося, що він піде на h7 і g8, щоб завершити рокировку, розпочату з тертями і труднощами. Але гра закінчилася раніше.

Українські шахісти Австралії здобували також певні успіхи в турнірах, що їх влаштовували австралійці.

1 Chess World. 1957, берез. С.74-76; 1958, лютий. С.45.

2 F. Campomanes - національний майстер Філіпін, тепер президент ФІДЕ.

3 Chess World. 1957, квітень. С.91 (Примітки міжнародного майстра, чемпіона світу з шахів за листуванням П.Й.С.Пурді - С.І.С.Пурду).

У столиці Південної Австралії місті Аделаїді інж.С.Ваврик знаний як сильний шахіст. Належачи до провідних гравців цього штату, він багато разів захищав його честь у матчах проти інших провінцій Австралії. 1968 р. дружина (С.Паньків, Ю.Чорний, М.Кіналь, А.Онішко, Остапчук, С.Трушкевич, Шабля, Д.Бобик) Українського Шахового Клубу Аделаїди здобула третє місце в чемпіонаті Південної Австралії.

Згаданий уже гравець Українського клубу в Мельбурні Л.Авдіїв поділив 1953 р. 1-2 місця в чемпіонаті Вікторії та здобув перше місце 1956 р. в Мельбурнському шаховому клубі. П.Ігнатенко — чемпіон Вікторії з блискавичної гри 1958 р. і Мельбурнського шахового клубу в 1962 р. Л.Авдіїв і Б.Кондра, як найсильніші гравці Вікторії, часто виступають у її дружині проти інших штатів. Вони також не раз здобували призові місця у сильних за складом шахових турнірах. П.Тимошенко, який раніше проживав у місті Перт, здобув 1955 р. першість у чемпіонаті Західної Австралії. Переїхав 1957 р. до Мельбурна, а в матчі, що відбувся по телеграфу між Західною і Південною Австралією, "поклав до своєї торби, — як жартівливо писав журнал, — скальп Суліка, колишнього польського майстра"¹.

Новий Південний Уелс відомий великою кількістю кандидатів у шахові майстри. І саме серед них у Ньюкастлі М.Свищ розділив 1-2 місця у найсильнішому клубі цього міста в 1962 р., а 1966 р. здобув і звання шахового чемпіона Ньюкастла. Тут же цього року інший український шахіст — В.Дзюрак вийшов переможцем у блискавичному турнірі, випередивши відомого кандидата в майстри та чемпіона Нового Південного Уелса в 1966 р. І.Лянгофа, а В.Заяць здобув нагороду за найкращу гру в турнірі на першість Ньюкастла 1966 р. Ці три українські шахісти належали до місцевих шахових клубів і значною мірою сприяли своєму здобуттю першості своїх клубів у дружинних змаганнях міста.

Українські шахісти Сіднею, про які розповідалося вище, відзначилися в багатьох турнірах і матчах. С.Бородайко в 1957 р. був віце-чемпіоном Сіднею і здобув найкращі результати в міжклубних змаганнях 1963 р. — з 11 партій лише одну зіграв унічию, перемігши в усіх останніх! Подібного результату досяг також 1961 р. В.Хіцяк (7,5 із 8), О.Дикий (1966 р. — 8,5 з 10), П. Намурен (1961 р. 10 з 14), О.Радкевич (1968 р. — 9,5 з 13) та Я.Шевчик (1965 р. — 7 з 9). Я.Шевчик двічі (1959 і 1966 рр.) здобув звання чемпіона Нового Південного Уелсу і виступав на першій шахівниці не тільки проти інших штатів, а й у матчі Австралія — Південна Африка та Австралія — Іспанія. Він також вийшов чемпіоном у кількох блискавичних турнірах свого штату — 1959 р., Ріга "Золотий коник" 1965 р., Український турнір за запрошеннями 1966 р., турнір Поневолених націй 1972 р.

Провідний австралійський шаховий журнал, характеризуючи його гру й успіхи, писав, що "Ярослав Шевчик є одним із дуже малого числа гравців, які у міжклубових змаганнях двічі перемогли Лаййоша Штайнера, хоч Штайнер рідко програє в таких матчах"².

Додамо, що Л.Штайнер був міжнародним шаховим майстром. Цей же журнал у статті "Данина новим імігрантам", підкресливши "вплив європейських імігрантів, які дали сильний пошвавляючий поштовх шаховій грі в Австралії", з задоволенням зазначив, що місцеве населення "дихнуло вільніше, коли побачило, як внаслідок прибуття імігрантів і їхньої участі в австралійському житті шахи здобули сталє поважне становище"³.

В українських часописах Австралії ("Вільна думка", "Українець в Австралії"), які докладно висвітлюють шахові події, можна зустріти також імена багатьох інших шахістів. Тут часто

1 Chess World. 1955, жовтень. С.225.

2 Там же, 1959, листопад. С.254-255.

3 Там же, 1954, вересень. С.217.

згадуються О.Дикий, М.Лугов'як, І.Малинич, С.Плескун, Я.Рудюк, В.Ступницький — усі з Сіднею.

Об'єктивною людиною наставою супроти українців відзначається англомовна австралійська преса. Відомо, наприклад, що в багатьох країнах Західної Європи про українців пишуть лише негативно або тоді, коли хочуть їх облаяти. Для цього знаходять безліч найнісенітніших приводів і вигадки подають як аргументи. Перелік і спростування їх забрали б багато часу і місця. Де причина ворожості до українства? Чи це залишки нацистської настави заперечення прав інших народів, чи майже традиційні русофільські впливи, що переплітаються з прихованими або й відвертими прокомуністичними настроями, чи сліпа ненависть за приписами старозавітної релігії, — окрема тема. В австралійській пресі, навпаки, про українців говорять не заїкаючись. Так, у різних шахових кутках і журналах 1953-1954 рр. поміщено 22 партії українських шахістів. В 1964 р. сіднейський "Сандей Міррор" проголосив конкурс рішень двоходових задач для вшанування пам'яті Віктора Хіцяка. В.Хіцяк не лише успішно грав у другій дружині УШК, а й здобув багато нагород "Гералда", "Телеграфу", "Міррора" за правильне розв'язання шахових задач і аналіз їх. Так він знайшов побічне рішення в одній задачі, що понад 75 років вважалася за класичну щодо форми і здійснення теми. Шахові митці захоплювалися її красою, не бачачи побічної розв'язки, яку знайшов український amator. 27 березня 1967 р. той же "Сандей Міррор" писав про турнір за кубок УШК і подав із примітками партії Бородайко-Плескун та Кельнер-Лозинський.

С.БОРОДАЙКО — Ц.ФОНГ (Зіграно в чемпіонаті Сіднею 1957 р.)¹

1. d4 Kf6 2. c4 g6 3. g3 Cg7 4. Kf3 0-0 5. Cg2 d6 6. 0-0 Kc6 7. Ke3 a6 8. e4 Tb8 9. Tb1 b5 10. cb ab 11. b4 Cg4 12. h3 C:f3 13. C:f3 Фc8?

Цим ходом чорні передають ініціативу до рук супротивника. Треба було грати в центрі (13. ... e5) з наміром активізувати свого Cg7 (після 14. de K:e5) або в боротьбі за діагональ h1-a8 (14.d5 Kd4 чи 14. Ce3 Фc8 15. Kph2 Kd7!) з вигодою для себе і виглядами на атаку ускладнювати позицію.

14. e5! de 15. C:s6 ed 16. Ф:d4 Ф:h3 17. Cg2 Фh5. Тут починається досить тривалий і дуже нудний танець двох королів. Мета білих зрозуміла: розмінятися і реалізувати свою перевагу Чорні прагнуть зберегти свою королеву для можливого нападу.

18. Фh4 Фf5 19. Фf4 Фc2 20. Фd2 Фf5 21. Фg5 Фc2 22. Cb2 h6 23. Фе3 Фf5 24. Фf3 Фg5 25. Ke4!

Вимушує розмін, спрощує становище й облегує білим виграш партії. 25. ... K:e4 26. Ф:e4 C:b2 27. T:b2 c5 28. bc Ф:c5 29. Te1 e6 30. Фе3 Фh5 31. Фе5 Фg4 32. T:b5 Tbd8 32. Фе4 Ф:c4 34. C:e4.

Чорні піддалися — їхня позиція безнадійна.

"Chess World" (1956, вересень. С.205), повідомляючи про чемпіонат УШК в Сіднеї, помістив з примітками Ц.Й.С.Пурді партію Я.Шевчика, виграну у В.Подера, та партію В.Подер-Бородайко. У цьому ж часописі надруковано велику інформацію про УШК (1957, січень. С.20, лютий. С.45) про українського майстра Я.Шевчика, чемпіона Нового Південного Уелсу з його фотографією та виграну ним у Ф.А.Кравля партію.

"Chess Bulletin", офіційний орган Шахової Асоціації Нового Південного Уелсу, на першій сторінці широко інформує про український турнір за запрошеннями (1957, лютий. С.9),

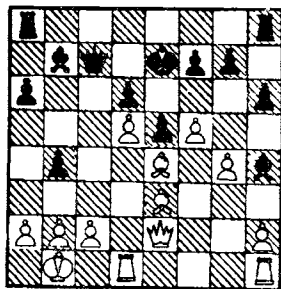
1 Chess Bulletin. 1957, липень. С.446.

вміщує партію Я.Шевчика з чемпіоном світу за листуванням Ц.Й.С.Пурді (1957, липень. С.452; 1957, жовтень. С.470-471), яку ми передруковуємо, інформацію про УШК (1959, грудень. С.75).

Я.ШЕВЧИК — Л.ШТАЙНЕР

У поданій позиції, що виникла 26 липня 1955 р. на першій шахівниці міжклубових змагань УШК — Четвуд у партії Я.Шевчика проти Л.Штайнера після двадцятого ходу чорних, білі мають більше простору і тому кращі можливості для маневрування, підготовки нападу. Та для далекого виграшу потрібні ще добрі ходи. Гра з сильним противником — а міжнародний майстер Л.Штайнер належав до найсильніших шахістів Австралії — певною мірою сковує ініціативу всякого гравця. Але не Я. Шевчика, кожен хід якого створює кілька загроз:

21. $\Phi d2$ a5 22. g5! hg 23. C:g5+ Kpf8 24. Thg1 C:g5 25. T:g5 (Сильніше, ніж 25. $\Phi:g5$, бо хід у партії звільняє поле g1 для Td1 — посилення тиску по вертикалі g!) Th4 26. $\Phi g2$ f6 27. Tg6 $\Phi f7$ 28. Tg1 Th7 29. h4 (Пішак розпочав свій переможний похід) Tc8 30. h5 Tc5? (Замість цього нападу на пішака d5 було краще тепер, а також навіть наступного ходу перевести туру на захист — Tc7). 31. h6 gh 32. T:f6 Kpe7 (32. ... $\Phi:f6$ веде до програшу фігури: 33. $\Phi g8+$ Kpe7 34. $\Phi:h7+$ і втрачається стрілець b7 або після 34. ... $\Phi f7$ королева — 35. Tg7!) 33. T:f7 T:f7 34. $\Phi g6$. Чорні здалися.

Ц.Й.ПУРДІ — Я.ШЕВЧИК

Потрапити на сторінки фахового видання — мрія кожного науковця, митця. Партії Я.Шевчика, як і його земляків, утікачів з-під комуністичного режиму в Україні, не раз з'являлися в шахових журналах Австралії. Це є свідченням їхньої мистецької майстерності, вартості як для теорії, так і для навчання. Нижче подаємо партію, надруковану в "Chess Bulletin" (1957, жовтень. С.470), з примітками майстра М.Е.Голдстейна. Він видавець "М.С.О." — модерних шахових дебютів, партій А.Альохіна і т.д., третій (1929 р.), після Ятеса і Вінтера, шахіст Англії. Від 1930 р. в Австралії, де 1937 р. завоював звання чемпіона країни.

Рідко трапляється, що шахіст високої кваліфікації потрапляє в пастку вже на 14-му ході. Саме це сталося у наступній партії, що закінчилася гарною перемогою Я.Шевчика, знавця дебютів. Зіграно цю партію у третьому турі чемпіонату Нового Південного Уелсу 12 вересня 1957 р.

1. c4 Kf6 2. Kc3 c5 3. e4 d6 4. Kge2 Kc6 5. d4 cd 6. K:d4 g6 7. Ce2. Зручно перестановкою ходів Пурді перевів партію із англійського початка у систему Мароці сіцилійського захисту, не давши чорним змоги здійснювати модерну контратаку за допомогою Kh6 і f5. Півстіліття тому, за часів класичної позиційної гри, вважалося, що білі мають виграну партію, бо можуть паралізувати захист чорних, закріпивши свого коня на d5. Тепер відомо, що чорні, здійснюючи тиск на c4 за допомогою руху своїх пішаків a6 і b5, мають достатню контргру.

7. ... Cg7 8. Ce3 0-0 9. 0-0 Cd7 10. Kb3 $\Phi c8$ 11. f3 Ke5 12. Tc1.

Готуючи пастку, білі самі потрапляють у викопану ними ж яму. Як видно з гри, білі повинні були захищати пішака c4, переводячи коня на d2.

12. ... K:c4 13. C:c4 $\Phi:c4$ 14. Kd5 K:d5!

Багато гравців надто шанобливо цінують свою даму і не користуються нагодою поміняти її на кілька фігур, що відповідають своєю вартістю. За однакової позиції тура, стрілець і пішак майже рівні своєю ціною (силою) королеві. Але тут чорні здобувають більше.

15. ed. Коли 15. Т:с4 К:е3 16. Фс1 К:ф1, то не можна брати коня ні королем, ні королевою, бо внаслідок наступної зв'язки (Сb5) втрачається тура. Якщо ж тура йде з поля с4, то стрілець захищає коня. Цікаве становище: кінь не може втекти, але й білі не можуть його забрати! Отже, білі останнім ходом погодилися на втрату пішака, змарнувавши при цьому багато часу на обмірковування.

15. ... Фа6 16. Тс7 Сb5 17. Тf2 Ф:a2 18. Т:b7 Тfb8! 19. Кс1 Фа1 20. Т:e7 Са4! Чорні фігури опановують шахівницею і становище білих безнадійне. 21. Фе1 С:b2 22. Т:b2 (Інакше 22. ... С:c1 23. С:c1 Тb1 24. Тf1 Сb5 і вигреш). 22. ... Ф:b2 23. Те4 Фс2 24. Фа5 Тb2 25. Тg4?

Вирішальна помилка, зроблена через брак часу в програній позиції... 25. ... Фd1+. Білі здалися.

Я.Шевчик провів усю партію дуже добре.

У наступні роки шахова преса Австралії також писала про українців:

"Chess in Australia" про перемогу Я.Шевчика в чемпіонаті Нового Південного Уелсу (1966, грудень. С.4), про УКШ (1967, серпень. С.11);

"Sydney Morning Herald" — про влаштований Українським Шаховим Клубом турнір з участю найсильніших, міжнародновизнаних шахістів Сіднею (1957, 31 січ.); про Український Шаховий Клуб та українських шахістів (1958, 24 лют., 10 берез.; 1966, 8 серп., 15 жовт., 18 листоп.; 1971, 26 листоп.; 1972, 19 листоп.); про перемогу Я.Шевчика, який "походить з України" (1966, 20 листоп.), вмістила його фото (1967, 4 груд.);

"The Australian" — про українських шахістів, зокрема — про чемпіона Я.Шевчика (1966, 10 серп., 14 жовтн., 11 і 18 листоп.; 1969, 24 верес., 1975, 22 січ.);

"The Courier Mail" надрукувало фотографії чемпіонів штатів Австралії, а серед них чемпіона Нового Південного Уелсу Я.Шевчика (1967, 9 трав.);

"Daily Telegraph" — про українських шахістів (1958, 11 берез.);

"Sandy Telegraph" — про Український Шаховий Клуб у Сідней та його гравців (1962, 14 лют.).

Наведений перелік згадок про українських шахістів у газетах Австралії, зрозуміло, неповний. Але й він свідчить, що в демократичних та людських умовах навіть на чужині українці мають більше визнання, а в своєму розвитку і служінню українству — більше можливостей, ніж "на нашій, не своїй землі", на Батьківщині, де наших шахових гросмайстерів, як, зрештою, й учених, артистів, спортсменів, співаків — цвіт талантів українського народу називають киянами, харків'янами, львів'янами, одеситами і т.п., й рідко коли українцями ...

З.НОВОСІЛЬСЬКИЙ — ДЖ.БОВДЛЕР (J.BOWDLER)

Зіграна в чемпіонаті провінції 1961 р.¹

1. d4 d5 2. c4 e6 3. Kf3 Kf6 4. e3 Ce7 5. Kc3 0-0 6. Cd3 Kbd7 7. 0-0 b6 8. cd K:d5 9. Фс2 K7f6 10. a3 Сb7 11. e4 К:c3 12. bc g6 13. Те1 с5 14. Ch6 Те8 15. Сb5 Кd7 16. Таd1 Фс7 17. Фа4 Теd8 18. d5 a6 19. Cf1 b5 20. Фс2 ed 21. ed Kb6 22. c4! bc 23. Фс3 Cf8 24. С:f8 Т:f8 25. d6 Фс8 26. Фа5 Фс6 27. Ке5 Фb5 28. Фс3 Фb3 29. Фа1! f6? 30. Тb1 f5 31. Т:b3 bc 32. Фb2 Cd5 33. Kg4 Тас8 34. Kh6 мат.

1 Chess Bulletin. 1962, січень. С.86.

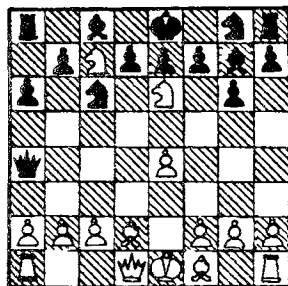
С.ПЛЕСКУН — В.СТРУЙС (W.STRUYS)

Сіцилійський захист

Зіграна у міжклубових змаганнях¹

1. e4 c5 2. Kf3 Kc6 3. Kc3 g6 4. d4 cd 5. K:d4 Cg7 6. Ce3 Fb6 7. Kcb5 a6? (Чорні повинні б розмінювати фігури на d4). 8. Ke6! Фа5+ 9. Cd2 Фа4? 10. Kbc7 мат!

За нашими напевно неповними підрахунками, австралійські журнали надрукували на своїх сторінках з 1950 по 1970 р. 1002 партії українських шахістів, з того 35 партій Я.Шевчика, 18 — Б.Дякова, 8 — С.Бородайко, по 7 — Л.Авдієва і П.Ігнатенка. Цікаво відзначити, що коментатори намагаються точно передати вимову прізвищ українських гравців. Так, до прізвища "Бородайко" додано, що друга його частина повинна вимовлятися так, як перший склад прізвища аргентинського гросмайстра Найдорфа. Частина партій коментована міжнародними шаховими майстрами, які не бояться називати українців українцями. Так, М.Е.Голдстейн помістив у двох австралійських виданнях партію М.Лугов'яка проти Ц.А.Янга з своїми примітками, в яких переможця він називає українським гравцем. Також чемпіон світу з листування Ц.Й.С.Пурді, як видно з передрукованої й у нас із його примітками партії Ф.Кампоманеса проти Петра Ігнатенка, говорить про українських предків нашого земляка.

М.Е.Голдстейн помістив у двох австралійських виданнях партію М.Лугов'яка проти Ц.А.Янга з своїми примітками, в яких переможця він називає українським гравцем. Також чемпіон світу з листування Ц.Й.С.Пурді, як видно з передрукованої й у нас із його примітками партії Ф.Кампоманеса проти Петра Ігнатенка, говорить про українських предків нашого земляка.

М.ЛУГОВ'ЯК, УШК — Ц.А.ЯНГ (С.А.YOUNG), ЧЕТВУД 2

Зіграна на п'ятій шахівниці змагань дружин А-класу 1954 р².

1. e4 e5 2. f4 Cc5 3. Kf3 d6 4. Cc4 Kc6 5. Kf6 6. d3 0-0.

Передчасна рокіровка (треба було спершу зіграти 6. ... h6) дає змогу білим на довгий час зв'язати (паралізувати) фігури противника, пожертвувати коня за два пішаки і створити виграну позицію.

7. Cg5! h6 8. Ch4 Kph7 9. g4! g5 10. K:g5+ hg 11. C:g5 Tg8 12. h4 Cd4? 13. c3 Cc5 14. C:f7 Tg7 15. Cg6+ Kpg8 16. h5 Kpf8 17. h6 Tg8 18. h7 Th8 19. Ch6+ Kpe7 20. Cg7 Cd7 21. g5 Ke8 22. f6+. Чорні здалися.

Український Шаховий Клуб в Аделаїді офіційно засновано в 1962 р. за ініціатииви інж.Я.Михайлишина, О.Найка і М.Кіналя. Через два роки після заснування клуб здобув перше місце в змаганнях дружин Б класу Південної Австралії. 1968 р. твориться шахова дружина А-запасу, а 1973 р. — ще й команда А-класу. Шахісти цієї дружини здобули 1976 р. першість Південної Австралії в своєму класі.

У класі А Українського Шахового Клубу Аделаїди грали: Н.Вас, Р.Ковлей, інж. С.Саврик, Я.Чорний, Б.Кочмар, М.Кіналь, а в Б-класі — В.Дехтяр, В.Тарнавський, С.Трушкевич, А.Олесницький і В.Ворончак.

Головна заслуга в зразковій організації й діяльності Українського Шахового Клубу в Аделаїді, його помітних досягненнях належить Мирославу Кіналю та Ярославу Чорному.

За минулі роки значно піднісся рівень і мистецтво гри шахістів Австралії. В шаховому житті провід перебрало нове, молоде покоління, збагачене досвідом попередників, певне в своїх

1 Chess in Australia. 1970, серпень. С.198 (там поміщено також заключну діаграму).

2 Chess Bulletin. 1954, № 3, травень. С.7; Weekly Times, 1954, 30 черв.

силах. Про це свідчать їхні успіхи в міжнародних шахових турнірах і олімпіадах. Безперечно, в розвитку шахового мистецтва в Австралії лежить також частка українських шахістів, що як політичні емігранти знайшли пристановище на далекому від поневоленої України, але гостинному п'ятому континенті світу.

ШАХОВА УКРАЇНА ПІД ГНІТОМ РОСІЙСЬКОГО ШОВІНІЗМУ¹

Де основою взаємин є не комуністичне насильство, здійснюване під гаслом диктатури пролетаріату, не панування "старшого" над іншими "рівними", а прагнення до рівності народів, там не може бути ненависті між ними і ґрунту для взаємопоборення, нацьковування. В усіх галузях ССРСР помітні прояви нацизму росіян. Вже перша строфа гімну Советського Союзу оспівує велич їхньої батьківщини:

*"Союз нерушимый республик свободных
Сплотила навеки Великая Русь".*

Зрозуміло, що гімни всіх національних республік ССРСР луною вторять це принизливе для інших звеличування батьківщини одного народу, вихвалювання однієї нації — росіян. Плазуючі холопи Української ССР в своєму гімні віддано, як то заведено після "возз'єднання" України з Росією, в три погібелі згинаються перед паном:

*"Нам завжди у битвах за долю народу
Був другом і братом російський народ!"*

Сказане в державних гімнах на всі лади наобридливо по-нацистському повторює злива пісень, що оспівують "Росію, вітчизну Леніна" (слова К.М'яскова), Росію — проторювача шляху до комунізму, маяк світу і т.д. і т.п. Після другої світової війни у болгарському місті Пловдиві був споруджений пам'ятник російському "воїну-визволителю". Ї назвали його іменем "Альоша", а російський композитор С.Колмановський з поетом К.Ваншенкіним написали пісню про нього "Альоша — Болгарии русский солдат", так ніби советська армія складалася виключно з росіян...

На Заході є кільканадцять країн, в яких живуть різні народи. Наприклад, Швейцарію творять французи, німці, італійці, реторомани; Бельгію — валонці і фламандці, в Канаді проживають англійці, французи, німці, українці. На півночі Італії суцільною масою живуть німці (тирольці). Також у деяких т.зв. соціалістичних країнах спілкуються різні народи і народності. Сама назва "Чехо-Словаччина" вказує на те, що цю державу складають два народи. В Югославії проживають серби, словенці, македонці, хорвати, чорногорці та інші. Ї ні в одному з гімнів цих держав, незалежно від того, чи в них капіталістичний чи соціалістичний лад, нема вихвалювання якогось народу. Навіть расистська Південно-Африканська Республіка не ставить на перше місце білих, щонайменше в своєму державному гімні.

В ССРСР — понад усе "Великая Русь", російський народ!

Ї це переноситься також у мистецтво, в шахи!

¹ Хоч змінилася політична ситуація, однак проімперські рецедиви ще нерідко проявляються в реаліях сьогодення (Ред.).

Історія шахів в Україні дотепер не мала свого дослідника — світу невідомі праці на цю тему. Внаслідок панування імперіалістичних концепцій і російські і західні історики Україну розглядають як частку Російської імперії.

Після перемоги Жовтневої революції шахи були підпорядковані інтересам російського більшовизму, поставлені на службу поширення комуністичних ідей, політиці росіян у КПСС. Провідною лінією діяльності став вислів чекіста М.В.Криленка, який очолив шаховий рух ССРСР, про те, що всіляка аполітична являє собою політику, а боротьба з політикою є політичною боротьбою, яка, стверджимо на основі законів країни диктатури пролетаріату, карається жорстокіше, ніж кримінальні злочини. Саме тому советська шахова організація відповіла 1925 р. рішучою відмовою на запрошення приступити до ФІДЕ, бо, мовляв, ця "організація формально аполітична, а фактично ворожа інтересам робітничого класу", і стала членом т.зв. Робітничого шахового Інтернаціоналу (Шахінтерн з осідком в Ієні, Німеччина), а з 1929 р. — Червоного Спортінтерну. 1947 р., переступивши через трьох членів ФІДЕ — дружини прибалтійських республік Естонії, Латвії і Литви — ССРСР ввійшов до Міжнародної шахової організації (ФІДЕ), бо вже мав змогу вихованими в себе шахістами провадити і здійснювати свою політику.

За початкову дату історії шахів в ССРСР вважають 1920 р., коли Всеобуч, установа, що відповідала за проведення в життя загального військового навчання ("всеобщего военного обучения") організував перший за советської влади в Москві турнір шахістів цього міста і Петербурга. Російські нацисти з КПСС, препаруючи історію, твердять, що в жовтні 1920 р. в Москві була проведена перша Всеросійська шахова олімпіада, яка "стала першим змаганням всесоюзного характеру, першим чемпіонатом советської країни"¹. Але навіть советські дані свідчать про інше: низка республік, народи яких використали розпад царату й Російської імперії для самовизначення і проголошення своєї незалежності (Вірменія, Грузія, держави Прибалтики і Середньої Азії, Україна), не брали участі в цьому "першому змаганні всесоюзного характеру", бо перебували в стані війни з комуністичною Росією (РСФСР), яка шойно згодом стала однією з п'ятнадцяти республік ССРСР. За комуністичними даними "советська влада у Вірменії перемогла 29 листопада 1920р."², а в Грузії — 1921 р.³. ССРСР створений на "I-му Всесоюзному з'їзді рад 30 грудня 1922 р."⁴.

Отже, незважаючи на те, що в жовтні 1920 р. в природі фактично ще не існувало ССРСР, турнірові двох міст Російської республіки росіяни, вважаючи Росію і ССРСР за одне й те ж саме, дали назву "першого чемпіонату советської країни". Саме тому звідси ведеться нумерація чемпіонатів ССРСР і шахову першість 1924 р. Советського Союзу вже називають 3-м чемпіонатом ССРСР. В червні 1923 р. відбувся 1-й всебілоруський шаховий чемпіонат, на початку 1924 р. — чемпіонат України. Але числення ведеться не від них! Ця советська дезінформація, що спрямована на замовчування боротьби неросійських народів проти російського панування до 1922 р., набула прав громадянства у західних виданнях і її жертвою стають сумлінні автори — так німецький гросмайстер В.Унцікер покликається, наприклад, у "Munchen Merkur" (№ 136/16.-18.1978/XIII) на шахову "першість ССРСР 1920 р." — "Ud SSR Meisterschaft 1920". Продовження цієї дезінформації є твердження про те, що "А.Альохін

1 Котов А., Юдович М. Советская шахматная школа. М., 1955. С.29.

2 Шахматный словарь. С.41.

3 Там же. С.47.

4 Энциклопедический словарь, М.: БСЭ. Т.III. С.274.

по праву вважається за найкращого шахіста Советського Союзу¹ і що чемпіоном світу "1927-1935 рр. був Альохін (СССР)" — ("Suddeutsche Zeitung" № 241/1978).

У червні 1923 р. в Москві проведено новий з'їзд і засновано Всеросійський шаховий союз, управа якого складалася з дев'ятох осіб: по три представники від Москви, Петербурга і провінції.

Третій шахово-шашковий з'їзд — названий уже всесоюзним — відбувся 1924 р. Створений на ньому керівний орган — Всесоюзна шахова секція ввійшла до Найвищої ради фізичної культури РСФСР. Отже, керівництво шаховим рухом усіх республік СССР було офіційно підпорядковане інтересам Російської федерації. 1927 р. до складу правління Всесоюзної шахової секції введено представників Української ССР, Закавказзя, Москви, Ленінграда та інших організацій, залежних від адміністрації РСФСР. Але й далі Всесоюзна шахова секція підлягала Найвищій раді фізичної культури РСФСР. Щойно 21 червня 1936 р. схвалено постанову про створення Комітету в справах фізкультури і спорту при Раді народних комісарів (уряді) СССР.

Незважаючи на формальні зміни в структурі керівництва шаховим рухом СССР та переміні їхніх назв, залежність шахового руху неросійських республік від росіян залишалась незмінною дотепер. Підпорядкування або, точніше сказавши, визиск неросійських шахістів, мистецьких талантів національних республік СССР на збільшення слави Росії набуло ще більш відвертих, потворно-шовіністичних форм; ніж у найпохмуріші часи політики обрусіння, здійснюваної російськими реакціонерами за царату. У шаховій літературі, виданій в Українській ССР українською мовою, висвітлення історії шахової гри в Україні розпочинають з часу вибуху большевицької революції 1917 р. і утвердження влади комуністів. Дослідження шляхів принесення шахів на наші землі, поширення їх нашими предками в Київській Русі — сучасній Україні, а згодом за її межі — на північ, пізнішу Московщину, частинно теперішню Росію залишається привілеєм вчених інститутів АН СССР, які, згідно з настановами керівництва КПСС, виходять із великодержавних російських концепцій і все минуле на території слов'ян СССР розглядають і тлумачать, як історію Росії, російського народу. І ця хибна, ворожа не лише до минулого, а й теперішнього неросійських народів Советського Союзу, тенденція поширюється і насаджується також на форумах різних міжнародних організацій, зокрема ООН. Так, наприклад, у Бібліотеці шедеврів європейської літератури, що видається з рамени ЮНЕСКО, російське письменство буде представлено "Словом о полку Ігоревім". Повідомляючи про це обкрадання України і Білорусії, яким також, за советським тлумаченням для внутрішнього, в СССР, житку, належить цей героїчний епос, створений автором, що походить із Галичини, ТАСС ("Радянська Україна". 1979. № 39,15 лют.) говорить про велике поширення російської культури в усьому світі.

До безконечності набридливо повторюється про велич російських шахістів, "вітчизняної школи". Так, наприклад, знаний уже нам російський нацист із квитком члена компартії і депутата Верховної Ради в кишені А.Котов на одній сторінці (87) книги "10 чемпионов мира", захлинаючись, тричі вихваляє "російського чемпіона світу" Альохіна, промовчуючи, що він у той час, аживаючи їхньої термінології, був "натуралізованим французом" і ворогом комуністичної системи. Також це промовчування красномовне — советські російські автори підкреслюють в Альохіні найважливіше для них — "руськість", яку російський шаховий геній одначе не розумів так однобічно і примітивно, як це здійснюється тепер за інструкціями теперішніх ідеологів КПСС. Приналежність до їхньої національної спільності ці росіяни

1 Dr. J.Silberman/W.Unzicker. Geschichte des Schachs. C.320.

стверджують надокучливо-нацистським чином, постійно, набридливо наголошуючи, підкреслюючи, що такий ось є "визначним російським", "видатним російським", "геніальним російським" і т.д. письменником, композитором, шахістом і т.д.

Також в останній, одній із багатьох монографій про М.Чигорина на 312 сторінках, поряд з розповідями про життєвий і творчий шлях шахового майстра, подано 63 його партії, з яких програно ним — лише три: одну внаслідок просрочки часу, а в двох він дав грубого зівака. Серед наведених партій програш складає менше 5%. Таке спотворене змалювання образу М.Чигорина, що його тут не називають інакше, як великим або геніальним російським чемпіоном, підпорядковане меті шовіністичного виховання російської шахової молоді, прищеплення їй бредової думки про непереможність "вітчизняного". Також із педагогічної точки зору таке висвітлення шкідливе, бо більш повчальними, ніж "блискучі" перемоги, можуть бути програні партії, яких М.Чигорин мав досить у зустрічах з визначними шахістами свого часу, чому й не став "першим російським чемпіоном світу"¹. Він був "кроликом для дослідів" комбінаційної майстерності багатьох його шахових супротивників. Повчальна перемога англійського гросмайстера Д.Блекберна над М.Чигориним у Відні 1898 р., блискуча каскада жертв із наступним вигрешем у дебюті німецького гросмайстера Я.Мізеса в Остенде 1909 р. та багато інших дотепер не сходять із сторінок шахової літератури на Заході.

Інше тлумачення, твердять винахідники "советської шахової школи", то не "лише вираз наївного нерозуміння стремлень і поглядів російського чемпіона". Саме тому Боголюбов в одній із своїх статей з історії твердив, що Чигорин "по суті не був позиційним гравцем". І вже цілком по-блюзнірському лунають наступні слова Ю.Боголюбова в тій же статті: "На противагу своїм сучасникам Штайніцу і Таррашу Чигорин не створив цілісної закінченої школи". Всупереч цим міркуванням тепер уже любителю шахів у всіх країнах світу ясно, що Чигорин був видатним прогресивним діячем шахової культури, що на чигоринських заповідях зростає багата російська шахова школа, яка набагато випередила всі "школи" і "школки" в капіталістичних країнах. Погляди Чигорина на стратегію і тактику шахової боротьби набагато випередили псевдонаукову школу Штайніца і Тарраша"².

На чужині нема можливостей познайомитися і вивчити все, що написав Ю.Боголюбов. Якщо советські автори вище polemізують із книгою українського майстра "М.Чигорин", про яку у нас була мова в розділі "Ю.Боголюбов", то чому вони називають її "статтею з історії"? Коли ж мається на увазі невідома нам "стаття з історії" Ю.Боголюбова про М.Чигорина, то це є свідченням, що він повторив у ній уже сказане, вказуючи, очевидно, цим повторенням на значення висловленого. В нападках же советських авторів на "псевдонаукову школу Штайніца і Тарраша" відчутний шок росіян від ударів, яких вони зазнали від німецької армії 1941-1945 рр. Двадцять років перед цією критикою київський шахіст В.А.Раузер³, цей "хлястик дебютної теорії", виступив із запереченням поширюваної вже тоді в СРСР думки про

1 Васюков Е., Наркевич А., Никитин А. Чигорин, М., 1972.

2 Котов А., Юдович М. Советская шахматная школа. С. 63.

3 В.А.Раузер (1908-1941) в четвертій першості України 1927 р. дев'ятнадцятирічним зайняв друге місце, після О.Селезніва. Це досягнення повторив у 6-й шаховій першості України, а в 7-й 1933 р. здобув (разом із Королевим) 1-2 місця. Кількаразовий чемпіон Києва. Через хворобу від 1937 р. не брав участі в турнірах. Переселений до Ленінграда, помер у перші місяці блокади цього міста. "Р. був видатним теоретиком, — стверджує "Шахматный словарь". — Багато з його відкриттів у галузі дебюта ще дотепер служать важливими віхами, що визначають методи дебютної стратегії".

німецького шахового теоретика З.Тарраша як про такого, що ніби не розумів шахових ідей сучасної йому теорії.

"Навпаки, — твердив В.Раузер у статті "На захист шахового класицизму", — наша епоха поки що не змогла зрозуміти й оцінити Тарраша, бо відійшла від класичної школи, яка дає повний простір комбінаційної стихії тому, хто вірить у непорушність засад цієї школи і здібний виявити можливості позиції до самісінького кінця. Мій багаторічний аналіз і допомога групи київських шахістів привели мене до висновку, що класичний стиль являє собою синтез позиційної й комбінаційної гри"¹.

Звичайно, міг помилятися і Штайніц, і Тарраш, і Чигорин, а також і Боголюбов в оцінці Чигорина. Але советські автори не ставлять за мету пошук істини. Подібно тому, як за життя М.Чигорина російські реакціонери використовували його талант для своїх цілей, так і сучасні нам російські нацисти з квитками членів КПСС у кишені беруть М.Чигорина на своє озброєння для доказу винятковості росіян, "передової російської шахової школи" і тому подібних нісенітниць. З тією ж метою вони прагнуть підпорядкувати собі й славу неросійських шахістів. Г.С.Сальве (1862-1920), наприклад, називають "польським майстром, одним із найсильніших шахістів Росії початку ХХ ст."², а до заслуг великого чеського шахіста Дураса Ольдріджа (1882-1957) відносять його пошану до "чигорінських традицій" і те, що він "нашу країну відвідав ще 1913 р. За його участі були проведені невеликі турніри у Варшаві"³. Отже, російські комуністи до своєї, "нашої країни" зараховують і Варшаву. Ї не лише Варшаву. У довідці про видатного американського гресмайстра Ф.Маршала (1877-1944) також говориться, що "Маршал не раз відвідав нашу країну. В 1908 р. відбулися його виступи в Лодзі, а в 1913 р. — гастролі в Прибалтиці"⁴.

Таким чином насильно загарбані російським царатом землі сусідніх народів, що в 1917 р. здобули незалежність і визнання в своїх самостійних державах, а деякі формально ще й тепер є суверенними (Польща, Прибалтика), для російських комуністів залишаються їхньою — "нашою країною"! Продовження імперіалістичної політики Російської імперії в минулому знаходить віддзеркалення у висловлюваннях російських комуністів про Східну Прусію з її центром Кенігсбергом (тепер Калінінград — помісь староруського "града" — міста з прізвиськом першого російського президента М.Калініна) як Росію. Коли б ЦК КПСС не був речником російських шовіністів, то повністю відступив би Східну Прусію під адміністрацію поляків, які в боротьбі з тевтонськими рицарями та їхніми нащадками зазнали більших втрат, ніж москалі, або включив би її до суміжних республік Прибалтики, що на досить великому просторі відділяють ці недавні німецькі землі від Російської федерації. Та де там! Шахівців цих народів, які відстояли або відстоювали свою національну самобутність у боротьбі проти політики обрусіння, советські органи називають російськими, хоч вони вимушено були підданими осоружного їм чужого ладу ворожої держави — Росії. Ї, навпаки, видаючи росіян за якийсь винятковий народ, втікачі з Росії, хоч на чужині й набули громадянство тих країн, де знайшли притулок (Альохін помер як "натуралізований" француз), залишаються для них росіянами...

За советською пресою до "відомих російських шахових композиторів" належить ("На шахівницю три королі" — газета ЦК КП України "Сільські вісті", 1980, №55, 5 берез.) також Карл Артур Леонід Куббель (1891 - 1942), перший етюд якого побачив світ 25 грудня 1905 р.

1 Шахматы в СССР. 1975, №6. С.21.

2 Шахматный словарь. С.331.

3 Там же, С.255.

4 Там же, С.283.

в "Sankt-Peterburger Zeitung". Як видно з архіву, свій щоденник він вів німецькою, для нього рідною, мовою. Леонід Куббель — автор понад 2800 творів. Його два рідні брати також шахові проблемісти: Арвід (1889-1941) опублікував понад 500 композицій, Євген (1894-1941) - близько 150. Із приміток О. Селезніва до рішень власних етюдів знаємо, що український автор високо шанував Л. Куббеля і не раз покликався на нього як на великий авторитет. За громадянством Л. Куббеля можна було б називати "відомим советським шаховим композитором". Але російським шовіністам цього не вистачає і вони роблять із німця "відомого російського шахового композитора", подібно до того, як вони без вагanh знищили Автономну республіку німців Поволжя, а на початку війни з Гітлером заарештували всіх німців, навіть активних комуністів, в Європейській частині ССРСР і заслали їх або до Азії, або до штрафних батальйонів на фронт, заборонивши видавати для них будь-що німецькою мовою, посиливши одночасно заклики до вояків Німеччини переходити на бік советської влади, що бореться за інтереси "трудящих всього світу".

До "основоположників вітчизняної (російської) школи"¹ зараховуються також Карло Яниш (1813-1872), Еммануїл Шифферс (1850-1904) та інші подібні "росіяни". І що про це насильство російських шовіністів мовчать в ССРСР, то це або свідчення призначення дихати зіпсованим повітрям у в'язничій камері, або наслідок усебічного терору.

Одночасно відбувається й обкрадання неросійських народів та замовчування кривавого минулого Росії. Ось кілька фактів, які заперечують, зокрема, пріоритет росіян у шаховому мистецтві й поширення його ними серед народів.

Перша зустріч аборигенів Камчатського півострова з росіянами відбулася наприкінці ХІІІ ст. Однак було б вельми ризиковано приписувати їхнє знайомство з шаховою грою впливові москалі. Надзвичайна віддаленість Камчатського півострова, зрозуміла річ, перешкоджала встановленню відносно міцних зв'язків із туземним населенням з боку суходолу. Характерно, що для зв'язку із зовнішнім світом мешканці Камчатки користувалися каліченою англійською мовою, знайомою їм, очевидно, від англійських моряків, а також внаслідок зносин із близькою звідси Аляскою.

Про велике поширення шахів серед тубільних народів Сибіру і досконалу гру шахістів Бурятії, які перемагали найсильніших гравців із Росії, згадують декабристи, заслані сюди на каторгу. Першими носіями шахової культури серед бурят, як і серед інших груп монгольського народу, були лами з Тибету, що відвернули їх від шаманства і прищепили релігію Будди.

Одули в наш час перебувають на кордоні Далеко-Східного краю і Якутії, в басейні річки Коліми. Раніше вони заселяли великі простори північно-східної Азії, та колонізаторська політика російського царату призвела до майже цілковитого винищення цього народу. Шахи тут могли набути поширення насамперед через якутів.

Якути, очевидно, запозичили шахи з Тибету, через ламаїзм, що прийшов сюди з Монголії і швидко набув поширення серед якутського населення.

"Евенки виявили запеклий спротив, але були зламані переважною збройною силою завойовників"², — стверджує історик.

Винищенням підкореного населення російський царат створив передумови для панування російських комуністів на цих територіях, які вони називають "нашою країною". Саме тому в ССРСР прославляють царських генералів завойовників і мовчать про підкорених, поневолених ними.

1 Котов А., Юдович М. Советская шахматная школа. С.14.

2 Коган М. С. Очерки по истории шахмат в СССР. С.66-67.

Російський шовінізм як практика приписування росіянам того, що створене всіма народами ССРСР

На більшості всесвітніх студентських шахових олімпіад переможцями виходили команди студентів ССРСР, в складі яких переважали неросіяни. Наприклад, 1973 р. на студентській олімпіаді в англійському місті Тіссайді шахову дружину ССРСР очолив Р.Ваганян (Єреван), на третій шахівниці грав чемпіон світу серед юнаків О.Белявський (Львів), на четвертій — чемпіон Європи серед юніорів О.Романишин (Львів). Першим запасним був В.Купрейчик (Мінськ), другим - С.Палатник (Одеса).

Говориться про завоювання збірною студентською командою ССРСР першого місця на XXII чемпіонаті світу в Мехико і називають її учасників — Олег Романишин, Рафаель Ваганян, Олександр Белявський, Сергій Макаричев, Йосип Дорфман та Адріян Михальчишин. А кількома рядками вище над цим повідомленням наводиться думка колишнього чемпіона США А.Денкера, який сказав: "Я завжди гадав, що росіяни пречудові шахісти. Тепер я переконався в цьому навч". Також в іншій інформації про "воюючу Росію" російський звітодавець радо повторює милі його вуху слова американця: "О, русский - хорошо!"¹.

Дискримінаційна назва закордонними інформаційними органами та чужинцями шахістів ССРСР "росіянами" та шахових команд, що складаються з представників різних націй Советського Союзу "російськими", советські органи ніколи, як правило, не опротестовують і не виправляють на "советський", як то, здавалося б, повинно бути про гравців багатонаціональної країни, різні народи якої за комуністичною пропагандою ніби рівноправні й суверенні. Навпаки, органи советської пропаганди, керовані російськими нацистами з ЦК КПСС, дуже радо наводять висловлювання західної преси про шахістів, спортсменів, учених ССРСР як росіян, навіть якщо вони такими не є. Це ще одне підтвердження великодержавних тенденцій російських комуністів, що вони здійснюють їх під іноді привабливими гаслами інтернаціональної політики КПСС, а також яскраве свідчення повної залежності від Москви представників Української і Білоруської ССР, які ще ніколи не виступали в міжнародних організаціях із запереченням помилкового трактування українців та білорусів як росіян. Повідомлення, що не поширюються далі меж Української республіки про українських шахістів, спортсменів, учених і т.д. як про українців, завжди значно блідніші від розповідей, що йдуть із Москви на весь світ про росіян. Вихвалювання росіян і національна дискримінація українців — не прикрий випадок, а система. Її прояви наявні не лише серед шахістів. На протести супроти цієї системи, викривання її слідує покарання, як це було й із І.Дзюбою². У своїй праці "Інтернаціоналізм чи русифікація" ("Сучасність". 1968, С.121-122) він писав: "Однією з форм плутання Союзу ССР з "единой неделимой" є приписування росіянам того, що створене спільними зусиллями всіх народів ССРСР. Чимало українських учених і митців давнього і недавнього минулого досить безцеремонно, без усякої вказівки на їхню національну

1 Шахматы в СССР. 1975, № 4. С.10.

2 Іван Дзюба народився 1931р. в селянській родині на Донбасі. Закінчив філологічний факультет Донецького педагогічного інституту й аспірантуру при Інституті літератури ім.Т.Шевченка Академії наук УРСР. У книзі "Звичайна людина чи міщанин?" (К., 1959) виступив проти провінційності та кволості в українській літературі, за потребу єдності її з національною традицією (Г.С.Сковорода). У відповідь на арешти та висилку з України діячів української культури написав твір "Інтернаціоналізм чи русифікація?", рукопис якого передав першому секретареві ЦК КП України П.Шелестові.

приналежність, атестуються як російські вчені і т.п. тільки тому, що через несприятливі умови за царату на Україні або через обставини особистої долі вони змушені були працювати за межами України. Але аналогічні тенденції все відносити на рахунок Росії є і щодо актуальних явищ. Так, з буржуазної преси і із зарубіжної політичної фразеології, де ССРСР послідовно ототожнюють з Росією і зовсім не потребують знати інших радянських націй, перекочують до радянської преси, а звідати і в свідомість людей формули типу "Русские запустели спутник", "Русские строят Ассуан", "Русские помогают народам Азии и Африки" і т.д. Зате ніколи не чути, скажімо, про ту допомогу, яку надає цим народам такий член Організації Об'єднаних Націй як Українська Радянська Соціалістична Республіка, про участь українців у всіх цих справах. А від тих самих народів Азії й Африки українці не чули жодного слова подяки, більше того, ті навіть не знають про існування такої нації як українська, хоч її відсоток в отій "русской допомозі" — чималенький. Багато молоді з країн Азії й Африки навчається в українських вузах, але більшість із них і не догадується, що вони користуються гостинністю і допомогою української нації, що має свою культуру, мову, державність. Звичайно, винні не вони... До речі, останнім часом аргументація про неможливість викладати в українських вузах українською мовою поповнилася ще одним "доказом": не можна, бо там навчаються іноземці...

Про те, як наша преса і наші діячі навіть з якоюсь заподаєрливістю люблять потурати оцьому закордонному ототожненню ССРСР з Росією і невизнанню інших націй, свідчить безліч фактів, а серед них і чимало курйозних. Ось приклад. На міжнародному кінофестивалі в Мар-дель-Плята український фільм Київської студії ім.Довженка "Тіні забутих предків" дістав другу премію і був гаряче зустрінутий публікою. Але звичайно ж, "популярність" члена ООН України в світі така, що аргентинська публіка не знає про існування такої суверенної держави і такого народу, назва Києва їй нічого не говорить, і вона кричала "Віва Русія! Віва Моску!" Здавалося б, залишається тільки червоніти від сорому, що навіть імені твого народу не знають і тріумф його мистецтва відносять все на той самий російський рахунок. А от голова Держкомітету УССР по кінематографії С.П.Іванов у газеті "Вечірній Київ" розповідає про це без тіні ніяковості, навіть не помічаючи невірного гіркого сарказму долі..."

Друкарство як засіб русифікації

Першою друкованою книгою в Московщині був "Апостол", що його видав 1564 р. І.Федоров. Внаслідок ворожості до нововведень прогресу і чужих москалям європейських ідей він мусив тікати від московської реакції, яка спалила його книги і знищила друкарню, до литовських та українських міст, де він знайшов притулок емігранта. Перебування і діяльність І.Федорова на українських землях (помер 1583 р. у Львові) тепер глумачать як "проміння" з Москви, яке просвітило українців. Майже сто років перед появою "Апостола" на Заході вже друкували шахові книги — перше видання під назвою "Золота гра" вийшло в Авгсбурзі 1472 р. Перші шахові видання російською мовою побачили світ 350 років пізніше — "О шахматной игре" І.Бутрімова в 1821 р. й "Шахматная игра, приведенная в систематический порядок, с присовокуплением игор Филидора и примечаний на оныя, изданная А.Петровым". СПб, 1825. Вони не були самостійними творами, а компіляцією — використанням праці Філідора, що, зрештою, видно також з назви книги А.Петрова. Правда, тепер московська пропаганда, ніби йдеться про рівнозначних авторів, називає це "дискусією між Петровим і Філідором", хоч відомо, що великий шаховий мислитель Франції Філідор (1726-1795) помер, коли "родоначальник вітчизняної російської школи" А.Петров (1794-1867) був ще у пелюшках.

Знаємо, що російські царі, це "проміння з Москви" в минулому, забороняли друкування книг українською мовою. Тому не дивно, що перша шахова книга українською мовою побачила світ щойно 1927 р. Наступні видання зведено до мінімуму, і шахова література в Українській ССР, що її зрідка видають по-українському, також стала засобом русифікації. Книги є промовистим свідченням колоніального стану України й у галузі шахового мистецтва.

Два мільйони організованих шахістів України протягом року друкують не більше однієї тоненької книжки тиражем найбільше 25 тисяч примірників. Отже, на 30 організованих (додайте до них ще 30 неорганізованих) шахістів видається одна книга в рік. Згідно з даними советських бібліографічних довідників ("Шахматный ежегодник"), російською мовою виходить у 35 (тридцять п'ять!) разів більше шахової літератури, хоч організованих шахістів у Російській Федерації, до складу якої входять автономні республіки з неросійським населенням, ледве вдвічі більше українських. Мабуть, "старший брат" думає, що ця шахова література його "загальнозрозумілою" мовою дає більше можливостей для розвитку національних культур інших союзних республік, ніж, скажімо, грузинська в Грузії чи казахська в Казахстані.

Найнижчим пунктом щодо кількості виданої в ССРСР шахової літератури російською мовою був 1976 р., коли "в країні було видруковано понад 780 тисяч примірників шахових книг і брошур". В національних республіках — "в Казахстані, Таджикистані і Туркменії протягом останніх п'ятих років не видано жодної шахової книги; в Литві і Молдавії — по одній, та й то обмеженим накладом; навіть в Україні з'явилися лише дві книги загальним тиражем всього 66 тисяч примірників"¹, — стверджує журнал.

Отже, протягом року для понад чотирьох мільйонів організованих шахістів ССРСР надруковано 800 тисяч примірників шахових книг і брошур — одна книга на д е с я т ь о х (5 організованих і 5 незареєстрованих) шахістів! В ССРСР українці становлять 16,1 % до загального числа населення, а шахових книг українською мовою в рік, коли їх видано найбільше, надруковано 9 % по відношенню до російськомовної шахової літератури в рік, коли її вийшло найменше.

Посилена русифікація за допомогою сучасних методів, включаючи радіо, телебачення і книгодрукування, здійснюється в усіх галузях життя. Наприклад, наукова монографія Н.С.Шумади "Українсько-болгарські зв'язки" (К., 1963. 164 с.), де стверджується, що 90 % російсько-болгарських зв'язків є, властиво, українсько-болгарськими стосунками, видана тиражем 500 примірників, а пропагандистське видання російською мовою "Братство русских и болгар" — кільканадцять тисяч примірників.

Численні факти свідчать, що друкування шахової літератури в ССРСР стало засобом русифікації, бо сприяє не піднесенню національних культур неросійських народів, а їх обрусінню-русифікації, денационалізації, поневоленню. Після 1976 р. шахові книги почали виходити великими тиражами російською мовою не тільки в Москві, а й на периферії Російської Федерації. Видання шахової літератури з одного видавництва ("Фізкультура і спорт") перенесено в Москву до інших ("Молодая гвардия", "Воениздат", "Наука", "Знание", "Советская Россия", "Детская литература", "Книга", "Русский язык"), а також до обласних центрів РСФСР. Так, наприклад, Красноярське книжкове видавництво видало книгу В.Нікітіна "Чья армия сильнее?" тиражем 300 (триста) тисяч примірників, Ростовське — П.Амагуні "Требуется король" — 50 тисяч примірників. Саратовський університет — розвідку Кропіуса "Личность и конфликт" — 15000 примірників. Історії шахів у Вологодській області присвячена спеціальна стаття ("Шахматы в СССР". 1977, № 10), Уралу — окрема моно-

1 Шахматы в СССР. 1979, № 1. С.26.

графія О.Н.Аверкина й В.А.Брона "В поисках шахматной истины" (Свердловськ, Середньо-Уральське книжкове видавництво, 1979). Тираж цієї монографії — 40 тисяч примірників. Нагадаємо, що найбільші тиражі республіканських шахових видань України рідко коли досягають 10 тисяч.

Російська шахова література запруджує видавництва столиць й обласних центрів неросійських республік. Татарське книжкове видавництво видало по-російському "Избранные партии" Р.Г.Нежметдінова (Казань, 1978) тиражем 50 тисяч примірників; "Карте Молдовеняске" — П.Савеша "Шахматные поединки" (Кишинів, 1979; 25 тисяч). Російською мовою Тбіліське видавництво надрукувало "Шахматный этюд в Грузии" Г.Надарейшвілі, білоруське "Полымя" — "Шахматные миниатюры" А.Я.Ройзмана (Мінськ, 1978, 215 с., тираж 150 тисяч). В столиці Вірменії видано російською мовою два томи "Домінації" Г.Каспаряна, в столиці України — історію шахового етюда від XII до кінця XIX ст. українського проблеміста П.Бондаренка "Становление шахматного этюда" (К., "Здоров'я", 1980). Навіть за кордонами СРСР, в Болгарії почали видавати великими тиражами шахові книги російською мовою: "Испанская партия" А.Малчева (Софія, 1975, тираж 35000).

Національна дискримінація українців, як і інших неросійських шахістів, знаходить віддзеркалення в тиражах шахових книг. Так, наприклад, збірник "Етюд на Україні" виданий у Києві українською мовою тиражем 5600 примірників, а "Шахматная композиция в Донбасе" (Донецьк, 1969) російською мовою — тиражем 20 тисяч. Було б справедливо, коли б іншим обласним центрам України було дозволено видати шахові книги про місцеву історію шахових подій та своїх шахістів такими ж тиражами, але по-українському. Звичайно, даремно сподіватися на здійснення таких побажань і навіть нарікань, які іноді лунають також на сторінках советської шахової преси. Так, грузинські шахісти обурювалися вже не раз, що "мало видається навчальної літератури рідною мовою, а в деяких районах іще нема шахових клубів"¹. Українська мова шахової літератури, видаваної убого мізерними тиражами, зазнає жорсткого калічення, русифікації.

Поступово, але постійно українська шахова термінологія насильно замінюється російською. Ось у проблемістів насаджують "ехо-варіант"². Під цим визначенням розуміють точне повторення, як у дзеркалі — зображення чи звуків — луною, процесу рішення задачі або етюда в різних варіантах. Російський шаховий термін "ехо-маты (паты)" силою, без змін запроваджується і до мови українських шахістів, хоча російське слово "ехо" по-українському перекладається як "луна". Отже, й у кваліфікації, визначенні варіантів задач або етюдів шахових композицій мусило б бути не "ехо-варіант" — "ехо-варіант", а "луна-варіант", "луна-мат (пат)". "Орган міністерства культури УРСР та Республіканського комітету профспілки культури" газета "Культура і життя" (1980, 7 верес.) пише: "У світі шахмат" (замість українського "шахи" насаджується російське "шахматы").

Насильне запровадження російщини в українській шаховій літературі проілюстровано у нас в окремому розділі "Русифікація української шахової термінології". Та в розмовній мові українців вона не добуває, не прищепилася. Це прослизає навіть у суворо цензуровану пресу. Так, наприклад, кийвський гумористичний журнал "Перець" (1978, №8, С.7) під одним із малюнків про заматованого короля дав підпис: "Як вам не соромно! Мат при дамі. А ще офіцер..." А кореспондент РАТАУ, повідомляючи про урочистий шаховий вечір із танцями під музику в Одесі, зазначає, що "до рампи вийшли "королі" і "королеви"³.

1 Шахматы в СССР, 1976, №3. С.23.

2 Спортивна газета, 1979, 9 жовт.

3 Там же, 1980, 2 лют.

Заборона видавати "Шахіста"

Від 1936 по 1939 р. у Києві виходив українською мовою тижневик "Шахіст". Високу оцінку, що її дав довідник "Шахматный словарь" газети "Шахіст" у вихованні українських шахових кадрів, ми вже наводили у розділі про Ю.Боголюбова. Українські шахові композитори Т.Горгієв і П.Бондаренко¹ також позитивно оцінили значення для "молодих українських етюдистів" газети "Шахіст", яка "в 1937 р. провела спеціальний конкурс складання шахових етюдів для початківців". Чому ж ліквідовано газету "Шахіст", цю школу українських шахістів, що здобула визнання далеко за межами України? За принципом "розділяй і владарюй" російські шовіністи КПСС легше підпорядковують роздріблених українських шахістів імперським цілям Москви. Звичайно, окремі газети друкують шахові задачі, етюди, партії з коментарями. Але подібні шпальти, навіть якщо вони з'являються регулярно, можна зустріти й на Заході в багатьох періодичних виданнях. Вони не можуть замінити фахового шахового органу. Крім усього іншого навіть центральні, республіканські газети, не говорячи вже про провінційні, недбало друкуювані, що рясніють помилками, які відштовхують шахістів від подібної лектури, часто бувають прямо таки цілковито неграмотними.

"Великою подією в житті українських композиторів був вихід газети "Шахіст", яка зіграла надзвичайно позитивну роль у розповсюдженні задаочної композиції на Україні"², — говорить український шаховий проблеміст М.Зелепукін.

Про "позитивну роль української газети "Шахіст" у подальшому творчому зрості донецьких проблемістів" свідчать інші українські шахісти³.

Такі подібні позитивні оцінки української газети "Шахіст" зустрічаються в багатьох шахових книгах, журналах і дрібніших виданнях. В розділі історії "Шахи в Україні" автори збірника "Вибрані партії шахістів України", зокрема, пишуть: "В 1936 році виходить газета "Шахіст", яка відіграла помітну роль у житті шахової організації республіки. На сторінках цієї газети поряд з багатим повчальним матеріалом систематично подавалась інформація про життя й роботу окремих секцій, що сприяло розгортанню змагання між ними"⁴.

Спроба шахістів України створити заміну своєму часописові "Шахісту" вказує на потребу мати свій шаховий орган. Але навряд чи додаток до іншої газети може виконати його роль. Ось що пишуть про наступницю "Шахіста" - "Шахівницю", додаток до "Спортивної газети" (Київ): "Наприкінці 30-х років в Україні великою популярністю користувався тижневик "Шахіст". Газета ця відіграла визначну роль в пропаганді шахового мистецтва, в зрості майстерності українських шахістів. "Шахіст" виходив три роки — від 1936 по 1939-й.

І ось через тридцять п'ять років шанувальники шахів України знову отримали свою газету — "Шахівницю". Правда, вона помітно відрізняється від своєї попередниці. По-перше, це не самостійне видання, а газета в газеті. По-друге, розмір її значно менший, періодичність — раз у місяць. І все ж можна твердити, що "Шахівниця" гідно продовжує справу, розпочату близько сорок років тому "Шахістом". Перше, що кидається в вічі, - різноманітність. Іноді дивуєшся, як це редакторів "Шахівниці" майстру Ю.Лазареву вдається вмістити на такій маленькій площі стільки різних і цікавих матеріалів. Тут і партії з примітками, повідомлення

1 Горгієв Т., Бондаренко П. Шаховий етюд на Україні. К., 1966. С.36.

2 Зелепукін М. Шахова композиція на Україні. К., 1957. С.39.

3 Зелепукін М.П., Дорохов Ю.Г., Каковин А.С., Тутляець А.А. Шахматная композиция в Донбассе. С.15.

4 Липницький І., Ратнер Б. Вибрані партії шахістів України. К., 1952. С.6-7.

про життя на місцях, фотографії, конкурси складання й рішень задач та етюдів, куток гумору. Цікаві рубрики "Наші відомі земляки", "Запитуй - відповімо", "Наші консультації" і т.д. "Шахівниця" має велике коло читачів. Про це свідчать сотні листів, що їх щомісяця отримує газета.

Широкий відгук знайшла, наприклад, розмова "Шахівниці" про те, яким повинен бути шаховий клуб. Читачі змогли познайомитися з працею деяких провідних клубів України — таких, як Харківський, Дніпропетровський¹.

Якщо газета "Шахіст" відігравала видатну організаційну і виховну роль у житті й діяльності українських шахістів, то чому ж і хто припинив її видання? Очевидно, логічна відповідь може бути одна: вихід української газети "Шахіст" припинено, заборонено тому, що вона відігравала видатну організаційну і виховну роль у житті й діяльності українських шахістів. А заборону видавати в Києві українською мовою газету "Шахіст" здійснили російські нацисти ЦК КПСС, що задають тон в усіх галузях підсоветського життя, панування яких іноді замасковане, але завжди безмежне. Численним наріканням українських шахістів на відсутність власного пресового органу, речевим доводом про потребу видавати його на перешкоді стоять не технічні труднощі газетодрукування, а великодержавні цілі пануючих в СРСР російських шовіністів та виконавців їхньої волі в неросійських, національних республіках.

Повінь нечисти

Видання шахової літератури в національних республіках дозволено з метою прославлення Росії. Не обминув цього примусового возвеличування "великого російського народу" й український проблеміст П.Бондаренко, який видатного латвійського етюдиста Г.К.Маттісона (1894-1932) зараховує до яскравих талантів Росії, твердячи, що "сучасний шаховий етюд найбільшого розвитку набув у Росії". Г.Маттісон — чемпіон Латвії 1924 р., капітан її дружини на 6-й шаховій Олімпіаді. Автор невеликої (близько 60) кількості етюдів, які, проте, відзначаються досконалістю побудови і глибокозмисловою грою. Його творчість розквітла й досягла вершини та визнання у вільній від російського панування самостійній Латвійській республіці. На щастя шахового композитора, він помер ще до советської окупації Латвії в 1940 р., після якої його батьківщині було заборонено виступати на міжнародній шаховій арені, зокрема брати участь у шахових Олімпіадах.

Повінь нечисти російського самославлення, самохвальства заливає також західну шахову пресу, яка претендує на об'єктивність. В ній, зокрема, постійно зустрічаються твердження про великі тиражі советських шахових видань. Але коли взяти до уваги кількість населення і число шахістів в СРСР та друкваної там шахової літератури й порівняти її тираж із видаваною в країнах вільного світу для своїх шахістів, то перевага в цій галузі буде не на советському боці. На брак шахової літератури підсоветські шахісти ремствують роками. Ось кілька фактів. Володимир Савченко (Ткибулі, Грузія), автор багатьох відзначених нагородами задач, зокрема, перший призер у меморіалі Г.Маттісона 1971 р., скаржиться: "Бракує літератури з композиції взагалі й із багатоходових задач зокрема. Мало й назв і тиражів — на мою думку, книги з шахової композиції стали гостродефіцитними. Не вистачає оперативної детальної інформації про конкурси, що провадяться як у нашій країні, так і за кордоном"².

1 Шахматы в СССР. 1975, № 3. С.28.

2 Там же, 1975, № 3. С.31.

Інший автор, висловлюючись про книгу П.Бондаренка "Етюд в пешечном окончании", згадує твори Р.Реті й О.Селезніва та нарікає "на цілковиту відсутність літератури, присвяченої саме пішаковим етюдам", бо внаслідок малого накладу книг шлях у "широку аудиторію їм закритий"¹. Інший читач бідкається, що "дістати збірник етюдів Г.Каспаряна неможливо"².

Проблеміст В.Руденко згадує, що "свої "композиторські середовища" були — на квартирах!". Про забезпечення шаховою літературою він говорить: "Дещо ми маємо, але потребуємо ще багато. Необхідний спеціальний друкований орган з шахової композиції — так само, як шахісти вищої кваліфікації потребують "Шаховий бюлетень". Треба створити навчально-методичні підручники і книги, присвячені теорії і практиці складання"³.

"Продається спиртне, а от про створення в парку шахового павільйону розмова точиться вже не перший рік"

Чемпіон світу з шахів А.Карпов, розповідаючи про свою подорож Сибіром і Середньою Азією, говорить, що кожен третій запит до нього звучав: "А коли, нарешті, у нас відкриється шаховий клуб?"⁴

На те ж саме скаржиться і Федерація шахістів Киргизії, в столиці якої ще й досі нема шахового клубу⁵. Не кращі справи й в інших республіках, зокрема в Україні. У нас уже наводилося висловлювання гросмайстера шахової композиції Руденка про те, що зустрічі його творчих колег у Дніпропетровську відбувалися на приватних квартирах, а також нарікання шахістів Донецька, які, не маючи шахового клубу, проводять турніри в кінотеатрі, коли там не демонструють фільмів. Такі ж проблеми у шахістів Черкас: "Торік у нашому місті народився 200-тисячний черкашанин. Та, як не дивно, в такому багатолюдному обласному центрі не існує жодного шахового клубу. Ніде було навіть першість області провести"⁶.

Щоб хоч якоюсь мірою зарадити цьому непринадному, скрутному становищу шахістів країни "розвинутого соціалізму", орган міністерства культури Української ССР та Республіканського комітету профспілки працівників культури газета "Культура і життя" провела з ініціативи А.Карпова кілька рейдів-перевірок під девізом "Вогнища культури і пропаганда шахового мистецтва" по 120 містах і селах України. Учасники рейдів "одностайно відзначили величезне поширення шахів у республіці. А водночас ствердили, що в місті Жданові у жодному парку не відвели місця для шахістів. Розташовуються вони, як правило, на лавках. У парках Ніжина (Чернігівська область) та Бережан (Тернопільська область) є шахові павільйони, проте їх не квапляться відкривати. У Лубнах охоче споруджують павільйони, де продається спиртне, а от про створення в парку шахового павільйону розмова точиться вже не перший рік. Також на селі є ще чимало клубів та будинків культури, де шахам абсолютно не приділяють уваги. У будинку культури Лихівки, що на Дніпропетровщині, лише один комплект шахів, та й у ньому не вистачає багатьох фігур. У селі Мар'ївка (Кіровоградська

1 Шахматы в СССР. № 5. С.30.

2 Там же, 1980, № 5. С.29.

3 Там же, 1975, № 3. С.30.

4 Правда. 1979, 21 жовт.

5 Шахматы в СССР. 1979, № 12. С.16-17.

6 Спортивная газета. 1974, 15 серп.

область) — великий будинок культури, а от для шахістів немає тут місця. Вони збираються в бібліотеці, куди приносять власні шахи...¹.

ШАХОВА КОМПОЗИЦІЯ В УКРАЇНІ

На вимогу шахістів газети влаштовують "Конкурси на ваше прохання", які "викликають великий інтерес у шанувальників стародавньої гри. На завдання першого туру рішення задач і етюдів надійшло більше як тисяча листів із відповідями"², — писала одна з київських газет. Листи надходили із "Сибіру й Польщі, Білорусії та Уралу, не кажучи вже й про всі області України". Шахісти, які перебувають у плаванні на торговельних або пасажирських пароплавах, передають свої рішення задач і етюдів конкурсу по радіо.

Редагування шахових кутків у газетах та журналах лежить виключно на плечах окремих ентузіастів, які не належать до штату редакції, зазначалося в іншій газеті³. Але саме вони тримають постійний зв'язок з авторами листів і дописів та несуть певну відповідальність за якість опублікованого. Палкі шанувальники українських шахових композиторів зустрічаються і за межами Української республіки. Так у газеті "Вечерний Ленинград" (редактор М.Гуренков), де ведеться постійна шахова рубрика, були спеціальні випуски, присвячені творчості дніпропетровських проблемістів. Але ті, хто дає дозвіл на шахові кутки, де друкуються задачі і етюди провідних проблемістів України, ставлять за мету насамперед пропаганду величчю Росії. Творчість українських шахових талантів є лише обрамленням для неї.

В Україні проводяться республіканські конкурси на складання задач і етюдів та конкурси їх рішень. Вже була мова про шахові кутки в обласних, міських і навіть у районних газетах. "Червоний гірник" (Кривий Ріг), наприклад, оголошуючи конкурси складання триходових задач, продовжує традицію Трольхеттенського шахового клубу Швеції. Від 1917 р. він улаштував конкурси триходових задач. Ці конкурси мали всесвітню славу. Назва промислового шведського міста Трольхеттен походить від "Тролі" — казкових істот, щось на зразок наших добрих карликів, гномів, які, мов справжні шахтарі, добувають у горах дорогоцінне каміння. В 1937 р. шахові конкурси Трольхеттенського клубу припинили своє існування. Але його традиція відродилася в іншому гірняцькому місті — в Кривому Розі на півдні України. Місцева газета "Червоний гірник" вперше в 1972 р. включила до своїх конкурсів триходові з правильними матами, що їх особливо плекали проблемісти Трольхеттена.

"Традиційно склалося так, що ці змагання мають певну умовленість: двоходові — мерeditи (тобто з числом фігур не більше 12-ти), триходові — з правильними матами. Як відомо, правильними є такі мати, де в створенні матового становища беруть участь усі білі фігури, а кожне з полів недоступне чорному королеві лише з однієї причини: воно або атаковане однією білою фігурою, або зайняте чорною фігурою. Для переможців конкурсу встановлено призи, почесні та похвальні відзнаки"⁴. "Поки що ці конкурси в місті Кривий Ріг не міжнародного рангу. Однак за своїм значенням для шахової композиції вони, на мою

1 Чи вмісте ви грати в шахи? — Культура і життя. 1980, 17 лип.

2 Робітничка газета. 1979, 16 груд.

3 Культура і життя. 1979, 25 січ.

4 Спортивна газета. 1979, 13 лют.

думку, - стверджує відомий проблеміст А.Грін, автор книг, згадуваних уже нами в розділі про О.С.Селезніва, — перевищують багато міжнародних змагань”¹.

Солідною працею є книга Т.Б.Горгієва і П.С.Бондаренка “Шаховий етюд на Україні”, що вийшла в київському видавництві “Здоров’я” 1966 р. На 150 сторінках книги вперше за 60 років розквіту Української ССР під сонцем Жовтневої соціалістичної революції зібрано понад 200 етюдів українських майстрів шахової композиції. Більшість етюдів надрукована не в українських газетах, за межами України, але без зазначення, як це заведено в шаховому світі, батьківщини автора, хоча б УССР! Майстер спорту СССР, заслужений тренер Української ССР Ю.М.Сахаров, відомий шаховий композитор, в передмові, розповівши про велику популярність шахів в Україні, зазначивши, що на кінець 1965 р. “в нашій республіці налічувалося близько мільйона організованих шахістів”, серед яких помітний також міцний загін шахових композиторів, нарікає, що “як це не дивно, літератури з цього питання в нашій республіці майже не видавалося”. Цю прогалину мала б заповнити пропонована книга, видана мізерним тиражем — лише 5 750 примірників.

“Автори книги, — веде далі Ю.М.Сахаров, — дніпропетровські майстри спорту СССР з шахової композиції П.С.Бондаренко та Т.Б.Горгієв — добре відомі своєю творчістю і в нашій республіці нині вважаються провідними етюдистами. Зокрема Т.Б.Горгієв — автор понад 250 етюдів, кращі з яких ввійшли до збірки його вибраних композицій, виданої у Москві в 1959 р. У творчому активі П.С.Бондаренка — понад 400 етюдів та задач”².

Після виходу в світ цієї книги минуло, говорячи мовою советського жаргону, три п’ятирічки будівництва комуністичного суспільства і розвитку української культури, національною формою і соціалістичною змістом, та ані однієї подібної книги ще не видано.

Подаємо кілька творів українських шахових композиторів.

Б.П.Авшаров

“Шахіст”, 1937

2-й почесний відгук

С.Мушенко

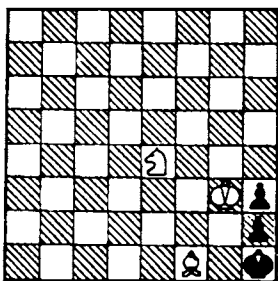
“64”, 1939

Д.К.Каноник

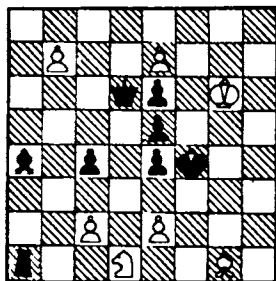
Конкурс Українського

комітету ФІС, 1952

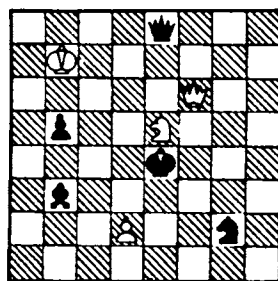
4-й почесний відгук

Виграш

Виграш

Виграш

Киянин Б.П.Авшаров, заслужений артист УССР, один із ветеранів шахової композиції в Україні, відомий як автор задач. Першу свою задачу він опублікував ще в 1905 р. в газеті “Киевские вести”. За довгий період творчої діяльності він склав і кілька етюдів. Ось один з

1 Шахматы в СССР. 1977, №7. С.29.

2 Бондаренко П., Горгієв Т. Шаховий етюд на Україні. С.3.

них: 1. Cf1-e2 Kph1-g1 2. Ce2-f3 h2-h1 Ф. Якщо 2. ... Kpf1, то 3. Kp:h2 і виграють. 3. Cf3:h1 Kpg1:h1 або 3. ... h2 4. Kf2 і 5. Kh3 з виграшем. 4. Kpg3-f2 Kph1-h2 5. Ke4-d2 і виграють.

С.Мушенко в своєму етюді дав складну тему. Спочатку білі виграють королеву. 1. Cg1-h2+ Kpf4-g4 2. Kd1-f2+ Kpg4-h4 3. Ch2-g3+ Kph4:g3 4. Kf2:e4+ Kpg3-f4 5. Ke4:d6 Ta1-b1. Поле перетворення білих пішаків під ударом далекобійних фігур противника, лінії дії яких перетинаються на полі b5. Це негайно використовують білі. 6. Kd6-b5! — це так звана тема Новогоного. Прийняття жертви перекриває одну з фігур, і відповідний пішак перетворюється на королеву.

Дмитро Каноник (нар. 1920 р.) живе в Кривому Розі. Відомий як автор шахових задач на прямі мати. Його твори не раз здобували призові місця на конкурсах.

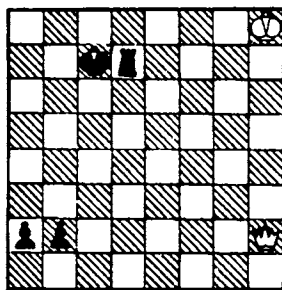
У чорних перевага на фігуру, і вони у випадку розміну королев могли б і виграти. Але білі використовують право свого ходу й ініціативною грою досягають перемоги. 1. Фf6-f3+ Кре4-d4 2. Фf3-d3+ Kpd4-c5 3. Ke5-d7+ Kpc5-b4 4. Фd3-d6+ Kpb4-a4 5. Kd7-b6+ Кра4-a5 6. Фd6-a3+ Cb3-a4 7. Фа3-c3+ b5-b4 8. Kb6-c4+ Кра5-b5 9. Kc4-d6+ Kpb5-a5 10. Фc3-c7 - мат.

Віктор Яковенко (нар. 1941 р.) — майстер виробничого навчання в технічному училищі м.Донецька. Позиція — ніби кінцівка партії. Справді, як тут виграти?

1. Фh2-c2+ Kpc7-d6 2. Фc2:b2 Тепер, коли чорний король відтиснутий на лінію "d", можна взяти пішака 2. ... Td7-d8+ 3. Kph8-h7!! Незабаром проясниться тонкість цього ходу. 3. ... Td8-a8 4. Фb2-b6+ Kpd6-d5 5. Фb6-b7+ Kpd5-c4 6. Фb7:a8 Kpc4-b3 7. Фа8-h8! і виграють. Якби раніше було зіграно 3. Kpg7?, то зараз білий король перекрив би діагональ для власної королеви.

Народ, серед якого жив і творив О.Селезнів, ілюструє мистецтво шахової композиції. Постійно з'являються все нові і нові імена українських проблемістів, також із провінції, сільської місцевості. Так, наприклад, у республіканському конкурсі Спорткомітету України 1979 р. взяло участь

В.П.Яковенко
Конкурс Української шахової федерації, 1961
3-й почесний відгук

Виргаш

35 авторів, які надіслали до журі 43 задачі й 29 етюдів. Про досконалу художню майстерність і високу якість творів українських шахових композиторів свідчить хоча б і те, що їхні задачі й етюди не сходять із сторінок шахових періодичних видань ССРСР і західного світу, де вони, звичайно, не фігурують, на жаль, як українці.

Дніпропетровський інженер Валентин Руденко (нар. 1938 р.) вже з 1960 р. — майстер СССРСР із шахової композиції. Працюючи в усіх її жанрах, В.Ф.Руденко досяг великих успіхів і в 1961 році завоював звання міжнародного майстра. Тепер він уже гротмайстер.

Перші ходи в його етюді знаходяться легко: 1. Td2-d3++ Kpc3-b2 2. Td3-b3 Kpb2:a1 3. Ce1-c3+ Kc4-b2 4. Tb3:b2 Ch6-d2!

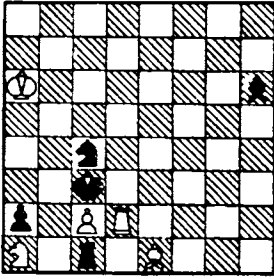
У важкому становищі чорні знайшли захисний ресурс.

5. Ce3-d4! Треба відходити, але відступаючи, білий стрілець обирає поле, де він недосяжний для чорної тури. 5. ... Cd2-e3! 6. Cd4-e5 Ce3-f4 7. Ce5-f6 Cf4-g5 8. Cf6-g7 Cg5-h6 9. Cg7-h8... "Гра в схованки" закінчилася, але в чорних лишилася остання можливість захисту. 9. ... Te1-g1 10. Tb2-b7+ і виграють.

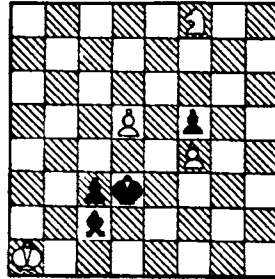
В.Ф.Руденко
"Ceskoslovensky Sach",
1956

П.С.Бондаренко
"Schweizerische
Schachzeitung", 1959

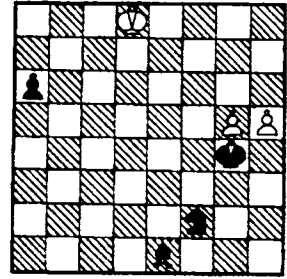
Т.Б.Горгієв
"Prace", 1960
Пам'яті Р.Петі
2-й почесний відгук

Виграш

Нічия

Нічия

В етюді П.Бондаренка втілено патову комбінацію: 1. d5-d6 ... Програє 1. Ke6? через 1. ... Ca4! 2. Kc5+ Kpd2 3. d6 c2 1. ... Cc2-a4 Якщо 1. ... Kpd2, то 2. d7 Cd3 3. d8Ф c2 4. Фа5+ Kpd1 5. Фа3 з нічиєю. 2. d6-d7! Ca4:d7 3. Kf8:d7 c3-c2 4. Kd7-c5+ Kpd3-c3 5. Kc5-b3!Kpc3:b3. Пат.

В етюді Т.Горгієва вся надія білих на двох пішаках. 1. g5-g6! Ce1-a5+! Тонкий проміжний шах, що провокує білих на помилку. Якщо тепер 2. Кре7?, то 2. ... Cb4+ 3. Крf7 [Погано 2. Кре6 Cf3 і виграш або 3. Крd7(e8) Кр:h5 4. g7 Kg4 — виграш]. 3. ... Кр:h5 4. g7 Kg4 5. g8K a5, і чорні виграють. 2. Kpd8-c8!! Ca5-c3 3. h5-h6 Kf2-e4 4. g6-g7. Погано тепер 4. ... Kf6 5. h7, тому: 4. ... Cc3:g7! 5. h6:g7 Ke4-f6. Білий пішак затриманий, чорний - невтримний, але нічия здобувається використанням ідеї виграшу темпу, раніше втілену в етюді відомого словацького гросмайстра Р.Петі. 6. Kpc8-c7! a6-a5 7. Kpc7-d6 a5-a4 8. Kpd6-e5 Kf6-g8 9. Кре5-d4 і, затримуючи пішака, білі досягають нічиєї.

Помітне місце в шаховій композиції України займає М.Зелепукін. Він захопився нею після закінчення другої світової, чи, як говорять в СРСР, Великої Вітчизняної війни (першою вітчизняною війною КПСС традиційно називає боротьбу Росії проти Франції Наполеона I 1812 р.), й виходу у відставку в чині підполковника запасу, став засновником т.зв. київської теми у дво- і триходівках. "Він автор двох книжок із композиції, які давно вже стали бібліографічною рідкістю", - стверджує газета¹, а також "Словника шахової композиції".

Книга М.Зелепукина² є історією шахової композиції, шахової задачі в Україні, оглядом наслідків участі українських проблемістів у змаганнях із задачною композицією та хрестоматією задач українських авторів, а інша його праця³ — підручником для початкуючих шахових композиторів. У першій книзі вміщено 333 задачі ста авторів, подано опис діяльності шахових композиторів у різних областях України за "Всесоюзного об'єднання шахових задач і етюдів", створеного в серпні 1926 р., опрацювання ними відомих вже тем і ідей, їхню участь у конкурсах складання задач, про Всесоюзну комісію з композиції, створену 1980 р. замість названого вище "Всесоюзного об'єднання", і Комісію з композиції при Українській шаховій секції. До цього періоду належить також вихід газети "Шахіст", який провів кілька конкурсів.

1 Патріот Батьківщини, 1980, 23 берез.

2 Зелепукін М. Шахова композиція на Україні. К., 1957. — 154 с. (тираж 8500 пр.).

3 Зелепукін М. Складання шахових задач. К., 1970. — 164 с. (тираж 5400 пр.).

У книзі М.Зелепукіна, призначений для внутрішнього вжитку, говориться, звичайно, про українських проблемістів, про успіхи українських авторів у республіканських, всесоюзних і міжнародних конкурсах, матчах (1954-1955, Україна — Узбекистан, 10:5), задачі українських композиторів, турніри шахових проблемістів України.

М.Зелепукін автор "київської теми" в шаховій композиції.

Що ж являє собою "київська тема" в шаховій задачі, в чому її суть? М.Зелепукін розповідає, що в 1952 р. він відіслав на Український республіканський конкурс двоходівок подану нижче задачу, в якій втілена ідея, заснована на сполученні двох тем: "близьких композицій" і "повторні загрози". Автор пише: "Для проведення загрози 2. Td4x білі повинні відступити білим конем c5. Але куди? Розберемо цю задачу, починаючи з дійсного розв'язання: 1. ... Kb~ 2. c7x, 1. ... K:c6 2. Фf7x, 1. ... Kc4 2. Ce4x, 1. ... Kd~ 2. Cb3x. Як видно із розв'язання, захист чорних у результаті повторної загрози приводить до створення матової ситуації з використанням полів c6 і c4, що блокуються.

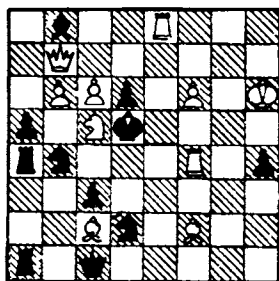
Чому ж задачу не може розв'язати хід білого коня, наприклад, на поля d7, d3 і b3? Відповідь знаходимо в змісті задачі. Так, хід 1. Kd7!? перекриває лінію для білого ферзя, і він не може дати мат з поля f7 при захисті 1. ... K:c6!, те ж саме при 1. Kd3!? - перекрито лінію для білого слона, і він не може матувати з поля e4 при захисті 1. ... Kc4! Спроба 1. Kb3! приводить до блокування цього поля і на нейтральний відступ чорного коня Kd2, мата теж немає.

Цей складний комплекс ідей зацікавив багатьох композиторів. У розробці запропонованої ідеї активну участь взяли київські проблемісти, які згодом назвали цей комплекс ідей "київською темою"¹.

"Київська тема" зразу ж одержала визнання і широке розповсюдження не тільки на Україні, а й серед композиторів інших республік СССР. На Україні двічі проводилися великі Всесоюзні конкурси складання шахових задач: у 1953 і 1954 р. На цих конкурсах спеціально виділялися призи на "київську тему".

М.Зелепукін
(Київ)

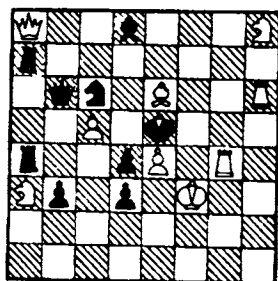
Український республіканський
конкурс, 1952, I приз

1. Kc5-a6, загроза
2. Td4 x

І.Коваль
(Одеса)

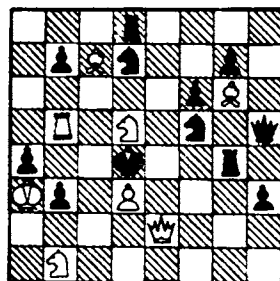
Всесоюзний конкурс
1954, II приз

1. Ce6-g8, загроза
2. Te6 x

М.Зелепукін
(Київ)

II приз Аргентинського
шахового клубу, 1955

1. Kd5-e7, загроза
2. Td5 x

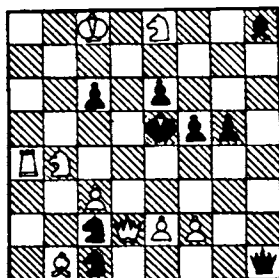
Змістовною, збагаченою додатковою грою є задача І.Ковалю.

1 Зелепукін М. Шахова композиція на Україні. С.53-55.

Удавані сліди розв'язання 1. Cf5?, 1. Cf7?, 1. Cc4?, 1. Cd5?, 1. Cc8 відповідно спростовуються єдиними ходами чорних: 1. ... Te7!, 1. ... Ke7!, 1. ... Kb4!, 1. ... Td7! У задачі цікавий варіант 1. ... Cf6 2. Kg6x.

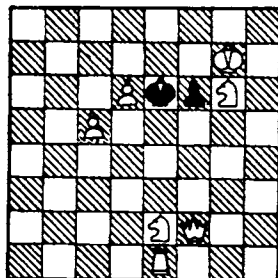
"Київська тема" містить у собі ще багато невикористаних можливостей.

В.Калина (Київ)
Конкурс, присвячений
Всеукраїнському шаховому
турніру, II приз, 1924

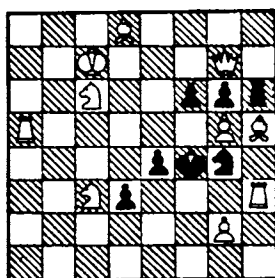
1. e2-e4 загроза
2. K:e6 x

І.Пилип'як
(Станіславська обл.)
I приз газети "Зірка",
1946

1. Ke5

М.Ковальов (Львів)
III приз Грузинського
комітету фізкультури
і спорту, 1948

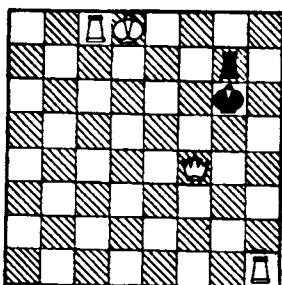

1. Ke7 Основні варіанти
1. ... f5 2. Kcd5 x
1. ... fg 2. Kcd5 x
1. ... Ke3 2. g3 x

У 1955 р. на Міжнародному конкурсі, проведеному Аргентинським шаховим клубом, задача М.Зелепухіна, що ілюструє "київську тему", одержала другий приз. Щоб здійснити загрозу, білий кінь повинен куди-небудь відступити. Але 1. Ke3? спростовується 1. ... Kf5-, а 1. Kc3? Ke3! — це одна пара ілюзорного варіанту, друга пара: 1. Kb6? Kd7~! і 1. Kb4? Kc3!

В розробці "київської теми" добре зарекомендували себе українські проблемісти Б.Коваленко і Д.Каноник (розділ двоходівок) і В.Руденко й Е.Самотугов (розділ триходівок). Б.Коваленко, наприклад, плодотворно поєднав "київську тему" з "темою додаткових захистів" і створив тим самим задачу з новим змістом.

Мав рацію український емігрант в Австралії П.Ігнатенко, твердячи, що в Україні дозволено було, роблячи рокировку, спершу торкнутися тури і пересунути її, а вже після того братися за короля. Підтвердження цьому знаходимо в задачі-жарту шахового проблеміста А.Л.Саркиця (нар. 1926 р., голова Донецької міської і член обласної комісії з композиції; за фахом — гірничий технік). Вона опублікована в збірнику "Шахматная композиция в Донбассе" (С.17):

"В умові зазначається: білі беруть назад півхода і дають мат за один хід турою h1. Рішення цієї задачі-жарту звичайним шляхом до мети не приводить. Біла тура, яка стоїть на h1, дати мата не може. Це робить інша біла тура, яка поки що стоїть на полі c8. Треба тільки знати, коли є можливість зробити півхода на шахівниці. Така можливість з'являється, природно, в час рокировки будь-якої з сторін: переставлена одна фігура, а друга — ще ні. В задачі-жарті шахівницю треба повер-

нути на 180°, повернути туру h1 назад (білі "хотіли" рокирувати — ось і півхода!) і потім поді дати мата цією турою з h3".

На закінчення зазначимо: в "Альбомі ФІДЕ", який помістив найкращі шахові композиції 1971-1973 рр., надруковано твори проблемістів України П.Бондаренка, М.Борденюка, Т.Горгієва, Ю.Гордіана, Н.Леонтєвої, М.Локкера, В.Лук'янова, Л.Макаронця, М.Марандюка, В.Мельниченка, А.Молдованського, М.Нагнибіди, Р.Федоровича, С.Шедея. Особливо пощастило В.Руденку — в альбомі надруковано 3 його композиції.

ДЕЩО З ІСТОРІЇ

На асамблеях, що їх влаштовував цар Петро I для знищення зашкарублості в побуті вищого московського суспільства, його "європеїзації", на цих розважальних вечірках, де пияцтво та танці перемішувалися з дльовими розмовами, шаховій грі відводилося місце серед карт та більярду. Така ж увага присвячувалася їм згодом у різних клубах — Англійському, Німецькому ("клобах", як називалися вони під впливом чужинців, що задавали тон у Російській імперії), а також на "шахових вечорах" у будинках аристократів. Початок влаштуванню "шахових вечорів" у Петербурзі дав німець І.Буссе, на квартирі якого шахісти збиралися стало раз на тиждень від 1790 до 1811 р. Перший шаховий клуб у Петербурзі було засновано в 1853 р. Міністерство внутрішніх справ дало дозвіл на відкриття клубу з умовою, що його члени будуть користуватися лише гими шаховими виданнями, які пройшли цензуру. Одночасно таємна поліція розпочала нагляд за виконанням статуту клубу та його членами, хоч вони були переважно князями, генералами. Грالی в ньому здебільшого на ставку. 1863 р. військовий генерал-губернатор Петербурга закрив клуб. 1869 р. одесит М.С.Безкровний, що був у той час уже відомим шахістом у Петербурзі, став на чолі засновників нового клубу, який незабаром об'єднався з Німецьким зібранням ("Шустер-клубом"). Та проте і він скоро втратив будь-яке значення. 1901 р. виникло нове Санкт-Петербурзьке шахове зібрання. Його співзасновник Б.З.Коленко дозволив шахістам грати в одній із кімнат 10-ї гімназії, директором якої він був. Крім багатьох матчів, сеансів, змагань, це Шахове зібрання взяло на себе організацію і провело 1905-1906 рр. IV Всеросійський турнір.

В Москві перший шаховий гурток створено щойно 1865 р.

Миколаїв. Найстаршим шаховим осередком в Україні, мабуть, є місто Миколаїв. Тут в 50-ті р. XIX ст. проживав астронсм К.Х.Кнорре, відомий сильний шахіст ще з часів його навчання в Дерпті (німецька назва міста, заснованого 1030 р. Ярославом Мудрим як Юр'їв, тепер — Тарту — районний центр Естонії).

Севастополь. В час Кримської війни (1853-1856) в Севастопольському клубі тон задавав шахіст із Бреславля Еліасон, що перебував тут як лікар.

Харків. Шахісти Харкова грالی в 1878 і в 1881 рр. за листуванням із закордонними шаховими гуртками, зокрема з французькими міста Безансона, а також із Петербургом і Москвою.

1884 р. до шахістів Харкова приїздив грати М.Чигорин.

1885 р. закінчився перший турнір за листуванням 12-ти шахістів Російської імперії, що тривав три роки. Переможцем вийшов харківський гравець Михайло О.Шабельський (1848-1909). В другому подібному турнірі перше місце здобув М.Чигорин, який зіграв уніцію з М.Шабельським і виграв в усіх інших учасників. Друге-третє місця поділили А.Базаров (Ялта) і Доррер (Харків).

1886 р. розпочався тематичний турнір за листуванням. Найкращого успіху в ньому добився харків'янин Б.А.Янкович.

В усіх цих турнірах постійно грав і здобував високі місця харківський першокатегорник А.І.Ромашкович (1866-1942), який у 4-му турнірі (1895-1896) вийшов навіть переможцем.

У 1-му всеросійському чемпіонаті (2-19 вересня 1899 р.) переможцем вийшов М.Чигорин. 10-те місце (з 14-ти) в ньому зайняв Абаза, шахіст із Куп'янська Харківської області.

В 2-му чемпіонаті (грудень 1900 — січень 1901) від Києва брав участь Дуз-Хотимирський, від Харкова — Фокин.

Про досить дієве шахове життя в Харкові свідчать також турніри за міську першість, що відбувалися регулярно.

Тут народився і розпочав свою шахову кар'єру Руднів. 1911 р. він поділив у чемпіонаті Харкова перше-друге місця з Борисовським, якого переконливо переміг у наступному матчі, вигравши всі три партії. Після того Руднів ще два роки підряд завойовував звання чемпіона рідного міста. Про його гру в Німеччині і наступне переселення до Середньої Азії вже була мова в розділі "Російські патріоти — заслужені діячі СССР, українські — емігранти".

Київ. Того ж 1901 р. в чемпіонаті Києва переможцем вийшов Ловцький, а в Одесі перше-третє місця поділили Айзенберг, Владимиров і Желудков.

1903 р. кияни взяли на себе організацію наступного чемпіонату імперії, 3-го всеросійського турніру. В ньому брали участь 19 осіб від 10 міст. Представниками Києва були Бенько, Бреев, Дуз-Хотимирський (тогорічний чемпіон міста), Ізбинський, Ловцький і Николаєв. Дуз-Хотимирський і Ізбинський брали участь також у наступному всеросійському чемпіонаті, що проходив у час революційних подій 1905 р. в Петербурзі.

В чемпіонаті Києва 1909 р. переможцем вийшов Николаєв, Одеси — П.Лист. Цього ж року відбувся турнір найсильніших шахістів Києва, перші два місця в якому поділили Ю.Боголюбов і А.Омелянський.

В турнірі аматорів, що його організував Саратовський шаховий гурток 1912 р. в Москві, перше-друге місця поділили Розанов (Харків) і Розенкранц (Петербург), третє-четверте - Богатирчук (Київ) і Вигдорчик (Петербург).

1913 р. в Лодзі здобув перше місце і звання шахового майстра Ю.Боголюбов, перед майстром Сальве, якого він переміг (+5-3=2) у матчі після турніру. В грудні того ж року відбувся всеросійський турнір аматорів. Перше місце в ньому і звання майстра завоював Евенсон (Київ). Далі слідували Верлінський (Одеса), Лянглебен (Варшава), Розанов (Харків).

Показово, що під час своїх поїздок П.Капабланка не минав українських міст. В листопаді 1900 р., прибувши з Парижа до Петербурга й Москви, він відвідав також Київ і Харків, де дав сеанси одночасної гри та зіграв кілька консультативних партій. Також у листопаді 1913 р. до Києва завітав П.Капабланка, який перед тим відвідав Лодзь, Варшаву, Ригу, Москву й Петербург.

Одеса. Одеса також була центром порівняно жвавого шахового життя. Тут народився Михайло Степанович Безкровний (1840-1897), який ще в роки навчання в гімназії виділився

серед місцевих шахістів. Від 1857 р. навчався на природничому факультеті Петербурзького університету і був активним шаховим діячем — брав участь у заснуванні Петербурзького шахового клубу 1869 р. Переїхавши до Парижа, грав у "Cafe de la Regence", в турнірах якого постійно виходив переможцем. Отже, можна сказати, що М.С.Безкровний був гідним попередником свого земляка, іншого українця в столиці Франції проф.С.Попеля, який кілька разів був тут чемпіоном. Внаслідок хвороби серця М.Безкровний участі в міжнародних змаганнях не брав.

В грудні 1909 р. в Одесі було влаштовано турнір, відомий під назвою "Південно-російського". Це був власне перший чемпіонат України, яка перебувала під Росією. Він закінчився перемогою Верлінського, на друге місце вийшов Ю.Боголюбов, третє-четверте місця поділили Ізбінський і чемпіон Одеси того ж року П.Лист.

Донецьк. Перший чемпіонат Донбасу відбувся 1926 р. Переможцем вийшов В.Єршов (м.Артем). 1927 р. О.Селезнів керував тут турніром шахових дружин вугледобувних копалень за участю понад 500 шахістів. Наступні 20 років підряд чемпіоном Донецької області був Аполінарій Миколайович Гаєвський (нар.1898 р.). В Донецькій області — понад сто тисяч шахістів, серед них понад тисячу першокатегорників. Та, скаржаться шахісти Донбасу, "в обласному центрі — Донецьку — шахістам нема де збиратися, проводити свої змагання"¹. Турніри влаштовують у кінотеатрах ...

Львів, Галичина. Крім Товариства Українських Шахістів, окрему шахову ланку в Львові творили українські студенти, які грали переважно в домівці Товариства студентів Політехніки "Основа" при храмі св.Юра. Тут щорічно проводилися турніри на першість українського студентства.

Скрізь, де були шахісти, там вони засновували шахові гуртки, клуби — і в містах, і на селах західних областей України. В Коломиї, наприклад, шаховий клуб існував при місцевій гімназії. Він був найліпшим у місті. Довгочасним, незмінним його головою був Дмитро Кузик, чемпіоном — Ярослав Онищук. 1935-1937 рр. Я.Онищук грав у відбірковому шаховому турнірі за листуванням до чемпіонату Польщі і здобув перше місце, не програвши ні одній партії жодному з його 21 учасника. До 1 вересня 1939 р. редагував шаховий відділ в "Українських вістях" Львова.

Кількаразовим чемпіоном Люблина з шахів у 30-х роках був місцевий учитель Михайло Вишиванюк.

За часів німецької окупації, чи т.зв. генерального губернаторства (1941-1944) шахове життя відновилося при спортивних товариствах — "Україна" у Львові, "Лемко" в Сяноці, "Підгір'я" в Дрогобичі, "Дністер" у Самборі.

Найкращим шаховим роком у часі цієї окупації був 1943 р., коли відбувся чемпіонат Львова, Лемківщини, Бойківщини та інших провінцій Галичини. Перше-друге місце в чемпіонаті Львова 1943 р. здобули С.Попель та М.Турянський (по 11,5 очок з 14), третє-четверте — М.Романишин і Л.Туркевич (по 11). В липні того ж року в Сяноці відбувся турнір на першість Лемківщини. Переміг у ньому С.Попель (8 очок із 9), друге місце здобув Е.Янів (7,5 очок).

1 Шахматы в СССР. 1978, №6. С.11.

ШАХОВІ ЧЕМПІОНАТИ УКРАЇНИ

Серед чоловіків

1.	1924	Київ	1. Я.Вільнер 2. Ф.Богатирчук 3. М.Сорокін
2.	1925	Харків	1. Я.Вільнер 2. М.Сорокін 3. Д.Григоренко
3.	1926	Одеса	1-2. Б.Верлінський, М.Марський 3. А.Гуецький
4.	1927	Полтава	1. О.Селезнів 2. В.Раузер 3. Й.Погребиський
5.	1928	Одеса	1-2. Я.Вільнер, В.Кирилов 3-4. М.Гордіан, О.Селезнів
6.	1931	Харків	1. А.Замиховський 2. В.Раузер 3-5. О. Константинопольський, Б.Ратнер, О.Селезнів
7.	1933	Харків	1-2. В.Кирилов, В.Раузер 3. О.Константинопольський
8.	1936	Київ	1-2. Й.Погребиський, П.Шумилін 3. Ф.Богатирчук
9.	1937	Київ	1. Ф.Богатирчук 2. Й.Погребиський 3-4. Е.Корчмар, О.Константинопольський
10.	1938	Київ	1. І.Болеславський 2. А.Замиховський 3. О.Константинопольський
11.	1939	Дніпропетровськ	1. І.Болеславський 2. Ю.Поляк 3. О.Константинопольський
12.	1949	Київ	1. І.Болеславський 2. Д.Бронштейн 3-4. В.Кирилов, Й.Рудаковський
13.	1944	Київ	1. Б.Гольденов 2. А.Кофман 3-6. А.Банник, М.Копаїв, Б.Ратнер, О.Сокольський
14.	1945	Київ	1. А.Банник 2. М.Лубенський 3-4. Б.Гольденов, А.Кофман
16.	1947	Київ	1. А.Сокольський 2. Б.Гольденов 3-4. С.Котлерман, Ю.Сахаров
17.	1948	Київ	1. О.Сокольський 2. Ю.Поляк 3. С.Котлерман
18.	1949	Одеса	1. І.Липницький 2. Ю.Геллер 3. Й.Погребиський
19.	1950	Київ	1. Ю.Геллер 2. І.Липницький 3. М.Копаїв
20.	1951	Київ	1. А.Банник 2-4. Б.Гольденов, Ю. Коган, Ю. Коц
21.	1952	Київ	1. В.Зурахов 2. Б.Гольденов 3. В.Токарев
22.	1953	Київ	1. Я.Юхтман 2. Б.Корсаков 3-4. М.Левін, І.Липницький

23.	1954	Київ	1. А.Хавін 2-4. Е.Гуфельд, Ю.Коган, А.Мацкевич
24.	1955	Київ	1. А.Банник 2. Ю.Коц 3-5. Ю.Поляк, М.Усачий, В.Шияновський
25.	1956	Київ	1. І.Липницький 2. А.Банник 3. А.Макаров
26.	1957	Київ	1. Ю.Геллер 2. С.Флор (поза конкурсом) 3. Ю.Сахаров
27.	1958	Київ	1. Ю.Геллер 2-4. А.Макаров, Ю.Сахаров, В.Шияновський
28.	1959	Київ	1. Ю.Геллер 2. Ю.Николаєвський 3. Л.Штейн
29.	1960	Київ	1. Л.Штейн 2. Ю.Сахаров 3. Е.Гуфельд
30.	1961	Київ	1. Ю.Коц 2. В.Шияновський 3-4. Н.Левін, Ю.Сахаров
31.	1962	Київ	1. Л.Штейн 2. Е.Гуфельд 3. Ю.Сахаров
32.	1963	Київ	1. Ю.Николаєвський 2-3. Е.Гуфельд, Ю.Лазарев
33.	1964	Київ	1. А.Банник 2-3. Ю.Сахаров, Я.Юхтман
34.	1965	Дніпропетровськ	1. О.Гольдштейн (Єрмаков) 2. А. Калмник 3-4. Ю.Гіндін, Н.Гродецький
35.	1966	Київ	1. Ю.Сахаров 2. В.Жидков 3. А.Банник
36.	1967	Київ	1-2. В.Жидков, Ю.Николаєвський 3-5. В.Зурахов, Ю.Коц, Н.Левін
37.	1968	Київ	1. Ю.Сахаров 2-5. І.Платонов, М.Підгаєць, Ю.Николаєвський, В.Тукмаков
38.	1969	Івано-Франківськ	1-2. Г.Кузьмин, В.Савон 3. І.Калинський
39.	1970	Київ	1. В.Тукмаков 2-3. І.Платонов, М.Підгаєць
40.	1971	Донецьк	1. Ю.Коц 2. Б.Коган 3-7. В.Бейм, Л.Ледерман, Б.Клюкін, Я.Курац, В.Тельман
41.	1972	Одеса	1. Л.Альбурт 2-4. В.Бейм, В.Жидков, Н.Зільберман
42.	1973	Дніпропетровськ	1. Л.Альбурт 2. А.Новопашин 3. О.Романишин
43.	1974	Львів	1. Л.Альбурт 2-3. К.Лернер, В.Пересипкін
44.	1975	Дніпропетровськ	1. А.Вайсман 2-3. І.Калинський, Ю.Червонов
45.	1976	Донецьк	1. М.Підгаєць 2. К.Лернер 3. Й.Дорфман
46.	1977	Житомир	1. Ю.Николаєвський 2. О.Белявський 3. А.Михальчишин
47.	1978	Ялта	1. К.Лернер 2-3. В.Ейнгорн, С.Палатник
48.	1979	Дніпропетровськ	1. В.Охотник 2. І.Вайнерман 3-4. В.Гуревич, С.Шушковський

49.	1980	Харків	1. В.Маланюк 2. М.Підгаєць 3-6. А.Банник, В.Жидков, В.Охотник, І.Фойгель
50.	1981	Ялта	1. В.Маланюк 2. І.Вайнерман 3. М.Підгаєць
51.	1982	Ялта	1. К.Лернер 2-3. М.Гуревич, В.Маланюк
52.	1983	Мелітополь	1-2. Д.Комаров, В.Неверов 3. В.Москаленко
53.	1984	Київ	1. М.Гуревич 2. В.Маланюк 3-4. М.Легкий, В.Москаленко
54.	1985	Ужгород	1. В.Неверов 2-4. І.Вайнерман, В.Іванчук, М.Легкий
55.	1986	Львів	1. В.Маланюк 2-3. Ю.Круппа, В.Москаленко
56.	1987	Миколаїв	1. В.Москаленко 2. В.Карпман 3-5. І.Вайнерман, В.Неверов, О.Шнейдер
57.	1988	Львів	1. В.Неверов 2. С.Савченко 3. Мороз
58.	1989	Херсон	1. І.Новиков 2. Г.Кузьмин 3-4. Ю.Круппа, О.Шнейдер
59.	1991	Сімферополь	1. М.Бродський 2. О.Панченко 3. Ю.Круппа

Серед жінок

1.	1935	1-2. Б.Вайсберг (Київ), Р.Клігерман
2.	1936	1-3. З.Артем'єва (Київ), Б.Вайсберг, С.Соколик
3.	1937	1. Т.Добровольська (Київ)
4.	1938	1-3. З.Артем'єва (Київ), Б.Вайсберг, С.Соколик
5.	1939	1. С.Слободяник (Київ)
6.	1946	1. Б.Вайсберг (Київ)
7.	1947	1. Л.Коган (Київ)
8.	1948	1. Л.Коган (Київ)
9.	1949	1-2. Б.Корсунська, Ц.Фрід
10.	1950	1-2. Б.Вайсберг, А.Рубінчик (обидві Київ)
11.	1951	1. Л.Коган (Київ)
12.	1952	1. Л.Коган (Київ)
13.	1953	1. Л.Коган (Київ)
14.	1954	1. Л.Коган (Київ)
15.	1955	1. Е.Гольдберг (Київ)
16.	1956	1. Б.Вайсберг (Київ)
17.	1957	1. О.Малинова (Київ)

18. 1958 1. Н.Русинкевич (Донецьк)
19. 1959 1. Б.Вайсберг (Київ)
20. 1960 1. О.Малинова (Київ)
21. 1961 1. О.Андрєва (Харків)
22. 1962 1. О.Малинова (Київ)
23. 1963 1. Л.Їдельчик (Харків)
24. 1964 1. Р.Вапнична (Чернівці)
25. 1965 1. О.Андрєва (Харків)
26. 1966 1. О.Андрєва (Харків)
27. 1967 1. М.Шуль (Літинська) (Львів)
28. 1968 1. Н.Русинкевич (Донецьк)
29. 1969 1. Л.Їдельчик (Харків)
30. 1970 1. Т.Морозова (Одеса)
31. 1971 1. Л.Семенова (Київ)
32. 1972 1. О.Андрєва (Харків)
33. 1973 1. О.Єліна (Дніпропетровськ)
34. 1974 1. Л.Муленко (Запоріжжя)
35. 1975 1. Л.Шербина (Севастополь)
36. 1976 1. Л.Муленко (Запоріжжя)
37. 1977 1. М.Літинська (Львів)
38. 1978 1. Л.Лисенко (Жильцова) (Київ)
39. 1979 1. О.Титова (Київ)
40. 1980 1. Л.Мучник (Миколаїв)
41. 1981 1. Н.Гасюнас (Одеса)
42. 1982 1. І.Чолушкіна (Львів)
43. 1983 1. В.Артамонова (Київ)
44. 1984 1. Н.Ручйова (Севастополь)
45. 1985 1. Л.Мучник (Миколаїв)
46. 1986 1. З.Лельчук (Попова) (Львів)
47. 1987 1. І.Чолушкіна (Львів)
48. 1988 1. О.Седіна (Київ)
49. 1989 1. М.Нелеїна (Луганськ)
50. 1990 1. О.Седіна (Київ)
51. 1991 1. М.Нелеїна (Луганськ)
52. 1992 1. М.Нелеїна (Луганськ)

ВИДАТНІ ШАХІСТИ УКРАЇНИ

І.Є.БОЛЕСЛАВСЬКИЙ

Народився 9 червня 1919 р. у Золотоноші на Черкащині. Помер 15 грудня 1977 р. у Мінську. Триразовий чемпіон України (1938-1940).

Відзначаючи тижер різні ювілейні дати комуністичної влади в ССРСР, офіційні чинники говорять про нелегкі часи побудови соціалізму в передвоєнні роки. А тоді нас переконували, "що жити стало краще, жити стало веселіше" (Сталін). Такі гасла ілюструвалися портретом вусатого вождя "трудящих усього світу" Йосипа Скорпіоновича, який гладив по-батьківському узбецьке дівча бавовнозбиральницю-рекордсменку Мамлакат. А під зображенням великими літерами підпис: "Спасибі партії за щасливе дитинство". В той час орденоносці всі одночасно й одноставно відмовилися від грошей, які вони отримували за ордени, а студенти поставили урядові вимогу скасувати їм видачу стипендій і запропонували запровадити платне навчання у вищих школах. У Дніпропетровському університеті "несвідомі" студенти — а такими виявилися майже всі — не ходили на лекції, вештаючись у коридорах і, як видно було з рухів і тону розмов, обурювалися з приводу чогось і радилися. Були такі, що потрапили й на вудочку "ворогів народу" і бешкетували. Кілька пасивних студентів покінчили життя самогубством, а серед них і студент філологічного факультету Артеменко, однокорсник пізнішого гресмайстра І.Болеславського.

Ізя, або Ізік, як ми шанобливо називали єдиного серед нас уже тоді першокатегорника Болеславського, не належав ні до "несвідомих", хоч на лекції ходив рідко, ні до тих, хто вимагав скасувати видачу стипендій — він був т.зв. сталінським стипендіатом — отримував 500 карбованців у місяць (заробіток інженера або лікаря), в той час, як інші студенти мали по 120 карбованців.

Такою була система в "найдемократичнішій" країні світу, конституція якої гарантує кожному своєму громадянину рівні права — однакове право на навчання, освіту, працю, відпочинок і т.д. Такою ж та система залишилася і дотепер. Ось недавно, сорок років після тих передвоєнних часів, вірменський шахіст Г.Никогосян піддає критиці стан із вихованням молоді. Він закликає виявляти турботу не тільки про майстрів, а й про тих, хто прийде їм на зміну¹.

Для невеликої касты привілейованих створюються найсприятливіші умови навчання і розвитку, безтурботного життя. Такі вибранці формально вважаються студентами якогось вищого учбового закладу, а весь свій час проводять за шахами, будучи все своє життя по суті утриманцями держави як професійні шахісти то на посадах шахових інструкторів при спортивних товариствах, палацах піонерів і т.п., або ж як шахові журналісти. Частина з них навчається на шаховому відділі Московського інституту фізкультури. До таких належить, наприклад, тренер чемпіона світу А.Карпова Ю.Балашов. Також чемпіон світу серед юнаків (до 20-и років) Валерій Чехов, "студент" шахового відділу Московського інституту фізкультури. "Шахами я займаюся, — признається він, — по 5-6 годин на день"². Нормально беручи, також його звання чемпіона світу серед юнаків мусило б належати не йому, а його тренеру. Аналіз, зроблений його тренером вирішальної партії проти американця Л.Кристіансена, що була, як говорить москвич В.Чехов, "відкладена в програму для мене

1 Шахматы в СССР. 1977, №3. С.9.

2 Там же, 1975, №11. С.16.

положенні, виявився кращим, і мені, правда, не без допомоги супротивника, пощастило врятувати”.

Тим же шляхом ішов до звання чемпіона світу з шахів також В.Смислов та інші його співвітчизники. В.Смислов згадує, що він також займався "в дитинстві шахами багато: міг просидіти за шахівницею вісім, а іноді й більше годин"¹.

Також А.Рубінштейн, за його ж словами, кожного дня відводив вивченню теорії до 6 годин, а під час турнірів — день і ніч, то граючи, то аналізуючи відкладені партії, сидів за шахівницею. Не дивно, що таке перевантаження відболало на нервовій системі: мабуть, П.Морфі, К.Торре, Р.Фішер й інші тому підтвердження.

Нона Гаприндашвілі зазначає: "Я знаю багатьох великих шахістів, таких, як гросмайстри Бронштейн, Геллер, які працюють за шахами по 5-6 годин щоденно, а, наприклад, угорський гросмайстер Портіш працює за шахівницею і по вісім робочих годин — повний робочий день"².

Також у матчі, що відбувся в Багіо (Філіпіни) в липні-жовтні 1978 р., перемогу над В.Корчним здобув власне не А.Карпов. Він розповідав: "Велику допомогу надали мені секунданти. Працювали ми дружно, і кожен вносив до загальної справи все, що міг"³. Серед тих його секундантів (тренери-секунданти, тренери-консультанти, як їх офіційно названо) було чотири міжнародних гросмайстри, в тому числі экс-чемпіон світу М.Таль, два професори медицини — тренери-лікарі, доктори медичних наук (на Заході майже однозначно з членом Академії наук), величезна кількість інших опікунів, не говорячи вже про цілий штаб гросмайстерів у Москві, що через постійний радіозв'язок були готовими з аналізами, порадами і тому подібним.

Та закінчимо про І.Болезлавського, який теж ішов стежкою упривілейованих. Не маючи досить кеби перемогти його за шахівницею, супротивники чаділи йому димом дешевих цигарок у лице. І.Болезлавський не курив і не переносив диму, але був терплячим супроти вад курців. Знаючи це, йому дмухали димом просто під ніс. Він відганяв його від обличчя руками, махаючи ними, ніби птах підбитими крилами. Нас це тішило, а він, обмірковуючи комбінацію, незлобливо лаявся:

— Та що ви курите, як чорти по дорозі, шибеники надочушливі!

І.Болезлавський говорив по-українському так, як і ми, бо народився в містечку, де жиди не відрізнялися мовою від місцевого населення. Три роки підряд (1938-1940) І.Болезлавський завойовував звання чемпіона України з шахів. У 12-му чемпіонаті СРСР 1940 р. поділив із М.Ботвинником 5-6 місця, 1945 р. — друге місце після М.Ботвинника, 1947 р. — також друге місце після П.Кереса. Успішно виступав у багатьох шахових турнірах. У час війни був евакуйований до Свердловська. І коли в березні-квітні 1942 р. там проходив турнір, то його вже називали "свердловчанином" ("ШвС", 7/75. с.15). 1955 р. отримав диплом про закінчення інституту. Десять років (від 1955 р.) був тренером Т.Петросяна. Автор солідних монографій "Староіндійський захист", "Сіцилійський захист", перекладених на мови народів Західної Європи.

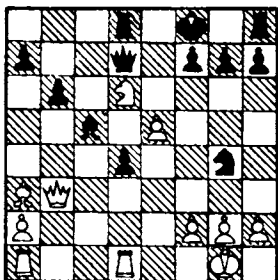
І.Болезлавський був гравцем різкого комбінаційного стилю. Його партії довгий час не сходили із сторінок шахової преси, а деякі ще й досі наводяться в підручниках шахової гри як зразок досконалості.

1 Шахматы в СССР. 1974, №5. С.3.

2 Гаприндашвили Н. Предпочитаю риск. М., 1977. С.154.

3 Шахматы в СССР. 1978, №12. С.8.

Подаємо закінчення партії І.Болеславського, зіграної проти Г.Равинського в дружинних змаганнях ВЦСПС 1948 р.:

19. T:d4!! C:d4 20. K:f7+ Cc5 На 20. ... Кре8
 вирішувало 21. Kd6+! Kpf8 22. e6 Ф:d6 23.
 C:d6+ T:d6 24. Фf3+ Kf6 25. Фа8+ Ке8 26. Te1
 з непереборною атакою. 21. C:c5+ bc 22. K:d8
 Ф:d8 23. Фf3+ Kf6 24. Td1 Фе7 25. ef gf 26.
 Tb1 Фе5 27. Фb7 Tg8 28. Ф:h7 Tg7 29. Фh8+
 Tg8 30. Фh7 Tg7 31. Фh8+ Tg8 32. Фh6+ Tg7
 33. g3 Kpg8 34. Td1 Фе7 35. Фf4 Tf7 36. Td5
 Фc7 37. Фc4 Kpg7 38. T:c5 Фd7 39. Td5 Фh3
 40. Td4 Фf5 41. Tg4+ Kf8 42. Фb4+ Te7 43.
 Фb8+. Чорні здалися.

1956 р. І.Болеславський був як тренер збірної дружини ССРСР у Мюнхені на шаховій Олімпіаді. Прізвище І.Болеславського фігурувало серед шахістів Олімпіади, але я його не бачив. Якось у групі гросмайстерів мені впала в очі людина, яка розмахувала перед своїм носом, відганяючи дим курців-співрозмовників. То був Іза. Але не сухий, мов жердина, як за студентських часів, а огрядний, навіть надто товстий. Цікаво, що зовнішність людини змінюється іноді до невпізнання, але хода, рухи тіла, жести весь вік залишаються незмінними. На шаховій Олімпіаді в Мюнхені я не підійшов до І.Болеславського, бо й за мною почали б стежити, і йому могла бути неприємність — чи не вербував була його український націоналіст перейти до сіоністів?!

У житті І.Болеславського відбита трагедія нашої Батьківщини, який від українців відрізнявся лише походженням своїх батьків, як і Д.Бронштейн, О.Константинопольський, Ю.Геллер та багато-багато інших жидів, що вклали свою творчу частку в розвиток шахового мистецтва України, жив і діяв з волі Москви за її межами.

Назвемо ще кількох всесвітньовідомих шахістів, які родилися на землі українського народу Їхні здібності, талант використані іншими або розвіялися без сліду...

Борис Маркович Верлінський (1887-1950) народився в Одесі. Внаслідок тяжкої хвороби в дитинстві говорити почав щойно підлітком. У 1-му т.зв. Південно-російському турнірі 1920 р., що був по суті першим чемпіонатом України, вийшов переможцем, випередивши Ю.Боголюбова. 1926р. в третій шаховій першості України ділить 1-2 місця з Марським. До числа найбільших успіхів Верлінського у чемпіонатах ССРСР належить його 4-е місце 1925 р., після Боголюбова, Левенфіша й Рабіновича, та 3-6 місця 1931 р. з Богатирчуком, Алаторцевим і Юдовичем після Ботвинника та Рюміна. Останні 25 років жив у Москві.

Осип Самійлович Бернштейн (1882-1962) народився в Житомирі. Юридичну освіту отримав у Берліні. В 3-му всеросійському турнірі здобув друге після М.Чигорина місце. В 1920 р. емігрував до Парижа. В грі був безкомпромісним бійцем. Завжди грав на вигреш. Це йому належить вислів, що нічий не дають перемоги. Очевидно, до цієї породи шахістів належить і український гросмайстер О.Романишин. Чеські упорядники жартів про шахову бувальщину стверджують, що Бернштейн охоче їздив із шахами ради шахів по всьому світі. Так він розповідав якимось, що здійснив подорож аж в Україну до свого приятеля, щоб продемонструвати йому варіант Блюменфельда в Меранському захисті гамбіту королеви.

А.М.Евенсон (1892-1919) звання майстра здобув 1913 р. в турнірі аматорів. Розстріляний денікінцями в Києві за діяльність у большевицькій ЧК.

Д.А.Яновський народився 1925 р. в містечку Броди, тепер Львівської області. Вісім разів був чемпіоном Канади, 1953 р. — Англії.

С.М.Флор народився 1908 р. в м.Городенка, нині Івано-Франківської області. Лідер шахової дружини Чехо-Словаччини на 3-7 Олімпіадах. Від 1942 р. — советський громадянин. 1957 р. поділив 1-2 місця в чемпіонаті України (поза конкурсом). Найвищий результат у чемпіонатах СССР — 4 місце в 1948 р., помер 1983 р. у Москві.

Николас Россолімо народився як син італійця і грекині 1910 р. в Києві. Десять разів був чемпіоном Парижа, 1948 р. — Франції, 1955 р. — США, до складу шахової дружини яких входить на 13-й і 14-й Олімпіадах, помер в Нью-Йорку в 1975 р.

ЛЮДМИЛА РУДЕНКО

Другою, після чешки Вери Менчик (1906-1944), чемпіонкою світу з шахів була українка Людмила Руденко.

Народилася 27 липня 1904 р. в місті Лубни на Полтавщині. В шахи навчилася грати десятирічним дівчам від свого батька Володимира Руденка, вчителя місцевої гімназії. Середню освіту здобула в Миколаєві, вищу — в Одеському інституті народного господарства. Вже в студентські роки захоплювалася шахами. Виявила здібності також в інших видах спорту: двадцятирічною стала чемпіонкою Одеси з плавання стилем "брас" на 400 метрів, а 1925 р. зайняла друге місце в змаганнях на першість України з плавання на ту ж відстань. 1928 р. стала чемпіонкою Москви з шахів, а згодом чотири рази (1932, 1936, 1947 і 1962) — Ленінграда. В шаховому турнірі на першість жінок світу (20 грудня 1949 — 19 травня 1950 р.) здобула перше місце (11 1/2 очок із 15) і звання чемпіонки світу. 1953 р., програвши матч Биковій (+5-7-2), втратила це звання. Екс-чемпіонка світу з шахів грузинка Нона Гаприндашвілі в своїх спогадах "Шахи в моєму житті", що вийшли в світ, зрозуміла річ, російською мовою в Москві, стверджує, що "за обдаруванням Руденко вище Бикової". Людмила Руденко, шахістка комбінаційного стилю, яка залюбки здійснює ефективні жертви, програла матч тому, що її супротивниця зуміла нав'язати їй вигідну для себе позиційну боротьбу.

Нона Гаприндашвілі пише: "Перша чемпіонка світу чехо-словацька шахістка Віра Менчик трагічно загинула 27 червня 1944 р. під час повітряного нападу на Лондон. Після того, як у березні 1946 р. в Португалії несподівано помер Олександр Альохін, створилася незвичайна ситуація — вперше шаховий світ залишився без чемпіонів. Чоловіки вирішили свої проблеми наприкінці 1947 — початку 1948 р., коли в матч-турнірі п'ятьох найсильніших гросмайстерів світу М.М.Ботвинник довів свою перевагу. Жінки визначили найсильнішу трохи пізніше. В грудні 1949 р. в Москві відбулося відкриття світової першості, в якій узяли участь шістнадцять шахісток із двадцяти країн, а в січні 1950 р. лавровим вінком увінчана друга чемпіонка світу Людмила Володимирівна Руденко.

Руденко дуже багато зробила для популяризації шахів серед жінок. Почавши виступати ще в 1926 р., вона брала участь у багатьох різних змаганнях. Лише в чемпіонатах СССР Руденко, починаючи з 1927 р., змагалася сімнадцять разів, пропустивши лише один! Я зустрічалася з Руденко, коли вона вже через вік не могла змагатися за світову першість. Проте в окремих партіях вона ще й тоді продемонструвала красиву гру. Руденко була найбільш сильною в тактичній грі. Руденко дуже талановита від природи, але оскільки свої перші кроки в шахах вона робила ще до революції, їй не вдалося здобути такий вишкіл, який мали шахістки значно

пізніших поколінь. Тому нема нічого дивного, що в деяких стадіях боротьби Руденко поступалася своїм суперницям. Яким же талантом вона повинна була володіти, щоб за цих умов здобути заслужену перемогу в чемпіонаті світу!

Руденко — типовий імпровізатор. Вона не упускає комбінаційних можливостей і сміло йде на загострення. Руденко добре обраховує варіанти, а її готовність до атаки за будь-яких обставин бентежила багатьох суперниць. Саме тому Руденко була особливо сильною в турнірах із змішаним складом. В чемпіонаті світу вирішальною, по суті, стала зустріч Людмили Руденко з іншою талановитою советською шахісткою О.Рубцовою. Вигравши цю зустріч в одинадцятому турі, Руденко перехопила лідерство у суперниці (від якої до того відставала на півочка) й не поступилася ним до кінця турніру. В кінцевому підсумку Руденко набрала 11,5 із 15. Чемпіонат світу 1949-1950 рр. був найвищим пунктом у шаховій кар'єрі Руденко. 1953 р. поступилася своїм званням Є.Биковій, яка перемогла в матчі з рахунком 8:6. На мою думку, Руденко обдаруванням багатіша за Бикову, але наслідок матчу був цілком закономірним, бо Бикова безперечно переважала свою супротивницю важливими в матчевому змаганні якостями бійця, а крім того, зуміла нав'язати Руденко вигідну для себе позиційну боротьбу. Невдало закінчився для Руденко і матч-турнір на першість світу 1956 р., де також грала чемпіонка світу Бикова і переможець турніру претендентів Рубцова. Але не забудьмо, що в цьому турнірі Руденко виступала вже в 52-річному віці, коли їй уже тяжко було витримувати напруження боротьби.

І будучи чемпіонкою світу і згодом як экс-чемпіонка Людмила Володимирівна з задоволенням брала участь у найрізноманітніших змаганнях, аж до чемпіонатів окремих республік, ніяк не турбуючись тим, що це може завдати шкоди її престижу. Спілкування з нею багатьох молодих шахістів було надзвичайно плідним. Коли, зокрема, я, ще зовсім зелена шахістка, зустріла экс-чемпіонку світу на командних змаганнях, мене тішило те, як мило й просто вона трималася зі мною та іншими юними учасницями, а її любов до шахів, яку вона не могла приховувати, навіть коли б бажала, викликала в мені хвилю симпатії.

Є.І.Бикова, яка стала третьою чемпіонкою світу, шахістка цілковито іншого стилю і характеру. На противагу емоційній Руденко, в якій багато залежало від настрою, від того, чи відповідає постала позиція її смакові, Бикова відзначається холоднокровністю, терпінням, упертістю. Шахістки жартома з'ясовують, як Бикова виграє свої партії: вона робить рокировку, а потім ходить королем з поля g1 на поле h1 і назад, очікуючи на помилку супротивниці¹.

Від 1950 р. Людмила Руденко — міжнародний майстер, а з 1976 р. — міжнародний гросмайстер. Виходила переможцем у багатьох турнірах. 1952 р. завювала також звання чемпіонки ССРСР. Брала участь, поза конкурсом, і здобула перше місце в чемпіонаті Узбекистану (1955 р.) й України (1956 р.). Її життя, як і багатьох інших українок й українців, проходить за межами Батьківщини і не приносить користі українському народові, Україні. Як жителька Ленінграда входить до складу шахістів РСФСР, а не Української ССР. Характерно, що автори довідкової книги "Советська шахова школа", порушуючи абетковий порядок, насамперед говорять про М.Ботвинника, "першого советського чемпіона планети", а потім — про інших за абеткою. Але в розділі про шахісток Людмилі Руденко, "першій советській чемпіонці планети", відводять останнє, восьме місце, наробивши — чи не навмисно! — в нотації її партії грубі, єдині в книзі, помилки², що в советських виданнях неприпустимо. Центральна преса ССРСР, а за нею і газети Української ССР, не згадує ні

1 Гаприндашвили Н. Предпочитаю риск. С.81-84.

2 Котов А., Юдович М. Советская шахматная школа. С.375.

національності, ні країни народження Л.Руденко, яка для них лише советська шахістка. Натомість орган Об'єднаного республіканського шахово-шашкового клубу Латвійської ССР журнал "Шахс" ("Шахматы", ч.17/IX.1973 р.), який виходить латвійською і російською мовами, зазначає, що "Людмила Руденко народилася в українському містечку Лубни".

Померла Л.Руденко 26 лютого 1986 р. в Ленінграді.

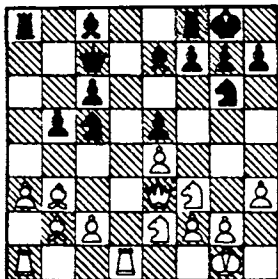
Наводимо два закінчення й одну партію Л.Руденко. Вони типові для її бойового, енергійного стилю, вміння винахідливо і хоробро проводити напад.

М.МОРА — Л.РУДЕНКО

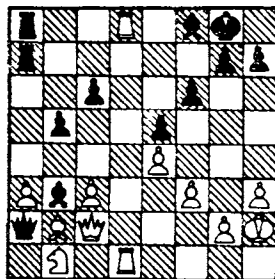
*Закінчення партії, зіграної в міжнародному турнірі
на першість світу серед жінок, 1950 р.*

Непослідовність чемпіонки Куби М.Мори у розвитку фігур вміло використовує Л.Руденко для здійснення планомірного наступу. На 20-й хід білих, які намагаються здвоїти тури й опанувати вертикаль d, чорні відповідають контраатакою. Взагалі перебування коня на краю шахівниці, де він контролює менше кліток, ніж у центрі, розцінюють як ослаблення цієї фігури. Німецькі шахісти говорять: "Der Springer an dem Rande ist eine Schande". Але в поданій позиції стрибок коня на периферію знаменує початок наступу.

20. Td2 Ka4 21. C:a4 T:a4 22. Kc3 Ta8 23. Tad1 Ce6! 24. Td3 Kf4 25. T3d2 f6! 26. Kph2 Ta7 27. Ke1 Tfa8 28. Kb1 Фa5 29. Kd3 K:d3 30. T:d3 Фa4! 31. T3d2 Фc4! Кожен крок прогулянки королеви приховує в собі загрозу для білих, яка знаходить завершення в здобутті матеріальної переваги. 32. f3 Cc5 33. Фd3 Фa2 34. c3 Cc4 35. Фc2. Іншого ходу біла королева не має. Стрільці (офіцери) безпардонно переслідують представницю прекрасної статі. Притиснувши даму в кутку, вони сприяють тим перемозі над її королем. 35. ... Cb3 36. Td8+ Cf8! Білі здалися. Заключна позиція варта діаграми.

Після 19-го ходу

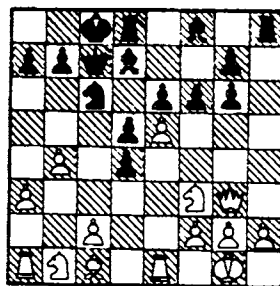

Заключна позиція

Л.Руденко — Є.Бикова

*Закінчення 13-ї партії матч на першість
світу серед жінок, 1953 р.*

13. c3 fe 14. cd ed 15. Cf4 Фb6 16. Ke5 K:e5 17. Ce5 Ce7 18. Kd2 Cf6 19. Tac1+ Cc6 20. Kf3 d3 21. Ted1 Kpd7 22. T:d3 Th6 23. Tdc3 Te8 24. Kd4 Tf8 25. b5 C:e5 26. bc+ bc 27. Ф:e5 Tf6 28. T:c6 Фb2 29. Фd6+ Kpe8 30. Tc8+ Kpf7 31. Фf8 мат.

1. e4 c5 2. Kf3 d6 3. d4 cd 4. K:d4 Kf6 5. Kc3 g6 6. Ce3 Cg7 7. f3 0-0 8. Фd2 Kc6 9. g4 a6 10. h4 h5 11. gh K:h5 12. Kb3 Ce6 13. Ch6 C:b3 14. C:g7 Kp:g7 15. ab e5 16. Kd5 Kd4. В такій позиції кінь сильніший за туру. Білого Kd5 можна знешкодити, примусивши розміняти його на чорного коня. Прогнати Kd4 тепер за допомогою 17. c3 не можна, бо загрожує виделка (17. ... K:f3+), а наступного ходу — через нову виделку — 18. ... K:b3. Тому тура a1 мусить залишити свою відкриту лінію і стати на пасивну позицію захисту пішака c2. 17. Cg2 Tc8 18. Tc1 Tc5 19. b4 T:d5. Не кожен відважиться ще майже в дебюті добровільно віддати якість. Але ця жертва дає чорним тривалу ініціативу. 20. ed Kf4 21. Фf2 Th8 22. Td1 T:h4! 23. c3 Kf5 24. T:h4 Ф:h4 25. Cf1 Фg5 26. Td2 Kh4 27. Kpd1 Фh5 28. Ce2 K:e2 29. T:e2 K:f3 30. Kpc2 Фf5+ 31. Kpb3 e4 32. c4 Фе5 33. Кра2 Kd4 34. Te1 Kf3 35. Th1 Фd4 36. Ф:d4 K:d4 37. c5 Kb5! 38. Kpb3 f5 39. Kpc4 f4 40. Te1 e3 41. Kpd3 Kpf6 42. Kpe4 g5 43. Th1 Kpg6 44. Th2 a5 45. Th1 ab 46. c6 bc 47. dc Kc7 48. Td1 d5+. Білі піддалися. Ця перемога Людмили Руденко була відзначена спеціальною нагородою журналу "Шахматы в СССР".

ОЛЕКСАНДР КОНСТАНТИНОПОЛЬСЬКИЙ*

Народився 19 лютого 1910 р. в Житомирі, помер в 1991 р. Майстер спорту ССРСР з 1957 р., міжнародний гросмайстер з 1983 р., переможець чемпіонату ССРСР в заочних шахах (1948-1951), п'ятиразовий чемпіон Києва.

О.КОНСТАНТИНОПОЛЬСЬКИЙ — П.КЕРЕС

Турнір Ленінград — Москва, 1939

Дебют Німцовича

1. Kf3 d52. e3 Kf6 3. c4 c6 4. b3 g6 Розвиваючи стрільця на g7, Керес хотів, мабуть, отримати дебютну побудову, подібно до добре йому знайомого захисту Грюнфельда. Та білий пішак залишається ще на d2, тому гра набирає іншого характеру. Краще 4. ... Cg4.

5. Cb2 Cg7 6. Ce2 0-0 7. 0-0 Kbd7 8. cd K:d5

Білі прагнуть використати розмін чорнопольного стрільця і послаблення королівського флангу. Завдяки цьому білі отримують різноманітні тактичні можливості.

9. C:g7 Kp:g7 10. d4 K7f6 11. Kbd2 Cf5 12. Dc1 a5 13. a3 Kb6

Чорні ніяк не можуть впровадити до гри свої важкі фігури. Їм важко вибрати зручне поле для дами.

14. Db2 Kpg8 15. Tac1 Kc8 16. Ke5 Kd7 17. f4

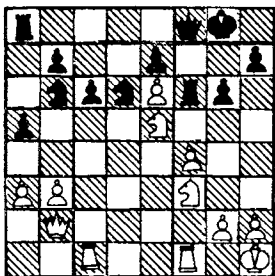
Білі бажають побудувати центральну пішакову фалангу d4-e4-f4. Об'єктивно краще 17. Kdc4.

17. ... Kd6 18. Cf3 f6 19. Kec4 Ce6 20. e4 Kb6 21. Kph1 f5! 22. d5 fe 23. de ef 24. K:f3 Tf6

Критичний момент. Чорні зобов'язані були брати пішака на f4, затруднюючи білим проведення плану нападу, при якому кінь прагне добратися на f7 або d7.

25. Kce5 Df8

* Довідкові матеріали про О. Константинопольського та наступних шахістів підготував І. Яремко, а коментар до партій, де не вказано його автора, — міжнародний гросмайстер А. Михальчишин.

Взяття пішака e6 вартувало б якості: 25. ...
 T:e6 26. Kg5 Tf6 27. Kg4, і тура не може
 відійти, бо наступить 28. Kh6+. Якщо ж тепер
 25. ... T:f4, то 26. Kg5 з сильною атакою. На-
 приклад, 26. ... Df8 27. T:f4 D:f4 28. Kef7 Df6
 29. D:f6 ef 30. K:d6 fg 31. e7.
 26. Dd4! Ta6 27. Kd7 K:d7 28. ed Kf7 29.
 Tcd1 Td6 30. Dc4 Ta8 31. Kg5 b5

Не видно іншого захисту від загрози Ke6 і
 d8D.

32. De4 e6 33. T:d6 D:d6 34. D:e6 D:e6 35. K:e6 Kd8 36. Kc5 Загрожує Te1 і Te8.
 36. ... Kf7 37. Te1 Kpf8 38. Ke6+ Kpg8 39. Kc7 Ta7 40. Te8+ Kpg7 41. Te7!

Якщо тепер 41. ... Kpf6, то 42. T:f7+ і 43. d8D, тому чорні піддалися. (Примітки О.Констан-
 тинопольського).

ЮРІЙ САХАРОВ

Народився 18 вересня 1922 р. в Донецьку. Трагічно загинув 26 вересня 1981 р. Міжнародний
 майстер в грі за листуванням 1971 р. Чемпіон України 1966, 1968 рр. Учасник п'яти
 чемпіонатів ССРСР, кращий результат 1967 р. (6).

Пан інспектор, або таємниці скаліченої долі¹

Того недільного осіннього світанку 26 вересня 1981 р. ті, хто вперше після ночі вийшли на
 перон залізничної станції Буча поблизу Києва, жажнулися: поблизу однієї з колій лежав
 закривавлений, геть розшматований труп літнього чоловіка. Розслідування виявило, що то
 був громадянин Сахаров Юрій Михайлович, 1922 р. народження, старший тренер з шахів
 Центральної ради спорттовариства "Авангард"; напередодні він електричкою подався з Києва
 до Бучі, щоб на своїй дачі провести вихідний у колі сім'ї. Та марно чекали на нього жінка й
 діти ...

Нещасний випадок? Вбивство? Самогубство?

Небіжчика ховали вже через день, у вівторок. На похорони говорили, буцімто слідство
 дійшло висновку, що сталося самогубство, хоча саме в цю версію вірилося найменше: надто
 вже момент і місце для зведення рахунків з життям, м'яко кажучи, не найзручніші. Мимоволі
 спало на думку й те, що поблизу місця трагедії містилася "зона" для кримінальних зло-
 чинців. Але ... Як-то кажуть, слідству видніше, і таємниця трагедії, мабуть, уже так і зали-
 шиться нерозгаданою.

Так пішов з життя один з найяскравіших українських шахістів, визначний майстер прак-
 тичної гри, заслужений тренер республіки, неабиякий організатор ... Його активна діяльність
 на терені розвитку "мудрого спорту" тривала понад сорок років, починаючи з успішних
 виступів юнака в м.Сталіно (нині Донецьк) ще в довоєнних змаганнях, в тому числі й у
 дорослому чемпіонаті УРСР 1940 р. До речі, хоча 18-річний дебютант там фінішував лише

¹ За згодою Ю.Лазарєва друкується цей нарис у книжці. (Ред.).

четвертим з кінця, зате завдав єдиної поразки чемпіонів - майбутньому гросмейстерові Болеславському...

Вже під час отого турніру юний донбасівець вирізнявся тим, що ходив у вишиванці й розмовляв добірною українською мовою, розцяцьковуючи її соковитими примовками й дотепними жартами.

Мало хто з інших учасників знав тоді, що насправді цьому хлопцеві було не до жартів. Через багато років Юрій Михайлович розповів мені вельми драматичні події свого життя, що почалися вже тоді.

Його предки за батьківською лінією мали до певного часу інше прізвище - Захарій. Та коли один з них, звичайний український селянин, який став у царській кавалерії вахмістром, під час російсько-турецької війни 1829 р. полонив якогось знаного воєначальника-пашу, його за це винагородили офіцерським чином, особистим дворянством і "облагородженням" прізвищем. Відтоді в роду Захарових - колишніх Захаріїв було чимало військових, але дехто повертався до землі: дід шахіста працював землевпорядником, а його батько - гірничим інженером (до речі, змолоду приятелював з дітьми великого українського композитора Миколи Лисенка і частенько за шахівницею зустрічався з ним). Всі ці дані я оприлюднив у журналі "Україна" N37 за 1968 р. у статті "Нашадак Захарія", рукопис якої його герой завірив особисто. А дещо з того, що він мені також повідомив, тоді публікувати було неможливо. Тож надалі - хоч вірте мені на слово, хоч перевірте.

1937 р. батька Юрія Сахарова, що був одним з командирів вугільної промисловості на Донбасі, було репресовано (а потім, як і годилося, реабілітовано).

Юрко з початком війни з Гітлером до Червоної Армії не потрапив, мабуть, як син "ворога народу", а коли опинився на окупованій території, його було, як і багатьох інших, примусово вивезено фашистами на рабську працю. Хлопцеві довелося працювати в окупованій Бельгії на вугільних шахтах. Після визволення союзниками Сахаров, як він мені потім розповідав, вступив до армії США і зі зброєю в руках дійшов до Ельби, звідки повернувся на Україну. Відтак замешкав у Києві, де одружився і став навчатися в університеті на заочному відділенні романо-германського факультету (закінчити не встиг), працював же в Укрспорткомітеті інспектором - керував справами шахів і ще чотирьох видів спорту. Відтоді на все його життя до нього приклеїлося жартівливе прізвище - "пан інспектор". Чому пан? Сахаров розмовляючи переважно українською мовою, водночас не приховував своїх симпатій і до польського народу (його матір, як він казав, належала до українсько-польського шляхетського роду Левицьких), добре знав польську мову, історію і літературу.

Навесні 1951 р. блискуче виступав у Львові на півфіналі чемпіонату СРСР. Молодий кандидат у майстри, який перемагав іменитих майстрів, до того ж ходив у вишиванці та чудово розмовляв українською мовою, викликав у місті загальні симпатії. Та знайшовся хтось, хто "настукав" на нього відомо куди невідомо що.

Що ж саме, все-таки?

Хто знав тоді точну відповідь, той тримав язик за зубами. Тож широкий шаховий загал задовільнявся, за виразом Володимира Висоцького, "плітками у вигляді версій". Найпоширеніша була: працював буцімто ... перекладачем у гестапо. Як виявилось, брехня. Насправді ж, як він потім твердив, нічого подібного йому навіть і не "шили", а річ у тім, що у Львові його впізнала одна з нещасних рабниць з України, яка разом з ним працювала в Бельгії й ще там запідозрила його в контактах з окупантами, бо він інколи звідкись приносив і частував своїх товаришів тим, чого іншим не надавалося. Вона не знала, що юний українець був сильним шахістом і втворював стежку до тамтешнього шахового клубу, де грав з бельгійцями на гроші

(в тому числі, як він сказав, навіть з майбутнім відомим гросмейстером О'Келлі), а витрачав на підготовування земляків. Чи справді все так і було, досі не знаю: кажу, що чув.

Тоді у Львові 29-річний киянин посів перше місце і виконав норматив майстра спорту. Але зіграти у фіналі чемпіонату СРСР і одержати почесне звання не встиг - восени того ж 1951 р. його було заарештовано. Судив трибунал за зачиненими дверима. Дали 25 років - за те, як потім казав, що впродовж кількох місяців працював з фашистами в армії США. "Якщо це злочин, - сказав він на суді після вироку в своєму останньому слові, - то я відмовляюся надалі розуміти російську мову й надалі розмовлятиму тільки українською, поки не скасують вирок".

Ця заява, звісна річ, не полегшила його долі.

Далі - горезвісний Володимирський централ, будівництво Братської ГЕС. Листувався після 1953 р. з київськими шахістами, зокрема, з багаторазовою чемпіонкою України Бертою Вайсберг, з сім'єю якої дружив багато років (цікаво, що її онук Матвій Вайсбергнині є відомим у Києві художником), стисло повідомляв про свої знегоди і турботи.

1955 р. йому запропонували амністію, та він рішуче відмовився, вимагаючи реабілітації. Просидів ще. Зате 1956 р. - повна реабілітація, повернення до Києва, присвоєння звання майстра спорту, поновлення на роботі - правда, вже не в Спорткомітеті, а керівником шахового клубу палацу піонерів.

Незабаром його пропонують обрати до складу президії федерації шахів України. Один з делегатів пленуму заперечив: але ж Сахаров "сидів", але ж на нього кажуть і те, й інше ... Тоді слово взяв Петро Діденко, активний шаховий діяч, який тоді був полковником міліції: "Я особисто переглядав у компетентних органах його особисту справу - вона кришталево чиста". Сахарова обрали.

1963 р. йому було присвоєно звання заслуженого тренера України - під його орудою юнацька збірна республіки кілька разів ставала чемпіоном Союзу.

Принагідно варто згадати, що "пану інспектору" випало відкрити й дати перші уроки майстерності не одному юному обдаруванню, серед котрих такі відомі нині майстри як Олександр Косиков і Олена Седіна, Дмитро Комаров і Володимир Гулаков (Пересипкін), з його допомогою зростали в гросмейстерів Володимир Савон, Геннадій Кузьмин, Лідія Семенова... Цей список, як-то кажуть, можна продовжити.

На перший погляд, справу 1951 р. було закрито остаточно? Формально - так. На практиці ж - ні. Потрапляючи з тих чи інших потреб до "коридорів влади", Сахаров весь час відчував атмосферу політичної недовіри до себе. Йому "перекривали кисень" де тільки могли, особливо тоді, коли виникало питання про його участь у міжнародному змаганні в зарубіжній країні.

А питання це виникало не раз. Хоча Сахаров поновив свої виступи в турнірах уже в не дуже молодому, скажемо так, віці, хоча п'ять років незаслуженої тяжкої неволі завдали непоправимих травм і його спортивній формі, і психічному станові, його неабияке шахове обдарування ще багато років приносило йому спортивні успіхи. Парадоксально, що своєї кульмінації вони сягнули саме тоді, коли Сахарову пішло вже за сорок.

Зовні на поведінці "пана інспектора" в ті його, мабуть, найщасливіші 60-ті рр. минулі й тодішні знегоди майже не відбивалися. Грав у змаганнях досхочу, сумлінно займався тренерською роботою з юними талантами та з іменитими майстрами. Мав хорошу сім'ю, виховував дітей, вирощував на дачі (тій самій, у Бучі) полуниці, які потім носив відрами до шахового клубу "Авангард" і роздавав дітям. Добре пам'ятаю його у вузькому колі друзів за чаркою. Співав мало відомих тоді українських пісень (зокрема, про січових стрільців), польських - особливо любив оту, де "пан іде гуром, пан іде лясом", змішив дотепними жартами, частенько досить-таки солоними. Хтозна, що в ці хвилини таїв у глибині душі? Можливо, як у Франка, "а в серці - безмежні болі ...".

З найбільших успіхів згадуються його перемоги в чемпіонатах України 1966 і 1968 рр. Ще? Оце був у чемпіонаті СССР 1965 р. - сьомим, завдавши єдиної поразки його переможцеві Леоніду Штейну і випередивши таких не менш відомих гросмейстерів, як Давид Бронштейн і Віктор Корчної ... Найвищим успіхом у чемпіонатах СРСР у нього було шосте місце 1967 р. Цей турнір проходив за швейцарською системою, і киянин випередив у ньому понад сотню учасників, у тому числі ряд гросмейстерів і міжнародних майстрів. У цьому чемпіонаті йому забракло півочка до нормативу гросмейстерського балу.

Чи мав Сахаров інші можливості підвищити свій ранг у змаганнях за шахівницею? Тільки тоді, коли б зміг виступати на міжнародній арені хоч трохи частіше. Сьогодні навіть кандидат у майстри не має з оцим особливих проблем. А тоді ...

А тоді була сувора практика: радянський шахіст одержував право виступити в міжнародному змаганні здебільшого тільки в нагороду за певні успіхи на всесоюзній арені. Винятки робили навіть не для кожного гросмейстера.

Що ж казати про майстра? От і Сахаров: за успіхи в чемпіонатах СРСР його нагородили не дуже щедро. Двічі включали до збірної СРСР на традиційний щорічний матч з командою Югославії: 1966 р. в Сухумі (3 очка з 6) і 1968 р. в Сочі (3,5 очка з 4). Але в командних змаганнях міжнародного звання не здобудеш. Тільки в особистих. А для цього треба було виїжджати за кордон. Багато хто з майстрів, які мали набагато менше успіхів, аніж Сахаров, одержували виїзні візи набагато щедріше й без проблем. А він?

Навіть до Софії на щорічні матчі збірних України й Болгарії (вони відбулися 1962 - 1968 рр.) його жодного разу не пропустили. Інша річ - ці ж матчі в Києві й Одесі - в усіх чотирьох йому щоразу довіряли грати на другій дошці - відразу ж після когось із гросмейстерів.

Що вже казати про особисті турніри!..

Та ось 1968 р. блокаду було прорвано. Двом українським майстрам надано путівки на міжнародний турнір аж у Болгарію!!! До Варни поїхали дворазові чемпіони України - майстри Ніколаєвський і Сахаров.

Ніколи, мабуть, не бачив "пана" таким щасливим: він вірив, хотів вірити, що з дискримінацією покінено назавжди.

В моєму архіві збереглося кілька листів од нього, в тому числі один - якраз із Варни того року. Дозволю собі навести уривок, зберігши всі мовні звороти шановного пана: "Здоров був, пане Фімкув! Їхали з карколомними пригодами, згорів геть сусідній вагон, але нас Бог помишував, добре, що це трапилось поблизу станції. Якщо б нас своєчасно не відчепили, то поїхали б до куркиної цурки. Потім доля над нами змилувалася і все пішло, як по кетовій ікрі. У турнірі грає 15 верблюдів: два греси, 7 міжнародних та шестеро Гецьків, у тому числі ми. Погода паскудна, як холера, але жити можна. Дануть нам талони, але на них не можна брати коняку і курева, чим всі незадоволені, бо з'їсти 7 льовиків тяжко...".

"Гецько" Юрій Сахаров у чудовому стилі здобув тут перший приз. І перший бал міжнародного майстра.

Чи думав він тоді, що то був його останній міжнародний турнір, що спроби виконати норматив другого балу йому так і не подарують, що "за бурор" випустять грати ще лише раз - 1970 р. на товариський матч команд Києва і Кракова?

Правда, візит до древньої столиці Польщі став для нашого пана маленьким святом. Ясна річ, кращого перекладача і гіда нам не треба було бажати. А потім ... Ет ...

І нащадок хороброго Захарія, зневірившись у надіях на досягнення в грі за шахівницею, зосередив зусилля в турнірах за листуванням. Тут уже візи були непотрібні. Тут уже пан себе встиг показати. 1971 р. йому присвоїли звання міжнародного майстра з шахів за листуванням,

у складі збірної СРСР він двічі здобував золоті медалі на Всесвітніх олімпіадах - 1972 і 1976 рр. Став націлюватися й на європейську та світову вершини в особистих чемпіонатах.

Та щось у ньому наче зламалося. І хоча в останні роки свого життя він не відчував матеріальних нестатків, мав солідну посаду в спорттоваристві "Авангард", але впадало в очі під час спілкування з ним, що його щось пригнічує, бентежить, кидає часом у розпач. Нелегко склалися його стосунки з багатьма іншими шахістами Києва. Року з 1970 його не обирали до Президії Федерації шахів республіки, перестали запрошувати до тренерської роботи в збірних командах України, і коли якось запропонували посаду держтренера з шахів у республіканському Спорткомітеті, то незабаром "взяли хід назад". Одне слово, мимоволі підбиваючи підсумки свого життя в шахах, він дедалі гостріше переживав свою неповноправність, вважав, що нікому вже непотрібний.

1981 р. до нього на рецензію віддали мою працю "Творчість шахістів України", що готувалася до друку у видавництві "Здоров'я". Він схвально оцінив її: "Добра справа, хай хоч з цієї книги дізнаються, що був отакий собі шахіст Сахаров, а то так і забудуть ...", - сказав він мені незадовго до своєї загибелі.

На жаль, книга вийшла друком лише наступного року, і я не встиг внести до неї сумне повідомлення про завершення Юрієм Сахаровим його життєвого шляху. Драматичних подоробиць, ясна річ, тоді повідомляти ніхто б не дозволив.

До речі, й щодо його загибелі було чимало чуток.

Тож я не виключаю, що "в серці безмежній болі" призвели Пана інспектора врешті-решт до трагічного вироку: "А чень утечу я від лютого болю, що серце мені розриває ..."

Нізащо розстріляли батька, нізащо засудили сина. А коли реабілітували, то тільки після смерті перестали принижувати. Втім, хтозна. В енциклопедичному словнику "Шахматъ" (М., 1990) Ю.Сахарову присвячено лише десять рядочків - набагато менше, ніж багатьом іншим з набагато меншими заслугами. Навіть і словом не згадано про його золоті медалі у складі збірної СРСР на Всесвітніх олімпіадах за листуванням.

Коли б ще дожив нащадок хороброго Захарія до свята незалежної України, мрій про яке він ніколи не приховував!

Йому минуло б тільки сімдесят...

Юхим ЛАЗАРЄВ,
майстер спорту

Ю.САХАРОВ — Ю.АВЕРБАХ

Алма-Ата, 1969

1. c4 c5 2. Kc3 g6 3. g3 Cg7 4. Cg2 Kc6 5. Kh3!

Англійський початок був улюбленою зброєю Ю.Сахарова. Дебют цей дуже складний стратегічно, хід конем на h3 можна зрозуміти лише з точки зору шахової "вищої математики".

5. ... h5?!

Ризиковано, продовження 5. ... e6 і далі Kge7 було б більш логічним.

6. Kf4 h4 7. a3 d6 8. Tb1 a5 9. b3 Cf5?!

Складне питання: викликати ослаблення пункту d4 чи ні. Цікаво було б 9. ... Kf6 і далі Kh5.

10. e4 Cd7 11. Kb5!

Білі контролюють пункт d4 і хочуть розміняти чорнопольних стрільців, що ослабить королівський фланг чорних.

11. ... Ke5 12. d3 Kf6 13. h3 hg 14. fg g5

Дуже ризиковано, але на дошці стоїть нестандартна позиція. Можливо, було 14. ... Сс6 з ідеєю е6 і d5.

15. Ке2 g4 16. h4 С:b5 17. cb d5 18. ed Кf3+?

Ліпше 18. ... К:d5 19. 0-0 хоч тут стрілець з g2 принесе немало неприємностей чорним.

19. С:f3 gf 20. Кf4 f2+

Якщо 20. ... К:d5 то 21. Df3 Кс3 22. Тb2 К:b5 23. Tf2 і тут у білих серйозні загрози.

21. Кр:f2 К:d5 22. К:d5 D:d5 23. Df3 Dd7

Потрібно було відважитися на ендшпіль 23. ... D:f3+ 24. Кр:f3 0-0-0 25. Кре2 Th5 і позиція зовсім неясна.

24. Те1 Cd4+ 25. Се3 е6

Якщо 25. ... D:b5 то 26. С:d4 cd 27. Тbc1 Dd7 28. Тc5! і у білих сильна ініціатива за пожертвованого пішака.

26. a4 Td8 27. Tbc1 b6 28. Tc4 C:e3+ 29. T:e3 Dd5 30. Df6 Tg8 31. Tf3 Td7 32. Kpg2 Tg6 33.. Dh8+ Кре7 34. Tcf4 f5 35. h5!

У білих вже вирішальна атака.

35. ... Tf6 36. Dg7+ Tf7 37. Dg5+ Kpd6 38. h6 De5 39. Th4 De2+ 40. Tf2

і чорні здалися.

В.БАГІРОВ — Ю.САХАРОВ

Чемпіонат ССРСР, Алма-Ата, 1969

Захист Німцовича

1. d4 Kf6 2. c4 e6 3. Кс3 Сb4 4. Сg5 h6 5. Ch4 c5 6. d5 ed 7. cd 0-0

Був розіграний ленінградський варіант захисту Німцовича — улюблена зброя екс-чемпіона світу Бориса Спаського. Звичайно чорні грають g7-g5, що приводить до деякого послаблення королівського флангу.

8. e3 Якщо 8. f3, то 8. ... d6 9. e4 Kbd7 10. Dc2 a6! 11. 0-0-0 b5 12. f4 С:c3 13. bc Da5 14. Kf3 Те8 і у чорних кращі шанси в подальшій боротьбі.

8. ... Те8! Чорні дуже хитро розігрують дебют — вони обходяться без g5 і без d6.

9. Тc1 d6 10. Сb5

На думку Т.Петросяна, ліпше було 10. Ке2

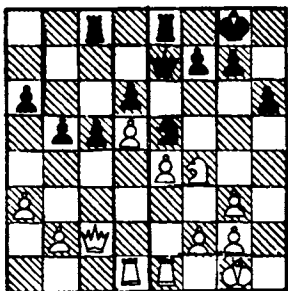
10. ... Cd7

Не гірше і 10. Kbd7 з загрозою a6 і b5

11. С:d7 Кb:d7 12. Ке2 Кf8 13. 0-0 Kg6 14. Сg3 Kh5

Після розміну чорнопольного стрільця — єдиної грізної фігури білих, проблем у чорних немає.

15. a3 С:c3 16. К:c3 К:g3 17. hg Dd7 18. Dc2

Якщо 18. Da4 то 18. D:a4 19. Ка4 Ке5 і у чорних прекрасний ендшпіль.

18. ... Таc8 19. Ке2 b5! Чорні розпочинають наступ на даминому фланзі.

20. Tcd1 a6 21. Tfe1 De7 22. Kf4 Ke5 23. e4

Після цього ходу структура білих пішаків на даминому фланзі дуже слаба, а кінь f4 мусить вічно захищати пункт d3 (див. діаграму).

23. ... c4! 24. Dc3 g6 25. Те2 Da7 26. Dc3?

Білі хочуть перейти в ендшпіль, бо, на їх думку, небезпечний план a6-a5, Db6 і b5-b4. Але цей план без дам ще неприємніший.

26. ... D:e3 27. T:e3 a5 28. f3 b4! 29. g4 c3! 30. bc b3!

Так, жертвуючи пішака, чорні створюють небезпечного прохідного, який вирішує долю партії.

31. a4 Tc4! 32. Tb1 Tb8 33. Ke2 T:a4 34. Kd4 b2! 35. Kc6 Ta1 36. Tee1 T:b1 37. T:b1 a4! K:b8 a3 і від a2 немає захисту, тому білі здалися.

ЛЕОНІД ШТЕЙН

Народився 12 листопада 1934 р. в Кам'янці-Подільському, помер 4 липня 1973 р. Міжнародний гросмайстер з 1962 р. До 1969 р. мешкав у Львові, потім у Києві. Переможець Всесвітніх шахових олімпіад в складі збірної ССРСР (1964 - 1966), командних чемпіонатів Європи (1965, 1970). Чемпіон України (1960, 1962), чемпіон ССРСР (1963, 1965, 1966), учасник матчу "віку" (1970), учасник змагань за першість світу: міжзональні турніри — 1962 (6-8), 1964 (5), 1967 (6-8).

Кращі результати в міжнародних турнірах: 1961 — Бухарест (1); 1962 — Берлін (2-3); 1964 — Кисловодськ (2); 1965 — Мар-дель-Плата (2)6 Ріо-де-Жанейро (2); Єреван (1-2); 1966 — Мар-дель-Плата (2), Кисловодськ (2); 1967 — Сараєво (1-2), Москва (1); 1968 — Кечкемет (1), Гавана (2-3); 1969 — Таллінн (1); 1970 — Каракас (2-3); 1971 — Врнячка-Баня (3), Пярну (1), Москва (1-2); 1972 — Загреб (1), Кисловодськ (1-2); 1973 — Лас-Пальмас (1-2).

Л.ШТЕЙН — Л.ПОРТІШ

Стокгольм, 1962

Сіцилійський захист

1.7 e4 c5 2. Kf3 e6 3. d4 cd 4. K:d4 a6 5. Cd3 Kf6 6. 0-0 Dc7 7. Kd2

Хитрий хід — звичайно грають Kc3, але тоді після b7-b5-b4 кінь примушується до відступу на слабку позицію.

7. ... Kc6 7. K:c6 bc. Інші взяття слабші 8. ... D:c6 то 9. e5! або 8. ... dc 9. f4 Cc5 10. Kph1 0-0 11. e5 Kd5 12. Ke4 — позиція чорних дуже стиснена.

9. f4 Cc5+

Як не дивно, природний хід — головна причина труднощів Портіша у майбутньому. Ліпшою виглядає гра в центрі 9. ... d5 10. De2 Ce7 11. b3 0-0 12. Cb2 і Tae1. Ініціатива все одно на боці білих.

10. Kph1 d6

Тепер 10. d5 запізнюється через 11. e5 Kd7 12. Dg4 і стрілець на c5 займає поле, яке потрібне пішакові і коневі.

11. Kf3 e5

Майже вимушено, бо на 11. ... 0-0 вирішальну атаку дає білим класична комбінація 12. e5 de 13. fe Kd5 14. C:h7!+Kp:h7 15. Kg5+Kpg6.

12. fe de

У блих, як писав сам Штейн, прекрасна пішакова конфігурація і шанси на атаку на королівському фланзі. Цей план майстерно проводить Леонід Штейн.

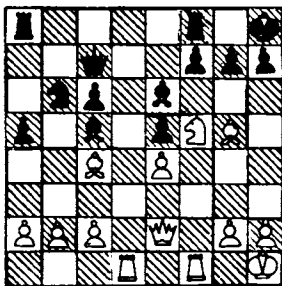
13. Kh4 0-0 14. Kf5 Ce6

Такого коня, звичайно, терпіти більше не можна. Він і вирішив в кінці долю партії. Логічніше було 14. ... C:f5 15. T:f5 Ke8 16. Dg4 f6 17. Cc4 Kph8 18. Th5! з загрозою T:h7.

15. De2 a5 16. Cc4 Настав час активізації стрільця — свою роботу на d3 він уже закінчив. 16. ... Kph8 17. Cg5 Kd7?

А оце вирішальна помилка. На думку Л.Штейна, треба було переходити до пасивної оборони 17. ... Kg8.

18. Tad1 Kb6

Kpf8 24. Dg7 Kpe8 25. Dg8 Cf8 26. Kg7.

Ця партія отримала приз як найкраща на міжзональному турнірі 1962 р.

Л.ШТЕЙН — В.УЛЬМАН

Москва, 1967

Французький захист

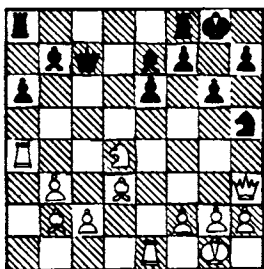
1. e4 e6 2. d4 d5 3. Kd2 c5 4. Kf3 cd 5. ed D:d5 6. Cc4 Dd6 7. 0-0 Kf6 8. Kb3 Kc6 9. Kb:d4 K:d4 10. K:d4 Ce7?!

Старий хід. Сьогодні кращим вважається 10. ... a6 або Cd7.

11. b3 a6

Проти Таля на цьому ж турнірі Ульман грав 11. ... 0-0 12. Cb2 e5 13. Kb5 D:d1 14. Tf:d1 і ендшпіль білі виграли через кільканадцять ходів.

12. Cb2 0-0 13. Df3 Dc7 14. Tfe1 b5 15. Cd3 Cb7 16. Dh3 g6 17. a4!

Після 18. ... Kh5

19. K:e6! fe 20. D:e6+ Tf7 21. Cc4 Df4

Інші можливості захисту були недостатні.

Якщо 18. ... C:c4 то 19. D:c4 f6 20. Ch4 Cb6 21. Td6 з вирішальною атакою.

19. K:g7!! C:c4

на 19. ... Kp:g7 до мату веде 20. Cf6+ Kpg6

21. Df3 Dc8 22. Dg3 Cg4 23. Tf5! h5 24. Ce2.

20. Cf6!! Ce7

Загрожував мат у два ходи Kf5+ і Kh6 мат. Не допомагало і 20. ... Kd7 із-за 21. T:d7!

21. Df3

і чорні здалися, передбачаючи такий матовий фінал 21. ... Kpg8 22. Kh5 Tfc8 23. Dg3

Глибоке стратегічне рішення. В молоді роки Л.Штейн без сумніву зіграв би 17. Dh6, розраховуючи на пастку 17. ... Kg4? 18. Kf5!! або на 17. ... Tad8 18. C:g6! hg 19. K:e6! Але в зрілі роки він розраховував контгру суперника 17. ... Dc5! 18. C:g6 hg 19. K:e6 D:f2!! і виграють вже чорні.

17. ... ba

Якщо 17. ... b4 то 18. K:e6! fe 19. D:e6+ Tf7 20. Cc4.

18. T:a4 Kh5

а) 21. ... Cf6 22. C:f6 K:f6 23. Tb4! (не 23. D:f6 із-за 23. ... D:c4!) Tb8 24. T:b7! T:b7 25. D:f6 D:c4 26. Te8 з матом; б) 21. ... Cc5 22. Te5! C:f2+ 23. Kph1 Taf8 (23. ... Kg7 то 24. D:f7+ D:f7 25. C:f7 Kp:f7 26. Tf4+) 24. T:h5! gh 25. Df6 C:g2+ 26. Kp:g2 Db7+ 27. Kph3 Dc8+ 28. Ce6 і білі виграють.

22. D:f7!+ D:f7 23. T:e7

Чорні здалися.

Л.ШТЕЙН — П.КЕРЕС

Пярну, 1971

1. c4 Kf6 2. Kf3 g6 3. Kc3 d5 4. cd K:d5 5. Da4+ c6

Сучасна теорія цей хід вважає слабким і рекомендує 5. ... Cd7 6. Dh4 K:c3 7. dc Kc6 8. e4 e5 9. Cg5 Ce7 з рівною грою.

6. Dd4 Kf6

Звичайно слабо 6. ... f6 7. e4

7. D:d8+ Kp:d8 8. e4 Cg7

Ендшпіль на перший погляд рівний, але чорні фігури дещо стиснені і тому слід було подумати про розмін чорнопольних стрільців 8. ... Ch6, що, правда, білі теж можуть уникнути того, зігравши 9. b3 і 10. Ca3

9. d4 Tf8 10. h3 b6 11. g4 h5

Ризикований хід — ліпше виглядало 11. ... Cb7 і Kbd7, уникаючи ослаблень. Тепер білі могли зіграти 12. e5 Ke8 13. gh gh 14. Tg1, захоплюючи лінію "g". План Штейна дещо інший.

12. g5 Ke8 13. Cf4 Kd7 14. 0-0-0 Cb7 15. h4 Kc7 16. Ch3 Ke6 17. Ce3 Kpe8

Слід було спробувати 17. ... Tc8 і лише потім Kpe8.

18. The1 Td8 19. d5! cd 20. ed Kc7?

Пасивний відступ — лише 20. ... Kec5! 21. C:c5 C:c3! 22. bc bc 23. c4 зберігало за чорними контршанси.

21. Cf4! Tc8 22. T:e7!+ Kp:e7 23. d6+ Kpe8 24. dc f5

Якщо 24. C:f3 то або 25. C:d7+ або 26. Te1+ веде до неприємних наслідків.

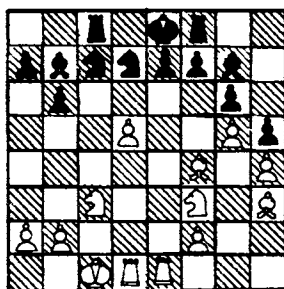
25. gf K:f6 26. C:c8

Незле і 26. Te1+

26. ... C:c8 27. Td8+ Kpf7 28. Kg5+ Kpg8 29. Cd6 Te8 30. Kd5!

Чорні здалися.

Партія цікава тією невимушеною легкістю, з якою був переграний один з найсильніших шахістів світу.

Після 21-го ходу

Л.ШТЕЙН — М.ТАЛЬ

Чемпіонат ССРСР, Ленінград, 1971

1. c4 Kf6 2. g3 e6 3. Cg2 d5 4. Kf3 Ce7 5. 0-0 0-0 6. d4 c6

Останнім часом цей хід вважається пасивним, а активне 6. dc дає чорним достатню контгру.

7. Dc2 b6 8. Td1 Cb7 9. Kc3 Kbd7 10. b3 Tc8 11. e4 c5!

Активність над усе — всім відомий лозунг экс-чемпіона світу. На 11. ... de 12. K:e4 c5 у білих був неприємний випад 13. Kfg5! з багаточисельними загрозами.

12. ed ed 13. dc

В іншій партії проти Лендъела (Меморіал Альохіна, 1971) Л.Штейн грав 13. Cd2 і після 13. ... Dc7 14. K:d5 K:d5 15. cd C:d5 16. dc C:f3 17. C:f3 Kc5 18. Df5 отримав велику перевагу.

13. ... dc

Якщо 13. ... K:c5, то 14. Kg5.

14. b4!

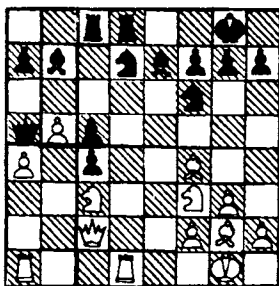
Надзвичайно оригінальна жертва пішака.

14. ... bc 15. b5 Db6

В стилі Таля тут була жертва дами 16. ... C:f3 17. C:f3 Ke5!? 18. T:d8 K:f3+ 19. Kph1 Tc:d8 20. De2 Td3 з дуже гострою грою, хоча, на думку Л.Штейна, деяка перевага у білих все ж залишалася.

16. Cf4 Tfd8

17. a4 Da5?

Чорні не бачили захисту від Te8 і від b5-b6-b7.

31. K:a5 K:b5 32. Te5 Kd4 33. T:c5. Чорні здалися.

Приз за найкращу партію 39-го чемпіонату СССР.

А це вже вирішальна помилка — єдиним шансом було 17. ... a5! 18. Kd2 C:g2 19. Kp:g2 Db7+ 20. Kpg1 Kb6 і білим ще непросто довести свою перевагу.

18. Kd2! C:g2 19. K:c4 Db4 20. Ka2! Ce4 21. K:b4 C:c2 22. K:c2

Виник ендшпіль, в якому у білих очевидна перевага, що і доводить Л.Штейн чіткою грою.

22. ... Kb6 23. T:d8+ C:d8 24. K2e3 K:c4 25. K:c4 Kd5 26. Td1 Kb6 27. Kd6 Ta8 28. a5 Ka4 29. Kc4 Kc3 30. Te1 C:a5!?

ЛЕВ АЛЬБУРТ

Народився 21 серпня 1946 р. в Одесі, з 1979 р. мешкає в США. Рейтинг 1.07.1992 – 2530. Міжнародний гросмайстер з 1977 р. Чемпіон України (1972, 1973, 1974). Чемпіон США (1990). Учасник Всесвітніх шахових олімпіад у складі збірної команди США (1982, 1984). Учасник міжзональних турнірів: Таско 1985 (8), Суботіца 1987 (3). Переможець Кубка європейських клубів у складі команди "Буревісник" (1976). Учасник п'яти чемпіонатів СССР, кращий результат в 1974 (5-7).

Кращі результати в міжнародних змаганнях: 1976 — Одеса (2-3); 1978 — Бухарест (1); 1979 — Нью-Йорк (1); 1980 — Беер-Шева (1), Лон-Пайн (3-7), Нью-Йорк (2); 1981 — Гастінгс (4-6); 1982 — Рейк'явік (1); 1983 — Нью-Йорк (1); 1984 — Нью-Йорк (1); 1986 — Сомерсет (2-7).

В.ГОРТ — Л.АЛЬБУРТ

Дечин, 1976

1. d4 Kf6 2. c4 c5 3. d5 b5

Лев Альбурт — відомий лицар Волзького гамбіту та захисту Алюхіна, де він одержав безліч прекрасних перемог.

4. cb a6 5. ba g6 6. Kc3 C:a6 7. Kf3 d6 8. g3 Cg7 9. Cg2 Kbd7 10. 0-0 Kb6! 11. Te1 0-0 12. Kd2 Dc7 13. Tb1

Білим непросто грати з зайвим пішаком. Тут сильніше було 13. Kf1 і далі Ke3, зміцнюючи пішака d5. Тепер виходить прекрасна комбінація.

13. ... Db7! 14. b3 Kf:d5 15. K:d5 K:d5 16. Kf1 Kc3!! 17. C:b7 C:b7!

Чорні пожертвували даму і тепер мають сильні загрози, хоч за даму всього один стрілець.

18. Dd3

Друга можливість 18. Dd2 і після 18. ... K:b1 у чорних перевага.

18. ... Ce4 19. De3 Cd4! 20. Dh6 C:b1 21. a3!

Білі знаходять єдиний шанс для продовження боротьби — тепер загрожує b4

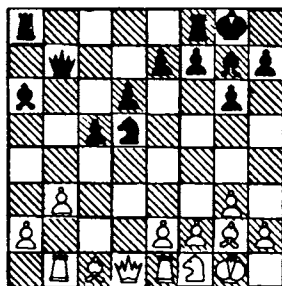
21. ... Ca2 22. Kd2?

Ліпше було 22. b4

22. ... Tf8 23. b4 cb 24. ab T:b4 25. Kf3 Cg7 26. Dh3 Cf6 27. Df1 Cc4 28. Kpg2 Ta1!

Ініціатива чорних посилюється, білі змушені до пасивної оборони.

29. Kg1 Tbb1 30. Kph3 h5 31. f4 Ce6+ 32. Kpg2 Kd5 33. Kpf3 Cc3 34. Td1 Cb2 Білі здалися.

Після 16. Kf1

ДАВИД БРОНШТЕЙН

Народився 19 лютого 1924 р. у Білій Церкві. Міжнародний гросмайстер з 1950 р. У 50-і рр. претендент на шахову корону. Шахову освіту отримав в Києві під керівництвом О.Константинопольського. Чотириразовий переможець Всесвітніх шахових олімпіад у складі збірної СРСР (1952-1958). Переможець міжнародних турнірів в Сальтшобадені, Будапешті, Гетеборзі, Гастінсі, Белграді, Сараєво, Сан-Хосе, Юрмалі та інших. Автор шахових книжок. Мешкає у Москві.

Д.БРОНШТЕЙН — М.НАЙДОРФ

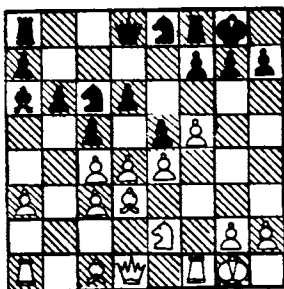
Турнір претендентів, Будапешт, 1950

Захист Німцовича

1. d4 Kf6 2. c4 e6 3. Kc3 Cb4 4. a3 C:c3+ 5. bc c5 6. e3 Kc6 7. Cd3 0-0 8. Kge2 d6 9. e4 Ke8 10. 0-0 b6 11. f4 Ca6

Улюблена зброя Бронштейна в 50-і рр. — варіант Земіша. Тут він добився чимало прекрасних перемог. У білих дуже серйозні шанси для атаки на королівському фланзі.

12. f5!

Після 12-го ходу

Пішакова фаланга білих рушила в наступ, до слабого пішака с4, який звичайно атакують чорні, білі не приділяють уваги — він лише принада.

12. ... e5 13. f6!!

Невтомний пішак, жертвуючи собою, відкриває головну лінію для атаки.

13. ... Kph8

Якщо 13. ... gf то 14. d5 Ke7 15. Ch6 Kg7 16. Kg3 Cc8 17. Kh5 K:h5 18. D:h5 Te8 19. T:f6 Kg6 20. T:f7! Kp:f7 21. Cg5 Dd7 22. D:h7 з виграшем.

14. d5 Ka5

Хочеш не хочеш, а пішака с4 атакувати довелося.

15. Kg3 gf 16. Kf5 Cc8

Можна сказати, ганебний відступ, але іншого способу захистити короля в чорних немає. Щоправа, і тепер атака білих розвивається ніби сама по собі.

17. Dh5 C:f5 18. ef Tg8 19. Tf3 Tg7

Чорні уникають етюдного фіналу 19. ... Kg7 20. D:h7!! Kp:h7 21. Th3+ Kh5 22. T:h5 Kpg7 23. Ch6+ Kph7 24. Cf8-мат.

20. Ch6 Tg8 21. Th3

і від мату немає реального захисту. Чорні здалися.

ЮХИМ ГЕЛЛЕР

Народився 8 березня 1925 р. в Одесі, мешкає в Московській області. Рейтинг 1.01.1991 = 2525

Перший український шахіст, що здобув звання міжнародного гросмайстера (1952). Чемпіон України (1950, 1957, 1958, 1959). Учасник 23 чемпіонатів ССРСР, чемпіон 1955 та 1979 рр. Переможець семи Всесвітніх шахових олімпіад у складі збірної ССРСР (1952, 1954, 1956, 1962, 1968, 1970, 1980). Переможець шести чемпіонатів Європи в складі збірної ССРСР (1961, 1970, 1973, 1977, 1980, 1983). Учасник матчу ССРСР — збірна світу (1970). Учасник змагань на першість світу (1952 — 1982): міжзональні турніри — Стокгольм, 1952 (4), Гетеборг, 1955 (5-6), Стокгольм 1962 (2-3), Сус, 1967 (2-4), Пальма, 1970 (2-4), Петрополіс, 1973 (2-4), Біль, 1976 (8-11), Москва, 1982 (5-6); турніри претендентів — Цюрих, 1953 (6-7), Амстердам, 1956 (3-7), Кюрасао, 1962 (2-3); матчі претендентів — Смилов (1965), Спаський (1965), Спаський (1968), Корчної (1971). Тренер Б.Спаського у фінальному матчі на першість світу з Р.Фішером (1972).

Переможець багатьох міжнародних турнірів: 1957 — Шавно-Здруй, 1959 — Дрезден, 1965 — Бевервік, 1966 — Кисловодськ, 1968 — Кисловодськ, Гетеборг, 1969 — Вейк-ан-Зее, 1973 — Будапешт, Хільверсум, 1975 — Тіссайд, Москва, 1976 — Лас-Пальмас, 1977 — Вейк-ан-Зее, 1978 — Богота, Нові Сад, 1980 — Лас-Пальмас, 1987 — Берн, 1989 — Дортмунд, 1991 — Москва.

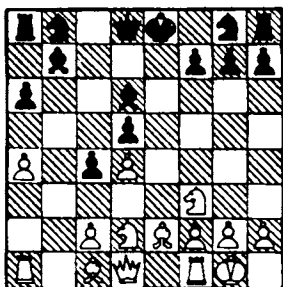
20. ... T:d1+ 21. K:d1 Da6+! 22. Kpg1 Td8 23. Kf2 Cd4 24. De1 C:f2+
Білі здалися. Страшний розгром.

Ю.ГЕЛЛЕР — О.ДРЕСВ
Нью-Йорк, 1990
Французький захист

1. e4 e6 2. d4 d5 3. Kd2 a6 4. Kgf3 c5 5. ed ed 6. Ce2 c4 7. 0-0 Cd6 8. b3 b5 9. a4

Кілька моїх партій розвивалися за таким сценарієм: 9. ... c3 10. ab cd 11. C:d2 з сильною атакою за пожертвувану фігуру. Під час підготовки до цієї партії я знайшов цікаву жертву і в подібному варіанті. Основна мета ідеї — атака.

9. ... Cb7 10. bc bc 11. C:c4! dc 12. K:c4

Після 10-го ходу

Відразу з'явилася конкретна загроза: 13. K:d6+ D:d6 14. Te1+ Ke7 15. Ca3 з вигрешем.

12. ... Ce7 13. Te1 Dc7 14. Tb1

Нова загроза: 15. T:b7 з наступним 16. Kd6+ 14. ... D:c4 15. T:b7 Kc6 16. Kd2 D:d4

Якщо 16. ... D:a4, то 17. d5 Ka5 18. Tc7 і чорним важко знайти прийнятний хід. Після 18. ... Kpd8 виграє 19. d6 C:d6 20. Ke4. Не приносить радості і 18. ... Df4 19. Tc5 Kb7 20. Kc4.

17. Cb2 D:a4 18. Te4 Da2 19. C:g7 0-0-0 20. Tb3

Тепер, коли дама чорних відрізана від решти фігур, можна сказати, що позиція чорних безнадійна.

20. ... Cf6 21. Dg4+ Kpc7 22. Df4+ Kpc8 23. C:f6 K:f6 24. D:f6 D:c2

Остання пастка. Якщо білі імпульсивно грають 25. Tc4, то наступить 25. ... D:c4, але ... 25. Df5+

Чорні піддалися. (Коментар Ю.Геллера).

Едуард ГУФЕЛЬД

Народився 19 березня 1936 р. у Києві, зараз мешкає в Тбілісі. Міжнародний гросмайстер з 1967 р. Рейтинг 1.01.1991 — 2480

Неодноразовий призер чемпіонатів України: 1954 (2-4), 1960 (3), 1962 (2), 1963 (2-3). Учасник восьми чемпіонатів ССРСР, краще місце в 1963 (7-8). Переможець чемпіонатів світу серед студентів у складі збірної ССРСР (1961, 1962). Учасник зонального турніру ФІДЕ на першість світу в 1975 р. (5-6). Тренер чоловічої збірної ССРСР на командному чемпіонаті світу (1985). Тренер жіночої збірної ССРСР на Всесвітніх шахових олімпіадах (1982, 1984). Член ряду комісій ФІДЕ. Тренер чемпіонки світу М.Чибурданідзе до 1984 р.

Кращі результати в міжнародних турнірах: 1964 — Москва (3), Баку (4-5); 1968 — Кечкемет (2), Кисловодськ (4); 1970 — Тбілісі (4-6); 1971 — Скоп'є (4); 1974 — Тбілісі (1-2), Камагуй (2); 1976 — Врнячка-Баня (4-5); 1978 — Юрмала (2-3); 1979 — Барселона (1-3); 1980 — Тбілісі (1), Лейпціг (2); 1982 — Вінковці (3-5); 1984 — Афіни (2-4); 1988 — Веллінгтон (1-3), Канберра (1-2).

М. ТАЙМАНОВ — Е. ГУФЕЛЬД

Чемпіонат ССРСР, Москва, 1961

Староіндійський захист

1. d4 Kf6 2. c4 g6 3. Kc3 Cg7 4. e4 d6 5. Kf3 0-0 6. Ce2 e5 7. 0-0 Kc6 8. d5 Ke7 9. b4

У відповідь на стрімкий пішаковий наступ білих слід відповісти негайними діями на протилежному фланзі.

9. ... Kh5 10. g3 f5 11. Kg5 Kf6 12. f3

В партії Тайманов-Глгориш після 12. ... h6 13. Ke6 C:e6 14. de c6 15. b5! білі захопили ініціативу.

12. ... f4 13. b5 fg 14. hg Kh5

Як тепер захищати пішака g3?

15. Kpg2?

Краще було 15. De1, що не допускало комбінацію чорних. Тепер позиція білих тільки зовні виглядає надійною (див діаграму).

15. ... Kf4+!!

Учебний приклад чисто позиційної жертви фігури. Плата за коня немала: білий король позбавляється пішакового захисту, але чорні фігури розвивають активність.

16. gf ef 17. e5 C:e5 18. Kge4 Kf5

Загрожує 19. ... C:c3 20. K:c3 Dg5+!

19. Tg1 Kg3! 20. Cd2 C:c3 21. C:c3 K:e4 22. fe Dg5+!

Здається, що сильніше 22. ... f3+ з думкою 23. C:f3 Dg5+ 24. Kpf2 Cg4, і якщо 25. T:g4 D:g4 26. Кре3, то 26. ... Df4+ 27. Kpf2 Tf7 з вирішальною загрозою 28. ... Taf8. Та виявляється, що замість 25. T:g4 можливо 25. Tg3! Тоді нічого не дає чорним ні 25. ... C:f3 26. T:g5 C:d1+ 27. Кре3, ні 25. ... Dh4 26. Kpg2! (не кажучи вже про 25. ... Tf7? 26. Dd4!).

23. Kpf1 Ch3+ 24. Kpf2 Dh4+ 25. Kpf3 Dh5+ 26. Kpf2 Dh4+ 27. Kpf3 g5! 28. Cf1 g4+ 29. Кре2 f3+ 30. Kpd3 g3 31. C:h3 D:h3

Як білим зупинити тандем чорних пішаків? Якщо не створити реальної контргри, то за одного з пішаків доведеться віддавати туру.

32. Dd2 Dg4 33. Df2 g2 34. Tae1 Tae8! 35. Kpc2 Tf4 36. Kpb3 Tf:e4 37. T:e4 T:e4 38. D:a7 Dg6 39. Df2 Dg4 40. Da7 Te8 41. Ce1 De4 42. Cf2 Dd3+ 43. Kpb4 Dd2+ 44. Kpb3 b6!

У чорних не одна дорога до перемоги, але вони вибирають найкоротшу. Білі здалися.

О. БЄЛЯВСЬКИЙ — Е. ГУФЕЛЬД

Спартакіада народів ССРСР, Москва, 1979

Староіндійський захист

1. d4 Kf6 2. c4 g6 3. Kc3 Cg7 4. e4 d6 5. f3 0-0 6. Ce3 Kc6 7. Kge2 Tb8 8. Dd2 a6 9. Kcl e5 10. Kb3 ed 11. K:d4 Ke5!

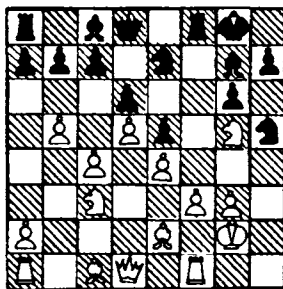
"Енциклопедія шахових дебютів" рекомендує 11. ... K:d4 12. C:d4, але тоді на місці централізованого коня з'явиться потужний стрілець.

12. Ce2?

Перший критичний момент. "Енциклопедія" рекомендує 12. Td1!, щоб не допустити c7-c5.

12. ... c5 13. Kc2 Ce6 14. b3 Da5!

Чорним треба зберігати певну обережність.

15. 0-0 b5 16. cb ab

Тепер над позицією білих нависає постійна загроза b5-b4 з наступним c5-c4 або d6-d5.

17. Tfd1! Tfe8

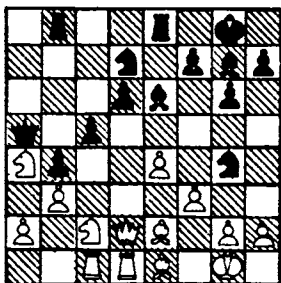
Краще все-таки 17. ... Kcd7!, не тільки розчищаючи дорогу стрільцеві g7, але й укріплюючи задалегідь пішака c5.

18. Cf2 Kcd7! 19. Tac1 Kg4?!

Довго обдумував можливість 19. ... b4 20. Ka4 c4!, загрожуючи ударами на цьому фланзі. Але вибрав інше продовження, мабуть, не найкраще, але воно виявилось несподіваним для партнера.

20. Ce1 Жертву якості можна було прийняти: 20. K:b5! T:b5 21. C:b5 D:b5 22. fg Kf6 23. D:d6. Хоча у чорних сильна ініціатива, матеріальна перевага білих достатня, щоб при точному захисті не програти.

20. ... b4 21. Ka4?

Помилка. На цей хід я й розраховував, граючи 19. ... Kg4. Тільки 21. Kd5 рятувало: під ударом кінь g4, чорні не встигають взяти на a2, і цей темп дозволяє білим консолидувати позицію (див. діаграму).

21. ... c4!! 22. Tb1

Інші продовження теж не рятують, наприклад: 22. fg cb 23. aB C:b3 24. D:d6 C:a4 25. C:b4 Da7+ 26. Kph1 Cf8 і чорні виграють фігуру, або 22. D:d6 Ce5 23. C:b4 T:b4 24. D:b4 Da7+ з матом.

22. ... c3 23. D:d6 Da7+! 24. Kph1 Kf2+ 25. Cf2 D:f2 26. Dd3 Kc5! 27. K:c5 D:c5 28. De3

Достатнього захисту від загрози подвоєння тур по лінії "a" вже немає:

28. ... D:e3 29. K:e3 Ta8 30. Ta1 Ta5 31. Cc4 c2 32. K:c2 C:c4 33. Tac1 Ce6 34. K:b4 Te8 35. h3 Cf8 36. Kd5 T:a2 37. Kc7 C:b3! 38. Td3 Ta1

Білі здалися. (Коментар Е.Гуфельда).

Володимир ТУКМАКОВ

Народився 5 березня 1946 р. в Одесі. Міжнародний гросмайстер з 1972 р. Рейтинг 1.01.1991 – 2520

Переможець Всесвітньої шахової олімпіади в складі збірної ССРСР (1984). Переможець чемпіонатів Європи у складі збірної СССРСР (1973, 1983, 1989). Переможець чемпіонатів світу серед студентів у складі збірної СССРСР (1966, 1967, 1968, 1969, 1971, 1972). Учасник змагань на першість світу: міжзональні турніри — Ленінград, 1973 (16), Лас-Пальмас, 1982 (4-5). Учасник матчу СССРСР — збірна світу (1984). Учасник чемпіонату світу серед юніорів 1965 (2-3). Переможець Кубка європейських клубів у складі команди ЦСКА (1986, 1988). Переможець Спартакіади народів СССРСР у складі збірної України (1979) та командного чемпіонату СССРСР (1981). Учасник 14 чемпіонатів СССРСР, кращі результати: друге місце в 1970, 1972, 1983 рр. Переможець всесоюзних турнірів молодих майстрів (1967, 1968, 1970). Чемпіон України (1970), призер чемпіонату 1968 (2-5).

Кращі результати в міжнародних турнірах: 1969 — Гастінгс (3-4); 1970 — Буенос-Айрес (2); 1973 — Загреб (2), Мадрид (2); 1974 — Амстердам (1-2); 1975 — Лейпціг (2); 1976 — Рейк'явік (3-4); 1977 — Дечин (1); 1978 — Лас-Пальмас (1-2), Вільнюс (1); 1979 — Врнячка-Баня (3); 1980 — Валлетта (1); 1982 — Тітоград (1-4); 1984 — Тільбург (2-5); 1985 — Сірак (1-2), Лугано (1); 1986 — Бхільвара (1); 1987 — Дортмунд (2-3); 1988 — Реджодель-Емілія (1), Біль (3-4); 1990 — Амстердам (1-2), Остенде (2-8); 1991 — Берн (1-2); 1992 — Вейк-ан-Зее-II (1), Пальма-де-Мальорка (1-2).

А.ГІПСЛІС — В.ТУКМАКОВ

Москва, 1977

Сіцилійський захист

1. e4 c5 2. Kf3 Kc6 3. d4 cd 4. K:d4 Kf6 5. Kc3 d6 6. Ce3 Kg4 7. Cb5 K:e3 8. fe Cd7 9. C:c6 bc 10. 0-0 e6

Розіграно позиційно дуже складний варіант, у білих з двоєні пішаки в центрі, і Гіпсліс вирішує загострити гру.

11. e5! Ce7! 12. Dh5 0-0 13. ed C:d6 14. Ke4 Ce7 15. Tad1 Db6 16. Tf3 Ce8!

У білих небезпечна атакуюча позиція, і Тукмакову доводиться поки що вперто захищатися.

17. Th3 h6 18. Tg3 Kph7 19. Tf1 Dd8!

Прекрасний захисний ресурс, слабше було 19. ... Td8 із-за 20. Tf6!! C:f6 21. K:f6 Kph8 22. Dg4 g6 23. Df4 Kpg7 24. De5 з вирішальною атакою білих. Або 19. ... f5 20. T:g7! Kp:g7 21. K:e6 Kph7 22. K:f8 C:f8 23. Df5 Cg6 24. Kf6 Kpg7 25. De6! і тут у білих перевага.

20. c4 a5!

Цікаво було і 20. ... g6

21. De5 Tg8!

Знову найкращий захист — на 21. ... f6 сильну атаку давало білим 22. T:g7!+ Kp:g7 23. K:e6+ Kph7 24. K:f7+ C:f7 25. K:f6

22. K:c6?

Точніше було 22. h3, але після 22. ... Db8 у чорних деяка перевага.

22. ... C:c6 23. T:f7 Dd1+ 24. Kpf2

Після 24. Tf1 Dc2 25. Tf7 Db1 чорні виграють.

24. ... Dc2+ 25. Kpg1 Db1+ 26. Kpf2 Dc2+ 27. Kpg1 Db1+ 28. Kpf2 Cf8!

Після цього ходу стає ясно, що позиція білих програна.

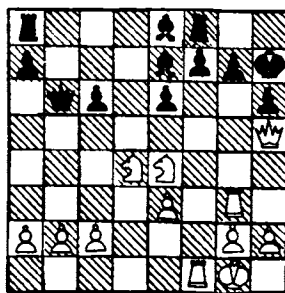
29. Kf6+

На 29. Kg5 чорні б відповіли 29. ... Kph8 30. K:e6 Cb4 з виграшем.

29. ... Kph8 30. K:g8 Td8! 31. Dc3 Dd1 32. e4

Якщо 32. De1, то 32. ... Dc2 33. Kpf1 Cb4

32. ... Td2+ 33. Kpe3 De1+ Білі здалися.

Після 19. Tf1

В.КОРЧНОЙ — В.ТУКМАКОВ

Реджодель-Емілія, 1987/1988 pp.

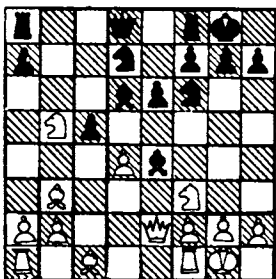
1. Kf3 d5 2. c4 c6 3. e3 Kf6 4. Kc3 e6 5. d4 Kdb7 6. Dc2 Cd6 7. Ce2 0-0 8. 0-0 dc 9. C:c4 b5 10. Cb3

Розіграно один з варіантів меранської системи, звичайно білі грають тут 10. Сe2 або 10. Cd3, але у Корчного свій погляд на позицію.

10. ... Cb7 11. e4 c5! 12. K:b5

Корчного відомий тим, що він завжди приймає жертви пішаків, якими коректними вони б не були. Тут звичайно серйозної уваги заслуговувало 12. e5 C:f3 13. gf

12. ... C:e4 13. De2

Сильніше, на думку самого Тукмакова, 13. Dc3 cd 14. D:d4 Cc5 15. Dd1 з дуже гострою грою (див. діаграму).

13. ... C:f3! 14. gf

Білі не можуть грати 14. D:f3, бо після 14. C:h2! 15. Kр:h2 Db8 і D:b5 перевага чорних очевидна.

14. ... Cb8 15. f4 a6

Гостре продовження — до приблизно рівної гри вело 15. ... cd 16. Df3 Kb6 17. Td1 Kbd5

16. Df3 C:f4 17. C:f4 ab 18. Cd6 cd! 19. C:f8 D:f8

Білі виграли якість, але у чорних взамін прекрасна позиція в центрі.

20. Tac1

Якщо 20. Tfd1, то 20. ... e5 21. Tac1 e4 21. Df5 Dd6 22. D:b5 Ke5 і у чорних непогані шанси на атаку.

20. ... Td8! 21. Tc7 Kc5 22. Tc1?

Сам Тукмаков вважає дещо ліпшим 22. Dc6

22. ... Kfe4! 23. Te1

На 23. Df4 дуже сильно 23. ... h6! 24. f3 K:b3 25. ab Kf6 26. Tb7 Db4!

23. ... Kd2! 24. Dc6 Kd3! 25. Td1 Ke5!

Гра чорних коней справляє сильне враження.

26. Dc5 Kdf3 27. Kpg2 d3! 28. h3

Після 28. D:f8 Kр:f8 29. Tc5 Td4 30. h3 Tb4! у чорних вирішальна перевага.

28. ... g5! 29. D:f8 Kр:f8 30. Tb7 Kd4 31. Tc1 K:b3 32. ab d2 33. Td1 Kd3 Білі здалися.

Олександр ЧЕРНИН

Народився 6 березня 1969 р. в Харкові, тепер мешкає в Угорщині. Міжнародний гросмайстер з 1985 р. Рейтинг 1.01.1991 – 2610

Переможець командного чемпіонату світу в складі збірної ССРСР (1985), чемпіонату світу серед молодіжних команд (1985). Учасник змагань на першість світу: міжзональні турніри — Туніс 1985 (4-5), Суботіца 1987 (8-9); турнір претендентів в Монпельє 1985 (8-9). Учасник матчу ССРСР — решта світу (1988). Чемпіон Європи серед юнаків (1980). Призер чемпіонату світу серед юніорів 1980 (2). Учасник трьох чемпіонатів ССРСР, кращий результат 1985 (1-3). Переможець розіграшу Кубка ССРСР у складі збірної команди "Буревісника" (1980).

Кращі результати в міжнародних змаганнях: 1980 — Амстердам (1); 1981 — Сьєнефугос (2-3), Бенгалур (3-4); 1984 — Копенгаген (1); 1985 — Стари Смоковець (1); 1986 — Сомерсет (2-7), Копенгаген (1-4); 1987 — Реджо-дель-Емілія (2-5), Шибеник (2-5); 1988

— Нью-Йорк (3-9), Полянниця-Здруй (1-2); 1989 — Філадельфія (1-10), Прага (1); 1990 — Рим (2-7), Дортмунд (1), Марсель (1-2), Альтенштейг (1); 1991 — Вейк-ан-Зее (2-5), Дортмунд (1-2), Альтенштейг (1), Ной-Айсенбург (1), Сан-Бернардин (1); 1992 — Буенос-Айрес (1).

О.ЧЕРНИН — Л.АЛЬБУРТ

Сомерсет, 1986

1. c4 Kf6 2. g3 c5 3. Cg2 e6 4. Kf3 Ce7 5. 0-0 0-0 6. d4 cd 7. K:d4 a6 8. b3 Ta7?!

Цікавий хід, хоч років десять назад його би розкритикував будь-який коментатор. Але ці позиції, так званий "Тжак", можна грати і так.

9. e4 d6 10. De2 Dc7

Можливо ліпше було 10. ... b6 з ідеєю Tc7 і Cb7.

11. Ce3 Ta8

Тепер на 11. ... b6 дуже сильно було 12. a4 з неприємною загрозою a5.

12. Kc3 Kbd7 13. Tac1 Te8 14. h3 Cf8 15. g4 Kb8

Серйозної уваги заслуговувало 15. ... g6

16. f4 Kc6 17. K:c6 bc 18. g5 Kd7 19. h4 Cb7 20. Df2 c5 21. h5 Cc6 22. f5 Ke5

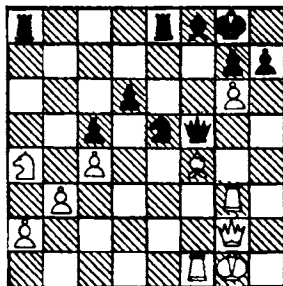
На 22. ... ef білі грають 23. ef C:g2 24. D:g2 T:e3 25. Kd5

23. Dg3 a5 24. Cf4 a4 25. g6! ef 26. ef C:g2 27. D:g2 fg 28. hg Dd8 29. K:a4 Dh4

Якщо 29. ... Kd3, то 30. Dd5+

30. Tc3! Dg4 31. Tg3 D:f5 32. Ch6! De6

Якщо 32. ... Dh5, то 33. gh+ Kр:h7 34. T:g7+ Kрh8 35. T:f8+ T:f8 36. T h7 з виграшем. Або 33. ... Kрh8 34. T:f8 T:f8 35. C:g7 Kрh7 36. C:f8 T:f8 37. Th3 з вирішальною перевагою у білих 33. gh+ Kрh8 34. T:f8!+ T:f8 35. C:g7+ Kр:h7 36. C:f8 Чорні здалися.

Після 31-го ходу

О.ЧЕРНИН — Е.ЛОБРОН

Дортмунд, 1990

1. d4 e6 2. c4 c5 3. d5 ed 4. cd d6 5. Kc3 g6 6. e4 Kf6 7. Cd3 Cg7 8. h3 0-0 9. Kf3 a6 10. a4 Kbd7 11. 0-0 De7 12. Te1

Суперники розіграли так звану "табію" — модну систему індійського захисту і першим від проторених шляхів відходить О.Чернин — раніше тут випробувалось 12. Cf4.

12. ... h6 13. Cf4 Kh7

Якщо 13. ... Kh5, то 14. Ch2 Ke5 15. Ce2 з перевагою білих.

14. Dd2 g5 15. Cg3 Ke5 16. K:e5 C:e5 17. C:e5 D:e5 18. Kb1!

Прекрасна стратегічна ідея — білий кінь повинен стояти на с4.

18. ... Cd7 19. a5 Tab8

На 19. ... Cb5 добре 20. C:b5 ab 21. Ka3

20. Ka3 Dd4 21. Dc3!

Знову глибоке розуміння позиції — без дам позиція чорних через слабкість пішака d6 буде дуже важкою.

21. ... Tfc8 22. Tac1 D:c3 23. bc Kf6

На 23. ... c4 Чернин збирався грати 24. К:c4 Сb5 25. Кb2 С:d3 26. К:d3 Тc4 27. e5 Тd8 28 f3 de 29. К:e5 Тc5 30. c4 Т:a5 31. Тb1! з вирішальною перевагою у білих.

24. Cf1! Тc7 25. Кc4 Ке8 26. Тb1 Тd8 27. Тb6 Сс8 28. Те3

Через брак часу білі допускають маленьку неточність — простіше було 28. Сd3 з наміром Сс2 і Са4.

28. ... f6 29. Cd3 Kpf8 30. Cc2 Kpe7 31. Ca4 Cd7 32. C:d7 Kp:d7 33. g4

А тут точніше було 33. h4! g4 34. Tg3 h5 35. f3! з вигравною позицією.

34. ... Kpc8 35. Kpg2 h5 36. gh Th7 36. Tf3 T:h5

Якщо 36. ... Те7, то 37. h6 Т:e4 38. Ке3

37. Ке3 Th7 38. Kf5 Tdd7

Трохи ліпше було 6 38. ... c4

39. c4 Kpc7 40. Tfb3 Kpc8 41. Kpg3 Td8 42. Kpg4 Tdd7 43. f4! gf 44. h4 Th8 45. h5 Tdh7

Після 45. ... Tg8+ 46. Kp:f4 Kg7 47. К:d6 Kpc7 48. К:b7 К:h5 49. Kpf3 Tg3 50. Kpf2 білі легко доводили партію до переможного кінця.

46. h6 Т:h6 47. К:h6 Т:h6 48. Т:b7 Чорні здалися.

МИХАЙЛО ГУРЕВИЧ

Народився 22 лютого 1959 р. у Харкові, тепер мешкає в Бельгії, Міжнародний гросмайстер з 1986 р. Рейтинг 1.01.1991 = 2650

Чемпіон України (1984). Переможець другого командного чемпіонату світу в складі збірної ССРСР (1989). Переможець чемпіонату Європи в складі збірної ССРСР (1989). Учасник чотирьох чемпіонатів ССРСР, в 1985 р. розділив 1-3 місця з О.Черниним та В.Гавриковим (за системою коефіцієнтів звання чемпіона присуджено М.Гуревичу). Один із секундантів чемпіона світу Г.Каспарова.

Кращі результати в міжнародних турнірах: 1985 — Юрмала (1-2), Тбілісі (1); 1986 — Гавана (1-2), Баку (1); 1987 — Таллінн (1), Ленінград (2), Москва (1), Егер (1); 1988 — Стокгольм (1-2), Сальтшобаден (1-2), Белград (1-6); 1989 — Реджо-дель-Емілія (1), Берн (1), Тель-Авів (1), Філадельфія (1-10); 1990 — Москва (1-5), Роттердам (2); 1991 — Реджо-дель-Емілія (4-5), Белград (4-5); 1992 — Мюнхен (1).

В.САЛОВ — М.ГУРЕВИЧ

Ленінград, 1987

Захист Німцівача

1. d4 Kf6 2. c4 e6 3. Kc3 Cb4 4. e3 c5 5. Kge2 cd 6. ed d5 7. a3 Ce7 8. c5 0-0 9. g3 b6 10. b4 bc 11. dc a5 12. Тb1 Кс6 13. Cg2 Тb8

Хід, що розкриває задум: тепер у білого стрільця немає місця на полі a3, а його долю треба вирішувати. Тому після довгих роздумів Салов зіграв:

14. Cf4

Варіант 14. b5 С:c5 15. bc Т:b1 16. К:b1 Db6! йому, звичайно ж, не сподобався. Уваги заслуговувало 14. Kd4.

14. ... ab

Помилкою було б 14. ... e5?, бо 15. К:d5! А зараз чорні жертвою якості руйнують пішаковий ланцюг і захоплюють ініціативу.

15. C:b8 bc 16. Da4

Можливо, цей випад дамою — вирішальна похибка, але в тій ситуації, що склалася, вже непросто знайти прийнятний план.

16. ... K:b8 17. T:b8 Kd7!

Чорні фігури стають щораз активнішими.

18. Ta8 K:c5 19. Db5

У випадку 19. Dd4 неприємно 19. ... Db6! і неможливо 20. 0-0, бо 20. ... Db7 21. Ta5 Kb3! 19. ... Dd6!

Цей хід — завершальна ланка в плані чорних. Їх фігури розташовані дуже гармонійно, що вирішує долю боротьби. Білі не встигають рокируватися (через Cc8-a6), і їх король потрапляє під пряму атаку.

20. Cf3 Ca6 21. T:f8+ C:f8 22. Da5

Не можна 22. Db1, бо 22. ... Kd3+ 23. Kpf1 Dc5!

22. ... Kd3+ 23. Kpf1 Ke5 24. D:c3

На 24. Kpg2 наступило б 24. ... K:f3 25. Kp:f3 d4 і від чисельних загроз на білих полях немає захисту.

24. ... d4 25. Db3 Cc4

Білі здалися, бо наступає 26. Db7 K:f3 27. D:f3 Cd5.

Партія відзначена спеціальною нагородою. (Коментар М.Гуревича).

М.ГУРЕВИЧ — Є.ВАРЕЄВ

Сальтшобаден, 1988

Індійський захист

1. d4 Kf6 2. Kf3 c5 3. d5 b5 4. Cg5 Db6 5. C:f6 ef 6. e4 g6 7. c3!?

Початок нового плану. Звичайно тут грають 7. a4

7. ... Cg7 8. Cd3

Стає зрозумілим зміст попереднього ходу: у випадку 8. ... c4 стрілець відступить на c2.

8. ... 0-0 9. 0-0 d6 10. Kbd2 Ka6 11. a4 b4 12. Kc4 Dc7 13. Kfd2 Cb7 14. Dc2 Tae8 15. Kph1 Te7 16. a5 Td8 17. Ke3 bc 18. bc c4!?

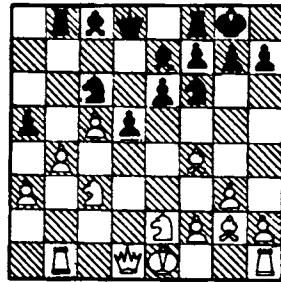
Потрапивши в позиційні лешата, чорні не бажають змиритися з пасивною обороною і жертвують пішака, щоб активізувати свої фігури.

19. C:c4 Kc5 20. a6 Cc8 21. Cb5 Ch6 22. c4 Db6!?

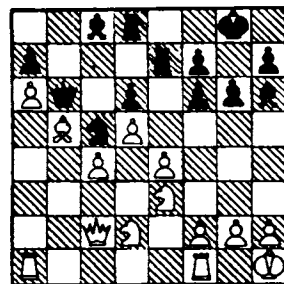
Зрозумілим є бажання чорних якнайшвидше відіграти пішака, але об'єктивно сильнішим є хід 22. ... Cd7, що привів до складної гри з взаємними шансами.

23. Ta3! Ca6 24. Ca6 K:a6 25. Tb1 Kb4 26. Db2 a5 27. D:f6 Tde8?

Обидві сторони йшли на цю позицію, але чорні не помітили тактичного удару, що дозволяє білим виграти якість.

Після 14. Cf4

28. Kf5! Cf8 29. K:e7+ C:e7 30. Df4 Cf8 31. Tf3 Te7 32. e5 de 33. De3 Da6 34. Dg5 h6 35. Df6 Da7 36. Ke4 Cg7 37. Dd6 f5 38. Dd8+ Kph7 39. d6 Te6 40. Kg5+!

Завершує боротьбу комбінаційним шляхом.

40. ... hg 41. Th3+ Ch6 42. D:g5 Dg7 43. d7 Kc6 44. d8D K:d8 45. D:d8

Чорні здалися. (Коментар М.Гуревича).

М.ГУРЕВИЧ — Я.ТІММАН

Роттердам, 1990

Захист Німцовича

1. d4 Kf6 2. c4 e6 3. Kc3 Cb4 4. Dc2 Kc6

Рідкісне продовження. Звичайно грають 4. ... c5 або 4. ... 0-0

5. Kf3 d6 6. Cd2 0-0 7. a3 C:c3 8. C:c3 De7 9. g3

Друга можливість 9. e3 e5 10. Ce2 Cg4 веде до неясної позиції.

9. ... e5 10. d5 Kd8!?

Цікавий план, більш природньо 10. ... Kb8 і далі Kbd7

11. Cg2 Cg4?

А це вже помилка. Треба було приступати до активної контгри шляхом 11. ... Kh5 і f5.

12. Kh4! c6 13. 0-0 cd 14. cd Dd7 15. f4! Db5

Якщо 15. ... Ch3, то 16. fe de 17. T:f6! з шансами на атаку або 16. ... C:g2 17. ef! C:f1 18. fg Te8 19. T:f1 з вирішальною перевагою білих.

16. e4 Ce2 17. Tfe1 Cd3 18. Dd2 Te8 На 18. ... Kd7 дуже сильно 19. Kf5

19. Kph1?

Добре і 19. Kf5 Db6 20. Kph1 Kg4 21. h3 Kf2 22. Kph2 з перевагою білих.

19. ... g6 20. a4! Da6 21. b3! Tc8 22. Cf3!

Тепер у білих вирішальна перевага.

22. ... Kd7 23. Tad1 Kc5 24. fe b5

На 24. ... de вигравало 25. Cb4.

25. Cd4 ba 26. C:c5. Чорні здалися.

М.ГУРЕВИЧ — М.ТАЛБ

Міжзональний турнір,

Маніла, 1990

1. c4 e6 2. d4 d5 3. Kc3 c5 4. cd ed 5. Kf3 Kc6 6. g3 Kf6 7. Cg2 Ce7 8. 0-0 0-0 9. Cg5 cd 10. K:d4 h6 11. Ce3 Te8 12. Tc1 Cf8 13. Da4

Суперники розіграли захист Тарраша, дуже популярний після матчів Спаського з Петросяном. У цей момент Карпов проти Каспарова виводив даму на b3, що теж непогано.

13. ... Ke5 14. Tcd1

Цікавий і тонкий хід, непогані і альтернативи 14. Db3 і 14. Cf4

14. ... Cd7

Білі були готові до 14. ... Kc4, на що слідувало 15. Cc1 Cd7 16. Db3 Kb6 17. a4 з неприємним тиском на даминому фланзі.

15. Db3 Cc6 16. K:c6 bc 17. Cd4 Tb8 18. Dc2

М.Гуревич пише і про добру можливість 19. Da4

18. ... Da5

До дуже гострої гри вело 19. ... c5 20. C:e5 T:e5 21. K:d5 22. K:d5 23. Dd3 T:b2 24. C:d5 Df6 25. e3 і все ж таки позиція білих перспективна.

19. Df5!

Дуже агресивний і гострий план, можливо було просте 19. b3 із загрозами e4 або Ka4.

19. ... T:b2

Таль іде на комбінаційну сутичку, розраховуючи використати свою майстерність, але ліпше було спокійніше 19. ... Kcd7.

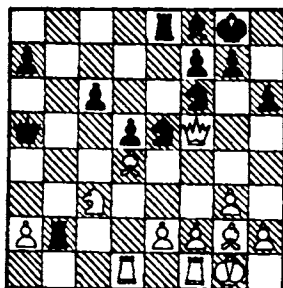
20. K:d5! He C:e5 через 20. ... d4. 20. ... T:e2
21. K:f6 gf 22. Ce4 Cg7

Після 22. ... Kf3+ 23. D:f3 T2:e4 24. D:f6 білі легко перемагають.

23. Dh7+ Kpf8 24. Tc1! f5 25. C:c6

Простіше було 25. Cc5+ D:c5 26. T:c5 з добрими шансами на перемогу.

25. ... Te7 26. Cb5! Kf3+ 27. Kpg2 K:d4 28. Tc8+ Te8 29. C:e8 Dd5+ 30. Kph3 T:e8 31. T:e8+ Kpe8 32. D:g7 D:e4 33. f4! Ke6 34. De5 Dc6 35. Tf2 Kpf8 36. Tb2 Чорні здалися.

ЙОСИФ ДОРФМАН

Народився 1 травня 1952 р. в Житомирі, тепер мешкає у Франції. Міжнародний гросмайстер з 1978 р. Рейтинг 1.01.91 = 2575

Переможець чемпіонату Європи в складі збірної ССРСР (1977), чемпіонату світу серед студентів у складі збірної ССРСР (1977). Учасник змагань на першість світу (зональні турніри 1978, 1982). Володар Кубка європейських клубів у складі команди товариства "Труд" (1984). Переможець Спартакіади народів ССРСР у складі збірної України (1979), командної першості ССРСР (1981), Кубка ССРСР у складі команди товариства "Труд" (1982). Учасник шести чемпіонатів ССРСР, чемпіон ССРСР (1977). Призер чемпіонату України (3-1976).

Кращі результати в міжнародних турнірах: 1976 — Печ (2-4); 1978 — Сан-Паулу (2), Полянниця-Здруй (2-4); 1979 — Джакарта (1-3); 1980 — Замарді (1); 1982 — Нью-Делі (1), Кисловодськ (2); 1983 — Варшава (1), Львів (2); 1984 — Львів (1-2); 1985 — Москва (1); 1988 — Сараєво (1-3), Гавана (2-3), Дебрецен (2-3), Будапешт (1); 1989 — Марсель (1-3), Західний Берлін (1-8); 1990 — Канн (1-6), Дебрецен (2); 1992 — Барселона (1).

Секундант Г.Каспарова в матчах на першість світу (1985-1987). Тренер збірної Франції на Всесвітній шаховій олімпіаді (1990).

С.ФУРМАН — Й.ДОРФМАН Чемпіонат ССРСР, Перша ліга, 1976 Захист Беноні

1. d4 Kf6 2. c4 c5 3. d5 e6 4. Kc3 ed 5. cd d6 6. e4 g6 7. f4 Cg7 8. Cb5+

Не дає білим переваги прорив у центрі 8. e5, що є часто характерним для аналогічних позицій. Це підтвердила цікава партія Шакаров — Шмуленсон за листуванням 1976 р.: 8. e5 Kfd7 9. Kb5 de 10. Kd6+ Kpe7 11. K:c8 D:c8 12. Kf3 Te8 13. fe K:e5 14. Cb5 Kbd7 15. K:e5 Kpf8! 16. 0-0 T:e5 17. Cf4 c4! 18. Dd4! Tf5 19. D:c4 D:c4 з рівною грою

8. ... Kfd7

У випадку 8. ... Cd7 білі вже прориваються в центрі за допомогою 9. e5!

9. Cd3 ab

Непогана гра в чорних і після 9. ... 0-0 10. Kf3 Kf6 11. 0-0 Cg4! 12. h3 C:f3 13. D:f3 Kbd7 10. a4 0-0 11. Kf3 Dc7 12. 0-0 c4 13. Cc2 Kc5 14. Ce3

Можливими планами гри були також продовження 14. f5 або 14. De1 14. ... Cg4! 15. h3?

Краще було 15. De1, готуючи стандартний прорив e5. Тепер же чорні використовують втрачений білими темп для консолідації власних сил.

15. ... C:f3 16. T:f3 Kbd7 17. a5

Не давало переваги білим також 17. Cd4 C:d4 18. D:d4 Db6 з достатньою контргрою. 17. ... Tfe8 18. Cd4 b5 19. ab D:b6 20. Ta2

Білі не встигають розмінати стрільців 20. C:g7 через Kb3+ з перевагою в чорних. Тому вони вимушені перейти до захисту.

20. ... Tab8 21. Kph2 C:d4 22. D:d4 Kb3! 23. D:b6 T:b6 24. C:b3 cb 25. Ta4?

Ще одна помилка, яка дозволяє чорним виграти ще один темп, що в несиметричних позиціях має велике значення. Краще 25. Ta5

25. ... Kc5 26. Tc4 a5! 27. Ka4 Tb4 28. T:b4 ab 29. K:c5 dc 30. T:b3 T:e4 31. Td3 c4 32. Td1 Kf8 33. Kpg3 Kpe7

Активність королів в ендшпілі має вирішальне значення. Різниця в діях фігур підкреслює перевагу чорних. Долю партії вирішено.

34. Kpf3 f5 35. g4 Kpd6 36. gf gf 37. Ta1 Kp:d5 38. Ta5 Kpd4 39. T:f5 Te3+ 40. Kpg4 Te2 41. Tf7 T:b2 Білі здалися.

Й.ДОРФМАН — М.ТАЙМАНОВ
Чемпіонат ССРСР, Вища ліга, 1976
Сіцилійський захист

1. e4 c5 2. Kf3 Kc6 3. Kc3 e6 4. Cb5 Kd4 5. a4!?

Цікавий хід. Перехоплювали ініціативу чорні після 5. K:d4 cd 6. Ke2 Dg5

5. ... Ke7

Перевага білих після розміну 5. ... K:b5 6. ab з ідеєю d4.

6. K:d4 cd 7. Ke2 a6 8. Cc4 d5 9. ed K:d5

Заслужувало уваги 9. ... ed 10. Cb3 з неясною грою.

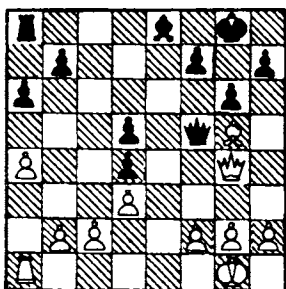
10. 0-0

Програє 10. K:d4 через 10. ... Kb6.

10. ... Ce7 11. d3 Cf6 12. Kg3 0-0 13. Kh5! Te8

До рішучого наступу білих приводив варіант 13. ... Ce5 14. f4 Cc7 15. Dg4 g6 16. C:d5 ed 17. f5

14. Te1 Cd7?

Помилка. Слід було грати 14. ... Ce7, але і тоді після 15. Dg4 позиція білих здається більш перспективною.

15. C:d5 ed 16. T:e8 C:e8 17. Dg4 g6 18. K:f6 D:f6 19. Cg5 Df5?

Ще одна помилка (див. діаграму). Чорні намагаються перейти в ендшпіль, але саме тут їхні слабості стають більш виразними. Краще було 19. ... De5 20. Dh4 з ідеєю Cf6.

20. D:f5 gf 21. b3 Tc8 22. Te1 Cd7 23. Te7! Te8

Після 23. ... Сe6 24. Ch6 перевага білих вирішальна.
 24. T:e8 C:e8 25. Cf6 h6 26. h4 h5 27. Kph2 Kph7 28. Kpg3 Kpg6 29. C:d4 f6 30. Kpf4 Cd7
 31. Cb6 Kpf7 32. Кре3 Кре6 33. Kpd4 Cc6 34. Cc7 Kpd7 35. Cf4 b6 36. f3 Cb7 37. Ce3 Cc6 38.
 Kpc3 b5 39. a5 Kpd6 40. Cf4+ Kpd7 41. Kpd4 Cb7 42. Kpc5 Cc8 43. Kp:d5. Чорні здалися.

Г.КУЗЬМІН — Й.ДОРФМАН
Чемпіонат ССРСР, Вища ліга Тбілісі, 1978
Іспанська партія

1. e4 e5 2. Kf3 Kc6 3. Cb5 a6 4. Ca4 Kf6 5. 0-0 K:e4 6. d4 b5 7. Cb3 d5 8. de Ce6 9. c3
 Найбільш поширене продовження, хоч дуже серйозної уваги слід надати і 9. De2.
 9. ... Kc5 10. Kbd2

Улюблений хід Кузьміна. Белявський через кілька турів обрав проти Дорфмана 10. Cc2
 Cg4 11. Te1 Ce7 12. b4 Ke6 13. a4, але ініціатива поволі перейшла до чорних. 10. ... d4

Цей прорив вважається кращою відповіддю на 10. Kbd2. В партії Кузьмін — Белявський
 (45-а першість ССРСР, перша ліга) чорні необережно відповіли 10. ... K:b3, що після 11. K:b3
 Ce7 12. Kfd4 привело до дуже важкої позиції. Кузьмін тоді показав, що на 10. ... d4 він збирався
 продовжувати 11. C:e6 K:e6 12. Kb3 dc 13. Dc2 з гострою боротьбою. На погляд Дорфмана,
 шанси чорних в цьому варіанті кращі, але ...

11. C:e6 K:e6 12. a4?

Раптом Кузьмін сам звертає з вказаного ним же шляху.

12. ... dc 13. bc b4 14. Dc2 Dd5

Провокуючий рух пішака "с", щоб отримати захищеного прохідного пішака.

15. c4 Dd7 16. Kb3 Td8 17. De4

Заважаючи випадку 17. ... Dd3

17. ... Ce7 18. Ta2 ?!

Після партії Кузьмін вказав, що 18. Ce3 0-0 19. h3 Kb8 20. Tfd1 вело до приблизно рівної
 гри.

18. ... Kb8! 19. c5?

Помилка, але перевага вже в чорних (див. діаграму).

19. ... Dd5!

Білі розраховували тільки 19. ... Dd3

20. Db1

Гірше 20. D:b4 K:c5

20. ... Dd3 21. Ce3 D:b1 22. T:b1 Kc6 23. Kpf1

g5

Ендшпіль на користь чорних, але треба діяти рішуче, бо у випадку розміну всіх тур білі можуть порівняти шанси маневром короля на c4.

24. Td2 T:d2 25. Kb:d2

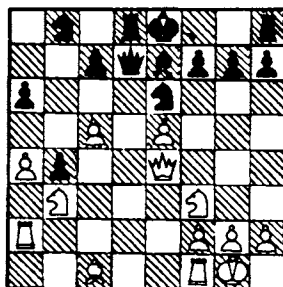
Завдання чорних ускладнювалось при 25. Kf:d2 K:e5 26. Kd4, але рішитись на такий
 варіант важко.

25. ... 0-0 26. g4 Td8 27. Kb3

Якщо 27. Ke4, то також 27. ... Td3!

27. ... Td3 28. Кре2 Tc3

Пішак b4 стає важливішим фактором

29. Kbd4 Kc:d4 30. K:d4 a5 31. Kc6 C:c5 32. K:a5 C:e3 33. fe c5 34. Kc6 b3
Технічніше 34. ... Та3 з дальшим переведенням короля на d7.
35. a5 Tc2+ 36. Kpf3 c4 37. a6 Ta2 38. a7 Kc5 39. Td1 Kpg7 40. Td8 b2 41. Tb8 Kb3 42. Ke7
h5 43. Tg8+

Тут партію було відкладено. Чорні записали хід 43. ... Kph7. Але білі здалися без
відновлення гри.

ТЕТЯНА ЛЕМАЧКО

Народилася 16 березня 1948 р. і виросла в Ізмаїлі на Одещині, з 1972 р. в Болгарії, з 1983
р. в Швейцарії. Міжнародний гросмайстер з 1977р. Рейтинг на 1.07.1992 – 2305

Чемпіонка Болгарії і Швейцарії, учасниця Всесвітніх шахових олімпіад. Бере участь у
змаганнях на першість світу з 1975 р.: міжзональні турніри в Розендал, 1976 (3-4), в Аліканте,
1979 (1-2), в Бад-Кіссінгені, 1982 (3); в матчах претенденток поступилася: О.Ахмиловській
в 1977 р., М.Літинській в 1980 р., Н.Александрії в 1983 р.

Т. ЛЕМАЧКО — М. ЛАЗАРЕВИЧ

Міжзональний турнір, Розендал, 1976

1. e4 c5 2. Kf3 d6 3. d4 cd 4. K:d4 Kf6 5. Kc3 Kc6 6. Cc4 e6 7. Ce3 a6 8. Cb3 Dc7 9. f3!?

Цікава ідея — білі зміцнюють стратегічно важливе поле e4 з подальшим планом гри на
даминому крилі. Переважно звичайні продовження 9. De2 або 9. f4.

9. ... b5 10. K:c6 Dc6 11. a4! Cd7

На 11. ... b4 білі заготували 12. a5! і дали 13. Ka4, використовуючи ослаблення поля b6.

12. ab ab 13. T:a8 D:a8 14. 0-0 Ce7 15. Dd3 Da5 На 15. ... b4 білі заготували 16. Ka4! C:a4
17. Ta1 0-0 18. T:a4 з сильними загрозами на даминому фланзі.

16. Td1 Дуже цікаво, хоч ризиковно, було б 16. g4.

16. ... 0-0 17. Cf4 b4 Після 17. ... e5 18. Cg5 слабкість поля d5 була б згубною для чорних

18. Ke2 Cb5 19. Dd2 e5? Це помилка — слід було пасивно боротися після 19. ... Td8.

20. Ce3

Можливим здавалося 20. Cg5, але після 20. ... K:e4! 21. fe C:g5 22. D:g5 C:e2 у чорних
серйозна контгра.

20. ... Kd7 21. Kg3 Kc5 На 21. ... g6 сильно 22. Ch6 Tc8 23. Dd5!

22. Kf5 Cd8 23. C:f7!+ Гарний тактичний удар на тему переважання — тепер на 23. ...
Kpf7 йде просто 24. K:d6 і 25. C:c5.

23. ... T:f7 24. C:c5 dc 25. D:d8+ D:d8 26. T:d8+ Tf8 27. Td5 Чорні здалися.

ОЛЕКСАНДР БЕЛЯВСЬКИЙ

Народився 17 грудня 1953 р. у Львові, міжнародний гросмайстер з 1975 р. Рейтинг
1.07.1991 – 2655

Переможець Всесвітніх шахових олімпіад у складі збірної СРСР (1982, 1984, 1988, 1990),
учасник Всесвітньої шахової олімпіади у складі команди України (1992). Переможець ко-

мандних чемпіонатів світу в складі збірної ССРСР (1985, 1989) та чемпіонатів Європи (1983, 1989). Переможець чемпіонатів світу серед студентів у складі збірної ССРСР (1974, 1976, 1977). Чемпіон світу серед юніорів (1973). Учасник матчів ССРСР - збірна світу (1984, 1988). З 1975 р. учасник змагань на першість світу: міжзональні турніри — Москва, 1982 (2), Туніс, 1985 (2), Сірак, 1987 (5), турнір претендентів Монпельє, 1985 (6-7); суперник Г.Каспарова у чвертьфінальному матчі претендентів у Москві, 1983 (3:6). Переможець турнірів Спартакіад народів ССРСР у складі збірної України (1979, 1991), командної першості ССРСР (1981). Чемпіон ССРСР серед школярів (1969). Учасник 14 чемпіонатів ССРСР (чемпіон 1974, 1980, 1987, 1990). Учасник розиграшів Кубка світу МГА. Срібний призер чемпіонату Європи в складі команди України (1992).

Кращі результати в міжнародних змаганнях: 1970 — Сухумі, юнацький (1); 1972 — Сомбор (1); 1974 — Лас-Пальмас (2-3); 1977 — Гавр (2-3), Аліканте (1); 1978 — Київ (1); 1979 — Богота (1), Фрунзе (1); 1980 — Бухарест (1), Баку (2), Баден (1-2); 1981 — Тілбург (1); 1982 — Сараєво (1), 1984 — Вейк-ан-Зее (1-2), Тілбург (2-5); 1985 — Вейк-ан-Зее (2-3), Лондон (1); 1986 — Сочі (1-3), Відень (1-2), Тілбург (1); 1987 — Белград (3); 1988 — Лінарес (2), Рейк'явік (2), Брюссель (3-5); 1989 — Амстердам (1); 1990 — Мюнхен (1), Амстердам (1); 1991 — Лінарес (3), Мюнхен (2).

О.БЕЛЯВСЬКИЙ — У.АНДЕРСОН

Сьєнфугос, 1976

Сіцилійський захист

1. e4 c5 2. Kf3 d6 3. d4 cd 4. Kd4 Kf6 5. Kc3 e6 6. Ce2 Ce7 7. f4 0-0 8. 0-0 Kc6 9. Ce3 a6 10. De1 Kd7?!

Ульф Андерсон відомий як один з найкращих спеціалістів з розігрування шевенінгенського варіанту і, природно, всі тонкощі позиції йому добре знайомі. Ось в цій позиції він обирає новий, цікавий план гри за чорних. Звичайним шляхом тут вважається 10. Dc7 або 10. Kd4 11. Cd4 b5 12. Td1, що зустрічалося в багатьох партіях Ю.Геллера.

11. Td1 Te8 12. Cc4!

Львівський гросмайстер дуже тонко оцінив позицію — він переводить стрільця для атаки пункту f7, крім того, погрожує в деяких варіантах жертва стрільця на e6.

12. ... Kf8 13. a3 Cd7 14. Df2 b5 15. Ca2 Tb8

Заслужувало на увагу 15. ... Ka5 16. f5 Cf6 з ідеєю ходом Kc4 обмежити діяльність стрільця a2.

16. f5 Ke5

На 16. ... e5 білі після 17. K:c6 C:c6-18. Cd5 "навічно" б захопили стратегічно важливий пункт d5.

17. fe fe 18. Kf5 Kfg6

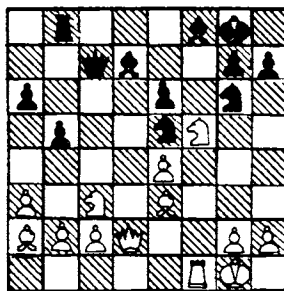
На 18. ... Cc8 білі б ще раз атакували пункт d6 ходом 19. Cc5.

19. K:d6 Tf8 20. Dd2 T:f1 21. T:f1 Dc7 22. Kf5 Cf8

Більше можливостей організувати опір давало 22. ... Cc5.

23. Kd5! Dc6

Брати коня не можна: 23. ... ed; 24. D:d5+ Kph8 25. Fg8 мат.

Після 22-го ходу

24. Cd4 Te8 25. Df2 Kph8 26. Kfe7!

Ще один красивий тактичний удар. Тепер не можна 26. ... С:e7 із-за 27. К:e7 Т:e7 28. Df8+ К:f8 29. Т:f8 мат. Нічого доброго чорним не обіцяє й 26. ... К:e7 27. D:f8 Т:f8 28. Т:f8 Kg8 29. Ке7 з легким виграшем білих, не допомагає чорним в останньому варіанті 27. ... Kg8, бо після простого 28. Фf4 білі зберігають сильну атаку.

26. ... Dd6 27. К:g6+ К:g6 28. Kf6!

Атакуючі випадки білих коней створюють неабияке враження. І тепер не можна бити коня 28. ... gf, бо після 29. Df6 Kpg8 буде мат 30. Df7.

28. ... Td8 29. К:d7 D:d7 30. с3 Се7 31. Dg3 е5 одночасно з цим ходом чорні прострочили час, але їх позиція абсолютно безнадійна.

О.БЕЛЯВСЬКИЙ — З.РІБЛІ

Міжнародний турнір, Ленінград, 1977

Сіцилійський захист

1. e4 c5 2. Kf3 d6 3. d4 cd 4. К:d4 Kf6 5. Кc3 a6 6. Се2 е6 7. f4 Се7 8. 0-0 0-0 9. Kph1

Деякі плюси має і продовження 9. Се3. Наприклад: 9. ... Кс6 10. De1 К:d4 11. С:d4 b5 12. Td1 Cb7 (12. ... Dc7 13. e5 de 14. fe Kd7 15. Ке4 Cb7 16. Kf6, Геллер - Таль, 44-а першість СССР, вища ліга). 13. Cf3 b4 (13. ... De7 14. e5 de 15. fe Kd7 16. С:b7 Db7 17. Ке4 Tad8 18. Td3 Dc6 19. Tg3 D:c2 20. De3 Dc4 21. b3 Dd5 22. Kf6, Таль - Андерсон, Стокгольм, 1976) 14. e5 C:f3 15. Т:f3 de (у випадку 15. ... bc 16. ef C:f6 17. D:c3 C:d4 18. D:d4 у білих перевага) 16. fe Kd5 17. Ке4 Dc7 18. Df2 Tac8 19. с3 Dc6 20. Kf6 (Геллер - Григорян, Москва, 1977) Як бачимо, жертва коня дає найсильнішу атаку. Хоча напевно білим краще грати відразу 9. De1, бо на 9. Се3 чорні можуть відразу розвинути свого коня не на с6, а на d7.

9. ... Dc7 10. De1 b5

Сумнівно, особливо тому, що хід 9. Се3 білі замінили 9. Kph1. Тепер стрілець відразу йде на f4, захищаючи пішака e5. Точніше 10. ... Кс6 11. Се3, і в чорних вибір між 11. ... Cd7, 11. ... К:d4 12. С:d4 b5 або навіть 11. ... Ка5, що рекомендує Таль в "Югославській енциклопедії"

11. Cf3 Cb7 12. e5 de 13. fe Kfd7 14. Dg3

В партії Клован - Пришлб (Угорщина, 1970) було: 14. С:b7 D:b7 15. Dg3 Dc7 16. Cf4 Kph8 17. Ке4 Кс6 18. Kf3 Kb4 19. Kf6

14. ... Kph8 15. Cf4 Kb6

Необхідно 15. ... Кс6, можливо, що чорні могли б ще захищатися. Замість 15. ... Kb6 погано також і 15. ... Кс5 16. b4 Kcd7 17. Ке4 (Шабанов - Палатник, 1972)

16. Ке4 K8d7 17. Cg5

Можливо і 17. Kf6, що, як видно з попередніх прикладів, часто виявляється першим кроком до атаки на чорного короля.

17. ... C:g5 18. К:g5 C:f3 19. Т:f3 Kpg8

Погано як 19. ... D:e5 20. Dh4 h6 21. K:f7, так і 19. ... К:e5 20. К:e6 fe 21. Т:f8 Т:f8 22. К:e6 і 23. К:f8.

20. Dh3 h6 21. К:f7 Dc4

Або 21. ... Т:f7 22. Т:f7 D:e5 (22. ... Kp:f7 23. De6 Kpf8 24. Tf1) 23. Кс6 Dd6 (23. ... D:b2 24. D:e6 D:a1 25. Tf1) 24. Df3 Kf6 25. Tb7

22. Dh5!

Важливе доповнення до ходу 21. К:f7. Тепер цей кінь захищений безпосередньо, а коня d4 чорні взяти не можуть через 23. К:h6 і т.д.

22. ... К:e5 23. К:h6+ gh 24. D:e5 Kd7 25. De4

Білим простіше вирішити долю партії прямою атакою на короля, ніж грати ендшпіль з двома зайвими пішаками (25. D:e6). Наступні ходи чорних нічого вже змінити не можуть.

25. ... Kph8

Напевно, розраховуючи на 26. Taf1 D:f1 27. T:f1 T:f1 X.

26. Dh4 T:f3 27. D:h6+ Kpg8 28. K:f3 Tf8 29. Dg6+ Kph8 30. Te1 Tf6 31. De8+ Kf8 32. c3 D:a2 33. De7 Tf5 34. Ke5 Kpg8 35. Kg4 Чорні здалися.

О.БЕЛЯВСЬКИЙ — Т.ПЕТРОСЯН

Міжнародний турнір ЦШК, Вільнюс, 1978

Новоіндійський захист

1. d4 Kf6 2. c4 e6 3. Kf3 b6 4. g3 Cb7 5. Cg2 Ce7 6. 0-0 0-0 7. Kc3 Ke4 8. Dc2 K:c3 9. D:c3 Ce4

У цій дуже популярній позиції в різні часи різні ходи вважалися найдоцільнішими. Випробовувалися ходи 9. ... c5 9. ... d5 9. ... Cf6, хоч найкращим ходом, напевно, є 9. ... f5.

10. Cf4

В партії Михальчизин — Макаричев (Даугавпілс, 1978) білим вдалося досягнути переваги після 10. Td1 f5 11. Ke1 C:g2 12. Kp:g2 Cf6 13. Dc2 De8 14. b3 c5 15. e3

10. ... Cf6

Все-таки варто було б закріпитися на полі e4 ходом 10. ... f5

11. Tfd1 Kc6

Метод фігурного натиску на центр, застосований чорними, є невдалим. Заслужувало на увагу 11. ... d6 з ідеєю Kd7, De7 і c5.

12. Ke5! C:g2 13. Kp:g2 Tc8 14. h4 De8 15. Kg4 Ce7 16. d5! Kd8 17. h5 f6

Т.Петросян дуже чітко веде захист важкої позиції, на азартне 17. ... f5 дуже сильно було б 18. h6.

18. h6 g6 19. C:c7?!

В цій маленькій комбінації не було ніякої необхідності — просто після 19. e4 e5 20. Ce3 d6 21. f4 перемога білих в просторі була б достатньо відчутною.

19. ... T:c7 20. d6 C:d6 21. T:d6 De7 22. Tad1

Передбачаючи наступну жертву пішака, можна було продовжувати 22. Dd2 Kb7 23. Td4 e5 24. Td5 d6 25. b3 з перевагою.

22. ... Kb7 23. T6d4 d5 24. Dd3 Kd6! 25. cd e5 26. Tb4 f5 27. Ke3 Tfc8 28. Ta4 Dg5?

Пожертвувавши пішака, экс-чемпіон світу отримав непогану компенсацію за нього, пер-

едусім — це лінія "c" і активна пішакова позиція в центрі — e5, f5. Хід в партії занадто активний. Слід було грати 28. ... Dd7 і на 29. b3 e4 30. Dd4 Kb5 з ідеєю 31. ... K:c3.

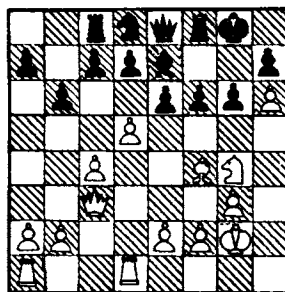
29. Da3 De7

Тепер на 29. ... Kb5 сильно 30. Db4 Kd4 31. d6

30. b3 Kpf8 31. Db2! Tc5 32. Kc4 Kf7 33. Da3 b5 34. T:a7 Df6 35. Ta6 De7 36. Ta7 Dd8 37. Ka5 Db6?

Помилка, але позиція вже безнадійна.

38. Kb7 b4 39. K:c5! Чорні здалися.

Після 18. ... g6

Є.БЕЛЯВСЬКИЙ — Г.КАСПАРОВ
Чемпіонат ССРСР, вища ліга, Мінськ, 1979
Індійський захист

1. d4 Kf6 2. c4 c5 3. d5 e6 4. Kc3 ed 5. cd d6 6. e4 g6 7. Ce2 Cg7 8. Kf3 0-0 9. 0-0 Cg4
 Теорія віддає перевагу 9. ... Te8, але юний бакінський гросмайстер досяг численних
 успіхів, граючи 9. ... Cg4.

10. Cf4 Te8 11. Kd2 C:e2 12. D:e2 Kh5 13. Ce3 Kd7

Можливим є дуже цікавий хід 13. ... Cd4.

14. a4 a6 15. a5

Тут слід грати 15. g4 Khf6 16. h3 з шансами на збереження дебютної переваги.

15. ... Dh4!

Ось на що розраховував Г.Каспаров. Випад ферзя — це плід його домашньої роботи.

16. Kc4 Kf4 17. Df3

Єдиний хід. Програє 17. Dd1 із-за 17. ... C:c3 18. bc K:g2! 19. Kp:g2 D:e4+ і D:c4

17. ... Ke5 18. K:e5 C:e5 19. g3 Dh5 20. D:h5 K:h5 21. Ka4 Cg7

Заслужувало на увагу 21. ... Kf6, що практично змушувало білих пожертвувати пішака
 22. Kb6 Tab8 23. f3 C:b2 24. Tab1, хоч активність коня b6 компенсує матеріальну втрату.

22. f3 f5 23. Kb6 Tab8

До дуже неясної гри з децю кращими перспективами у білих вело 23. ... Tad8 24. Cg5 C:b2
 25. C:d8 C:a1 26. Cc7 Cd4+ 27. Kpg2 fe 28. fe Kf6 29. C:d6 K:e4 30. Cc7

24. Kc4 fe?

Кращий хід 24. ... Tbd8 зберігав рівновагу

25. K:d6 Ted8 26. Kc4! T:d5

Якщо 26. ... ef, то 27. Ta d1 з великою перевагою у білих

27. fe Td7 28. t5!

Загроза 29. g4 виграти коня на h5

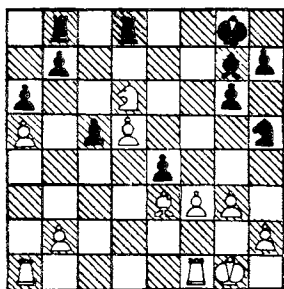
28. ... Cf8 29. Tad1 Tbd8 30. T:d7 T:d7 31. e6 Tc7

Якщо 31. ... Td5, то 32. Tf7 Kg7 33. T:b7 K:e6

34. Ta7 з виграшем пішака "а".

32. Cg5 Kg7 33. Cd8! K:e6 34. C:c7 K:c7 35.

Td1 Чорні здалися.

Після 25-го ходу

В'ЯЧЕСЛАВ ЕЙНГОРН

Народився 23 листопада 1956 р. в Одесі. Міжнародний гросмайстер з 1986 р. Рейтинг 1.07.1992 – 2590

Учасник Всесвітньої шахової олімпіади в складі команди України (1992). Переможець чемпіонату Європи в складі збірної ССРСР (1989). Учасник змагань на першість світу: міжзональний турнір 1987 р. в Загребі (8-11). Переможець Спартакіади народів ССРСР у складі збірної України (1991). Призер чемпіонату України 1978 р. (2-3). Учасник 7 чемпіонатів ССРСР, кращі результати: 1984 (3), 1986 (2-7), 1987 (3-4), 1989 (2-5). Срібний призер чемпіонату Європи в складі команди України (1992).

Кращі результати в міжнародних змаганнях: 1984 — Львів (3-4), Поляниця-Здруй (4); 1985 — Москва (2), Сочі (2-4), Бор (1-2); 1986 — Москва (1-2), Бор (1-3), Белград (1-2), Каппель-да-Гранд (1-3); 1988 — Ужгород (2-3); 1989 — Таллінн (4-5), Рейк'явік (4-5); 1990 — Берлін (1); 1991 — Памплона (1-2), Берлін (1), Метц (1); 1992 — Метц (1-3).

В.ЕЙНГОРН — Р.ВАГАНЯН
Чемпіонат СССР, Москва, 1988

1. Kf3 d5 2. d4 Kf6 3. c4 e6 4. Kc3 Ce7 5. Dc2!

Фірмовий хід одеського гросмайстера — цей рідкий хід він застосовує з великим успіхом. Досить згадати його прекрасну перемогу над Василем Смирновим.

5. ... c5

Юсулов в цьому ж турнірі проти Ейнгорна пробував 5. ... 0-0 6. cd K:d5 7. Cd2 Kd7 8. g3 Kb4 9. Dd1 e5 10. dc K:c5 11. Cg2 a5 12. 0-0 Db6 13. Ce3 Td8 14. Db1! і у білих явна позиційна перевага.

6. dc d4?

Дуже ризиковано, безсумнівно, краще 6. ... Каб.

7. Kb5 C:c5 8. Cf4 0-0

Цікаво 8. ... Da5, а на 8. ... Cb4 перевагу білим залишає 9. Cd2.

9. 0-0-0 Da5 10. a3 Kc6?! 11. b4!

Білі не бояться атаки — вони все чітко розраховували.

11. ... C:b4 12. ab K:b4 13. Cd2! e5 14. K:e5! Kfd5!

Єрванський гросмайстер у важкому становищі знаходить виключно цікаві контрзаходи, але цього недостатньо.

15. cd Cf5

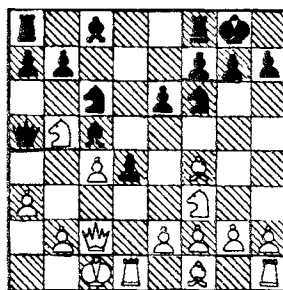
Якщо 15. Da1, то 16. Db1 Ka2 17. Kpc2 Cf5

18. Kd3 Tac8 19. Kpb3 і атака чорних закінчується.

16. C:b4 D:b4

На 16. ... D:b5 дуже сильно 17. e4, а тепер від білих вимагається добра, хоч і нескладна техніка.

17. T:d4! D:b5 18. D:f5 Tac8+ 19. Kpd2 g6 20. Df6 Db3 21. Td3 Db4+ 22. Kpe3 a5 23. g3 a4 24. h4 Tcd8 25. d6 Чорні здалися.

Після 10-го ходу

В.ЕЙНГОРН — Н.ШОРТ
Рейк'явік, 1990

1. d4 Kf6 2. Kf3 e6 3. c4 b6 4. g3 Ca6 5. b3 Cb4+ 6. Cd2 C:d2+ 7. D:d2 0-0 8. Kc3 d5 9. cd ed 10. Cg2 Te8 11. 0-0

Розіграно варіант, у якому одеський гросмайстер здобув кілька переконливих перемог, аж доти, поки мінський гросмайстер Борис Гельфанд в Москві 1990 р. не продемонстрував найчіткішого шляху 11. ... Ke4! 12. K:e4 de 13. Kg5 Kc6! 14. Tfd1 K:d4 15. K:f7 K:e2+ 16. D:e2 C:e2 17. T:d8 T:d8 18. K:d8 T:d8. Але англійський гросмайстер вибирає інший шлях.

11. ... c5 12. Tfd1 Kc6

Напевно треба було більш надійно захистити своїх пішаків ходом 12. ... Kbd7.

13. e3 Ke4 14. Db2 K:c3 15. D:c3 Df6 16. Db2!

Добрий план — білі не дають стрільцю піти на e2, а з другого боку, хочуть після Td2 загрозувати розміном дам.

16. ... Tас8

Не встигає 16. ... Cс8, бо 17. Td2 Cg4 18. dс з великою перевагою білих.

17. Tас1 h6 18. Td2 с4

Вимушено, інакше неминучі матеріальні витрати.

19. Da3

Позиційне продовження, друга комбінаційна можливість 19. Ke5.

19. ... Cb5 20. Tb2 cb 21. D:b3 Cс4 22. Dd1 b5

У чорних дуже слабкий пішак b5 і вони намагаються його використати для підтримки свого стрільця на с4, але Ейнгорн розбиває ці надії чорних.

23. K:d2 Dd6 24. K:c4 bc 25. Tb5 Ke7 26. Da4 Tb8 27. Ta5 Tec8 28. T:a7 c3 29. Da3! Dd8

Ліпше було розмінати дам, але після 29. ... D:a3 30. T:a3 c2 31. Tb3 T:b3 32. cb Tс3 33. b4, білі повинні виграти

30. T:e7 c2 31. Ch3 Tb1 32. C:c8 Чорні здалися.

ВАСИЛЬ ІВАНЧУК

Народився 18 березня 1969 р. у с Копичинці Тернопільської області, мешкає у Львові Міжнародний гросмайстер з 1988 р. Рейтинг на 1.07.1991 – 2735

Переможець Всесвітніх шахових олімпіад у складі збірної ССРСР (1988, 1990), учасник Всесвітньої шахової олімпіади в складі команди України (1991). Переможець другого командного чемпіонату світу у складі збірної ССРСР (1989). Чемпіон Європи серед юнаків (1987), призер (1988). Призер чемпіонатів світу серед юнаків (1987, 1988) та серед кадетів (1984). Учасник змагань на першість світу: міжзональний турнір 1990 р. в Манілі (1-2), матчі претендентів 1991 р. — з Юдасіним (4,5:0,5), Юсуповим (4,5:5,5). Переможець Кубка європейських клубів у складі команди ЦСКА (1989). Призер чемпіонату України в 1985 р. (2-4). Учасник чемпіонату ССРСР — 1988 (5-6). Переможець Всесоюзного турніру молодих майстрів (1986). Учасник другого розиграння Кубка світу МГА. Срібний призер чемпіонату Європи в складі команди України (1992).

Кращі результати в міжнародних змаганнях: 1988 — Львів (2-4), Нью-Йорк (1), Фрунзе (3), Дебрецен (1); 1989 — Лінарес (1), Єреван (1), Біль (1-2), Тілбург (5); 1990 — Реджодель-Емілія (2), Тілбург (1-2); 1991 — Лінарес (1), Рейк'явік (1-2), Террасса (3), 1992 — Лінарес (2), Дортмунд (1-2).

В.ІВАНЧУК — Г. КАСПАРОВ

Лінарес, 1991

Сіцилійський захист

1. e4 c5 2. Kf3 d6 3. Cb5+ Kd7 4. d4 Kgf6 5. 0-0

Відомий в теорії гамбітний варіант. Якщо 5. ... Ke4, то 6. De2 з ініціативою за пішака. Курйозний фінал виникає у разі необов'язкової відповіді чорних 6. ... f5 7. dс Ke:c5 8. Kd4 a6 9. K:f5! ab? тоді чорним доводиться змиритися з пасивною грою, якої чемпіон світу не любить.

5. ... cd 6. D:d4 a6 7. C:d7+ C:d7 8. Cg5 h6

Так і тут: Каспарову не до вподоби скромний захисний план 8. ... e6 з дальшим Cf8-e7 і він віддає перевагу гострішому продовженню, хоч і позиційно сумнівному.

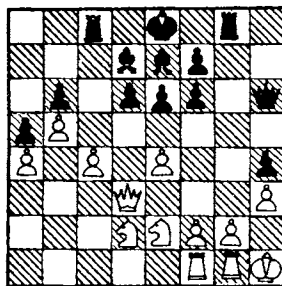
9. C:f6 gf 10. c4 e6 11. Kc3 Tc8 12. Kph1 h5 13. a4 h4 14. h3 Ce7 15. b4 a5 16. b5 Dc7 17. Kd2 Dc5 18. Dd3 Tg8 19. Tfel Dg5 20. Tg1 Df4 21. Taf1 b6 22. Ke2 Dh6 23. c5!

Жертва пішака задля посилення ініціативи.

Після 23. ... dc 24. Kc4 Tb8 25. f4 (нічого не дає 25. Td1 Cc8) 25. ... Cc8 26. f5 Kpf8! позиція чорних явно гірша, проте ще обороноздатна. Обравши зовні активніше продовження. Каспаров однак припускається вирішальної помилки.

23. ... T:c5? 24. Kc4 Kpf8 25. K:b6 Ce8 26. f4 f5

Ось у чому задум чемпіона світу: його фігури, здавалося б, дістають певний простір. Але...

Після 22-го ходу

27. ef T:f5 28. Tc1!

Білі створюють атаку, яка розвивається майже форсовано.

28. ... Kpg7 29. g4! Tc5 30. T:c5 dc 31. Kc8 Cf8 32. Dd8 Dg6 А як же інакше? 33. f5!

Білі вже мають вибір шляхів до перемоги й обирають зонайшвидший, найфорсованіший.

33. ... Dh6 34. g5! Dh5 35. Tg4 ef 36. Kf4 Dh8 37. Df6+ Kph7 38. T:h4+ і мат наступним ходом (Коментар В.Іванчука).

В.ІВАНЧУК — А.КАРПОВ

Лінарес, 1991

Захист Німцовича

1. d4 Kf6 2. c4 e6 3. Kc3 Cb4 4. e3 0-0 5. Cd3 d5 6. Kf3 c5 7. 0-0 cd 8. ed dc 9. C:c4 b6 10. Cg5 Cb7 11. Tc1 Kc6 12. a3

Нічого не дає білим 12. d5 Ka5 13. Ke4 Ce7! У випадку 14. C:f6 C:f6 15. K:f6+ D:f6 16. de K:c4 17. T:c4 Ca6, чорні навіть здобувають перевагу.

12. ... Ce7 13. Dd3 Kd5

Краще тут 13. ... h6! з ідеями: 14. Ch4 Kh5! та 14. Cf4 Cd6!

14. C:d5 ed

Цікаві варіанти виникали після 14. ... C:g5 15. K:g5 D:g5 16. Ce4 Tfd8. Наприклад, 16. C:h7+ Kpf8! з контрою або 17. Db5 D:b5 18. K:b5 Ka5 19. C:b7 K:b7 20. Tc7 Kd6 21. K:a7 Ke8 22. Tb7 Kd6 з нічиєю.

15. C:e7 K:e7 16. Tfel Tc8 17. h4 h6 18. h5 Tc7

Чорні планують маневри Cb7-c8-g4 або Ke7-c8-d6.

19. Kb5 T:c1 20. T:c1 Cа6

Спокусливе, але сумнівне продовження. Доцільніше було 20. ... a6 21. Kc3 Kc8! або 22. Kc7! b5 23. a4 ba 24. K:a6 і білі зберігають лише мінімальну позиційну перевагу. Тепер вона збільшується.

21. a4 C:b5

Заслужувало на увагу продовження 21. ... Db8 і 22. ... Tc8.

22. D:b5

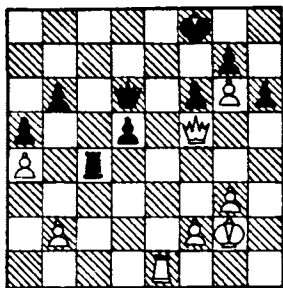
Нічого не давало 22. ab Dd6 23. Da3 D:a3 24. ba Tc8

22. ... Kf5 23. g3! Профілактика проти Kf5-h4. 23. ... Ke7
 Не краще 23. ... Te8 24. Dc6 Te4 25. Dc8 D:c8 26. T:c8+ Kph7 27. Ke5!
 24. Ke5 Dd6

Або 24. ... Kf5 25. Db4!

25. Da6 Kf5 26. Dd3 Ke7 27. Df3 a5 28. Kpg2 f6 29. Kd3 Tc8 30. Te1 Tc4

Ця частина партії проходила в надзвичайно гострому обопільному цейтноті. Білі могли закріпити свою перевагу шляхом 31. De3! Kpf7 32. b3 і не можна 32. ... Tc3 33. Ke5+, а на інші відповіді буде просто 33. Kf4!

Після 34-го ходу

31. Kf4 T:d4 32. Kg6

Тепер програє 32. ... Te4? 33. T:e4 de 34. Db3+ Kph7 35. Df7, але...

32. ... K:g6 33. hg Kpf8 34. Df5 Tc4 35. g4?!

Об'єктивно краще тут грати 35. Te6 Dd8 36. b3, зберігаючи певну ініціативу за пішака. Але до цього продовження Карпов, мабуть, був готовий. А хід у партії виявився для нього таким несподіваним (загрожує 36. g5 hg 37. Dh3!), що він на мить завагався, не знайшов одразу репліки 35. ... d4 (36. g5? Tc5!) і ... прострочив час. (Коментар В.Іванчука).

В.ІВАНЧУК — Б.ГЕЛЬФАНД

Лінарес, 1991

Захист Грюнфельда

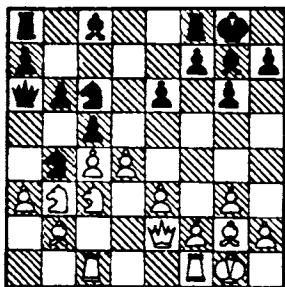
1. d4 Kf6 2. c4 g6 3. Kf3 Cg7 4. g3 0-0 5. Cg2 d5 6. 0-0 dc 7. Ka3 c3 8. bc c5 9. e3 Kc6 10. De2 Da5 11. Cb2 Kd5?!

Сумнівне продовження. Мабуть, краще було б 11. ... Cf5

12. Tac1

Можливо було і 12. Tfe1, але мені хотілося мати поле "a1" для стрільця на випадок маневру Kd5-b6-a4.

12. ... b6 13. Kd2!

Кінцева позиція

Нічого не давало 13. Ke5 K:e5 14. C:d5 Ca6 15. c4 Tad8

13. ... e6? Сильніше було 13. ... Td8.

14. Kb3 Da6

Після 14. ... Da4 15. dc чорні просто залишилися без пішака.

15. c4 Kdb4 16. Kb5 Da4??

Грубий недогляд. Правда, й після вимушеного 16. ... D:a2 17. Tc3 Da6 білі грають не 18. Kc7 Db7 19. K:a8 D:a8 з деякою компенсацією в чорних за якість, а просто 18. dc з дуже сильною ініціативою.

17. Kc3 Da6 18. a3

Чорні здалися, бо втрачають фігуру. (Коментар В.Іванчука).

ГЕННАДІЙ КУЗЬМІН

Народився 19 листопада 1946 р. в Кемеровській області, мешкає в Луганську. Міжнародний гросмайстер з 1973 р. Рейтинг 1.01.1991 – 2535

Переможець Всесвітньої шахової олімпіади в складі збірної ССРСР (1974). Переможець чемпіонату Європи в складі збірної ССРСР (1973). Переможець чемпіонатів світу серед студентів в складі збірної ССРСР (1966, 1967, 1968, 1971). Учасник змагань на першість світу: шести зональних турнірів, міжзональних турнірів — Ленінград, 1973 (7), Рига, 1979 (8-9). Чемпіон України (1969), другий призер (1989). Переможець Спартакіади народів ССРСР у складі збірної України (1979) та командного чемпіонату ССРСР (1981). Переможець розіграшу Кубка ССРСР у складі збірної команди товариства "Авангард" (1978). Учасник десяти чемпіонатів ССРСР, кращі результати в 1972 (3-5) і 1973 рр. (2-6). Тренер-секундант чемпіонки світу М. Чибурданідзе з 1984 р.

Кращі результати в міжнародних змаганнях: 1965 — Львів, юнацький турнір (1); 1971 — Цінновіц (2-3); 1974 — Гастінгс (1-4), Баня-Лука (2); 1976 — Варна (3); 1977 — Реджодель-Емілія (1), Полянниця-Здруй (2); 1978 — Київ (2-4), Будапешт (3-4); 1980 — Кладово (1-2); 1981 — Дортмунд (1-3), Бенгалур (1); 1984 — Полянниця-Здруй (2); 1985 — Таллінн (2); 1986 — Бад-Верісхофен (1-3); 1987 — Ташкент (2); 1988 — Біль (1-2); 1990 — Кусідасі (1), Лінц (3), Москва (3-8); 1991 — Москва (2-4).

Г.КУЗЬМІН — В.УЛЬМАН

Міжзональний турнір, Ленінград, 1973

Французький захист

1. e4 e6 2. d4 d5 3. Kd2 c5 4. Kgf3 Kc6 5. ed ed 6. Cb5 Cd6 7. dc C:c5 8. 0-0 Kge7 9. Kb3 Cd6 10. Cg5 0-0 11. Ch4 Cg4

Ця позиція дуже часто зустрічалася на практиці, особливо добре цю систему грають гросмайстри Корчної і Ваганян.

12. Ce2 Db6 13. C:e7!

Глибока стратегічна ідея, після форсованого розміну далі партія переходить в ендшпіль, де білі дістають добрі шанси на перемогу.

13. ... K:e7 14. Dd4 D:d4 15. Kf:d4 Cd7

Гросмайстер Тайманов рекомендував 15. C:e2 16. K:e2 Tac8, але у білих реальна перевага.

16. Tad1 Tfd8 17. Tfe1 Kpf8 18. c3 a5?

Ця псевдоактивність лише ослаблює позицію чорних.

19. a3 a4 20. Kal!

Найкраще поле для коня e3, туди й направляється білий кінь.

20. ... Kc8

Тайманов рекомендував такий план перегрупування фігур Cd6-c5, Cd7-e8, Td8-d6. Ульман запланував перевести свого коня на c4.

21. Kac2 Kb6 22. Ke3 Cf4 23. Kdc2 Ce6 24. Td4!

Після маневру тури відчутною стає слабкість пішака a4.

24. ... C:e3 25. K:e3 Kc4 26. Ted1! Tdc8

Програє 26. ... K:b2 із-за 27. T1d2, а на 26. ... K:e3 буде 27. fe із загрозою c4 і Cf3.

27. K:d5

Шанси на вигреш давало і 27. K:c4 dc 28. Cf3.

27. ... C:d5 28. T:d5 K:b2 29. Tb1 Kc4 30. T:b7 Ka5 31. Tb5 Kc4 32. Td7 g6 33. f4

Не найтехнічніший спосіб — простіше 33. Tbb7.

33. ... Та6 34. Тб4! Тас6 35. Сd3

Можливо 35. С:с4 Т:с4 36. Тd8 з переходом у туровий ендшпіль із зайвим пішаком.

35. ... Крг7?

Ліпше було 35. ... К:а3 36. Т:а4 Кс4 з шансами на нічию.

36. Тd4! К:а3 37. с4 Та6 38. Крf2 Та5 39. Кре3 Тс7 40. Крd2 h5 41. Те4! Тd7 42. Те1 Тс5 43. Тс1! Чорні здалися.

Г.КУЗЬМІН — Б.ЛАРСЕН
Міжзональний турнір, Рига, 1979

1. d4 Kf6 2. c4 e6 3. Kf3 b6 4. g3 Cb4 5. Cd2 C:d2 6. Kb:d2

За рекомендацією Альохіна після 6. D:d2 і далі Кс3 і е4 у білих перевага, але Кузьмін вибрав свій власний шлях.

6. Cb7 7. Cg2 d6

Теорія рекомендує тут 7. ... с5, відразу атакуючи центр білих. Проти Горта в Монреалі 1979 р. Ларсен грав 7. ... 0-0 8. 0-0 с5 9. Тс1 d6 10. Кb1! De7 11. Кс3 Кс6 12. е3 Tfd8 13. Tfe1 і у білих збереглася маленька перевага.

8. 0-0 0-0 9. Dc2 Kbd7

Тут була остання можливість перейти до плану з с5, але датський гросмайстер хоче грати е5.

10. e4 e5 11. Tfe1 De7 12. Tad1 Tfd8

Вічна проблема — як розставити тури. Лише після аналізу партії можна було сказати, що сильніше було 12. ... Tad8.

13. Kb1!

Класичний маневр — кінь повинен іти на d5.

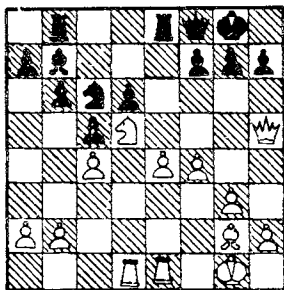
13. ... с5 14. de Ke5 15. Кс3

Незле і рекомендоване І.Зайцевим 15. Kh4 з наміром зірпрати Kf5

15. ... K:f3

Якщо чорні приймають жертву пішака 15. ... К:с4, то після 16. Kd5 K:d5 17. ed Ke5 18. К:e5 de 19. d6 Dd7 20. С:b7 D:b7 21. Т:e5 перевага білих дуже велика, бо пішак d6 дуже сильний.

16. C:f3 Kd7 17. Cg2 Ke5 18. De2 Kc6 19. Kd5 Df8 20. Dh5 Tab8?

Після 21-го ходу

Помилка, що коштує партії — вперто захищатись чорні могли після 20. ... Kd4 21. f4 C:d5 22. cd f6

21. f4 Te8 22. g4!

Сигнал до вирішальної атаки.

22. ... Kd4 23. e5! de 24. fe Te6 25. Te3 Th6 26. Dg5 Dd8 27. Df4 Te6 28. Tf1 Dd7 29. Tf2 Te8 30. h3!

Гарний позиційний хід, у чорних немає реальної контргри. Добре виглядало і 30. g5.

30. ... h6 31. Ce4 b5 32. b3 bc 33. bc Ca6 34. Cd3 Kph8 35. Kf6!

Починається збір 'урожаю'.

35. ... T:f6 36. ef g5 37. Dd6! Cc8 38. Те7! Da4 39. De5 Dd1+ 40. Крh2 Тg8 41. De4 Cf5 42. T:f5 Чорні здалися.

КОСТЯНТИН ЛЕРНЕР

Народився 28 лютого 1950 р. в Одесі. Міжнародний гросмайстер з 1986 р. Рейтинг 1.01.1991 — 2545

Чемпіон України (1978, 1982), другий призер (1974, 1976). Переможець Спартакіади народів ССРСР у складі збірної України (1991). Переможець чемпіонату ССРСР у складі збірної України (1981). Переможець розіграшу Кубка ССРСР у складі збірної команди товариства "Буревісник" (1980). Учасник шести чемпіонатів ССРСР, кращі результати — 1984 (2), 1986 (2-7).

Кращі результати у міжнародних змаганнях: 1973 — Одеса (1); 1976 — Одеса (4); 1977 — Старий Смоковець (1); 1982 — Кисловодськ (3-5); 1985 — Поляниця-Здруй (1); 1986 — Поляниця-Здруй (1-2), Москва (1-2), Таллінн (1); 1988 — Нові-Сад (3-10), Амстердам (4-7); 1990 — Копенгаген (1); 1991 — Москва (1); 1992 — Гаусдаль (1-7).

К.ЛЕРНЕР — Н.РАШКОВСЬКИЙ

Миколаїв, 1983

Староіндійський захист

1. d4 Kf6 2. cd g6 3. Kc3 Cg7 4. e4 d6 5. Ce2 Kbd7 6. Kf3 e5 7. d5 Kc5 8. Dc2 a5 9. Cg5 0-0
Теорія розглядає як більш сильне 9. ... h6 10. Ce3 Kg4 11. C:c5 dc 12. h3 Kf6 13. K:e5 K:d5 — так рекомендував Р.Фішер.

10. Kd2 h6 11. Ce3 Kfd7

Тепер на 11. ... Kg4 білі грають 12. C:g4 C:g4 13. f3 і 0-0-0 з прекрасною позицією.

12. g4!

Після цього ходу у чорних немає жодної конттри на королівському фланзі.

12. ... a4 13. h4 a3 14. b4 Ka6 15. Tb1 c5 16. dc

Добрим планом було і 16. bc K:c5 17. h5, розпочинаючи атаку на короля.

16. ... bc 17. b5 Kac5

Прекрасний контршанс — жертва пішака.

18. bc Kb8 19. c7 D:c7 20. Kd5 Dd8 21. g5 h5 22. Kb3 Kc6?

Ліпше було 22. ... K:b3 23. T:b3 Kc6 24. 0-0 f5 з дуже неясною стратегічною позицією.

23. K:c5 dc 24. 0-0!

Чорні розраховували на 24. C:c5, але після

24. ... Da5 25. Cb4 K:b4 26. T:b4 Ce6 27. 0-0

C:d5 28. Tb5 C:e4 з достатньою контртрою.

24. ... Kd4 25. C:d4 ed 26. f4!

У чорних два стрільці, а у білих сильний кінь на d5 і потужна пішакова фаланга, що визначає їх перевагу.

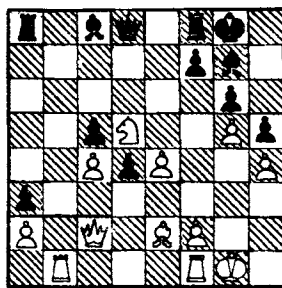
26. ... Ce6 27. Tb3 Te8 28. Cf3 C:d5 29. cd Dc7 30. e5 c4 31. d6 Dc5 32. Tb7!

То є значно сильніше від 32. C:a8

32. ... d3+ 33. Df2 Ta5 34. Tc7 Db4 35. Dd4!

Тепер у білих вирішальна перевага, бо у чорних слабкі пішаки і стрілець на g7 так ніколи і не ввійде у гру.

35. ... Tf8 36. D:c4 Db6+ 37. Kpg2 d2 38. Tb7 De3 39. Tb3 De1 40. Db4 D:h4 41. Th1 Чорні здалися.

Після 25-го ходу

К. ЛЕРНЕР — Я. СМЕЙКАЛ

Братіслава, 1983

1. c4 c5 2. Kf3 Kf6 3. Kc3 d5 4. cd K:d5 5. e4 Kb4 6. Cc4 Kd3 7. Kpe2 Kf4 8. Kpf1 Ke6 9. b4!
В цьому дуже складному варіанті англійського початку білі жертвують пішака для захоплення центру, хоча в їх позиції теж є великий мінус — позиція короля.

9. ... cb 10. Ke2 Kd7 11. d4 Kb6 12. Cd3 g6 13. h4 Cg7?

Занадто спокійна реакція — атаку білих слід було відразу зупинити ходом 13. ... h5.

14. h5 gh 15. Ce3 Cd7 16. Tb1 a5 17. d5 Kf8 18. Kf4 Tg8 19. e5! e6

Якщо 19. ... Kg6, то 20. e6! Ca4 21. ef Kp:f7 22. Kg5 Kpe8 23. Dh5 з вирішальною атакою.

20. Kd4! K:d5

На 20. ... ed білі б грали просто 21. Dh5 De7
22. e6 з сильними загрозами.

21. K:d5 ed 22. T:h5 De7 23. Kf5

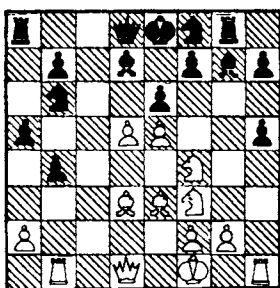
Непогано виглядало і 23. Df3! Ce5 24. Dd5 з великою перевагою у білих.

23. ... Cf5 24. Cf5 Ke6!

Чорні вперто захищаються, тоді як відразу програвало 23. ... Ce5 із-за 24. D:d5 або 24. .
Td8 25. Cb6.

25. D:d5 h6?

Більш впертий опір чорні могли чекати після 25 ... Dd7! 26. D:d7 Kp:d7 27. T:h7 Kpe7

Після 19-го ходу

28. f4

26. Td1 Td8 27. Db5+ Td7

Програс відразу, трохи затягувало опір 27. ... Kpf8

28. Tc1! Dd8 29. Cb6 Db8 30. Tc7 Dd8 31. T:b7 Dc8 32. Cc7 C:e5 33. C:e6 C:c7 34. C:d7 D:d7
35. Te5 Чорні здалися

ВОЛОДИМИР МАЛАНЮК

Народився 21 липня 1957 р. в Архангельську, мешкає у Севастополі. Міжнародний грощмайстер з 1987 р. Рейтинг 1.01.1993 — 2600

Переможець змагань на Кубок європейських клубів у складі команди ЦСКА (1986, 1988). Неодноразовий чемпіон Збройних сил ССРСР. Учасник чотирьох чемпіонатів ССРСР, кращий результат — 1986 (2-7).

Кращі результати у міжнародних змаганнях: 1983 — Баку (2-3); 1986 — Львів (1-3); 1987 — Таллінн (2-3) б Москва (3-5), Фрунзе (1); 1988 — Львів (2-4), Баку (2-3); 1989 — Ташкент (2-3); 1990 — Дубровнік (2-6), Форлі (1); 1991 — Форлі (1), Кечкемет (4-5); 1992 — Каліманешті (2-3).

В. МАЛАНЮК — О. БЕЛЯВСЬКИЙ

Чемпіонат ССРСР, 1989

1. d4 Kf6 2. c4 e6 3. Kf3 d5 4. Kc3 dc 5. Cg5 Cb4 6. Da4+

Дуже цікава ідея, яка чи не вперше зустрілася в цій партії. Звичайно білі грають тут 6. e4.

6. ... Кс6 7. e4 Cd7 8. Dc2 h6 9. Cd2 b5 10. K:b5 C:d2 11. K:d2 a6 12. Ка3!?

Агресивний хід — альтернативою було 12. Кс3 К:d4 13. Dd1 з гострою грою.

12. ... К:d4 13. D:c4 Cb5 14. K:b5 ab 15. Dc5

Ліпше 15. Dc3

15. ... Dd6! 16. D:d6

Гірше 16. Cb5 Кре7 17. D:d6 cd 18. Cd3 Thb8 і у чорних велика перевага.

16. ... cd 17. Cd3 Kd7

До рівної гри вело 17. ... Кре7 18. 0-0 Thc8 19. Kb3

18. Kf3! K:f3 19. gf Кре7 20. Кре2 Thc8 21. a3 Кс5 22. Кре3 Таb8

Погано 22. ... Кb3?, бо після 23. Таg1! у білих краща позиція.

23. Thc1 b4 24. a4 Тс7 25. Cb5 Та7? 26. e5!

Тепер ініціатива переходить до білих.

26. ... Кb3 27. ed Kpf6

На 29. ... Kpd8 дуже сильно 28. Тс7

28. Gаb1! K:c1 29. T:c1 Td8 30. d7 Кре7 31. Тс4 Тb7 32. Kpd3 Tb6 33. Kpc2 e5 34. Тс5 b3

35. Kpc3 Kpd6 36. Kpc4 Tbb8 37. a5 Та8 38. Kpb4 Tdb8 39. a6 f6 40. Тс3 Кре7 41. Кра5 Чорні здалися.

М.АДАМС — В.МАЛАНЮК

Пальма-де-Мальорка, 1989

Іспанська партія

1. e4 e5 2. Kf3 Кс6 3. Cb5 a6 4. Ca4 Kf6 5. 0-0 b5 6. Cb3 Cb7 7. d3 Cd6!?

8. a4 0-0 9. Кс3 b4 10. Ке2 Ка5 11. Ca2 h6 12. Kg3 Те8 13. h3!?

Неточно, сильніше 15. Kg4 de 16. K:f6+ D:f6 17. Ке4 Dg6 18. f4 з дуже запутаною позицією.

15. ... c5! 16. Kg4 Те6 17. Ке3

Слід було грати 17. K:f6+ T:f6 18. Dh5 з приблизно рівними можливостями.

17. ... b3!

Таким чином чорні перехоплюють ініціативу.

18. cb Tb6 19. b4 cb 20. C:d5 K:d5 21. K:d5 C:d5 22. ed Kb3 23. Tb1 Td6 24. Dd1!?

Сильніше було б 24. Dg4 K:c1 25. Tb:c1 T:d5 26. Тс6

24. ... K:c1 25. T:c1 T:d5 26. De2 Dd7 27. Тс4 Td8 28. Tfcl D:a4 29. Ке4 T:d3 30. Kph2 a5

Не годиться 30. ... Dd7, бо 31. Dh5.

31. Тс7 De8 32. T1c6 T3d7! 33. T:d7

Іншого вже не залишається.

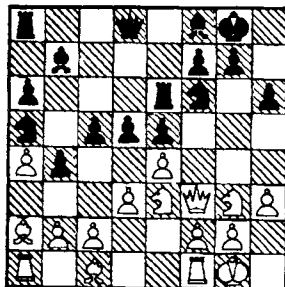
33. ... D:d7 34. T:h6 Dd1 35. D:d1 T:d1 36. Та6 Tb1 37. T:a5 f6 38. Та7 T:b2 39. Тb7 Тс2 40. Kpg3

Більше шансів на порятунок залишало 40. f3, щоб на 40. ... Тс6 відповісти 41. g4.

40. ... Тс6 41. h4 g6 42. Kph3 f5 43. Kg5 Cc5

Решта вже нескладно:

44. Tb5 C:f2 45. T:b4 Тс3+ 46. g3 C:g3 47. Kpg2 e4 48. Tb6 Kpg7 49. Tb7+ Kpf6 50. Tb6+ Кре5 51. Tb5+ Kpf4 Білі здалися. (Коментар В.Маланюка).

Після 17. Ке3

АДРІАН МИХАЛЬЧИШИН

Народився 18 листопада 1954 р. у Львові. Міжнародний гросмайстер з 1978 р. Рейтинг 1.01.1991 = 2530

Учасник Всесвітньої шахової олімпіади в складі команди України (1992). Переможець чемпіонатів світу серед молодіжних команд в складі збірної ССРСР (1977, 1980). Володар Кубка європейських клубів в складі команди товариства "Труд" (1984). Переможець Спартакіади народів ССРСР у складі збірної України (1979). Чемпіон України серед хлопчиків (1968). Чемпіон ССРСР серед школярів (1969, 1971). Переможець Весесоюзного турніру молодих майстрів (1977). Учасник 4-х чемпіонатів ССРСР, кращий результат 1984 (4). Тренер А.Карпова в матчі 1984 р. з Г.Каспаровим. Тренер збірної ССРСР на командних чемпіонатах світу (1989) та Європи (1989).

Кращі результати в міжнародних турнірах: 1973 — юнацькі турніри — Сент-Жамм (1), Одеса (3-5); 1974 — Валенца (3-4); 1976 — Люблін (3-6); 1977 — Рим (1-2), Печ (1); 1987 — Врнячка-Баня (1-2); 1979 — Лейпціг (1-2); 1980 — Баку (3-5), Копенгаген (1-2), Тбілісі (2-5); 1981 — С'єнфугос (2-3); 1982 — Відень (1-3); 1983 — Кечкемет (4-5); 1984 — Дортмунд (4-5); 1986 — Гастінгс (2), Каїшкаїш (2-3); 1987 — Карвіна (2-3); 1988 — Трнава (3), Будапешт (2-3); 1989 — Зеніца (5-7), Будапешт (3); 1990 — Дортмунд (3-6), Будапешт (2-4), Шибеник (2-6), Вручїца (1-2), Сас Ван-Гент (1-2); 1991 — Кечкемет (1-2), Белград (1), Брно (1), Еекло (1).

А.МИХАЛЬЧИШИН — Г.КАСПАРОВ Чемпіонат ССРСР, вища ліга, Тбілісі, 1978 Сіцилійський захист

1. e4 c5 2. Kf3 d6 3. d4 cd 4. K:d4 Kf6 5. Kc3 e6 6. f4 a6 7. Df3 Db6!?

В той час це була новинка. Ідея цього ходу в тому, що білі змушені відступити конем з активної позиції на d4.

8. Kb3 Dc7 9. Cd3 b5 10. g4!

Типово сіцилійська гра — білі атакують пішаками на королівському фланзі, а чорні — на даминому.

10. ... b4?

Не слід було послабляти поле c4, краще виглядало 10. ... Cb7 11. g5 Kfd7 12. Ce3 Kc5 13. 0-0-0 з складною грою.

11. Ke2 Cb7 12. g5 Kfd7 13. Cd2?

Явно активніше 13. Ce3, але мені хотілося тримати під ударом чорного пішака b4.

13. ... Kc6 14. Kbd4

Дуже непогано виглядало і 14. 0-0-0.

14. ... Kc5 15. K:c6 D:c6 16. Kd4 Dd7 17. 0-0-0?

Серйозний тактичний прорахунок. Слід було погодитись на вирівняння позиції після 17. C:b4 K:e4 18. C:e4 C:e4 19. D:e4 d5 20. De3 C:b4+ 21. c3

17. ... Da4 18. Kpb1 b3! 19. K:b3 Не можна було 19. ab D:d4 20. Ce3 із-за 21. ... K:e4!

19. ... K:e4 20. Df1 g6!

Виграш якості 20. ... K:d2+ 21. T:d2 C:h1 22. D:h1 d5 23. f5! давав вигоду лише білим, тепер же у чорних явно кращі шанси.

21. Ce1 Cg7 22. h4 0-0 23. h5 Kc5 24. Th4? Більше можливостей давало 24. hg fg 25. T:h7!! Kр:h7 26. Dh3+ Kpg8 28. C:g6 з серйозною атакою.

24. ... K:d3 25. T:d3 Ce4 26. hg fg 27. Tc3 Tac8 28. Th2 Cf5 29. Df2 C:c3 30. C:c3 e5 31. fe Cd3?

У моєму цейтноті в бакинського гросмайстера не витримують нерви. Чорні зберігали свою перевагу ходом 31. ... de.

32. De3 Tf1+ 33. Kc1 T:c3 34. bc Db5+ 35. Kpa1 Cc4?

Вирішальна помилка. До мирного закінчення вело 35. ... D:e5 36. D:e5 de 37. cd T:c1 38. Kpb2 Tg1 39. c4.

36. ed Cf7 37. Tf2 T:f2 38. D:f2 D:g5 39. Kpb2 h5 40. Dd4 h4 41. Kd3 h3

Тут партія була відкладена і при домашньому аналізі мені вдалося знайти дуже важкий шлях до перемоги.

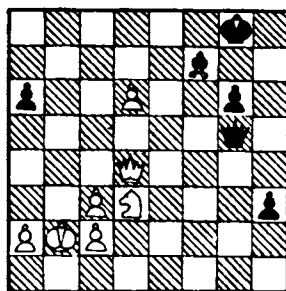
42. d7 Dd8 43. Ke5! h2 44. Kc6 D:d7 45. D:d7 h1 D 46. Ke5 Df1 47. K:f7 D:f7 48. Dc8+ Kpg7 49. D:a6 g5 50. a4!

Тепер починаються гонки пішаків, які приводять форсовано до виграшного для білих закінчення.

50. ... g4 51. Db5 Dg6 52. a5 g3 53. a6 g2 54. Db7+ Kph6 55. a7 g1D 56. a8D

На дошці чотири дами, але білий король надійно захищений пішаками "с", тому чорні змушені розмінати пару дам. Але це не полегшує їх становище — позиція безнадійна.

56. ... D6b6+ 57. D:b6 D:b6+ 58. Kpa2 De6+ 59. Kpa1 Dc4 60. Df8+ Kpg6 61. Db4 Df1+ 62. Kpb2 Kph7 63. De4+ Kpg8 64. Dd5+ Kph8 65. Dh5+ Kpg8 66. Dg5+ Kph8 67. Dd8+ Kpg7 68. Dd7+ Kpg8 69. De8+ Kpg7 70. De7+ Kpg8 71. Dd8+ Kpg7 72. Dd7+ Kph8 73. Dd4+ Kpg8 74. c4 Df8 75. Dd5+ Kph8 76. De5+ Kph7 77. Dh5+ Kpg8 78. Dd5+ Kph7 79. c5 Db8+ 80. Kpc3 Kph8 81. Dd4+ Kpg8 82. c6 Чорні здалися.

Після 41-го ходу

А.МИХАЛЬЧИШИН — Д.БРОНШТЕЙН
Міжнародний турнір пам'яті Гоглідзе, Тбілісі, 1980
Французький захист

1. e4 e6 2. d4 d5 3. Kc3 Cb4 4. e5 b6

Не дуже часто зустрічається в сучасній практиці — лише в матчі претендентів Ю.Геллер — Б.Спаський хід пройшов серйозну практичну перевірку.

5. Cd2

Спокійний і логічний план. Теорія рекомендує активний випад дамою 5. Dg4. Наприклад: 5. ... Cf8 6. h4 h5 7. Df3 Ke7 8. Kh3 Kf5 9. 0-0-0 Ca6 10. C:a6 K:a6 11. Kf4 g6? 12. Kf:d5! з вирішальною атакою (Я.Клован — С.Лпутян, Даугавпілс, 1978).

5. ... Kc6

На мою думку, початок сумнівного плану. Я чекав на логічне проведення плану чорних шляхом розміну чернопольних стрільців. 5. ... Ca6 і збирався продовжувати 6. C:a6 K:a6 7. f4 6. Kf3 Cb7 7. Cd3 Dd7 8. Ke2 Cf8 9. 0-0 f6

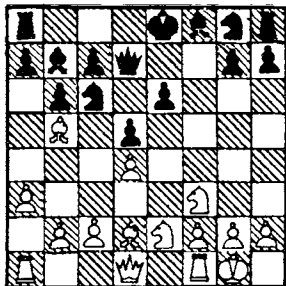
Досвідчений московський гросмайстер занадто рано вирішив атакувати центр білих. На 9. 0-0 я грав би 10. a3 f6 11. b4 fe? 12. b5 K:d4 13. Ke5 Ke2 14. D:e2 De8 15. a4 з атакою. Найкращим ходом для чорних був 9 ... Kb4.

10. a3!

Дуже хитре продовження: по-перше, білі відбили загрозу Kb4, по-друге, самі загрожують ходом b4.

10. ... fe 11. Cb5!

Важко повірити, але після цього ходу у чорних немає захисту, зв'язка по діагоналі a4 - e8 вирішує долю партії:

Після 10-го ходу

11. ... Cd6

Якщо 11. ... ed, то 12. Ke5 Dd6 13. Cf4 Dc5 14. K:d4 Kge7 15. K:e6 з виграшем. Програє і 11. ... Kge7 із-за 12. K:e5 Dc8 13. Kf4 ab 14. C:c6 K:c6 15. Dh5+ g6 16. Kf:g6

12. de Ce7

На 12. ... Cc5 було б 13. b4 Ce7 і далі як у партії.

13. Kfd4 a6 14. C:c6 C:c6 15. Kf4!

Пункт e6 захистити неможливо.

15. ... g6 16. Kd:e6 Cb7 17. Cc3

Дуже сильний хід, остання надія чорних хід

17. ... c5 не проходить через 18. K:d5! C:d5 19. D:d5! D:d5 20. Kc7+

17. ... c6 18. Dd2 h5 19. Kg7+ Kpd8 20. e6 Dc7 21. K:g6 Th6 22. K:e7 D:e7 23. Kf5

Чорні здалися.

А.МИХАЛЬЧИШИН — І.ЧОМ

Копенгаген, 1980

Сіцилійський захист

1. e4 c5 2. Kf3 d6 3. d4 cd 4. K:d4 Kf6 5. Kc3 Kc6 6. Cg5 e6 7. Dd2 a6 8. 0-0-0 h6 9. Ce3

Найбільш поширене 9. Cf4, але угорський гросмайстер непогано пристосувався до цього продовження. Тому ми з О.Белявським довгий час аналізували позиції з ходом 9. Ce3 і, навіть, зіграли кілька тренувальних партій...

9. ... Dc7 10. f4 Ce7 11. Ce2 Ka5?

Як не дивно, вирішальна помилка. Правильно було 11. ... Cd7. Тепер все піде далі за нашим з О.Белявським аналізом.

12. e5!! de 13. fe Kd5?

Ще одна помилка. Але позиція настільки складна, що в цей момент І.Чом витратив півтори години на роздуми! Пішака брати не можна: 13. ... D:e5 14. Cf4 Dc5 15. Ka4 Dd5 16. Kpb1! і від загроз Kb6, Cf3 або c4 захисту не видно. Найкращим виходом було 13. ... Kd7, після чого починалася форсована гра 14. Kf5! ef 15. Kd5 Dd8. О.Белявський в тренувальній партії проти мене грав 15. D:e5. Далі було 16. Cf4 Cg5 17. C:g5 hg 18. The1 0-0 19. Cf1! D:h2 20. Ke7 Kph8 21. Cd3 і від 22. Th1 захисту нема. Після 15. Dd8 я збирався продовжувати 16. e6! fe 17. Ch5+ Krf8 18. Kf4! із загрозою 19. K:e6 завдати чорним серйозних матеріальних втрат.

14. K:e6! C:e6

Відразу програвало 14. ... fe із-за 15. Ch5+ Kpd8 16. K:d5 ed 17. D:d5 Cd7 18. Cb6! або 15. ... Kpf8 16. K:d5 ed 17. Df2+ Kpg8 18. Df7+ Kph7 19. Cg6 мат.

15. K:d5 C:d5

Не давало шансів на порятунок і 15. ... D:e5 16. K:e7 Kp:e7 17. Cf4, бо атака білих не вгасає. 16. D:d5 Tc8 17. c3 0-0 18. Cd3 Tfe8

Тут у чорних був цікавий контршанс 18. ... Сa3 із загрозою D:c3, але після 19. Kрb1 С:b2 20. De4 білі легко виграють.

19. e6 Cf8 20. ef D:f7 21. Ch7!+ Чорні здалися.

А.МИХАЛЬЧИШИН — Г.АГЗАМОВ
Чемпіонат ССРСР, вища ліга, Фрунзе, 1981
Захист Альохіна

1. e4 Kf6 2. e5 Kd5 3. d4 d6 4. c4 Kb6 5. f4!

На мою думку, лише ця агресивна система чотирьох пішаків, як вона називається в теорії, може довести неправильність стратегії чорних в цьому дебюті. Останнім часом застосовувалися спокійніші системи з ходом 5. Kf3, і на практиці особливої переваги білим це не давало.

5. ... de 6. fe Kc6 7. Ce3 Cf5 8. Kc3 e6 9. Kf3 Kb4

На 9. ... Ce7 дуже неприємна активна гра білих 10. Cd3 Cg4 11. 0-0 0-0 12. h3 Ch5 13. C:h7+ Kр:h7 14. Kg5+ C:g5 15. D:h5+ Kpg8 16. C:g5 Dd4+ 17. Kрh1 D:e5 18. Tae1 Da5 19. Ke4 Kd7 20. b4! K:b4 21. Td1 Tad8 22. Dh4 f6 23. C:f6! K:f6 24. K:f6+ gf 25. T:d8 T:d8 26. D:f6 Kc6 27. Dg6+ Kрh8 28. Dh6+ Kpg8 29. D:e6+ Kрh8 30. Tf5! Чорні здались, (А.Михальчишин — З.Мікадзе, Юрмала, 1974).

10. Tc1 c5 11. Ce2

Безперечно найкращий хід. Раніше я сам грав цей варіант чорними. В партії з Гончаром (Львів, 1971) білі продовжували слабше 11. dc D:d1 12. K:d1 Ka4 13. Kd4 K:c5 14. Kf2 0-0-0 15. a3 T:d4 16. ab Kb3 17. C:d4 K:c1 з доброю грою у чорних.

11. ... cd

Цей розмін явно передчасний. Небагато приємного чекає чорних і після найкращого 11. ... Ce7 12. 0-0 0-0 13. a3 cd 14. K:d4 Kc6 15. K:f5 gf 16. Kd5 (С.Давидюк — А.Михальчишин, Чернівці, 1971).

12. K:d4 Kc6 13. 0-0!

Це новинка, хоча теорія обіцяє білим деяку перевагу і після 13. K:f5

13. ... Kd7

Все-таки принципово було прийняти жертву пішака 13. K:e5, хоча очевидно, що після 14. c5 Kd7 15. K:f5 ef 16. Kd5 у білих дуже сильна ініціатива.

14. K:f5 gf 15. T:f5 g6

Погано 15. ... Kc:e5 із-за 16. Kd5 g6 17. Cg5.

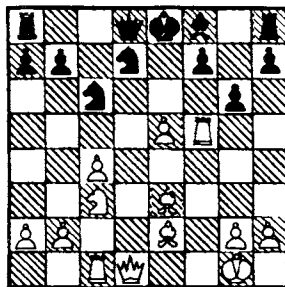
16. T:f7!!

У білих була явна перевага і після 16. Tf2 Kc:e5 17. Kd5 Cg7 18. Dd2, але я не міг не пожертвувати туру на f7, ситуація дуже вже вигідна для атаки.

16. ... Kр:f7 17. e6+ Kр:e6

Не брати пішака ніяк не можна, наприклад: 17. ... Kрe8 18. ed+ D:d7 19. Kd5 Cg7 20. Cg4 або 17. ... Kpg7 18. ed Ce7 19. Dd2 h5 20. Ke4 в обох випадках з сильною атакою при приблизній матеріальній рівновазі. Тому чорні хочуть мати хоч якийсь матеріал, за який можна було б і постраждати.

18. Dd5+

Після 15-го ходу

На обдумування цього ходу я витратив півгодини. Хотілося зіграти 18. Сg4+, але після 18. ... Kpf7 19. Dd5+ Kpg7 нічого далі особливого не видно. 18. Kd5 також безперспективне.

18. ... Кре7 19. Tf1!

Єдине продовження атаки. На 19. Сg4 чорні зіграли б 19. ... Кре8!, і атака відбивається. Після 19. Сg5+ Kf6 20. С:f6+ Кр:f6 21. Tf1+ Кpg7 22. Tf7+ Крh6 теж нічого не видно.

19. ... Kf6 20. Сc5+ Кре8 21. De6+ Се7 22. T:f6

Дуже заманливим ходом був 22. Ке4, але після 22. Ке4 23. Df7+ Крd7 24. Td1+ Крc7 25. T:d8 К:c5 у чорних за даму є тура плюс дві фігури.

22. ... Dd7 23. Df7!+

Якщо 23. Kd5, то 23. D:e6 24. T:e6 Крf7 25. T:e7+ Ке:7 26. Се:7 The8 з матеріальними втратами у білих.

23. ... Крd8 24. Се7+ Ке:7

Якщо 24. ... D:e7, то 25. Dd5+ Крc8 26. T:c6+ bc 27. D:c6+ Крb8 28. Kd5 з матовою атакою. 25. Tf1!

Дуже сильний хід — тура на f6, як не дивно, стояла погано — з d1 вона створить невідпорні загрози.

25. ... Dd4+ 26. Крh1 De5 27. Сg4!

Ще один сильний хід — атаковано поля d7 і c8 — зашморг "на шиї" чорного короля затягується.

27. ... Kf5 28. С:f5 gf 29. T:f5?

Виграшу не випускає, але до форсованого мату вело 29. Td1+ Крc8 30. Dd7+ Крb8 31. Kb5 Тc8 32. Kd6.

29. ... De1+ 30. Tf1 Те8! Чорні використовують найменші шанси, але їх позиція програна.

31. Kd5 Тc8 32. Df6+ Крd7 33. h3 De5 34. Df7+ Крc6 35. Tf6+ Крc5 36. Tf5 De1+ 37. Крh2 Крd6 38. b4 Tf8 39. Tf6+. Чорні здалися. (Коментар усіх партій А. Михальчишина).

ІГОР НОВІКОВ

Народився 23 травня 1962 р. у Харкові. Міжнародний гросмайстер з 1990 р. Рейтинг 1.07.1992 = 2585

Учасник Всесвітньої шахової олімпіади в складі команди України (1992). Переможець чемпіонату світу серед молодіжних команд у складі збірної ССРСР (1985). Учасник двох чемпіонатів ССРСР, кращий результат — 1984 (5-8). Призер всесоюзних турнірів молодих майстрів — 1983 (2-5), 1985 (2-4). Срібний призер чемпіонату Європи в складі команди України (1992).

Кращі результати в міжнародних змаганнях: 1985 — Познань (1-2); 1986 — Львів (1-3); 1987 — Гавана (1); 1989 — Одеса (2), Полянниця-Здруй (1); 1990 — Кусідаці (2-7), Москва (3-8); 1991 — Нью-Йорк (2-12), Памплона (1-5), Копенгаген (3), Будапешт (2-3).

І.НОВІКОВ — О.РОМАНИШИН

Чемпіонат України, Херсон, 1989

Новоіндійський захист

1. d4 Kf6 2. c4 e6 3. Kf3 b6 4. g3 Ca6 5. b3 Cb7 6. Сg2 Сb4+ 7. Cd2 c5 8. 0-0 0-0 9. Сc3 De7 Відносно новий хід. Львівський гросмайстер грає, як кажуть, в своєму стилі. Він навмисне

допускає перехід "демаркаційної лінії" білим пішаком d, прагнучи, очевидно, до структури позиції, що нагадувала б індійські обриси.

10. d5 ed 11. Kh4 d6 12. cd C:c3 13. K:c3 Kbd7 14. Dd2 g6 15. e4 Ca6 16. Tfe1

Мета цього ходу — підготувати цікавий план, пов'язаний з грою у центрі. Та чорні не сидять, склавши руки, і проводять випереджувальні маневри.

16. ... De5 17. Kf3 Dh5 18. h3 Ke5 19. Kh2 g5 20. f4 gf 21. gf Kg6 22. e5 de 23. fe K:e5 24. Df4 Kfd7 25. Kg4 Tae8 26. Ke4 K:g4 27. hg Dh4

Вважаю, що білі мають повну перевагу. Так, у випадку 27. ... De5 є просте 28. D:e5 з наступним Ke4-f6+. А якщо 27. ... Dg6, то 28. Kd6 Df6 29. D:f6 T:e1+30. T:e1 K:f6 31. g5 і тура вторгається на сьому лінію (Te1-e7). Хід в партії веде до цікавих ускладнень з обопільними жертвами.

28. Te3 f5 29. Th3 D:h3

Розглянемо ще дві можливості: а) 29. ... De7 - 30. gf De5 31. Dg4+ Kph8 32. Td1 Kf6 33. Dg6 Te7 34. d6 Te7 35. K:f6 T:f6 36. d7 Tf:g6 37. d8D Tg8 38. fg і білі матують; б) 29. ... fe 30. D:f8+ T:f8 31. T:h4 e3 32. Th3 Te8 33. Te1 e2 34. d6 з позицією, що важко піддається оцінці, та все ж вигідніший для білих.

30. C:h3 fe 31. Dd6 Ke5 32. g5 Kph8

Погано 32. ... Kf3+, бо 33. Kph1 e3 34. Dh6 Cd3 35. Ce6+ Kph8 36. g6 C:g6 37. D:e3 з явною перевагою білих.

33. Ce6 Kf3+ 34. Kpg2 e3 35. Th1 Cd3 36. Kpg3 e2

Основна мета білих — потрапити дамою на велику діагональ a1-h8. Для цього треба прорватися крізь ланцюг чорних пішаків. В цю мить в обопільному цейтноті я зробив похибку...

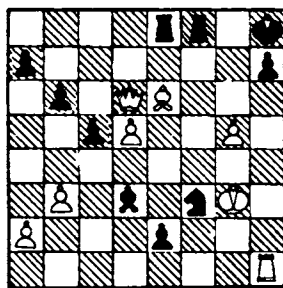
37. a4?

Слід було рухати іншого пішака - 37. b4! Якщо жоді 37. ... c4, то b4-b5 і Dd6-a3.

37. ... Cf5?

Похибка на похибку. Після правильного 37. ... a5 38. D:b6 Kd2 у чорних виникали певні можливості, пов'язані з далеко просунутим пішаком e.

38. Dc7 Cg6 39. a5 Cd3 40. b4 c4 41. ab ab 42. D:b6 Ta8 43. Dc5 Cg6 44. b5 Ch5 45. De3 Kpg7 46. D:e2 Чорні здалися. Для них неминучі матеріальні втрати. (Коментар І.Новікова).

Після 36-го ходу

СЕМЕН ПАЛАТНИК

Народився 26 березня 1950 р. в Одесі, тепер мешкає у Києві. Міжнародний гросмайстер з 1978 р. Рейтинг 1.01.1991 - 2450

Переможець чемпіонату світу серед студентів у складі збірної СРСР (1974, 1976). Переможець розіграшу Кубка європейських клубів у складі команди товариства "Буревісник" (1976). Переможець Спартакіади народів СРСР у складі збірної України (1979). Призер

чемпіонату України — 1977 (2-3). Переможець і призер всесоюзних турнірів молодих майстрів — 1974 (1-2), 1975 (2), 1976 (2).

Кращі результати в міжнародних змаганнях: 1977 — Рімавська Собота (1); 1978 — Пловдив (3), Київ (2-4), Поляниця-Здруй (3); 1980 — Градец-Кралове (3); 1986 — Бхільвара (3-4), Таллінн (3); 1987 — Трнава (2-3); 1988 — Баку (4-5), Калькутта (1-3); 1989 — Київ (3-4); 1991 — Філадельфія (1-4).

С.ПАЛАТНИК — Д.БЕНДЖАМІН

Філадельфія, 1991

Англійський початок

1. c4 e5 2. Kc3 Kc6 3. Kf3 f5

Результат цієї партії мав великий вплив на розподіл призових місць. Тому не дивно, що один з найсильніших нині американських гросмайстрів зупинив вибір на принципово гострому варіанті.

4. d4 e4 5. Cg5 Ce7

Якщо 5. ... Kf6, то можливо 6. Ke5!

6. C:e7 Kc:e7 7. Kd2

Можливо й 7. Kgl з наступним e3, h4, Kh3, Kf4.

7. ... e3!?

Цей агресивний хід — явна спроба перехопити ініціативу. Але після спокійного 7. ... Kf6 8. e3 білі стоять ледь краще при загально спокійній обстановці.

8. fe Kf6 9. Db3 Kg4 10. g3

Білим немає рації захищати свого пішака e3, бо після 10. Kd1 їхні фігури втрачають координацію, а хід 10. e4 лише полегшує відкриття ліній для чорних фігур.

10. ... K:e3 11. Kd1 K:f1

Продовження 11. ... K:d1 також сприяло розвитку білих фігур, а до того ще залишало сильного білого стрільця на дуже привабливій позиції g2.

12. T:f1 0-0 13. Ke3 d6 14. 0-0-0 c6 15. Kf3 Kph8

Після 15. ... d5 чорні могли зіткнутися з проблемою захисту своїх чорних полів.

16. Kg2 Kg8

Добре зіграно. Чорні бажають зараз підготуватися до тиску по вертикалі "e" та переводу свого коня на f6 і далі на e4. Але вони здійснюють ці плани невдало.

17. Kf4 De7?!

Точніше було 17. ... a6 чи 17. ... Tb8.

18. d5 c5

Спрямовано проти можливого Kd4 з влаштуванням білого коня на e6, але меншим лихом було б 18. ... Cd7.

19. Kh4! De8

На перший погляд, окрім цього ходу, в чорних нічого не залишалось, щоб уникнути дуже неприємного шаху на g6 (див. діаграму). Чорні примусять білі фігури сурмити відбій. Все ж останньою можливістю опору було не дуже естетичне 19. ... Tf6.

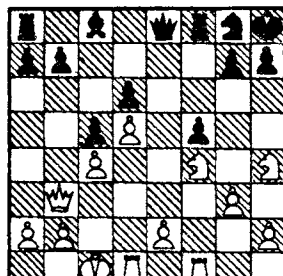
20. e4!

Усі чорні фігури стоять на восьмій горизонталі, ніби у вихідному положенні, і білі наче роблять перший хід 1. e2-e4 Але двадцять ходів очікування зробили з пішака e2 монстра.

20. ... g5

Або: 20. ... D:e4 21. Tfe1 чи 21. Kg6+ 20. ... fe 21. Kfg6+ hg 22. T:f8 з однаковим результатом.

21. Dc3+ Kf6 22. K:f5 gf
 На 22. ... C:f5 було б 23. Ke6! C:e6 24. T:f6!
 23. K:d6 De7 24. e5 Kh5 25. e6+ Kg7
 Або 25. ... Df6 26. e7! 25. ... Kpg8 26. gf! і т.д.
 26. Kf7+ T:f7 27. ef Cg4
 Ше гірше: 27. ... D:f7 28. T:f4
 28. Tde1 D:f7 29. T:f4 Dg6 30. Te7 Tg8
 Одразу програє 30. ... Te8? D:g7+!
 31. T:b7 h5 32. Tff7 a5 33. b3 a4 34. ba Dh6+
 35. Kpb2 Cc8 36. Tbc7 Ca6 37. a5 C:c4 38. T:g7!
 T:g7 39. d6 Cb5 40. a6! Чорні здалися, бо після
 неминучого розміну фігур на g7 один з білих
 пішаків перетвориться на даму.

Після 19 ... De8

ІГОР ПЛАТОНОВ

Народився 18 січня 1934 р. в Одесі, мешкає у Києві. Директор профспілкової шахової школи. Гросмайстер СССР з 1969 р.

Неодноразовий учасник чемпіонатів України, кращі результати — 1968 (2-5), 1970 (2-3) Учасник п'яти чемпіонатів СССР, краще досягнення — 1967 (3-5). Призер Спартакіади народів СССР у складі збірної України — 1967 (3) та командного чемпіонату СССР — 1967 (3).

Кращий виступ в міжнародному турнірі: 1972 — С'єнфугерос (2).

І. ПЛАТОНОВ — В. ЦЕШКОВСЬКИЙ

Чемпіонат СССР, Алма-Ата, 1968

Захист Німцовича

1. d4 Kf6 2. c4 e6 3. Kc3 Cb4 4. e3 b6 5. Kge2 Ca6 6. Kg3 0-0 7. e4 Ke8

Продовження, яке обрали чорні, приводить гру до позиції, що характерна для варіант Земіша (4. a3 C:c3+), але із зайвим темпом у білих, які обійшлися без ходу a2-a3. Крім того у деяких варіантах білі мають можливість створювати загрози по діагоналі a3-f8 ходом Ca3

8. Cd3 Kc6 9. 0-0 C:c3 !0. bc Ka5

Перевага білих не викликає сумніву. Вони міцно володіють центром і загрожують небезпечною атакою на позицію чорного короля. Звичайно, загроза пішаку с, яку чорні створили двома останніми ходами, аж ніяк не компенсує дефектів їхньої позиції. Таким чином, і в цій партії я не знайшов відповіді на питання, як захищатися чорним у цьому варіанті.

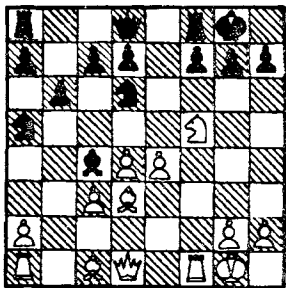
11. f4

Мабуть, ще сильніше було 11. De2, не віддаючи пішака, але хід у партії теж дуже привабливий.

11. ... C:c4 12. f5

Тепер білі загрожують ходом 13. f6 за зразком відомої патрії Бронштейн — Найдорф. Чорних є дві можливості захисту: зупинити небезпечного пішака ходом 12. ... f6, або ж простіше знищити його шляхом 12. ... ef. Чорні вирішили обрати другий шлях.

12. ... ef 13. K:f5 Kd6

Захищатися можна було шляхом 13. ... d6, на що білим краще продовжувати 14. Tf3 з небезпечною атакою. Якщо й тоді чорні спробують "потурбувати" білого коня шляхом 13. ... Се6, то можлива жертва, аналогічна тій, що трапилася у партії: 13. ... Се6 14. Kh6+! gh 15. C:h6 тощо.

А тепер жертвою коня білі руйнують позиції короля суперника.

14. Kh6+! gh

Прийняття жертви вимушене, бо на 14. ... Kph8 виграє 15. e5. Слід відзначити, що 14.

K:g7 було б менш переконливо через 14. ... Kp:g7 15. e5! C:d3 16. D:d3 Ke8 17. Dg3+ Kph8, наприклад, 18. Cg5 Tg8.

15. e5!

Несподівано створилася позиція, що нагадує один з варіантів королівського гамбіту — гамбіт Муціо. Після знищення пішака h6 і здвоєння білих тур по лінії "f" ця схожість стає помітною.

15. ... C:d3 16. D:d3 Kdc4

Після цього обидва коні чорних потрапляють у трагікомічне положення "поза грою", але і 16. ... Ke8 було не кращим через 17. C:h6, наприклад, 17. ... Dh4 18. C:f8 Kp:f8 19. Df3 і білі виграють.

17. Tf6! Kph8 18. C:h6 De7

Після 18. ... Tg8 зовсім не обов'язково продовжувати 19. T:f7 T:g2+, можна зіграти 19. Dh3, а потім вже 20. T:f7 або 20. Taf1.

19. Taf1 d5 20. Tf3

Тепер, крім усього іншого, загрожує 21. Cg7+ Kp:g7 22. Tg3+ Kph8 23. Th3 з невідпорним матом. Захиститися від усіх загроз чорні можуть лише ціною значних матеріальних втрат.

20. ... K:e5 21. de D:e5 22. C:f8 T:f8 23. T:f7 T:f7 24. T:f7 De1+ 25. Tf1 Чорні здалися. (Коментар І.Платонова).

ОЛЕГ РОМАНИШИН

Народився 10 січня 1952 р. у Львові, міжнародний гросмайстер з 1976 р. Рейтинг 1.01.1993 — 2615

Призер Всесвітньої шахової олімпіади у складі збірної ССРСР (1978), учасник Всесвітньої шахової олімпіади в складі команди України (1992). Чемпіон Європи в складі збірної ССРСР (1977, 1980, 1983). Переможець чемпіонатів світу серед студентів у складі команди ССРСР (1974, 1976, 1977). Чемпіон Європи серед юнаків (1973). Учасник змагань на першість світу: міжзональні турніри 1979 р. Рига (5-6), 1985 р. Мехіко (9). Учасник матчу збірної ССРСР — збірної світу (1984). Переможець Спартакіади народів ССРСР (1979) та командної першості ССРСР (1981) в складі збірної України. Срібний призер чемпіонату Європи в складі команди України (1992).

Кращі результати в міжнародних турнірах: 1969 — Антверпен, юнацький (1); 1975 — Нови-Сад (1); 1976 — Єреван (1), Дортмунд (1); 1977 — Гастінгс (1), С'енфугос (1-2),

Ленінград (1-2), Малграт де-Мар (1); 1979 — Гаусдаль (1), Тілбург (2); 1980 — Єреван (3), Поляниця-Здруй (1); 1981 — Львів (1-2), Рига (3); 1982 — Дортмунд (2), Сочі (3-5); 1983 — Юрмала (1); 1984 — Сочі (2); 1985 — Москва (1); 1986 — Реджо-дель-Емілія (1-3), Тбілісі (3-4), Єреван (1-2); 1987 — Москва (2), Біль (2), Ленінград (3-6); 1988 — Дрезден (2); 1989 — Єреван (3-5); 1990 — Дебрецен (1), Берлін (1-2), Д'єр (1), Шибеник (1), Пула (1-3); 1991 — Поляниця-Здруй (2-3), Бад-Лаутерберг (2-3); 1992 — Барселона (3), Альтенштайт (1), Поляниця-Здруй (1).

О.РОМАНИШИН — Л.ПОЛУГАЄВСЬКИЙ

Чемпіонат ССРСР, вища ліга, 1975

Каталонський початок

1. c4 Kf6 2. Kf3 e6 3. g3 d5 4. Cg2 dc 5. Da4+ Kdb7 6. D:c4 c5 7. 0-0 a6!?

Другий можливий план розвитку даминоного флангу чорних 7. ... b6 дає білим змогу дістати значну перевагу після 8. Kc3 Cb7 9. e4 Ce7 10. e5 Kd5 11. Dg4 0-0 12. d4 Kc3 13. bc Kph8 14. h4

8. a4 b5 9. Db3 Cb7

Точніше, напевно, 9. ... c4 10. Dc2 Cb7 11. ab ab 12. T:a8 D:a8 13. b3 з рівною грою.

10. d3 Cd5 11. Dc2 Ce7 12. Kc3 Cc6 13. Kh4 C:g2 14. K:g2 Tb8 15. ab ab 16. Cf4 Tb7

У разі 16. ... e5 білі використовували ослаблення чорних шляхом 17. Cg5.

17. Ta6 0-0 18. Tfa1 Kb8 19. Ta8 Dd7 20. Ke1 Kc6 21. Kf3 Kd4?

Це вже помилка. Слід було грати 21. ... Kd5, централізуючи свої фігури.

22. K:d4 cd 23. Ke4 Kd5

А тепер краще було б 23. ... Ke4, хоч і тоді перевага білих завдяки відкритій лінії "а" і активному стрільцю не викликає сумнівів.

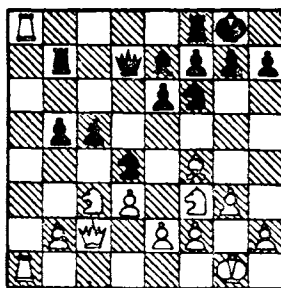
24. Ce5 Kb4 25. Dc1! Kc6 26. Kc5 Dd5

Після 26. ... C:c5 27. D:c5 Tc8 28. T:c8 D:c8 білі виграють жертвою дами. 29. D:c6!

27. K:b7 Ke5 28. Dc7 Kg6 29. T:f8+ C:f8 30.

Kd8 Ce7 31. Kc6 Cf8 32. Ta8 Dc5 33. Te8! Dg5

34. T:f8!+ K:f8 35. Ke7+ Kph8 36. Dd8 Чорні здалися.

Після 21-го ходу

О.РОМАНИШИН — Т.ПЕТРОСЯН

Чемпіонат ССРСР, вища ліга, Єреван, 1975

Англійський початок

1. c4 Kf6 2. Kc3 e6 3. Kf3 b6 4. e4 Cb7 5. Cd3!?

Виявляється, що не все ще відкрито і новинку можна знайти і на п'ятому ході! Позиція після четвертого ходу неодноразово зустрічалася в турнірній практиці 70-х рр. Грали тут і 5. d3 (Полугаєвський — Балашов, Єреван, 1975) і 5. De2 (матчі Корчної — Петросян і Корчної — Карпов).

5. ... d6

Гірше було 5. ... d5 через 6. cd ed 7. e5 Ke4 8. Cc2 Ce7 9. 0-0 0-0 10. d4 K:c3 11. bc і в білих міцна позиція в центрі, до того ж їхні стрільці нацелені на королівський фланг чорних.

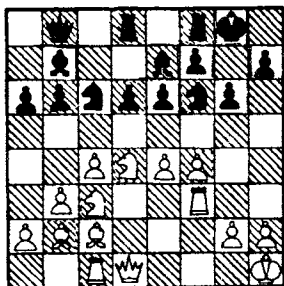
6. Cc2 c5 7. d4 cd 8. K:d4 Ce7 9. 0-0 0-0 10. b3 Kc6 11. Cb2 a6 12. Kph1

Таким чином, вийшла позиція, характерна для сіцилійського захисту. Однак тут є важлива деталь — чорнопільний стрілець білих звичайно розташований на e3, а в даній партії білим вдалося поставити на діагональ a1-h8, що, звичайно, підвищує їхні шанси на атаку на королівському фланзі.

12. ... Dc7 13. f4 Tad8 14. Tc1 Db8?!

Це занадто оптимістичний хід — чорна дама віддаляється від свого королівського флангу, де будуть розвиватися головні події. Краще, звичайно ж, було 14. ... K:d4 15. D:d4 Dc5, в чорних цілком придатна для захисту позиція.

15. Tf3! g6

А що можна порадити чорним. Білі вже загрожували піти Th3 з наступним e5, C:h7 і Dh5.

16. Kd5!! ed 17. ed?

Як не дивно, це — помилка: слід було грати 15. Kf5!! і якщо 17. ... gf, то 18. ed! Tfe8 19. dc C:c6 20. Tg3 Kph8 21. C:f5 Tg8 22. Dh5! Tg7 23. T:g7! K:h5 24. T:h7 Kpg8 25. Th8 X, або 20. ... Kpf8 21. C:f5 d5 22. Ce5! з найсильнішою атакою. У випадку 17. ... de білі виграють так: 18. K:e7 K:e7 19. Dd4!, і в чорних немає захисту

від загрози D:f6 і Dh8

17. ... K:d4 18. D:d4 Tde8! Поле d8 треба звільнити для стрільця.

19. f5

Білим нічого іншого не залишається. Не проходить 19. g4 через Da8! 20. Td1 (20. g5 C:d5! 21. cd D:d5, і чорні виграють пішака). 20. ... Cd8 21. g5 Te2!, і чорні переходять в контратаку.

19. ... Cd8 20. Dh4 Te5!

Тепер грізний стрілець b2 виключений з гри. Чорні, звичайно, обходять пастку типу 20. ... Kh5? 21. D:h5 gh 22. Tg3 з матом.

21. Dh6

Погано 21. fg fg 22. Tc1 Kpg7! 23. g4 K:d5! 24. T:f8 Kf4 25. Kpg1 C:h4 26. T:b8 Kh3, і мат дають вже чорні.

21. ... Dc7?

Чорна дама поспішає на допомогу своєму королю, але занадто пізно. Слід було продовжувати 21. ... Kg4 22. Df4 Kf6, і в білих немає нічого кращого, ніж зробити нічию 23. Dh6, повторюючи позицію.

22. Tg3 Cc8

Не рятувало 22. ... Ke8 через 23. Tf1 Cf6 24. Th3, і від мату немає захисту, або 23. ... De7 24. C:e5 de 25. Th3 Kf6 26. fg fg 27. C:g6! Dg7 (27. ... hg 28. Dh8 Kpf7 29. Th7 з виграшем). 28. C:h7! K:h7 29. D:h7! D:h7 30. T:f8 Kp:f8 31. T:h7, і ендшпіль білі повинні легко довести до перемоги.

23. C:e5 de 24. fg fg 25. C:g6 Kg4

Якщо 25. ... hg, то 26. T:g6 Kpf7 27. Tg7, і білі виграють. На 25. ... Cg4 послідувало б 26. Cf5.

26. Ch5 Tf6 27. Dd2

Тут білі мали цікаву комбінацію: 27. C:g4! T:h6 28. Ce6 Kpf8 29. Tg8 Kpe7 30. Tg7 Kpd6 31. c5! (сіль комбінації) D:c5 32. T:c5 C:e6 33. de bc 34. Td7 Kpe6 35. T:d8 з дещо кращим туровим

ендшпілем у білих. Якщо 31. ... bc, і в білих зайвий пішак в туровому ендшпілі, або 33. ... Cd7 34. Tc6! з виграшем.

27. ... Tf4 28. d6! Dg7 29. d7! Cb7

Якщо 29. ... C:d7, то 30. C:g4 T:g4 31. T:g4 D:g4 32. Td1! з виграшем одного із стрільців. На 29. ... D:d7 послідувало б 30. D:d7 C:d7 31. C:g4 T:g4 32. Td1 Ch4 33. T:d7 C:g3 34. hg з кращим туровим ендшпілем у білих.

30. D:f4!

Тепер на 30. ... ef буде 31. T:g4 Cg5 32. Td1! і далі d8D. Чорні здалися.

О. РОМАНИШИН — Ю. ГЕЛЛЕР

Чемпіонат СССР, вища ліга, Єреван, 1975

Іспанська партія

1. e4 e5 2. Kf3 Kc6 3. Cb5 a6 4. Ca4 Kf6 5. 0-0 Ce7 6. Te1 b5 7. Cb3 0-0 8. d4 d6 9. c3 Cg4 10. d5 Ka5 11. Cc2 c6 12. h3

Ця позиція — досить часто зустрічається у змаганнях останніх років. Замість 12. h3 грають також і 12. dc.

12. ... C:f3 13. D:f3 cd 14. ed Kc4

Гірше грав Фогт проти Разуваєва (меморіал Капабланки, 1975) — 14. ... Tc8, бо після 15. b3 чорний кінь виявився поза грою.

15. Kd2!?

Це дуже цікавий хід, який, правда, засуджується теорією. В партії Бронштейн — Геллер (Тіссайд, 1975) було 15. a4, але чорні отримали дуже зручну гру.

15. ... Kb6 16. Kf1! Kb:d5

Жертву пішака чорні вимушені прийняти, бо білі загрожували зіграти 17. Ke3. Не можна було грати 16. ... Kf:d5 через 17. Ce4.

17. Kg3 Kc7 18. a4! Гірше було 18. Kf5 через 18. ... Ke6 19. a4 ba!, з доброю грою в чорних.

18. ... ba Погано було 18. ... b4 через 19. Kf5 Ke6 20. Db7!, і білі відіграють пішака, зберігаючи кращу позицію.

19. C:a4 Tb8 20. b4

Що ж отримали за пішака білі? В них два активні стрільці, краще розташування фігур, крім цього, чорні пішаки в центрі не скоро придуть до руху. Та все ж положення приблизно рівне.

20. ... Kfe8 21. Ce3

Якщо 21. Kf5 g6 22. Ce8 Ke8 (або 22. ... D:e8), то 23. Ch6, а на 22. ... T:e8 послідує 23. Kh6 (23. Ke7 D:e7), 24. Ta6, і білі відігравали пішака, але чорні консолидували свої сили.

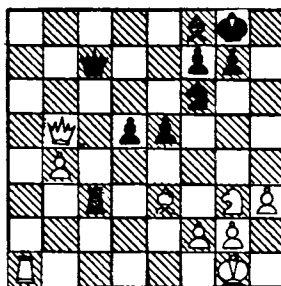
21. ... Kb5 22. Cc2 Tc8 23. Ta6 T:c3 24. Ta8 Dc7 25. Dd5 Kf6?

Небезпечно було, звичайно, 25. ... T:c2 26. D:b5 Kf6 27. Te1, і в зв'язку із загрозою Kf5 у білих серйозна ініціатива. Але все ж краще було 25. ... Kd4.

26. T:f8 C:f8

Якщо 26. ... Kp:f8, то 27. D:b5 T:c2 28. Ta1, і чорним нелегко захищатися.

27. C:h7 Kp:h7 28. D:b5 Kpg8 29. Ta1 d5 30. Ta7!

Після 29-го ходу

Гірше 30. Та8 через 30. ... d4 31. Cg5 Kh7
30. ... Dc4 31. Db8 d4 32. Cg5 Kh7
На 32. ... D:b4 можливо 33. D:e5. На 32. ... d3 непогано виглядає 33. Kf5 із загрозою 34.
Ke7.

33. Ce7 d3

Якщо 33. ... Dc8, то 34. D:e5 d3 35. C:f8 K:f8 36. Kf5!, і від двох загроз D:g7 і Ke7 в чорних немає задовільного захисту. Тепер же вони програють майже форсовано.

34. C:f8 K:f8 35. Та8 d2 36. D:f8 Kph7 37. Dh8 Kpg6 38. Dh5 Kpf6 39. Df5 Чорні здалися.

О.РОМАНИШИН — М.ТАЛЬ

Чемпіонат СССР, вища ліга, Москва, 1976

Англійський початок

1. Kf3 Kf6 2. c4 c5 3. g3 d5 4. cd K:d5 5. Kc3 Kc6 6. Cg2 Kc7

Класична система Рубінштейна дуже рідко зустрічалася в репертуарі екс-чемпіона світу. Останнім часом популярним стало продовження 6. ... e6 з переходом до поліпшеного захисту Тарраша

7. Da4!?

Це цікаве продовження було незаслужено забуто і лише кілька років тому знову повернуто до практики гросмайстером Ульяновом. Теорія найнеприємнішим для чорних вважає 7. d3 e5 8. Kd2! із загрозою 9. C:c6.

7. ... Cd7

Кращою реакцією вважається 7. ... Dd7. Але в партії Ульянов — Маріотті (Маніла, 1976) далі було: 8. 0-0 e5 9. a3 f6 10. e3 Ce7 11. Td1 Tb8? 12. d4! ed 13. ed b5 14. Dc2 cd 15. Cf4 і позиція чорних розвалилася як картковий дім.

8. De4 Ke6

На 8. ... g6 могло послідувати 9. a3 або більш активне 9. Ke5 з тим, щоб на 9. ... Cf5 зіграти 10. D:c6.

9. e3 g6 10. d4 cd 11. ed Cg7 12. Ce3

Не приходило 12. d5, бо після 12. ... Ked4 виникала неприємна загроза Cf5.

12. ... f5?!

Щоб відвести загрозу d4-d5, чорні вирішили звернутися до кардинальних заходів. Але заслуговувало уваги 12. ... Da5, після чого виникали незмірні ускладнення 13. 0-0 f5 14. Dd3 Kb4 15. Dd2 Cc6 16. d5! 0-0-0 17. Kd4

13. Dd5 Kc7

Таль довго розраховував наслідки ходу 13 ... Kb4, але йому не сподобався варіант 14 Db3 Kd3 15. Kpe2 f4! 16. Kp:d3 Kc5 17. dc Ce6 18. Cd4 C:b3 19. ab C:d4 20. K:d4 e5 21. Kd5 ed 22. The1 і, хоч у білих за даму лише дві фігури, загрози їхні навряд чи можна відвести. Але чорні можуть зіграти сильніше: 16. ... fe 17. Kp:e3 K:d4! 18. K:d4 C:d4 19. Kp:d4 Ca4! 20. Dd5 Cc6 21. D:d8 T:d8 22. Kpe3 C:g2 23. Thd1 і в результаті виникає ендшпіль лише з дещо кращими шансами C:d4, але й тут нічого реального не видно.

14. Db3 Ka5 15. Db4 Kc6 16. Db3

Кращого немає. На 16. Dc5 можливо 16. ... b6 17. Dc4 b5!, після чого біла дама буде себе почувати не зовсім зручно.

16. ... Ka5 17. Dd1 Kc4 18. 0-0 Cc6?

Слід було примиритися з дещо гіршою позицією після 18. ... K:e3 19. fe Cc6 20 Db3 e6 21. Ke1! Тепер же залишений на волі стрілець наробить чорним багато шкоди.

19. Cg5! Ke6

Краще вже було відкупитися пішаком, зігравши 19. ... Kd5 20. Te1 0-0 \mathcal{Q} 1. K:d5 D:d5 22. C:e7 з деякими практичними шансами. Погано було 19. ... h6 через 20. C:e7.

20. De2

Цілком можливо і 20. d5, але хід в партії простіший.

20. ... Dd7 21. d5! C:d5 22. K:d5 D:d5 23. Tfe1 De4

При 23. ... Kpf7 миттєво виграло будь-яке з трьох продовжень — 24. Tad1, 24. Kd2 й 24. Ke5.

24. Df1 Kd6

На 24. ... Dc6 вирішувало 25. Kd4

25. T:e4 fe 26. Ch3 Kc5 27. Ce3 Kd3 28. Kg5 Чорні здалися.

ВОЛОДИМИР САВОН

Народився 26 лютого 1940 р. у Чернігові, зараз мешкає у Харкові. Міжнародний гросмайстер з 1973 р. Рейтинг 1.01.1991 = 2465.

Переможець Всесвітньої шахової олімпіади у складі збірної ССРСР (1972). Переможець чемпіонатів світу серед студентів у складі збірної ССРСР (1962, 1964, 1965, 1966, 1967). Учасник змагань на першість світу: міжзональний турнір Петрополіс-1973 (8). Учасник 10 чемпіонатів ССРСР, чемпіон 1971 р. Неодноразовий учасник чемпіонатів України, кращий результат — 1969 (2). Переможець Спартакіади народів у складі збірної України (1981), призер 1969 (3).

Кращі результати в міжнародних змаганнях: 1962 — Львів, молодіжний турнір (1); 1964 — Москва (1-2); 1965 — Будапешт (1); 1967 — Сараєво (3-4); 1970 — Дебрецен (1-2); 1971 — Мар-дель-Плата (2-3); 1972 — Сухумі (2), Ла Серена (1); 1975 — Дортмунд (3); 1976 — Одеса (2-3), Єреван (2-3), Дубна (3-6); 1977 — Любляна-Порторож (2-3), Люблін (1-2); 1978 — Київ (2-4); 1980 — Есб'єрг (3); 1982 — Пернік (1-2); 1990 — Будапешт (2-4); 1991 — Подольськ (4-5).

М.ТАЛЬ — В.САВОН

Москва, 1970

Захист Каро-Канн

1. e4 c6 2. d4 d5 3. Kc3 de 4. K:e4 Kd7 5. Kf3 Kgf6 6. Kg3 c5 ?!

Савон хоче дістати активну контгру, але чорним треба бути обережнішими, б. ... e6 7. d5 ?!

Краще 7. Cc4 з активною грою у білих.

7. ... Kb6 8. Cb5 Cd7 9. C: d7 D:d7 10. c4 K:c4 11. 0-0 g6 12. De2 Kd6

За пішака у білих є деякий позиційний тиск, але він не представляє особливих загроз для чорних.

13. Ce3 Cg7!

Пішака треба вернути. Якщо 13. ... b6, то 14. Tad1 з ідеєю Kf3-e5-c6, атакуючи пішака e7.

14. C:c5 0-0 15. Tfd1 Tfc8 16. Tac1 Tc7

У чорних цікавий план — розміняти тури — тоді слабкість білого пішака d5 буде дуже відчутною.

17. Ce3 T:c1 18. C:c1 Tc8 19. Ce3

19. ...Db5!

Перехід в ендшпіль, вигідний чорним — пішак d5 буде там ще слабший.

20. D:b5 K:b5 21. a4 Kd6 22. Ca7 Ta8 23. Cc5 T:a4 24. Kf1 ?

Таль хоче активізувати свого пасивного коня з g3, але краще було 24. h3

24. ... Kfe4 25. b3 Ta2 26. b4

На 26. Ce3 неприємно 26. ... Kf5.

26. ... Kc3 27. Td2

На 27. Td3 неприємно 27. ... Ta1 із загрозою Ke2.

27. ... T:d2 28. K1:d2 K:d5 29. C:d6 ed 30. Kc4 K:b4 31. K:d6 b6 32. Kpf1 Kd5 33. Kd2 Ce5

34. K6c4 Cc7 35. Kpe2 Kpf8 36. g3 Kpe7 37. Kpd3 Kb4 38. Kpc3 Kc6 39. Ka3 ?

Краще тримати коня в центрі 33. Ke3, але ендшпіль так чи інакше програє.

39. ... Cd6 40. Kb5 Cb4+ 41. Kpd3 C:d2 42. Kp:d2 Kpe6 43. Kpd3 Ke5+ 44. Kpc4 Kg4 45. f3

K:h2 Білі здалися.

В.САВОН — Л.ПОЛУГАЄВСЬКИЙ

Чемпіонат ССРСР, Ленінград, 1971

Сіцилійський захист

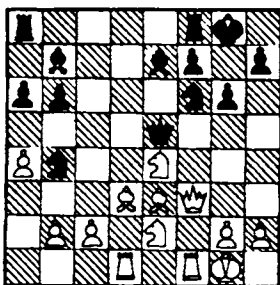
1. e4 c5 2. Kf3 d6 3. d4 cd 4. K:d4 Kf6 5. Kc3 a6 6. Ce2 e6 7. f4 Ce7 8. 0-0 0-0 9. Ce3 Dc7 10. a4 Kc6 11. Kb3 b6 12. Cd3 Cb7 13. Df3 Kb4!

За умови такого трактування шевенінгенського варіанту чорним треба грати енергійно, щоб протидіяти ініціативі білих на королівському фланзі в зв'язку з Df3-h3 і e4-e5. Випад коня не тільки знешкодує цю загрозу, а й готує, в свою чергу, два небезпечних підриви в центрі: d6-d5 і e6-e5. Особливо неприємна для білих остання перспектива, оскільки тоді їхній кінь b3 залишається без діла. Тому вони повертають його в центр.

14. Kd4 g6! 15. Tad1 e5 16. Kde2 d5! 17. fe

Ясно, що чорні вирівняли шанси. Полугаєвський міг тут форсувати перехід в ендшпіль шляхом 17. ... D:e5 18. Dg3 (кращого нема, оскільки у випадку 18. Cd4 de! 19. K:e4 C:e4! чорні навіть перехоплювали ініціативу). 18. ... D:g3 19. K:g3 K:d3 20. cd de 21. de, і справа ніби йде до нічиєї. Але такий підсумок, очевидно, не влаштував безкомпромісного гравця Полугаєвського. Він шукає щось істотніше...

17. ... de 18. K:e4 D:e5

Можна погодитися з Полугаєвським: його фігури посіли грізні позиції. Після 19. K:f6+ C:f6 білі не можуть взяти жодного із стрільців, не віддавши свого з шахом.

19. D:f6 !!

На щастя чорних, ця жертва дами ще не веде до їхньої поразки, адже вони поки що не припустилися жодної істотної помилки. Але їм доводиться тепер розв'язувати найскладніші завдання. Як, до речі, й білим. Неважко було розрахувати, що приймати жертву

дами небезпечно: 19. ... C:f6? 20. K:f6+ Kph8 21. Cd4 De6 22. Kf4 Dd6 23. c3 K:d3 24. T:d3 і виникає курйозне становище: у чорних — дама за дві легкі фігури, але цю даму нікуди сховати від загрози відкритого шаху!

19. ... K:d3 20. Cd4

Після 20. cd C:f6 21. K:f6+ Kph8 у білих нема достатньої компенсації, наприклад, 22. Kg4 Dd5 23. Cd4+f6! або 22. Cd4 D:e2!

20. ... C:f6!

Гірше 20. ... C:e4 21. C:e5 C:f6 22. C:f6 Kc5 23. Kc3! C:c2 24. Kd5! з ініціативою у білих.

21. K:f6+ Kpg7 22. Kd7!

Інакше ініціативу перехоплять чорні.

22. ... D:d4+ 23. K:d4 K:b2 24. Tb1!

В ендшпілі завдання чорних складніші. Зараз вони могли спростити їх, віддавши якість за двох пішаків: 24. ... K:a4! 25. K:f8 T:f8 26. Tb4 b5 27. c4 Kc3!, утримуючи рівновагу. Полу-гаєвський пішов іншим шляхом, вирішивши поборотися за перевагу.

24. ... Tfd8 25. Ke5!

Після 25. T:b2 або 25. K:b6 Tab8! шанси чорних були кращими. Тепер їм знову доводиться боротися за нічию.

25. ... T:d4 26. T:f7+ Kph6?

Хто б осудив такий хід? Хіба краще королю бути відрізнаним по сьомій горизонталі? Але саме 26. ... Kpg8! ще рятувало, хоч позиція чорних висіла на волосинці: 27. T:b7 K:a4 28. Kd7 Tf4 29. Tf1 Kc5! — нічия!

27. T:b7 K:a4 28. Tb3! Td1+ 29. Kpf2 Td2+ 30. Kpg3 Kc5 31. Kg4+ Kpg5 32. Te7!

Зі страшною загрозою Te5X! Не рятує 32..... Tf8 33. h4+! і мат наступним ходом.

32. ... T:g2+ 33. Kpg2 K:b3

Трохи довше можна було чинити опір шляхом 33. ... Kpg4. Тепер — мат!

34. Kpg3! Kpf5 35. Te5X!

Б. СПАСЬКИЙ — В. САВОН

Чемпіонат СССР, 1973

1. e4 c5 2. Kf3 Kc6 3. d4 cd 4. K:d4 g6 5. c4 Cg7 6. Ce3 Kf6 7. Kc3 Kg4 8. D:g4 K:d4 9. Dd1 Ke6 10. Dd2 d6 11. Ce2 Cd7 12. 0-0 0-0

Суперники розіграли класичний варіант Мароці з сіцилійського захисту. За білих найсильнішим планом був би розмін чорнопольних стрільців f3. Ch6 і далі Cg4. Екс-чемпіон світу вирішив зіграти на атаку.

13. f4 Cc6 14. f5 Kc5 15. Cf3 a5 16. Ch6 Db6 17. C:g7 Kpg7 18. Kph1 f6!

Глибоке розуміння позиції — після розміну чорнопольних стрільців при білих пішаках на білих полях чорні можуть посилити контроль за чорними полями.

19. Kd5?! (див. діаграму).

Заманливий план, але краще було попередньо 19. Tae1.

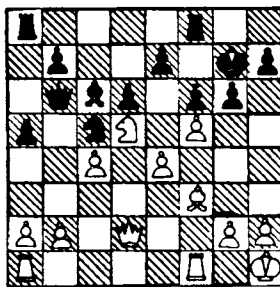
19. ... C:d5 20. ed Kd7!

На e5 кінь буде неприступним.

21. a4 Ke5 22. Dc3 Db4! 23. D:b4 ab 24. b3 b6 25. Tae1 Th8

Чорні знаходять цікавий план гри на виграш на королівському фланзі.

26. Te3 Tag8 27. Cd1 Kpf7 28. Th3 Kpf8 29. Kpg1 gf 30. T:f5 Tg5 31. Tf2 h5 32. Th4 Kpg7 33. Te4 h4 34. Kpf1?

А це вже вирішальна помилка — треба було зупинити пішака ходом 34. h3, хоч і тоді у чорних явна перевага.

34. ... h3 35. g4 не 35. g3 із-за 35. ... T:g3 36. hg h2 35. ... Th4 36. Tff4 Kg6 37. Tf3 f5

Цим тактичним ударом Савон виграє пішака і дістає виграшну позицію.

38. Te6 Th:g4 39. Kpe1 Tg1+ 40. Kpd2 T1g2+ 41. Te2 Kpf6 42. Kpc1

Ha 42. Th3 виграє відразу 42. ... Kf4 43. Th6+ Kpg7

42. ... Te2 43. Ce2 Tg2 44. Cd3 Ke5 45. T:h3

Якщо 45. Tf5+ то 45. ... Kpg7 46. Cf1 T:h2 з виграшем

45. ... K:d3+ 46. T:d3 T:h2 47. Te3 f4!

У турових ендшпілях активність важливіша за пішаків.

48. Te6+ Kpg5 49. Te7 f3 50. Kpd1 Tb2! 51. Kpe1 T:b3 52. Te6 Tb1+ 53. Kpf2 b3 54. T:d6 b2 55. T:b6 Th1! 56. Kp:f3 b1 ♣ 57. T:b1 T:b1

Незважаючи на трьох прохідних пішаків, білі безсилі.

58. Kpe4 Kpf6 59. Kpd4 Ta1 60. Kpc5 T:a4 61. Kpb5 Ta1 62. Kpc6 Kpe7

Білі здалися. Партія класичної чорнопільної стратегії.

Аліса ГАЛЛЯМОВА-ІВАНЧУК

Народилася 18 січня 1972 р. в Казані. Міжнародний гросмайстер з 1989 р. Мешкає у Львові з 1990 р., дружина гросмайстера Василя Іванчука. Рейтинг 1.01.1993 р. = 2445.

Чемпіонка світу серед дівчат: до 16 років — 1987, 1988, до 20 років — 1988. Учасник Всесвітніх шахових олімпіад: в складі збірної СРСР, 1990 (2), у складі збірної України, 1992 (2). Чемпіонка Європи в складі команди України (1992). У чемпіонатах ССРСР кращий результат — 3 (1991). Бере участь у змаганнях на першість світу з 1988 р.: міжзональні турніри — 1990, Азов (1-2); 1991, Суботіца (8-10); турнір претенденток: 1990, Боржомі, (3-4).

Кращі результати у міжнародних турнірах: 1987 — Сочі (3-4); 1989 — Сочі (1), Белград (1-2); 1990 — Москва (1).

А. ГАЛЛЯМОВА-ІВАНЧУК — І. ЕРНЕСТЕ

Всесвітня шахова олімпіада, Маніла, 1992

Слов'янський захист

1. d4 d5 2. c4 c6 3. Kc3 Kf6 4. e3 e6 5. Kf3 a6

Цей супермодний хід потіснив не менш популярний меранський варіант, який виникає після 5. ... Kbd7.

6. Фc2 dc

Цікаве рішення — раптом чорні переходять у позицію прийнятого даминоного гамбіту. Природніше виглядало 6. ... b5, продовжуючи свою стратегію.

7. C:c4 c5 8. 0-0 b5 9. Ce2 Kbd7 10. Td1 Cb7

Якби чорні передбачили, що їх чекає, то вони б зіграли 10. ... Dc7.

11. dc C:c5 12. Ke5 Dc8

У страху великі очі — чорні могли поки що спокійно рокирувати.

13. K:d7 K:d7 14. K:b5!

Жертва, мотив якої — зв'язка. Тепер після 14. ... ab 15. C:b5 Cc6 16. C:c6 D:c6 17. b4 і білі виграють пішака.

14. ... 0-0 15. Kd4 Cd5 16. Kb3 Tb8

Єдиною можливістю контргри для чорних було 16. ... Cb6

17. Cd2 Tb6 18. K:c5 K:c5 19. f3!

Добрий хід. Тепер чорний слон з d5 буде повністю обмежений у своїх діях.

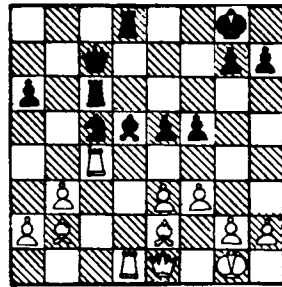
19. ... Tc6 20. Cc3 f5 21. Tac1 Db7 22. b3

Трохи заскромно — рішучіше було b 22. b4

22. ... Tfс8 23. Dd2 Dc7 24. Cb2 Td8 25. De1 e5 26. Tc4!?

Цікавий спосіб реалізації переваги. Якщо тепер 26. ... C:c4, то 27. C:c4+ Kph8 28. C:e5! із сильними загрозами.

26. ... Ke6 27. Tcc1 Db6 28. T:c6 D:c6 29. Dc3 Db7 30. D:e5 Td7 31. e4 fe 32. fe Db6+ 33. Kph1
Чорні здалися.

МАРТА ЛІТИНСЬКА (ШУЛЬ)

Народилася 25 березня 1949 р. у Львові. Міжнародний гросмайстер з 1976 р. Рейтинг 1.07.1991 — 2380.

Чемпіонка України (1967, 1977). Чемпіонка і неодноразовий призер чемпіонатів ССРСР: 1971 (2), 1972 (1), 1973 (2), 1974 (2), 1981 (3-4), 1982 (2), 1985 (2). Переможець Спартакіади народів ССРСР у складі збірної України (1979, 1991). Учасник Всесвітньої шахової олімпіади у складі збірної ССРСР 1988 (2), в складі збірної України, 1992 (2). Переможець 1-ї олімпіади ІКЧФ (1979-1983) у складі збірної ССРСР. Чемпіонка Європи у складі збірної України (1992). З 1972 р. бере участь у змаганнях на першість світу: зональні турніри ФІДЕ — 1972 (1), 1978 (2), 1985 (1), 1991 (1-6); міжзональні турніри — о.Менорка, 1973 (2-5), Тбілісі, 1976 (4-5), Аліканте, 1979 (4), Бад-Кіссінген, 1976 (4-5), Железноводськ, 1985 (1), Смедеревська-Паланка, 1987 (1), Куала-Лумпур, 1990 (7), Суботица, 1991 (8-12); турніри претенденток: Мальме, 1986 (3), Цхалтубо, 1987 (3-4); матчі претенденток: Александрія (1974), Лемачко (1980), Александрія (1980).

Кращі результати в міжнародних турнірах: 1973 — Белград (2-4); 1975 — Будапешт (1); 1977 — Бад-Кіссінген (1); 1978 — Люблін (1-2); 1979 — Будапешт (1-2); 1981 — Йер (1); 1983 — Йер (3); 1985 — Будапешт (1), Йер (2); 1986 — Дечин (1); 1987 — Белград (1-2), Алма-Ата (1), Афіні (2); 1988 — Баку (3-4); 1989 — Львів (3), Біль (2); 1990 — Москва (1)

М.ЛІТИНСЬКА — М.ЧИБУРДАНІДЗЕ

Першість ССРСР, 1979

Староіндійський захист

1. d4 Kf6 2. c4 g6 3. Kc3 Cg7 4. e4 d6 5. Ce2 0-0 6. Cg5 c5

Майя залюбки грає староіндійський захист. Цим дебютом вона виграла безліч партій, в тому числі і у відомих майстрів-чоловіків. В партії зустрівся варіант Авербаха.

7. d5 a6 8. a4 Da5 9. Cd2 Dc7 10. a5 e6 11. Kf3 ed 12. ed Kbd7

Теорія рекомендує 12. . . Cg4 13. 0-0 Kbd7 14. Cf4 C:f3 15. C:f3 Ke5 16. Ce2 з приблизно рівною грою.

13. 0-0 Tb8

А це вже зайвий хід. Краще одразу 13. ... Te8, або 13. ... Ke8

14. h3 Te8 15. Cd3

Білі забирають ще одне поле у стрільця с8.

15. ... Ke5 16. K:e5 T:e5 17. Ka4 Cd7 18. Kb6 Ce8 19. Ta3 Kd7 20. Tb3 Td8 21. K:d7 C:d7 22.

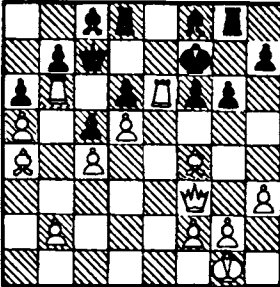
Tb6 Ce8

Внаслідок пасивної гри, чорні отримали гіршу позицію. Завдання білих полягає в тому, щоб нападами на слабого пішака d6, досягти ще одного послаблення — f6.

23. Cf4 Tee8 24. Cg5 Td7 25. Cc2 f6 26. Cf4 Tdd8 27. Df3 Kpf7

Всі чорні фігури притиснені до краю дошки, важко їм порадити добрий хід. На 27. ... Cf8 28. h4 Kpg7 29. h5 g5 30. Cd2 Df7 31. Ce3 Ce7 32. g4 Kpg8 33. Cf5 C:f5 34. D:f5 Tb8 35. Kpg2 Dg7 36. b4 cb 37. C:b4 Tfc8 38. C:d6 з виграшем.

28. Ca4 Tg8 29. Te1 Cf8 30. Te6

Тепер не можна 30. ... C:e6 31. de+ Kp:e6 32. Dd5+ Kpe7 33. T:b7 з перемогою.

30. ... Ce7 31. C:d6 T:d6 32. Tb:d6 D:d6

Цікавий мат у варіанті: 32. ... C:e6 33. de+ Kpf8 34. Td7 D:a5 35. D:f6+ C:f6 36. Tf7X

33. T:d6 C:d6 34. De3 Td8 35. b4 cb 36. Db6 Ce7 37. Cb3 f5 38. c5 Kpf8 39. D:b4 Td7 40. Dd4

Чорні вже в безнадійному становищі прострочили час.

(Коментар М.Літинської).

М. ЛІТИНСЬКА — Н. ГАПРІНДАШВІЛІ

Першість СССР, 1979

Англійський початок

1. Kf3 Kf6 2. c4 c5 3. d4 cd 4. K:d4 e6 5. Kc3 Cb4

В партії між нами на VII літній Спартакіаді народів СССР було: 5. ... Kc6 6. Kdb5?! (заслужує уваги 6. ... Cb4!) 7. Cf4 e5 8. Cg5 з невеликою, але стійкою перевагою.

6. g3 0-0 7. Cg2 d5 8. cd K:d5 9. Cd2 K:c3

Чорні в партії Разуваєв — Балашов (першість СССР, 1979) зрівняли гру шляхом 9. ... C:c3! 10. bc e5 11. Kb3 Kc6 12. 0-0 Kde7 13. c4 Dc7 14. Dc2 Td8 15. Tac1 Cf5.

10. bc Ce7 11. Tb1! a6 12. 0-0

Звичайно, погано 12. C:b7 через 12. ... C:b7 13. T:b7 Dd5.

12. ... Dc7

Якщо 12. ... e5, то 13. Kc2 Kc6 14. Kb4 з невеликою перевагою в білих.

13. Db3 e5 14. Kc2 Kc6 15. Ke3 Ka5 16. Dc2

Продовження, яке ставить перед чорними серйозні проблеми.

16. ... Ce6 17. c4 Tad8 18. Tfc1 Ca3 19. Kd5

Хід, який форсує перехід в ендшпіль з явною перевагою в білих.

19. ... Dc5 20. Ce3 D:c4 21. D:c4 K:c4 22. T:c4 C:d5 23. C:d5 T:d5 24. T:b7 a5 25. Kpg2 Cb4

26. Ta7 h6 27. h4?

Після 27. g4! з наступним переводом короля в центр, позиції чорних не позаздриш.

27. ... h5!

Блокаду королівського флангу після h4-h5 допускати не можна.

28. Cc1 ?!

Білі поспішають. Значно сильніше 28. Kpf3.

28. ... Tb5

В цьому становищі чорні запропонували нічию, але я вирішила продовжувати боротьбу, бо фігури білих займають активніші позиції.

29. a3 Cc5 30. Td7 Cd4 31. e3 Ca1! 32. Cd2
Ta8 33. a4 Tb2 34. Td5 Ta2 35. T:a5 Td8 36.
Cb4 Td3

Чорні, пожертвувавши пішака, значно активізували свої фігури.

37. Tc8+?!

Значно сильніше було 37. Ta8+ Kph7 38.

Tc7!

37. ... Kph7 38. Tc7 T:e3 39. T:f7 Kpg6 40.

Tf8 Tee2?

Вирішальна помилка, після якої в білих реальні шанси на перемогу. 40. ... Te4 зрівнювало гру.

41. Ta6+ Kph7 42. Cc5!

Виглядає сильнішим 42. Tf5, але після 42. ... e4 активність чорних фігур достатня для досягнення нічиєї.

42. ... Tac2 43. Kpf1!

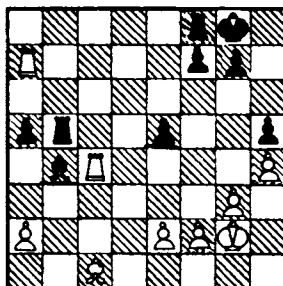
Єдиний хід, який дозволяє боротися за перемогу. На 43. Ca7 послідувало б 43. ... e4 44. Kph3 Tc1 45. Ce3 Th1+! і в чорних сильна контргра.

43. ... e4 44. Tf5 Cc3 45. T:h5+ Kpg8 46. Ta8+ Kpf7 47. Tf8+ Kpg6 48. Tg5+ Kph7 49. Te8 Te1+ 50. Kpg2 Cf6 51. Td5 Kpg6 52. Kph3!

Після цього перемога білих не викликає сумніву. В партії ще зроблено такі ходи:

52. ... Th1+ 53. Kpg4 Tc4 54. Ce3 T:a4 55. Td6 Tb1 56. Tde6 Tbb4 57. Kpf4 Kpf7 58. T:e4 g5+ 59. hg C:g5+ 60. Kpf3

Чорні здалися. (Коментар М. Літинської).

ЗОЯ ПОПОВА (ЛЕЛЬЧУК)

Народилася 6 вересня 1961 р. у Львові, тепер мешкає в Луганську. Міжнародний гросмайстер з 1987 р. Рейтинг 1.01.1991 = 2355.

Чемпіонка України (1986). Переможець республіканського турніру на приз Шахової федерації України (1987). Учасник чемпіонатів ССРСР, кращий результат в 1990 (2). Учасник змагань на першість світу: зональні турніри ФІДЕ — 1986 (4-5), 1989 (8-10), 1991 (1-6); міжзональний турнір в Смедеревська-Паланка в 1987 (5).

Кращі результати в міжнародних змаганнях: 1980 - Одеса (1), 1985 - Львів (2-4), 1986 - Сочі (1), 1987 - Пйотркув-Трибунальські (4-6), 1989 - Баку (1-2), 1990 - Москва (2).

Т.МЕСХІ — З.ЛЕЛЬЧУК-ПОПОВА

Юрмала, 1980

Іспанська партія

1. e4 e5 2. Kf3 Kc6 3. Cb5 f5 4. d3

Сміливий варіант, обраний чорними, очевидно, виявився несподіваним для грузинської

шахістки, інакше вона обрала б найактивніше продовження 4. Кс3! А так у чорних зручна гра.

4. ... fe 5. de Kf6 6. 0-0 d6 7. Кс3 Ce7 8. h3 0-0 9. Сс4+ Kph8 10. Kg5 De8 11. Ке6 С:e6 12. С:e6 Kd4 13. Сс4 Dg6 14. Ce3 Kh5 15. Kd5 Cd8 16. с3?

Після 16. С:d4 ed 17. D:d4 с6 і 18. ... Kf4 ініціатива також переходила до чорних, але шляхом бодай 17. Dg4 білі підтримували рівновагу.

16. ... Kf3+! 17. Kph1 D:e4 18. К:c7

Спроба відновити матеріальний баланс за допомогою цього контрудару спростовується дуже красиво.

18. ... С:c7 19. Cd5 D:e3!!

Мат двома кіньми після прийняття жертви дами — гарне видовище.

20. С:f3 T:f3!

Друга жертва дами — тепер уже з ідеєю подвійного удару в разі 21. fe T:f1+ 22. D:f1 Kg3+. Відтак чорні здобувають матеріальну перевагу.

21. D:f3 D:f3 22. gf Tf8 23. Tfe1 T:f3.

Незабаром білі здалися. (Коментар Ю.Лазарева).

ЛІДІЯ СЕМЕНОВА

Народилася 22 листопада 1951 р. у Хмельницькій області. Мешкає у Києві. Міжнародний гросмайстер з 1982 р. Рейтинг 1.07.1991 = 2305.

Чемпіонка України (1971). Неодноразовий учасник чемпіонатів ССРСР, кращі результати — 1971 (3-4), 1978 (1-2), 1989 (3-5). Переможець Спартакіад народів ССРСР у складі збірної України (1979, 1991). Переможець чемпіонату ССРСР у складі збірної України (1981). Переможець Всесвітньої шахової олімпіади у складі збірної ССРСР (1984), призер в складі збірної України, 1992 (2). Учасник змагань на першість світу: зональний турнір ФІДЕ, 1981 (1-4), міжзональні турніри — Бад-Кіссінген, 1982 (2), Тузла, 1987 (3-4); турнір претенденток — Мальме, 1986 (4-5); матчі претенденток: з М.Мурешан (1983), Н.Іоселіані (1983), І.Левітіною (1984).

Кращі результати в міжнародних змаганнях: 1971 — Пйотркув-Трибунальські (1); 1976 — Пйотркув-Трибунальські (1); 1977 — Сіная (1-2); 1979 — Пйотркув-Трибунальські (2-3); 1980 — Будапешт (1-2); 1984 — Пйотркув-Трибунальські (1-2), Батонья (1); 1985 — Белград (3-5), Львів (2-4); 1986 — Беїле-Єркулане (1-3); 1987 — Пйотркув-Трибунальські (1); 1989 — Львів (4), Мінськ (3-5).

ІРИНА ЧОЛУШКІНА

Народилася 1 лютого 1962 р. у Херсоні. Мешкає у Львові. Міжнародний гросмайстер з 1985 р. Рейтинг 1.01.1993 = 2380.

Призер Всесвітньої шахової олімпіади в складі збірної України, 1992 (2). Чемпіонка Європи в складі команди України (1992).

Чемпіонка України (1982, 1987). Неодноразовий учасник чемпіонатів СРСР — чемпіонка 1989, призер 1984 (3-5), 1988 (2-3). Учасник змагань на першість світу з 1985 р.: зональні турніри — 1990, Азов (11-12), 1991 Суботіца (22); чемпіонка Спартакіади народів СРСР у складі збірної України (1991).

Кращі результати в міжнародних турнірах: 1985 — Львів (6-7), Тбілісі (5), Пйотркув-Трибунальська (1); 1989 — Белград (3), Волзький (1); 1990 — Москва (5-9).

К.КАХІАНІ — І.ЧОЛУШКІНА.

Чемпіонат СРСР, 1989

Індійський захист

Турнірне становище диктувало мені діяти агресивно.

1. d4 g6 2. c4 Cg7 3. e4 c5 4. d5 d6 5. Kc3 Kf6 6. Ce2 e6 7. Cg5 h6 8. Ch4 ed 9. ed 0-0 10. Kf3 Te8 11. Dd2 g5 12. Cg3 Kh5

Чорні ясно демонструють план — здобуття переваги двох стрільців, хоча б і ціною послаблення пішакової структури на королівському фланзі.

13. 0-0 K:g3 14. fg Kd7 15. Tae1 Kf6 16. Cd3 Cd7 17. Kph1 a6 18. a3 Db6

Цей неприродний, на перший погляд, випад ферзем має на меті розмін тур по лінії "e" задля збільшення активності чорних стрільців.

19. Cb1 Dc7 20. a4 Te:1 21. K:e1 Te8 22. Kc2 Te5 23. Ke3 Dc8 24. Cc2 De8 25. Kf5 C:f5 26. C:f5

Перевага двох стрільців трансформувалася в не менш важливу — володіння відкритою лінією.

26. ... b6!

У передбаченні ендшпілю чорні заздалегідь поліпшують пішакову структуру на фланзі.

27. g4 Te3 28. h3?

Мабуть, вже згубна похибка: відтак на королівському фланзі білих послаблюються вирішальним чином чорні поля.

28. ... De5 29. Cd3 Dg3 30. Cf5 K:g4! 31. C:g4 Ce5 32. Kpg1 Td3 33. Dc2 Dh2+ 34. Kpf2 Df4+! 35. Kpg1 Cd4+ 36. Tf2 Td2!

Завершення комбінаційної атаки, яка вимагала точного розрахунку. Білі вже зараз могли б скласти зброю.

37. Df5 D:f5 38. C:f5 T:f2 39. Cg4 T:b2+

Білі піддалися. (Коментар І.Чолушкіної).

ШАХІСТИ УКРАЇНИ

Гросмайстри

А.Галлямова-Іванчук — 2400, І.Чолушкіна — 2355, З.Лельчук-Попова — 2335, М.Літинська — 2330, Л.Семенова — 2270.

В.Іванчук — 2720, О.Белявський — 2595, В.Ейнгорн — 2590, І.Новіков — 2585, В.Тукмаков — 2570, О.Романишин — 2555, О.Шнейдер — 2545, В.Маланюк — 2540, В.Москаленко — 2535, К.Лернер — 2530, Г.Кузьмін — 2530, С.Палатник — 2520, А.Михальчишин — 2515, О.Хузман — 2505, В.Неверов — 2490, І.Платонов — 2430, В.Савон — 2420.

Міжнародні майстри

Н.Ручйова — 2320, О.Сєдіна — 2305, А.Белаковська — 2290, О.Титова-Борич — 2275, А.Андрєєва — 2250, Л.Мучник — 2195.

А.Ротштейн — 2515, А.Фролов — 2510, С.Савченко — 2505, Г.Тимошенко — 2495, О.Панченко — 2490, М.Лєгкий — 2480, Ф.Лєвін — 2475, Д.Комаров — 2460, М.Підгаєць — 2450, М.Глузман — 2440, А.Максименко — 2440, В.Гуревич — 2435, В.Карпман — 2435, І.Лемперт — 2430, В.Бутурин — 2415, В.Охотник — 2375, Ю.Довжик — 2335.

Майстри

І.Гапоненко — 2270, С.Стручкова — 2260, М.Непєйна — 2245, К.Боруля — 2230, І.Сон — 2205, Л.Жильцова-Лисенко — 2200, О.Хорошавіна — 2200, А.Борсук — 2195, І.Дубинка — 2185, Г.Бакланова — 2165, З.Матюшина — 2150, Н.Гасюнас — 2145, Т.Морозова — 2140, Я.Сенчишин — 2135, Н.Ванюшкіна — 2125, Н.Юсим-Видоняк — 2120, В.Артамонова — 2115, М.Декусар — 2100, М.Нижегородова — 2090, В.Баранова — 2080, Г.Ратнер — 2080, Т.Розенфельд — 2080, Г.Костак — 2075, О.Некрасова — 2035.

М.Бродський — 2540, М.Голубєв — 2490, Ю.Круппа — 2475, А.Зонтах — 2465, Д.Беркович — 2445, Л.Шмутер — 2440, В.Гулаков — 2435, Ю.Корсунський — 2430, О.Калінін — 2425, О.Косиков — 2425, В.Сергєєв — 2425, О.Мороз — 2420, В.Роговський — 2420, Я.Сроковський — 2420, О.Боричєв — 2415, В.Жидков — 2415, О.Струтинський — 2415, В.Голод — 2410, С.Куцин — 2410, В.Богданов — 2405, І.Вайнерман — 2400, Л.Мілов — 2400, Г.Гінзбург — 2395, В.Погорєлов — 2395, В.Желяндинов — 2390, В.Песоцький — 2385, О.Вайсман — 2380, Л.Каплун — 2380, Б.Таборов — 2380, С.Анапольський — 2375, І.Дроздов — 2375, О.Онищук — 2375, Р.Видоняк — 2370, Р.Кловський — 2370, М.Кущ — 2360, В.Сльянов — 2350, Є.П'янков — 2350, О.Сулипа — 2350, В.Хом'яков — 2345, В.Лімуc — 2340, М.Недобора — 2340, Б.Боршош — 2330, Є.Гершкович — 2330, В.Янюк — 2330, А.Рахмангулов — 2325, І.Півень — 2320, О.Качур — 2315, О.Дранов — 2310, В.Подать — 2310, В.Гергель — 2305, О.Рєпринцев — 2305, М.Усачий — 2305, ще 28 шахістів, чий рейтинг - нижче 2300

(Рейтинг шахістів України подано станом на 1 липня 1992 р.).

ЕМІГРАНТ УСУВАЄ ПРОГАЛИНУ В УКРАЇНСЬКІЙ ШАХОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ¹

Про шахи вже написано багато книг. Майже в кожній солідній бібліотеці є спеціальні відділи шахової літератури. В Королівській бібліотеці Голландії, наприклад, збирають і зберігають усі шахові видання світу. Серед них, на жаль, найменше українською мовою — наслідки дискримінаційної політики КПСС у відношенні до неросійських народів ССРСР.

Український читач скучив за доброю книгою. Український шахіст (на батьківщині й на чужині) майже цілком позбавлений можливості взяти в руки, ознайомитися із шаховим виданням рідною мовою. І це також одна з причин, чому з таким захопленням зустріла українська преса на еміграції збірник "Шахи в Україні". Вже появилoся в українських і німецьких виданнях близько 20-и рецензій, крім двох передач радіостанції "Свобода", спрямованих в Україну.

Зі мною не вперше розмовляє укладач збірника. Він розповідає про труднощі збирання матеріалів та видання їх у своїх "Нарисах з історії шахової гри на українській землі від Київської Руси до Української ССР та еміграції" — так відкривається зміст книги в її підзаголовку. Перші його статті про шахи в Україні були надруковані в українській еміграційній пресі після капітуляції Німеччини.

Укладач розповідає про складний шлях, який довелося перебороти при розшуках архіву свого земляка й добре знайомого, віртуоза шахової композиції О.С.Селєзнiва, усталення дати та місцевості його смерті. При цьому люб'язну допомогу подали французькі проблемісти. Нелегко було роздобути партії чемпіона ССРСР 1927 р. й України 1937 р. проф. д-ра Ф.Бога-тирчука, які він виграв у М.Ботвинника. Також у цьому випадку допомогли чужинці. З жалем говорить він про короткозорість декотрих "власть імущих" серед української еміграції та їхніх співробітників. Так перед шаховою олімпіадою 1972 р. він запропонував керівникам однієї української організації опублікувати в їхній "Кореспонденції", яку видають чужинецькими мовами, статтю про поневолений стан шахової України в ССРСР і роздати її всім учасникам Олімпіади. Та йому відповіли відмовою, бо він не є прихильником цієї організації й називає її тоталітарною. Таким чином, унаслідок різного поняття цілей внутрішньоукраїнської політики проблеми зовнішньополітичного значення не могли бути висвітленими шаховому світові.

Деяким розділам збірника надані заголовки, що самі викривають сувору національну політику советської держави, якою керують по суті російські шовіністи. Тут наводяться дані не лише про дискримінацію українців. І ці факти взяті з советських джерел — книг, журналів, газет, рік видання і сторінки яких скрупульозно подані в зносках. Наприклад, в розділі "Друкарство як засіб русифікації" говориться, що для українців видається їхньою рідною мовою в 35 разів менше шахових книг, ніж для росіян. "В Казахстані, Таджикистані і Туркменії протягом останніх п'яти років не видано жодної шахової книги; в Литві і Молдавії — по одній, та й то обмеженим накладом" — цитує Ю.Семенко журнал "Шахматы в ССРСР".

В подібному стані советські шахісти перебувають понад 60 років. А.Альохін, якого тепер подають як прихильника комуністичної системи, опинившись на волі, писав у червні 1921 р

1 Рецензію гросмайстера В.Корчного, надруковану в часописі "Українська земля" (1983, № 10), подаємо скорочено (Ред.)

"Leider musste der Plan der Herausgabe eines Turnierbuches an dem in Russland grassierenden Papiermangel scheitern, da nur Schriften, die direkt oder indirekt den kommunistischen Propagandazwecken dienen, auf die Zuweisung des staatlich monopolisierten Papiers rechnen dürfen".

В "Повіні нечисті" нагадується про зачислення до росіян відомого латвійського етюдиста Г.Маттісона (1894 — 1932), незмінного члена олімпійської шахової команди Латвії. Грузини скаржаться на нестачу літератури для шахової композиції, український гросмайстер В.Руденко — на відсутність примічень для творчих зустрічей у Дніпропетровську. Заголовком для розділу "Продається спиртне, а от творення в парку шахового павільйону розмова вже точиться не перший рік" править цитата з советської газети. Тут наводиться висловлювання самого чемпіона світу А.Карпова про скарги казахів на відсутність шахового клубу в столиці їхньої республіки!

Звичайно, нічого нового в цих фактах для нас, хто виріс в ССРСР, немає. З власного досвіду ми знаємо про привілейоване становище декотрих советських гросмайстрів. Є й показухи-клуби в кількох найбільших містах країни. А мільйони інших шахістів "не охоплені". Можливо, що я згущую фарби. Все ж в ССРСР близько 800 клубів. Але в маленькій Федеральній Республіці Німеччини — 2000!

Збірники, подібні до рецензованого, слід би частіше видавати західноєвропейськими мовами — не лише ж західному читачеві читати захоплюючі твердження про ССРСР в шахових публікаціях Заходу, які часто видаються при співучасті, співробітництві советських гросмайстрів, змушених користуватися джерелами фальшивої советської пропаганди, по суті — дезінформації.

... Прекрасні партії, етюди і задачі українських шахістів, які вміщені в збірнику, зрозумілі кожному, хто знає шахову нотацію. Резюме, надруковане англійською, французькою і німецькою мовами, гадаємо, сприяло позитивним відгукам про збірник. В резюме, зокрема, говориться:

"Фольклор і археологічні розкопки свідчать, що в Київському та Галицько-Волинському князівствах, на території сучасної України, вже в IX столітті шахова гра, занесена сюди безпосередньо з Персії, користувалася великою популярністю. В Московській Русі з цією грою ознайомились 500 літ пізніше — і авторитетний в ССРСР шахіст та вчений проф. К.А.Яниш (1813 — 1872) доводить, що "росіяни запозичили шахи від татар" під час монголо-татарського ярма. Після заключення в 1654 р. рівноправного союзу України з Московським царством, яке щойно від 1721 р. стало називатися Росією, деспотичні царі своїм великодержавним цілям підпорядкували минуле і сучасне українського народу, перекреслюючи його існування. Та незважаючи на це, національно-визвольна боротьба українців продовжувалася століттями і знайшла співчутливе відображення в творах Ф.Вольтера, Д.Байрона, В.Гюго, Ф.Ліста та багатьох інших свободолобних творців західноєвропейської культури.

Спадкоємці минулого, російські нацисти КПСС продовжують здійснювати царську політику русифікації та визиску поневолених народів ССРСР, зокрема України. Саме тому на еміграції перебувають мільйони українців. На чужині, в Німеччині помер киянин Ю.Боготюбов, який двічі змагався за шахову корону світу з О.Альохіним. Далеко від рідної України, в Ленінграді, проживала друга, після чешки Вери Менчик, чемпіонка світу з шахів Людмила Руденко. У Франції спочив чемпіон України 1927 р. О.Селєзнів. Його "35 шахових етюдів" видав у Берліні ще 1919 р. чемпіон світу д-р Е.Ласкер. У Канаді перебуває чемпіон ССРСР 1927 р. й України 1937 р. проф. Ф.Богатирчук. Між іншим, із п'яти партій, зіграних з цим українським шаховим майстром, "перший советський чемпіон планети" М.Ботвинник програв

три і дві насилу звів унічию. Поліглот проф. С.Попель, багаторазовий чемпіон Львова (1932 — 1939) і Парижа (1951, 1953, 1954) знайшов захист у США, де був переможцем у першенствах Мічигану, Міннесоти, Іллінойсу, Небраски, Північної Дакоти й інших штатів. В Нью-Йорку працює львів'янин проф. д-р О.Попович — міжнародний майстер. Чемпіоном Женеви кілька разів був українець д-р В.Бачинський. Цей перелік можна було б продовжувати.

В Українській ССР нараховується десять міжнародних гросмайстерів — Марта Літинська, О.Белявський, Й.Дорфман, Г.Кузьмін, А.Михальчишин, І.Платонов, О.Романишин, В.Савон та В.Тукмаков, декілька десятків міжнародних і національних майстрів, близько двох мільйонів шахістів. Із п'яти гросмайстрів світу по шаховій композиції — два українці: Ф.Бондаренко і В.Руденко. І хоча Україна є ніби суверенним членом ООН, їм не дозволено виступати на міжнародній арені від імені своєї Української республіки, захищати її шахову честь.

Цю цілковиту колоніальну залежність шахової України від Москви, використання шахових талантів національних республік СРСР для прославлення оспівуваної в советському державному гімні "Велікой Русі" й підтверджує видання нарисів з історії шахової гри на українській землі з часів Київської Русі до Української ССР і на еміграції не друкowanими органами фізкультури та спорту на Батьківщині, а одним українським політичним утікачем на чужині.

Передмову до збірника "Шахи в Україні" написав міжнародний шаховий гросмайстер Людек Пахман, один із видатних діячів "Празької весни 1968 р."

Додамо. Нині в Україні одинадцять міжнародних шахових гросмайстрів — в листопаді 1982 р. це звання надане киянці Л.Семеновій. Львів'янин О.Белявський змагався цього року в чвертьфіналі за першість світу з Г.Каспаровим. Зростає кількість і майстерність шахістів України!

Давно, вже 70 років, не було свіжих висловлювань аологетів марксизму, керівників КПСС з національного питання. Основоположна праця Сталіна на цю тему "Марксизм і національне питання" появилася вперше в журналі "Просвещение" ("Освіта", Відень), ч. 3-5 за березень-травень 1913 р.

Відомо, що німецькі нацисти мали своєю метою знищити спершу євреїв, а потім, поступово, і всіх слов'ян, а в першу чергу поляків та українців.

А советський режим? Чи не пора, по семидесятирічному закростенілому мовчанні, якомусь новому генієві й вождєві советського народу оцінити діяльність советської держави в національному питанні, підбити підсумки активному придушенню самостійності народів, які входять у склад ССР?

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Призери шахових чемпіонатів України (с.132-135), а також гросмайстри, міжнародні майстри й майстри, перелічені під заголовком "Шахісти України" (с.203-204), окремо в покажчику не наводяться.

- Абаза — 130
Абраменко Б. — 96
Авдїїв Л. — 104, 105, 109
Авербах Ю. — 75, 147, 199
Аверкін О. — 119
Авшаров Б. — 124
Агзамов Г. — 185
Агус К. — 39
Адамс М. — 181
Айзенберг — 130
Айнштайн А. — 48
Алаторцев В. — 76, 138
Александрія Н. — 168, 199
Алі Шатранжі — 10
Альбург Л. — 29, 152, 153, 161
Альоохін О. — 23, 27, 28, 29, 31, 32, 33,
34, 38, 39, 40, 43, 77, 91, 107, 112, 114,
139, 152, 153, 205, 206
Аматуні П. — 118
Андерсен А. — 23, 30, 74
Андерсон У. — 169
Андрій Боголюбський (князь) — 18
Андрюшків О. — 96
Анна Іванівна (цариця) — 20
Арістотель — 6
Архипенко О. — 29
Ахмиловська О. — 168
- Багіров Г. — 148
Базаров А. — 130
Байрон Д. — 206
Бакер І. — 101
Балашов Ю. — 136
Бантиш-Каменський Д. — 31
Барделебен К. — 23, 39, 71
Бареев Є. — 163
Бараца — 84
Барусевич В. — 83
Барусевич О. — 83
- Баста — 104
Бачинський Б. — 82
Бачинський В. — 4, 91, 92, 93, 207
Бачинський Є. — 91
Бачинський М. — 88
Бачинський С. — 93
Безкачко П. — 90
Безкровний М. — 129, 130, 131
Бенко П. — 86
Бенджамін Д. — 188
Бенько — 130
Бергер Б. — 103
Бергер Й. — 44, 62
Березовський В. — 90
Бернштейн О. — 138
Бетховен — 21
Белявський О. — 3, 99, 116, 117, 157,
167, 168, 169, 170, 171, 172, 180, 184,
207
Бзовий Б. — 90
Бикова Є. — 140, 141
Бірін Р. — 86
Бісгайер А. — 86
Біясас — 86
Блекберн Д. — 113
Блонарович Л. — 82, 96
Блюменфельд Б. — 50, 138
Бляйхер В. — 103
Бобик Д. — 105
Бовдлер Д. — 108
Бодянский — 15
Богатирчук Ф. — 4, 27, 28, 29, 31, 73,
76, 77, 78, 83, 84, 88, 93, 95, 96, 97,
130, 132, 205, 206
Боголюбов Ю. — 4, 27, 28, 29, 31, 33,
34, 37, 40, 41, 42, 43, 44, 73, 76, 77,
84, 91, 99, 113, 114, 130, 131, 206
Бої П. — 23
Бойко О. — 90

- Болеславський І. — 136, 137, 138
 Бондаренко П. — 74, 75, 119, 120, 121,
 122, 124, 126, 129, 207
 Борденюк М. — 129
 Борисовський — 130
 Бородайко С. — 103, 105, 106, 109
 Ботвинник М. — 31, 77, 78, 91, 137,
 139, 140, 205, 206
 Браун В. — 89
 Брах Ю. — 27
 Бреді Ф. — 77
 Бреев — 130
 Брінкман А. — 33, 73
 Брон В. — 119
 Бронштейн Д. — 99, 137, 138, 146,
 153, 183
 Будда — 11
 Буссе І. — 129
 Бутвіль — 84
 Бутримов І. — 23, 117
- Ваврик С. — 105, 109
 Ваганян Р. — 116, 173
 Вайсберг Марта — 145
 Вайсберг Матвій — 145
 Вайсенрідер С. — 32
 Вайтоніс П. — 88
 Валуєв — 24
 Валюх А. — 84
 Ван дер Лінде — 6, 8
 Ваншенкін К. — 110
 Вас Н. — 109
 Василь Казимиров — 16
 Васюков Є. — 113
 Васюта Н. — 83
 Верлінський Б. — 76, 130, 131, 138
 Вигдорчик — 130
 Видев П. — 6
 Винницький О. — 90
 Винниченко В. — 29, 71
 Висоцький В. — 144
 Вишиванюк М. — 131
 Віда Марк Ієронім — 24
 Відмар М. — 27
 Вільнер Я. — 132
 Вінтер — 107
- Віртензон — 86
 Владимиров — 130
 Володимир Великий (князь) — 16, 17,
 18
 Володимир Мономах — 14
 Вольтер Ф. — 30, 206
 Ворончак В. — 109
 Вотковський З. (Вольк) — 96
 Вранесік З. — 90
 Врубель М. — 89
- Гавриков В. — 162
 Гаєвський А. — 131
 Галлямова-Іванчук А. — 198
 Ганнак Й. — 31, 42
 Гапріндашвілі Н. — 98, 137, 139, 200
 Гейдур — 97
 Гейс В. — 103
 Геллер Ю. — 99, 137, 138, 154, 155,
 156, 169, 193
 Гельфанд Б. — 173, 176
 Геник-Березовський С. — 88
 Георгадзе — 155
 Гербстман А. — 64
 Гіппократ — 6
 Гіпсліс А. — 159
 Гітлер А. — 4, 22, 23, 34, 115, 144
 Голдстейн М. — 107, 109
 Гончаренко А. — 80
 Горвіц Б. — 45, 74
 Горгієв Т. — 75, 120, 124, 126, 129
 Гордіан Ю. — 129
 Горт В. — 23, 27, 153
 Грачевський А. — 10
 Грегорович В. — 82
 Греко — 21
 Григор'єв М. — 44
 Грім Я. — 17
 Грін А. — 74, 124
 Гроб Г. — 39
 Грушевський М. — 12, 15, 16, 71
 Грюнфельд Е. — 92
 Губер — 84
 Гулаков (Пересипкін) В. — 145
 Гуревич М. — 162, 163, 164
 Гуфельд Е. — 156, 157, 158

- Гуцуляк П. — 88
 Гюбнер Р. — 26
 Гюго В. — 206
- Даль В. — 9
 Даміан Петро (кардинал) — 20
 Даміан, португалець — 23
 Данило Галицький (князь) — 14
 Даніель — 84
 Дворцовий В. — 102
 Дворцовий Г. — 102, 103
 Денкер А. — 116
 Держко О. — 88
 Дехтяр В. — 109
 Джефферсон Т. — 3
 Джонес У. — 24
 Джонсон — 100
 Дзера В. — 82, 90
 Дяюба І. — 116
 Дяюрак В. — 105
 Дикий О. — 103, 105, 106
 Діденко П. — 145
 Дідро — 30
 Діль А. — 73, 99
 Добриня — 16, 17
 Добрянський В. — 88
 Дорохов — 75
 Дорошенко Д. — 16
 Доррер — 130
 Дорфман Й. — 116, 165, 166, 167, 207
 Дресв О. — 156
 Дуда Р. — 83
 Дуз-Хотимирський Ф. — 76, 130
 Дума Т. — 103
 Дурас О. — 114
 Дюфрен — 23
 Дяків Б. — 102, 103, 109
- Еванс Л. — 86
 Евенсон О. — 29, 76, 130, 138
 Ейве М. — 32, 37, 38, 39, 41, 44, 75, 88, 91, 92, 101
 Ейнгорн В. — 172, 173, 174
 Еліасон — 129
 Елісказес Е. — 32, 38, 39
 Еріо Е. — 72
- Ернесте І. — 198
- Єлизавета Петрівна (цариця) — 21
 Єршов В. — 131
 Єфремов С. — 24
- Жанна д'Арк — 25
 Желудков — 130
- Зайд Л. — 99
 Заяць В. — 105
 Зелепукін М. — 75, 120, 126, 127, 128
 Земіш Ф. — 92
 Злотников М. — 87, 88
 Зноско-Боровський С. — 43, 84, 100
- Іван III (цар) — 16
 Іван Грозний (цар) — 16
 Іванов С. — 117
 Іванчук В. — 174, 175, 176, 198
 Ігнатенко П. — 96, 104, 105, 109, 128
 Ізбинський З. — 76, 130, 131
 Іларіон митрополит — 12
 Ілля Муромець — 16, 17
 Ільїн-Женевський О. — 84
 Йорданський — 28
 Йоселіані Н. — 202
 Ісаїв В. — 97, 98
 Ісус Христос — 12, 18
- Кавалек Л. — 29
 Казанцев О. — 75
 Каковин А. — 75
 Калина В. — 128
 Калінін М. — 14
 Кампоманес Ф. — 104, 109
 Каноник Д. — 124, 125, 128
 Капабланка Х.-Р. — 31, 32, 37, 38, 72, 77, 91, 130
 Карпов А. — 29, 35, 93, 122, 136, 164, 175, 176, 182, 206
 Каспаров Г. — 162, 164, 165, 172, 174, 175, 182, 206
 Каспарян Г. — 73, 74, 119, 122
 Касян Т. — 97
 Катерина Микулична — 16

- Катерина I (царниця) — 20
 Кахіані К. — 203
 Кашуба Н. — 93
 Квітка-Основ'яненко Г. — 12
 Кельнер Д. — 103, 104, 106
 Кемпбелл Й. — 50
 Керес П. — 23, 33, 100, 137, 142, 150
 Кирило II (митрополит) — 11, 14
 Кізеріцький Л. — 23, 71
 Кікта С. — 73, 96
 Кіналь М. — 109
 Кінінгер Г. — 39
 Климент (Папа Римський) — 14
 Клінг І. — 45, 74
 Клос Я. — 90
 Ключевський В. — 14, 19
 Клякін М. — 58
 Клясин К. — 96
 Клясс Г. — 103
 Кнорре К. — 129
 Кобів О. — 83
 Коваленко Б. — 128
 Коваленко О. — 91
 Коваль І. — 127
 Ковальов М. — 128
 Ковальчук М. — 103
 Ковачевич В. — 94
 Ковлей Р. — 109
 Коган М. — 9, 10, 19, 20, 21, 22, 23, 36,
 76, 115
 Когуг М. — 90
 Козій І. — 102
 Козма З. — 96
 Коленко Б. — 129
 Колмановський Є. — 110
 Колтун — 86
 Комар М. — 90
 Комаров Д. — 145
 Константинопольський О. — 138, 142,
 143
 Кондра Б. — 104, 105
 Кордуба Є. — 83
 Корчмарик Ф. — 16, 21
 Корчної В. — 29, 30, 35, 93, 101, 146,
 154, 159, 160, 205
 Кочмар Б. — 109
 Косиков О. — 145
 Костіч Б. — 38
 Костомаров М. — 8, 12, 15, 19
 Котляревський І. — 12
 Котов О. — 31, 111, 112, 115
 Кохановський Я. — 19, 24
 Кошніцкі Г. — 103
 Кравль Ф. — 106
 Крикловеньський М. — 46
 Криленко М. — 111
 Кристіансен Л. — 136
 Крогіус М. — 118
 Куббель А. — 115
 Куббель Є. — 115
 Куббель Л. — 47, 48, 64, 115
 Кузик Д. — 131
 Кузь К. — 96
 Кузьмин Г. — 145, 167, 177, 178, 207
 Кукич Т. — 83
 Кулик Д. — 88, 89, 90
 Куліш П. — 12
 Купрейчик В. — 116
 Купчик А. — 39
 Курпіта Т. — 83
 Куціль А. — 104
 Лазарев Ю. — 120, 143, 147, 202
 Лазаревич М. — 168
 Лапуга Я. — 90
 Ларсен Б. — 178
 Ласкер Ед. — 4, 27, 30, 31, 32, 34, 35,
 37, 38, 40, 41, 42, 43, 48, 71, 76, 77
 Лебедович М. — 83
 Левенталь Й. — 30
 Левенфіш Г. — 44, 45, 59, 76, 138
 Левітіна І. — 202
 Лейн А. — 86
 Лемачко Т. — 168, 199
 Лендьял Л. — 86, 152
 Ленін В. — 8, 9, 23, 34, 74, 110
 Леонардо Д. — 23
 Леонтєва Н. — 129
 Лернер К. — 179, 180
 Липовий М. — 83
 Лисенко М. — 144
 Лист П. — 130, 131

- Лібкнехт К. — 23
Ліберзон В. — 29, 87
Лілієнталь А. — 34, 101
Ліндер І. — 10, 13
Ліст Ф. — 206
Літинська М. — 199, 200, 201, 207
Лобанова Л. — 142
Лоброн Е. — 161
Ловцький М. — 29, 130
Логан К. — 90
Лозинський І. — 83
Лозинський Т. — 106
Лойд С. — 74
Локкер М. — 129
Лопес Р. — 21, 23
Лубів В. — 90
Лугов'як М. — 106, 109
Лук'янов В. — 129
Лусена Х. — 23
Любченко А. — 29
Людвіг XV (король) — 6
Лянгоф І. — 105
Лянглебен — 130
Лячага М. — 38
- Магомет — 11
Макаричев С. — 116, 171
Макаронєць Л. — 129
Максименко П. — 88
Максимович — 15, 98
Максимович П. — 98
Маланюк В. — 180, 181
Маланюк Є. — 29
Малинич І. — 106
Малчев А. — 119
Марандюк М. — 129
Маренін Ю. — 103
Маркс К. — 23, 101
Марський М. — 138
Маршалл Ф. — 27, 37, 38, 114
Маттісон Г. — 44, 121, 124, 206
Матулович М. — 86, 87
Матюшенко М. — 83
Менчик В. — 4, 139, 206
Мельниченко В. — 129
Меррей Г. — 10, 13, 17
- Месхі Т. — 201
Метгер — 78
Метлінський А. — 14
Миндюк Б. — 90
Михайлишин Я. — 109
Михайло I (цар) — 20
Михайло Поток — 16
Михальчишин А. — 3, 142, 171, 182, 183, 184, 185, 186, 207
Михальчишин М. — 94, 170
Мишуга Л. — 81
Мізес Я. — 113
Мінджоса М. — 102, 103
Модель А. — 78
Молдованський А. — 129
Мольнар — 84
Мора М. — 141
Мороз Я. — 83
Морфі П. — 30, 40, 137
Москаль М. — 88, 90
Мурешан М. — 202
Муссоліні Б. — 23
Мушенко С. — 124, 125
Мюллер Г. — 32
М'ясков К. — 110
- Нагнибіда М. — 129
Надарейшвілі Г. — 119
Назарко Б. — 90
Найдорф М. — 153
Найк О. — 109
Намурен П. — 103, 105
Наполеон (імператор) — 22, 126
Напрта З. — 103
Наркевич А. — 113
Нежметдінов Р. — 119
Некам А. — 25
Ненароков В. — 76
Никогосян Г. — 136
Николаєвський Ю. — 154
Нікітін А. — 113
Нікітін В. — 118
Німед — 7
Німцович А. — 39, 40, 93, 142
Новаківський З. — 80
Новіков І. — 186, 187

Новосільський З. — 108

Одіссей — 6

Озольс — 104

О'Келлі — 145

Олавсон Ф. — 101

Олаф (король) — 18

Олександр I (цар) — 22

Олександр II, папа — 20

Олександрів І. — 103

Олесницький А. — 109

Олесь О. — 4, 28

Олянд — 23

Омар Ібн ал-Каттаб — 11

Омелянський А. — 130

Онищук Є. — 88, 89

Онищук Я. — 88, 131

Онішко А. — 105

Онукевич Т. — 90

Остапчук — 105

Осьмачка Т. — 29

Палатник С. — 99, 116, 187, 188

Паньків Є. — 105

Паскевіч (князь) — 22

Пахман Л. — 5, 29, 92, 93, 99, 207

Перфілев А. — 58

Петро I (цар) — 19, 20, 23, 24, 34, 129

Петров А. — 22, 23, 117

Петросян Т. — 98, 137, 164, 171, 191

Пилип'як І. — 128

Пипін О. — 15

Пінчак С. — 90

Платов В. — 64, 74

Платов М. — 74

Платонов І. — 189, 190, 207

Плескун С. — 106, 109

Подер В. — 106

Покровський М. — 9

Полонська-Василенко Н. — 14, 20

Полугаєвський Л. — 191, 196, 197

Попель С. — 4, 72, 82, 83, 84, 85, 86, 95, 131, 207

Попович О. — 82, 86, 87, 88, 207

Попова З. (Лельчук) — 201

Портіш Л. — 137, 149

Поспішил І. — 74

Пошар П. — 93

Прокопович В. — 83

Проців В. — 90

Псахіс Л. — 155

Пурді Д. — 103

Пурді Ц. — 103, 104, 106, 107, 109

Пушкін О. — 101

Рабинович І. — 27, 28, 38

Равинський Г. — 138

Радкевич О. — 103

Радомський П. — 82

Раузер В. — 113, 114

Рашковський Н. — 179

Ревага О. — 90

Ревінет — 93

Редль Л. — 39

Регі Р. — 27, 32, 37, 40, 41, 42, 44, 61, 122

Ржондзістий С. — 83

Ріблі З. — 170

Рінк Г. — 45

Ріхтер К. — 76

Рішко Р. — 103

Роджерс — 88

Розанов — 130

Розенкранц — 130

Розумовський А. — 21

Розумовський Г. — 21

Розумовський К. — 21

Розумовський О. — 21

Ройзман А. — 119

Романишин О. — 83, 99, 116, 138,

186, 190, 191, 193, 194, 207

Романишин М. — 83, 131

Романовський П. — 27, 28, 39, 76

Россолімо Н. — 84, 139

Рубінштейн А. — 34, 38, 39, 41, 44, 66, 137

Рубцова О. — 140

Руденко В. — 122, 125, 126, 128, 129, 206, 207

Руденко Л. — 4, 139, 140, 141, 142, 206

Руднів М. — 28, 29, 130

Рудюк Я. — 102, 106

- Рюмін Н. — 76, 138
- Сабо С. — 23
- Савва (єпископ) — 11
- Савенков І. — 12
- Савеш А. — 119
- Савон В. — 145, 195, 196, 197, 207
- Савчак Р. — 82, 96
- Савченко В. — 121
- Салов В. — 162
- Сальве Г. — 38, 114, 130
- Сальвіо — 21
- Самотугов Е. — 128
- Саргін Д. — 13
- Саркиць А. — 128
- Сафронов В. — 71, 72
- Сахаров Ю. — 124, 143, 144, 145, 146, 147, 148
- Сверєбєєв Д. — 22
- Свиц М. — 105
- Святослав (князь) — 13
- Седіна О. — 145
- Сезон — 23
- Селєзнів О. — 4, 27, 29, 34, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 66, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 95, 96, 113, 122, 125, 131
- Селєзнів П. — 46
- Семенова Л. — 145, 202, 207
- Сільвєстр Холмський — 20
- Сковорода Г. — 12, 98, 116
- Слободян О. — 83, 90
- Смейкал Я. — 180
- Смислов В. — 101, 137, 154
- Сократ — 98
- Соловійов С. — 14
- Сорокін М. — 132
- Сосонко Г. — 29
- Спаський Б. — 93, 148, 154, 155, 164
- Спенсер С. — 85
- Спіноза — 43
- Ставр Гординович — 16, 17
- Сталін Й. — 4, 37, 66, 73, 83, 136, 207
- Стамма П. — 23
- Станько В. — 83
- Станько Я. — 88
- Степаненко Б. — 90
- Стефанік В. — 43
- Стойко С. — 82
- Строкан М. — 104
- Струїс В. — 109
- Ступницький В. — 106
- Сулїк — 105
- Тавтвайсас — 73
- Тайманов М. — 154, 166
- Тайхман Р. — 41, 71
- Таль М. — 99, 101, 150, 151, 152, 164, 194, 195
- Тарнавський В. — 109
- Тарраш С. — 27, 35, 41, 44, 71, 113, 114
- Тартаковєр С. — 33, 40, 41, 44, 84, 92
- Теннер О. — 41
- Теодорович І. — 89, 90
- Теодосій — 10
- Терещенко А. — 10
- Тешнер Р. — 99
- Тимошенко П. — 104, 105
- Тимур — 10
- Тишовницький Р. — 96
- Тїдрек — 16
- Тїмман Я. — 155, 164
- Тєрє К. — 137
- Трегер П. — 73, 76
- Трєсцький А. — 75
- Трушкевич С. — 105, 109
- Тукмаков В. — 158, 159, 160, 207
- Туркевич З. — 83
- Туркевич Л. — 83, 90, 95
- Туркевич Р. — 90
- Турчин Т. — 96
- Турянський М. — 82, 83, 89, 95, 131
- Тутлаєнц А. — 75
- Тучапський К. — 84
- Тютюнник Ю. — 71
- Удовиченко О. — 96
- Ульман В. — 150, 177, 194
- Улянови — 8
- Унцїкер В. — 75, 99, 101, 111
- Фалькбеєр Е. — 30
- Фарні Г. — 40

- Федоров І. — 117
Федорович Р. — 129
Федюк М. — 83
Фелл Л. — 104
Філарет (патріарх) — 20
Філідор — 21, 22, 30, 117
Фірдоусі — 8
Фішер Р. — 93, 137, 154, 155
Флор С. — 34, 91, 139
Фокин — 130
Фолтис Я. — 23
Фонг Ц. — 106
Франклін Б. — 3, 98
Франко І. — 80, 145
Француз М. — 83
Фререт — 6
Фурман С. — 165
Фюштер Г. — 89, 90
- Харченко Л. — 82
Хвильовий М. — 43
Хіцяк А. — 103, 105, 106
Хіцяк В. — 103, 105, 106
Хухрянський В. — 103
- Цешковський В. — 189
Ціхонський А. — 90
- Чернин О. — 160, 161, 162
Чернишевський М. — 8, 19
Чехов В. — 136
Чибурданідзе М. — 156, 177
Чигорін М. — 22, 23, 32, 34, 35, 36, 62, 113, 114, 129, 130, 138
Чижевський Д. — 12, 15, 16, 17
Чикало О. — 88
Чолушкіна І. — 202, 203
Чом І. — 86, 87, 184
Чорний Ю. — 105
Чорний Я. — 109
Чурило — 16
Чучман Є. — 84
- Шабельський М. — 130
Шабля — 105
Шахрух — 10
- Шевченко Т. — 8, 12, 28, 80
Шевчик Я. — 83, 84, 102, 103, 105, 107, 108, 109
Шедей С. — 129
Шекспір У. — 29
Шелевій О. — 83
Шелепинський В. — 90
Шелест П. — 116
Шернецький — 84, 85
Шифферс Е. — 115
Шіндлер — 73
Шлегель Г. — 6
Шлехтер К. — 71
Шмід Л. — 93
Шоріс Г. — 41
Шорт Н. — 173
Шоу Б. — 72
Шпільман Р. — 38, 39, 40, 41, 42, 44, 91
Шпон З. — 82
Штайнер Л. — 105, 107
Штайніц В. (Стейніц) — 23, 27, 35, 36, 38, 40, 71, 113, 114
Шгальберг Г. — 39
Штейн Л. — 23, 99, 146, 149, 150, 151, 152
Шумада Н. — 118
Шустер Т. — 40
- Юдасін Л. — 174
Юдович М. — 37, 111, 115
Юсип А. — 90
Юсупов А. — 174
- Яблуків В. — 96
Якимчук Р. — 83, 96
Яковенко В. — 125
Янг Ц. — 109
Янів Е. — 131
Яниш К. — 9, 10, 24, 115, 206
Янкович Б. — 130
Яновський Д. — 27, 34, 71, 139
Яновський Теодосій, митрополит — 20,

РЕЗЮМЕ

Фольклор и археологические раскопки свидетельствуют о том, что шахматы пользовались широкой популярностью в Киевском и Галицко-Волынском княжествах (теперь -- территория современной Украины) уже с IX в. н.э. Сюда эта игра попала прямо из Персии. После подписания равноправного союза в 1654 г. между Украиной и Московией, которая стала называться Россией с 1721 г., северные автократы "подчинили" историю украинского народа своим великодержавным интересам, поставив под сомнение даже существование самой украинской нации.

Однако борьба украинского народа за свободу не прекращалась. Эта борьба нашла отражение в произведениях Вольтера, Байрона, Гюго, Листа и других свободолюбивых представителей западной культуры.

Русские нацисты из центрального комитета коммунистической партии проводили ту же самую политику русификации и эксплуатации национальных республик Советского Союза. По этой причине миллионы украинцев были вынуждены эмигрировать. Уроженец Киева Ефим Боголюбов, который дважды играл с А.Алехиным за титул чемпиона мира, умер за рубежом, так же, как и А.Селезнев -- чемпион Украины 1927 г. Его "35 шахматных этюдов" были опубликованы в Берлине в 1919 г.^{*} и Украины 1937 г., эмигрировал в Канаду. Этот список можно продолжить. Так, Л.Альбурт и Б.Коган оказались в США, А.Чернин -- в Венгрии, М.Гуревич -- в Бельгии и т.д. Сейчас в Украине 18 гроссмейстеров (М.Литинская, А.Галлямова-Иванчук, И.Челушкина, З.Лельчук-Попова, Л.Семенова, В.Иванчук, А.Белявский, О.Романишин, А.Михальчишин, В.Эйнгорн, И.Новиков, К.Лернер, В.Москаленко, Г.Кузьмин, В.Неверов, С.Палатник, А.Шнейдер, В.Маланюк), два гроссмейстера шахматной композиции (Ф.Бондаренко и В.Руденко), несколько десятков международных мастеров и всего два миллиона шахматистов. Хотя Украина и была полноправным членом ООН, ей не позволялось выступать самостоятельно на мировой арене вплоть до 1992 г., когда уже, как суверенное государство, она была принята в ФИДЕ. И сразу же украинские шахматисты заняли надлежащее им место в мировой шахматной иерархии: на Олимпиаде в Маниле шахматистки Украины заняли второе место. А на чемпионате Европы в Дебрецене шахматистки стали чемпионками, а мужчины были вторыми после сборной России.

Сборник, названный "Шахматы в Украине", включает очерки по истории шахмат Украины и партии лучших шахматистов. Предисловие к настоящему переизданию книги написано одним из ведущих гроссмейстеров мира Александром Белявским.

* Чемпионом мира Э.Ласкером. Профессор Ф.Богайчук, чемпион СССР 1927 г.

SUMMARY

Folklore and archeological excavations testify that chess enjoyed great popularity in the principalities of Kiev and Galicia-Volhynia -- on the territory of the present Ukraine -- as early as the ninth century, after the game was taken there directly from Persia.

After the signing in 1654 an equal union between the Ukraine and Moscovy, which began to call itself Russia after 1721, the northern autocrats subordinated the history of the Ukrainian people to their big-power goals cancelling the nation's existence.

Nevertheless, the Ukrainian's struggle for freedom did not cease. This struggle found reflection in the works of Voltair, Byron, Hugo, Liszt and many other freedom-loving contributors to West European culture.

The Russian nazis of the communist party central committee are also implementing the same policy of russification and exploitation of the national republics of the Soviet Union. For this reason, millions of Ukrainians have emigrated. For example the native of Kiev, Bogolybov, who played with Alekhin twice for the title of world chess champion of the Ukraine. His "35 Chess Etudes" were published in 1919 in Berlin by world champion Dr. E.Lasker. Professor F.Bogatyrchuk, champion of the USSR in 1927 and of the Ukraine in 1937 lives in Canada.

This list could be continued -- L.Alburt and B.Kogan emigrated to the USA, A.Charnin -- to Hungary, M.Gurevich - to Belgium, etc. In the Ukraine there are grandmasters (M.Litinska, A.Galliamova, I.Chelushkina, Z.Lelchuk, L.Semenova, V.Ivanchuk, A.Beliavsky, O.Romanishin, A.Mikhailchishin, V.Eingorn, I.Novikov, K.Lerner, V.Moskalenko, G.Kuzmin, V.Neverov, V.Malaniuk, S.Palatnik, A.Shneider), two grandmasters of chess composition (F.Bondarenko, V.Rudenko) several dozens of international masters and about two million chess-players. Although the Ukraine was a sovereign member of the UNO, chess players weren't permitted to represent the Ukraine on the international level until 1992, when the Ukraine became a member of FIDE. And immediately Ukrainian chess players demonstrated their position in the chess world -- on the Manila Chess Olympic Ukrainian women's team was the second. Even greater success achieved Ukrainian players on the European Championship in Debrecen -- women became champions and men were the second after Russia!

The foreword was written by one of the leading world grandmasters Aleksandr Belyavsky.

RÉSUMÉ

Le folklore et les fouilles archéologiques témoignent de la grande popularité des échecs dans les principautés de Kyiv et de Galicie-Volynie (le territoire de l'Ukraine d'aujourd'hui) encore au IXe siècle. Ce jeu vint directement de la Perse. Après la signature du Traité égal de 1654 entre l'Ukraine et la Moscovie (dès 1721 la Russie) les autocrates nordiques soumettent l'histoire du peuple ukrainien à leurs intérêts impérialistes mettant en doute l'existence de la nation ukrainienne.

Pourtant la lutte du peuple ukrainien pour sa liberté ne cessait pas. Elle fut reflétée dans les oeuvres de Byron, de Hugo, de List, d'autres hommes célèbres de la culture occidentale épris de liberté.

Les nazis russes du comité central du Parti communiste menèrent la politique analogue de la russification et de l'exploitation des républiques nationales de l'URSS. De là, l'émigration forcée des millions d'Ukrainiens à l'étranger. Iéfim Bohollubov (né à Kyiv) qui disputa deux fois le titre du champion du monde à A.Alekhine mourut hors de sa Patrie aussi bien que A.Séleznyv, champion de l'Ukraine en 1927. Ses "35 études d'échecs" furent publiées en 1919 à Berlin par le champion monde Emile Lasker. Le professeur F.Bohatyrtchouk, champion de l'URSS (1927) et d'Ukraine (1937) émigra au Canada. La liste est à prolonger. P.ex. L.Albourn et B.Kohan partirent pour les USA, A.Tchernine pour la Hongrie, M.Gourévitch pour la Belgique.

L'Ukraine d'aujourd'hui a ses 18 grands maîtres d'échecs (M.Lityns'ka, A.Gallamova, I.Tchéloouchkina, Z.Lelitchouk, L.Sémionova, V.Ivantchouk, A.Bilav'skyj, G.Kouz'mine, A.Mykhaltchyhne, O.Romanyhne, S.Palatnyk, V.Einhorn, I.Novikov, K.Lerner, V.Moskalenko, V.Neverov, A.Schneider, V.Malanlouk), deux grands maîtres en composition d'échecs (F.Bondarenko, V.Roudenko), quelques dizaines de grands maîtres de la qualification mondiale et seulement deux millions de joueurs aux échecs. Bien que l'Ukraine soit un membre de l'ONU jouissant de tous les droits juridiques sa participation aux compétitions internationales en une équipe nationale d'échecs lui fut prohibée jusqu'à 1992. Cette année-là, l'Ukraine étant l'Etat souverain fut admise à la FIDE. Et d'un coup les joueurs d'échecs ukrainiens occupèrent les places honorables dans la hiérarchie mondiale d'échecs: la deuxième place pour l'équipe féminine à l'Olympiade de Manille, le titre du champion pour l'équipe féminine au championnat de l'Europe à Debrecen, et la deuxième place pour l'équipe masculine devancée par celle de la Russie au même championnat.

L'édition intitulée "Les échecs en Ukraine" comprend les essais relatant l'histoire de ce jeu ancien en Ukraine et les parties d'échecs des célèbres joueurs. La réédition est préfacée par Alexandre Belav'skyj, un des grands maîtres d'échecs de nos jours.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Volksdichtungen und die archäologischen Ausgrabungen bezeugen, daß das Schachspiel bereits im IX. Jahrhundert im Kiewer Staat sowie im Galizisch-Wolhynischen Fürstentum, auf dem Territorium der heutigen Ukraine, weit verbreitet war. Alles deutet daraufhin, daß das Schach direkt aus Persien in die Kiewer Rus gekommen ist.

Nach der Unterjochung der Ukraine durch das Moskauer Reich, das sich übrigens erst seit 1721 "Rußland" genannt wird, versuchten die Autokraten des Kremls die Geschichte des ukrainischen Volkes als die eigene auszugeben und ihrer Großmachtpolitik unterzuordnen.

Der Freiheitskampf der Ukrainer fand großen Widerhall unter anderem in den Werken von Voltaire, Byron, Hugo und Liszt.

Die russischen Nazis aus ZK der KPdSU haben die Ziele der russischen Zaren übernommen und führen sie mit absoluter Konsequenz fort. Wegen der andauernden Unterdrückung, Russifizierung und Ausbeutung mußten mehrere Millionen Ukrainer ihre Heimat verlassen und in die Emigration gehen. So starben in der Fremde auch der Schachgroßmeister Bogoljubow aus Kiev, der zwei Mal um den Weltmeistertitel gekämpft hat, und der Schachmeister (1927) der Ukraine Seleznieff, dessen "35 Endstudien" von dem Weltmeister Dr. E.Lasker 1919 in Berlin herausgegeben wurden. In Kanada lebt Prof. F. Bohatyrtschuk -- der Schachmeister 1927) der UdSSR und der Ukraine (1937). Dieses Verzeichnis kann man verlangen L.Alburt und B.Kogan sind in der USA, A.Tschernin -- in Ungarne, M.Gurewitsch -- in Belgien.

Heutzutage gibt es in der Ukraine 18 Großmeister (M.Litynska, A.Galjamowa, O.Romanyschyn, A.Michaltschischyn, B.Einhorn, I.Nowikow, K.Lerner, I.Tscheluschkina, S.Leitschuk, L.Semenowa, W.Iwantschuk, A.Beljowski, W.Moskalenko, G.Kusmin, W.Newerow, S.Palatnyk, A.Schneider, W.Malanjjuk), zwei Großmeister der Großmeister, der Schachkomposition (F.Bondarenko und W.Rudenko), mehrere Weltmeister, insgesamt zwei Millionen Schachspieler. Die ukrainischen Schachmeister haben sofort der entsprechenden Platz belegt. In Manila belegten die Frauen den zweiten Platz. In Debrecen wurden sie zu Meister, die Männer waren als zweite, nach russischen Schachmeistern. Die Sammlung "Schach in der Ukraine" genannt, zählt Studien zur Geschichte der Schachspiele in der Ukraine und Partien der besten Meister.

Ihnen ist es, trotz der formalen Souveränität der Ukrainischen SSR und ihrer offiziellen Mitgliedschaft in der formalen Souveränität der Ukrainischen SSR und ihrer offiziellen Mitgliedschaft in der UNO, nicht gestattet, auf der internationalen Arena im Namen der Ukraine aufzutreten. Die Tatsache, daß dieser Abriss der Geschichte des Schachspiels in der Ukraine nicht in der Heimat, sondern in der Fremde von einem Emigranten herausgegeben ist, unterstreicht den kolonialen Zustand der Ukraine.

Das Vorwort zu heutiger Ausgabe des Buches wurde von einem der Jungen Weltgroßmeister Alexander Belawski geschrieben.

ПРО АВТОРА

Юрій Сергійович Семенко народився 30 квітня 1920 р. у родині селянина-бідняка села Михайлівки Апостолівського району Криворізької округи. Його мати Олександра Яківна Голяк походила із запорізьких козаків.

"Енциклопедія Українознавства" (Париж, 1960. С.2749) подає:

"Семенко Юрій (1920), журналіст і політичний діяч, родом із Кривого Рогу. З 1944 на еміграції. 1950-1954 -- співредактор газети "Українські вісті" (Новий Ульм) та видаваного при них місячника "Освобождение", 1957-66 -- редактор "Українського селянина". Лідер Селянської партії".

"Юрій Семенко був вивезений 1930 р. з родиною в приполярну частину Росії. За німецької окупації працював у системі народної освіти й як голова "Просвіти" округи Апостолове-Кривий Ріг. Він автор чотирьох книг: "Голод 1933 р. в Україні" (Мюнхен, 1963), "Народне слово" -- збірник сучасного українського фольклору (Нью-Йорк, 1964), "Пам'яті В.А.Доленка" (Мюнхен, 1975) і "Шахи в Україні" -- нариси з історії шахової гри на українській землі від Київської Русі до найновіших часів, включно з діаспорою", -- інформує капітальна праця "В боротьбі за Українську Державу" (Вінніпег, 1990. С.962). 1990 р. вийшла книга його спогадів "Тички" (Мюнхен. 416 с.).

Політично автор належить до ліберально-консервативної Селянської партії. Він був керівником представництва Української Народної Республіки в Німеччині.

Перед війною Ю.С. здобув у шахових турнірах Дніпропетровська другу всеоюзну категорію. Від 1956 р. член мюнхенського клубу "Швабінг". Двічі був його чемпіоном, раз -- чемпіоном з блискавичної гри і раз володарем перехідного кубка "Ельберт" -- ім. церкви Ходарцева. Кількаразовий (1987, 1988, 1990) переможець чемпіонатів старших шахістів Мюнхена. Призер 2-ї першості таких же шахістів (ветеранів) Баварії 1991 р. (3-4).

ДОЛЯ ОДНОГО РОДУ¹

Село Михайлівка (на Криворіжжі) -- колись кріпацьке (власність ген.Синельникова), а за большевиків -- колгоспне -- в рік мого народження, мало бля 300 господарств. Коли восени 1941 р., вже за німецької окупації, я приїхав у Михайлівку (після повернення 1937 р. в Україну з Архангельської області, куди запроторили нашу родину, мені було небезпечно відвідати тут родичів), то майже нікого не застав із рідних. Доля деяких із них така:

СЕМЕНКО Гордій Корнійович, народжений 1863 р., мій дід по батькові, помер голодною смертю у квітні 1933 р.

1 Голод 1933 р. в Україні: Свідчення про винищування Москвою українського селянства. Мюнхен, 1963. С.13.

ШЕВЧЕНКО уроджена **СЕМЕНКО**, Мар'яна Корніївна померла з голоду на перший день Великодня в квітні 1933 р.

СЕМЕНКО Степан Гордійович, мій рідний дядько, також селянин, помер від голоду в квітні 1933 р. Його син Олекса, народжений 1922 р., брав участь 1941 р. в організації Української поліції. Коли побачив, що вона займається пияцтвом, солдатками та вивозом, з наказу німців, молоді до Німеччини, пішов добровільно на фронт. У квітні 1945 р. потрапив до советського полону, отримав 20 років табору в Ярославській області Росії, де й помер.

СЕМЕНКО Григорій Гордійович, народжений 1894 р., покинув село, тікаючи від колективізації в 1930 р., працював шахтарем на копальні ім. Дзержинського в Кривому Розі. Згодом був заарештований і три роки "відбував покарання" на будівництві каналу Волга -- Москва.

СЕМЕНКО Сергій Гордійович, народжений 1887 р. (мій батько), заарештований восени 1929 р. і по статті 54/8-10 Кримінального кодексу Української ССР засланий у "поправно-трудова табори за межі України" на Півночі Росії, де й пробув (спершу на л.з. 1 в Архангельську, а згодом, від 1933 р. л. з. 4 на станції Пермівлово, Плисецького району) до середини 1937 р. 6.2.1944 р. був заарештований знову. Помер 9.3.1953 р., на дев'ятому році нового ув'язнення, в Криворізькій тюрмі.

Доля двоюрідних братів мого батька така:

СЕМЕНКО Харлампій Романович. Мій хрещений батько. За соцстаном -- середняк. Його родину викинули з хати одночасно з нашою. Заарештований 1929 р. і пройшов разом із моїм рідним батьком ті ж самі етапи ув'язнення. Перед смертю працював у Пермівлово на випалюванні деревного вугілля.

СЕМЕНКО Гнат Іванович помер у в'язниці Мусіївці, камера 17, біля Кривого Рогу навесні 1933 р.

Його сина **СЕМЕНКА** Івана Гнатовича большевицька ЧК розстріляла в рідному селі 1920 р. за те, що селяни під його проводом роззбріли "продовольчо-розверсточний" загін комуністів.

СЕМЕНКА Олександра Івановича, за відмову вступити до колгоспу, викинули серед зими 1931 р. з хати, заборонивши односельчанам приймати його до себе. Син від цього простудився, втратив наслідком хвороби слух, а згодом і мову. Дядько працював перед війною конюхом на одній із копалень станції Мудрена, Кривий Ріг.

СЕМЕНКО Никанор Іванович помер із голоду навесні 1933 р. біля села Таранова, поблизу Михайлівки, повертаючися додому з Кривого Рогу, куди ходив на заробіток хліба. Це можливе тільки в "країні робітників і селян": хлібороб іде до міста роздобути харчів!

Так большевики вигублювали українські селянські родини. Так комуністи нищили і тепер іще винищують український народ.

Також я приблизно долі зазнали й родичі по лінії моєї матері. Ця ж сама доля спіткала й інші родини нашого села, як і інших сіл підсоветської України.

ЗМІСТ

Олександр Белявський. Передмова	3
Людек Пахман. Визиск шахової України для слави Росії	4
Шляхи шахів на українську землю	6
Народна творчість про шахи в Київській Русі	14
А.Д.Петров — вигаданий великий майстер Росії	22
Русифікація української шахової гермінології	24
Російські патріоти — заслужені діячі СССР, українські — емігранти	27
Ю.Д.Боголюбов	31
О.С.Селезнів	40
Ф.П.Богатирчук	76
Українські шахісти в Північній Америці	80
Проф. Степан Попель	83
Проф. д-р Орест Попович	86
Українські шахісти Канади	88
В.Є.Бачинський	91
Стефан Бачинський	93
Михайло Михальчишин	94
Нацисти і "прогресисти" не визнають українців	94
Українські шахісти в Австралії	102
Шахова Україна під гнітом російського шовінізму	110
Шахова композиція в Україні	123
Децо з історії	129
Шахові чемпіонати України	132
Видатні шахісти України	136
І.Є.Болеславський	136
Людмила Руденко	139
Олександр Константинопольський	142
Юрій Сахаров	143
Леонід Штейн	149
Лев Альбурт	152
Давид Бронштейн	153
Юхим Геллер	154
Едуард Гуфельд	156
Володимир Тукмаков	158
Олександр Чернин	160
Михайло Гуревич	162
Йосиф Дорфман	165
Тетяна Лемачко	168
Олександр Белявський	168
В'ячеслав Ейнгорн	172
Василь Іванчук	174
Геннадій Кузьмін	177
Костянтин Лернер	179

Володимир Маланюк	180
Адріан Михальчишин	182
Ігор Новіков	186
Семен Палатник	187
Ігор Платонов	189
Олег Романишин	190
Володимир Савон	195
Аліса Галлямова-Іванчук	198
Марта Літинська (Шуль)	199
Зоя Попова (Лельчук)	201
Лідія Семенова	202
Ірина Чолушкіна	202
Шахісти України	203
Віктор Корчної. Емігрант усуває прогалину в українській шаховій літературі	205
Іменний покажчик	208
Резюме	216
Summary	217
Résumé	218
Zusammenfassung	219
Про автора	220
Доля одного роду	220

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ

Семенко Юрій Сергійович

ШАХИ В УКРАЇНІ

**Нариси з історії шахової гри
на українській землі і в діаспорі**

Видання друге, доповнене

Редактор Р. Стефанишин

Художнє оформлення і редагування Б. Пікулицького

Технічний редактор В. Франчук

Здано на складання 25.12.92 Пцписано до друку 02.02.93

Формат 60 84 1/16 Папір офс. № 1. Гарнітура літературна
Офсетний друк. Умов. друк. арк. 13,02+8 вкл. Умов. фарб. виб. 14,3

Обл.-вид. арк. 19,02+0,81 вкл. Замовлення 66-3

Видавництво "Каменярь". 290008 Львів, Пцвальна, 3

Львівська книжкова фабрика "Атлас". 290005 Львів, Зелена, 20

Семенко Ю.

С30 Шахи в Україні: Нариси з історії шахової гри на українській землі і в діаспорі. — 2-е вид., доп. - Львів: Каменярь, 1993. - 224 с.: іл., 1 арк. іл.

ISBN 5-7745-0522-7

Книга містить нариси з історії шахів в Україні. Перше видання цієї книги здійснено 1980 р. у Мюнхені (Німеччина). Використовуючи маловідомі факти, автор розповідає про поширення і розвиток шахової гри на українській землі, знайомить з творчістю видатних вітчизняних майстрів, чиї імена довго замовчувалися, а також з досягненнями провідних сучасних гросмайстерів України.

